

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSTABL-I ÂMİRE TEŞKİLÂTI (XV-XVI.
YÜZYILLAR)

DOKTORA TEZİ

AYŞE KARAHAN

İSTANBUL 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSTABL-I ÂMİRE TEŞKİLÂTI (XV-XVI.
YÜZYILLAR)

DOKTORA TEZİ

AYŞE KARAHAN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. RECEP AHİSHALİ

İSTANBUL 2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İSTABL-I ÂMİRE’NİN TEŞEKKÜLÜ VE İŞLEVİ.....	7
1.1. İstabl-ı Âmire’nin Kuruluşu ve Gelişimi.....	7
1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde İstabl-ı Âmire’deki Görevli Sayıları ve Maaşları.....	15
1.3. İstabl-ı Âmire Teşkilâtına Nefer Alım Yolları.....	19
1.4. İstabl-ı Âmire Görevlilerin Terfi ve Terakkîleri.....	25
1.5. İstabl-ı Âmire Hazinesi, Gelir ve Giderleri.....	28
1.6. İstabl-ı Âmire Kuru, Çayır ve Kışlakları.....	33
1.7. İstabl-ı Âmire Voynukları.....	39
1.8. İstabl-ı Âmire’nin Hayvan Tedariki, Miktarı ve Tevziatı.....	42
1.9. İstabl-ı Âmire’nin Arpa Temini ve Tevziatı.....	55
2. BÖLÜM: İSTABL-I ÂMİRE-İ BÜZÜRG (BÜYÜK ÂHÛR).....	65
2.1. Mîrâhûr-ı Evvel.....	66
2.2. Serrâcîn-i Hassa.....	77
2.3. Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa.....	89
2.3.1. Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i Hassa.....	90
2.3.2. Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî-i Hassa.....	95
2.3.2.1. Mâdiyân-ı Hassa Filibe, Emrigazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad Ocakları.....	100
2.3.2.2. Tayyân-ı Hassa Ada-i Edirne ve Bursa Ocakları.....	109
2.3.3. Na’lîn-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa.....	115
2.4. Mütferriğân-ı Ehl-i Hiref.....	121
2.4.1. Muallimân-ı Esb.....	122
2.4.2. Yâpukciyân-ı Hassa.....	123
2.4.3. Nakkaşîn-i Hassa.....	126

2.4.4. Şirakciyân-ı Hassa.....	127
2.4.5. Tilbafân-ı Hassa.....	130
2.4.6. Efsârdûzân-ı Hassa.....	131
2.4.7. Mûytâbân-ı Hassa.....	133
2.4.8. Palandûzân-ı Hassa.....	135
2.4.9. Hatabciyân-ı Hassa.....	136
2.4.10. Kâmcıyân-ı Hassa.....	138
2.4.11. Çilingirân-ı Hassa.....	140
2.4.12. Sağrıciyân-ı Hassa.....	141
2.4.13. Müteferriğân-ı Hassa.....	143
2.5. Hafızân-ı Âhûrân ve Anbarân-ı Hassa.....	146
2.6. Meremmetciyân-ı Hassa.....	148
2.7. Korucuyân-ı Çayırhâ-i Hassa.....	149
2.8. Esterân-ı Palânî.....	152
2.8.1. Tohum-ı Himârân.....	157
2.8.2. Na‘lîn-i Esterân-ı Palânî.....	158
2.9. Şütürbânân-ı Mâde, Ner ve Lök.....	161
2.10. Pilbânân-ı Hassa.....	170
2.11. Sefere Katılan Büyük Ahır Personeli.....	173
3. BÖLÜM: İSTABL-I ÂMİRE-İ KÜÇEK (KÜÇÜK ÂHÛR).....	180
3.1. Mîrâhûr-ı Sâni.....	180
3.2. Serrâcîn-i Sâni.....	186
3.3. Arabacıyân-ı Hassa ve Neccârân.....	191
3.4. Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle.....	195
3.5. Na‘lîn-i Bargirân-ı Tavîle.....	199
3.6. Hafızân ve Korucuyân ve Anbarân-ı Çayırhâ.....	203
3.7. Sefere Katılan Küçük Ahır Personeli.....	205
SONUÇ.....	208
BİBLİYOGRAFYA.....	211
EKLER.....	224

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti, XIII. yüzyılın sonlarında kuzeybatı Anadolu'da kuruldu ve hızla topraklarını genişletti. Topraklardaki bu genişlemeye uygun olarak devletin teşkilât yapısı da gelişti. Özellikle İstanbul'un fethi ve ardından Topkapı Sarayı'nın inşa edilmesi bu manada bir dönüm noktası oldu. Topkapı Sarayı'nın inşa edilerek kullanıma başlanması çeşitli hizmetleri yerine getirmek üzere birçok birimin teşkil olunmasını beraberinde getirdi. Bu birimler gerek teşkilâtları ve gerekse personel mevcutları itibarıyla ihtiyaçlara istinaden zaman içerisinde gelişimlerini sürdürerek idarî bakımdan girift birer teşekkül meydana getirdiler. Topkapı Sarayı'nın kullanıma başlanmasıyla birlikte teşkil olunan hizmet birimlerinden biri de Istabl-ı Âmire veya Has Âhûr idi. Bu birim ana hatlarıyla binek ve yük hayvan yetiştirilmesi, satın alımı ve tevziatı, kendisine bağlı merkezdeki ve taşradaki ahırlarda mevcut hayvanların bakımı, tasarrufuna bırakılan kuru ve çayırın işletilmesiyle ilgilenmekteydi.

Topkapı Sarayı'nda teşkil edilen hizmet birimlerden biri olan Istabl-ı Âmire hakkında bu zamana değin bazı çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar birimin çeşitli yönleri yahut dönemleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte yerine getirdiği hizmetlerin yekûnu ve personel mevcudu göz önünde bulundurulduğunda birimin XV-XVI. yüzyıllardaki teşkilât yapısının da derinlemesine bir incelemeyi hak ettiği vurgulanmalıdır. Bu düşünceden hareketle ortaya çıkan bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş'in ilk kısmında, hem tarihî bir süreklilik sağlamak hem de Osmanlı Devleti'nin kendi teşkilât yapısını tesis ederken etkilenmesi münasebetiyle Türk-İslam devletlerindeki Istabl-ı Âmire benzerî kurumlar hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiştir. Giriş'in ikinci kısmında, çalışmada istifade edilen ana kaynaklar ve konuyla ilgili literatür üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Istabl-ı Âmire'nin Teşekkülü ve İşlevi adını taşıyan birinci bölümde, birimin kuruluşu, gelişimi, tarihsel süreç içerisinde personel mevcudu ve maaşları ele alınmıştır. Yine bu bölümde, birime nefer alım yolları, görevlilerin terfi ve terakkîleri, birimin tasarrufuna bırakılan kuru, çayır ve kışlakların idaresi, birime hayvan ile yem temini ve tevziatı ve ihtiyaç duyulan diğer malzemelerin temini üzerinde de durulmuştur. *Istabl-ı Âmire-i Büzürg (Büyük Âhûr)* başlıklı ikinci bölümde, mîrâhûr-ı evvelin idaresi altında her biri farklı bir hizmeti yerine getiren serrâcin-i hassa, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, müteferrikan-ı ehl-i hiref, hafızân-ı âhûrân ve anbarân-ı hassa, meremmetciyân-ı hassa, korucuyân-ı çayırha-i hassa, esterân-ı palânî, şütürbânân-ı mâde ve ner ile pilbânân-ı hassa birimlerinin idarî yapıları ve personel mevcutlarına

değinilmiştir. Bunun yanı sıra müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altındaki muallimân-ı esb, yapukciyân-ı hassa, nakkaşîn-i hassa, şirakciyân-ı hassa, tilbafân-ı hassa, efsârdûzân-ı hassa, mûytâbân-ı hassa, palandûzân-ı hassa, hatabciyân-ı hassa, kâmcıyân-ı hassa, çilingirân-ı hassa, sağrıciyân-ı hassa ve müteferriğân-ı hassa; seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa çatısı altındaki madiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocakları, tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocakları, na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa; esterân-ı palanî çatısı altındaki tohum-ı himârân ile na‘lîn-i esterân palanî birimlerin işlevleri üzerinde de durulmuştur.

Istabl-ı Âmire-i Kûçek (Küçük Âhûr) başlıklı üçüncü bölümünde, mîrâhûr-ı sâni yönetiminde yine her birinin farklı hizmetler yerine getirmekle mükellef olduğu serrâcîn-i sâni, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, seyisân-ı bargirân-ı tavîle, na‘lîn-i bargirân-ı tavîle ile hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ birimlerinin idarî yapıları ve personel mevcutları izah edilmiştir.

Çalışmanın meydana gelmesinde birçok kişinin maddî ve manevî katkısı olmuştur. Bu kişilerin adlarını zikretmeden geçmek elzemdir. Bu çerçevede tez danışmanlığımı yürüten ve sorularımı her zaman anlayışla karşılayan hocam Prof. Dr. Recep AHISHALI'ya teşekkürlerimi ne kadar sunsam kifayetsiz kalacaktır. Tez izleme komitemde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN ve Prof. Dr. Cemallettin ŞAHİN'e teşekkür ederim. Çalışma konusunda bilgilerini ve kaynaklarını paylaştan Prof. Dr. Bilgin AYDIN'a müteşekkirim. Görevli olduğum kurumda bana anlayışla yaklaşarak konforlu bir çalışma imkânı sunan bölüm başkanımız Prof. Dr. Selim KARAHASANOĞLU'na ve mesai arkadaşlarıma da teşekkür ederim. Bu uzun yolculuk esnasında manevi desteklerini ve bilgilerini benden esirgemeyen dostlarım Doç. Dr. Göker İNAN, Dr. Öğr. Üyesi Yeliz USTA ve Dr. Nermin GENÇ'e teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamı okuyup tüm objektifliğiyle en katı ve yapıcı eleştirileri yapan eşim Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAHAN'a teşekkür etmek benim için bir zevktir. Son olarak, çalışmam boyunca annelik sorumluluklarımı hafifleten annem Saime Hanım'a ve babam Ramazan Bey'e minnettarım. İlk çocukluk yıllarımdan feragat etmek durumunda kalan kızım Banu Çiçek'e teşekkürün yanında bir de özür borçluyum. Sürç-i lisanların benden kaynaklandığını ifade etmeyi gerekli görüyorum ve bu çalışmanın ilim yolundaki halkalardan birinde yer almasını umut ediyorum.

Ayşe KARAHAN

Beylikdüzü Aralık 2023

ÖZET

Giriş ve üç bölümden müteşekkil bu çalışmada, Osmanlı saray teşkilatı birimlerinden olan Istabl-ı Âmire'nin XV-XVI. yüzyıllardaki teşkilât yapısı incelenmiştir. Giriş'te, öncelikle Osmanlı Devleti'nden önce hüküm süren Türk-İslam devletlerinin ana hatlarıyla Istabl teşkilâtları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan ana kaynakların muhtevası tanıtılarak konu ile ilgili mevcut literatür hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Birinci bölümde, Istabl-ı Âmire'nin kuruluşu ve gelişimi, incelenen dönem içerisindeki personelinin mevcudu, maaşları ve terfileri izah edilmiştir. Bunun yanı sıra Istabl-ı Âmire'nin gelirleri; koru, çayır ve kışlakları; taşrada teşkilâta bağlı olarak görev yapan voynukları; hayvan, yem ve malzeme temini ile bunların ilgililere dağıtımı birinci bölümde üzerinde durulan diğer hususlardır. İkinci bölümde, Istabl-ı Âmire teşkilâtının büyük mîrâhûr tarafından yönetilen Büyük Âhûr kısmındaki birimleri ve görevlileri hakkında malûmat verilmiştir. Üçüncü bölümde de, Istabl-ı Âmire teşkilâtının küçük mîrâhûrun idareciliğini yaptığı Küçük Âhûr kısmındaki birimleri ve görevlileri izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Istabl-ı Âmire, Mîrâhûr-ı Evvel, Mîrâhûr-ı Sâni, Osmanlı Sarayı

ABSTRACT

In this study consisting of an introduction and three chapters, organizational structure of İstabl-ı Âmir, one of the units of the Ottoman palace organization, in the 15th-16th centuries was examined. In the introduction, information is given about the İstabl organizations of the Turkish-Islamic states that ruled before the Ottoman Empire. Then, the content of the main sources used in the study was introduced and an evaluation was made about the existing literature on the subject. In the first chapter, the establishment and development of İstabl-ı Âmir, the number of its personnel, their salaries and promotions during the examined period are explained. In addition, the revenues of İstabl-ı Âmir; groves, meadows and winter quarters; voynuks serving under the organization in the provinces; The supply of animals, feed and materials and their distribution to those concerned are other issues emphasized in the first section. In the second chapter, information is given about the units and officials of the İstabl-ı Âmir organization in the Great Barn section, which is managed by the Master of Great Stable. In the third chapter, the units and officials of the İstabl-ı Âmir organization in the Lesser Stable section, managed by the Master of the Lesser Stable, are explained.

Keywords: The Royal Stables, Master of the Great Stable, Master of the Lesser Stable, Ottoman Palace

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
AE. SBZT. II	: Ali Emiri, Bayezid II
AE. SSLM.II	: Ali Emiri, Selim II
A. DVNS. MHM. d.	: Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Kalemî Defterleri
A. NŞT. d.	: Bâb-1 Âsafî, Nişan Tahvil Defterleri
A. RSK. d.	: Bâb-1 Âsafî, Ruus Kalemî Defterleri
B	: Recep
bkz.	: Bakınız
C	: Cemaziyelahir
Ca	: Cemaziyelevvel
çev.	: Çeviren
D. BRZ. d.	: Bâb-1 Defterî Büyük Ruznamçe Defterleri
D. BŞM. d.	: Bâb-1 Defterî Başmuhasebe Kalemî Defterleri
D. EVM. d.	: Bâb-1 Defterî Evâmîr-i Maliye Kalemî Defterleri
D. PYM. d.	: Bâb-1 Defterî Piyade Mukabelesi Kalemî Defterleri
D. SVM. d.	: Bâb-1 Defterî Süvari Mukabelesi Kalemî Defterleri
EI	: Encyclopaedia of Islam
haz.	: Hazırlayan
hk.	: hüküm
İA	: İslam Ansiklopedisi
İE. AS.	: İbnülemin, Askeriye
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KK. d.	: Kâmil Kepeci Defterleri
L	: Şevval
Lezez	: Şevval-Zilkade-Zilhicce
M	: Muharrem
MAD. d.	: Maliyeden Müdevver Defterler

Masar	: Muharrem-Safer-Rebiülevvel
M.Ö.	: Milattan Önce
N	: Ramazan
nşr.	: neşreden
nr.	: Numara
R	: Rebiülahir
Ra	: Rebiülevvel
Recec	: Rebiülahir-Cemaziyelevvel-Cemaziyelahir
Reşen	: Recep-Şaban-Ramazan
s.	: sayfa
S	: Safer
Ş	: Şaban
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TOEM	: Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası
TS.MA. d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS. MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve devamı
vr.	: varak
yay.	: yayınları
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

TABLÖLAR LİSTESİ

- TABLO 1.** İstabl-ı Âmire'deki Personel Sayıları ve Maaşları (s.19)
- TABLO 2.** H. 1016 (1607-1608) Senesinde Kuru ve Ocakların Hasılatı (s. 39)
- TABLO 3.** H. 938-973 (1532-1566) Tarihleri Arasında Satın Alınan Hayvanlar (s. 45-49)
- TABLO 4.** Rumeli'deki İstabl-ı Âmire Ocaklarındaki Hayvan Mevcudu (s. 52-53)
- TABLO 5.** 7 Ca. 922-24 N. 923 (8.06.1516-10.10.1517) İstabl-ı Âmire Birimlerinde Bulunan Hayvan Sayıları (s. 54)
- TABLO 6.** Topkapı Sarayı ve Kapıkulu Ocaklarında Görevli Ağalara İnâm Olarak Verilen At Cinsleri (s. 54-55)
- TABLO 7.** Saraydaki bazı bölüklerin hayvanlarına verilen yaklaşık 1 aylık yem tayinatı (s. 59-61)
- TABLO 8.** 966 (1559) Tarihli Adet-i Kadîme Üzere Yapılan Kiyah-ı Huşk Tevziatı (s.61-64)
- TABLO 9.** XV-XVI. Yüzyıllarda Görev Yapana Mîrâhûr-ı Evveller (s. 74-77)
- TABLO 10.** Serrâcîn-i Hassa Usta ve Şakirtlerinin Yevmiyeleri (s. 83-85)
- TABLO 11.** Kethûda-i Hasların Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 86-87)
- TABLO 12.** Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 92-94)
- TABLO 13.** Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i Hassa Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 94-95)
- TABLO 14.** Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 97-99)
- TABLO 15.** Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî-i Hassa Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 99-100)
- TABLO 16.** Mâdiyân-ı Hassa Filibe Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 102-103)
- TABLO 17.** Mâdiyân-ı Hassa Emirgazili Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 104-105)
- TABLO 18.** Mâdiyân-ı Hassa İnönü Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 105-106)
- TABLO 19.** Mâdiyân-ı Hassa Sultanönü Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 106-107)

TABLO 20. Mâdiyân-ı Hassa Karinabad Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 107-109)

TABLO 21. Tayyân-ı Hassa Ada-i Edirne Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 112-113)

TABLO 22. Tayyân-ı Hassa Bursa Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 113-114)

TABLO 23. Na‘lîn-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 118-120)

TABLO 24. Na‘lîn-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 120-121)

TABLO 25. Muallimân-ı Esb Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 122-123)

TABLO 26. Yapukciyân-ı Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 124-125)

TABLO 27. Nakkaşîn-i Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 126-127)

TABLO 28. Şirakciyân-ı Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 128-129)

TABLO 29. Tilbafân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 130-131)

TABLO 30. Efsârdüzân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 132-133)

TABLO 31. Mûytâbân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 134)

TABLO 32. Palandüzân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 135-136)

TABLO 33. Hatabciyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 137-138)

TABLO 34. Kâmcıyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 139)

TABLO 35. Çilingirân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 140-141)

TABLO 36. Sağrıciyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 142-143)

TABLO 37. Mûteferriğân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 145)

TABLO 38. Hafızân-ı Âhûrân ve Anbarân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 147)

TABLO 39. Meremmetciyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 148-149)

TABLO 40. Korucuyân-ı Çayırhâ-i Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 151)

TABLO 41. Esterân-ı Palânî Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 153-155)

TABLO 42. Esterân-ı Palânî Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 156)

TABLO 43. Hademe-i Tohum-ı Himârân Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 157-158)

- TABLO 44.** Na‘lîn-i Esterân-ı Palânî Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 160-161)
- TABLO 45.** Şütürbânân-ı Mâde Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 164-165)
- TABLO 46.** Şütürbânân-ı Ner Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 166-167)
- TABLO 47.** Şütürbânân-ı Lök Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 167)
- TABLO 48.** Şütürbânân-ı Mâde Sarban ve Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 168-169)
- TABLO 49.** Şütürbânân-ı Ner Sarban ve Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 169-170)
- TABLO 50.** Pilbânân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 172)
- TABLO 51.** Sefere Katılan Büyük Âhûr Personeli (s. 175-179)
- TABLO 52.** XV-XVI. Yüzyıllarda Görev Yapan Mîrâhûr-ı Sânîler (s. 184-186)
- TABLO 53.** Serrâcîn-i Sânî Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 189-190)
- TABLO 54.** Serrâcîn-i Sânî Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 190-191)
- TABLO 55.** Arabaciyân-ı Hassa ve Neccârân Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 193-194)
- TABLO 56.** Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 197-198)
- TABLO 57.** Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 199)
- TABLO 58.** Na‘lîn-i Bargirân-ı Tavîle Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 201-202)
- TABLO 59.** Na‘lîn-i Bargirân-ı Tavîle Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri (s. 202-203)
- TABLO 60.** Hafızân ve Korucuyân ve Anbarân-ı Çayırhâ Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri (s. 204)
- TABLO 61.** Sefere Katılan Küçük Âhûr Personeli (s. 206-207)

GİRİŞ

İnsanlar tarih öncesi çağlardan itibaren ulaşım, taşıma ve diğer güç gerektiren işlerde kullanmak üzere at, eşek, katır, deve gibi hayvanları evcilleştirmeye başlamışlardır. Binek ve yük hayvanlarının evcilleştirilmelerine dair bilgiler M.Ö. IV. yüzyıla dek geriye gider. Bu tür hayvanları evcilleştirmekle yetinmeyen insanlar barınmaları için yapılar da inşa etmişlerdi. Halka ait binek ve yük hayvanlarının barındığı “ahır”a, Grekçede *stablōn* (stablion, staulon; Latincesi stabulum) denilmiştir. *Istabl* kelimesi, sözlük anlamı ve etimolojik köken olarak *stablōna* dayanır. Suriye’de hüküm süren Gassaniler (200-636) döneminde Arapçaya girmiş ve “*saray ahır*” karşılığında kullanılmıştır. Ayrıca, Arapçanın kurallarına istinaden kelimenin “*ıstablât*” veya “*asâbil*” şekillerinde çoğulları da türetilmiştir.¹

Osmanlıların devlet kurumlarını tesis ederken etkilendiklerine dair tartışmalar bulunan Bizans’ta (330-1453) da imparatorun sarayda savaş, yarış ve binek atlarının barındığı bir ahır vardı. Ahırdaki hayvanların bakımı ve ilgili tüm araç-gereçlerin tedariki “*strator*” denilen ve ayrı bir sınıf olarak teşkilâtlandırılan hizmetlilerin sorumluluğundaydı. IX. yüzyıl sonunda stratorlar saraydaki görevliler içerisinde rütbe itibarıyla on dördüncü sırada yer alıyorlardı ve atandıklarında taşrada da en üst kademedeki hizmet veriyorlardı. Orta Bizans Dönemi’nde (842-1204) bu sınıfın amiri konumundaki “*protostrator*”un başlıca görevi atla gezen imparatora eşlik etmektir. Geç Bizans Dönemi’nde (1261-1453) protostratorun önemi daha da arttı ve bu makamdaki kişi askerî komutan olarak görevlendirilmeye başlandı.²

İslâm devletlerinde de istabl kurumunun varlığından söz etmek mümkündür. Dört halife devrinin ardından iktidarı ele geçiren Emevilerin (661-750) büyük sarayların yanına ahırlar inşa ettirdikleri bilinmektedir. Endülüs Emevileri (756-1031) de İspanya’da çok sayıda ahır yaptırmışlardır. Bu ahırların genel idaresi “*sâhibü’l-hayl*” denilen bir görevlinin uhdesindeydi. Ahırlara yapılan harcamaların önemli yekûn tuttuğu Abbasilerde (750-1258) ise saray gelir-giderlerinin kaydedildiği *divânü’n-nafakata* bağlı olarak at, deve, katır ve diğer hayvanların satın alınması, bunların her türlü ihtiyaç ve

¹ Abdülkadir Özcan, “İstabl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XIX, 203; F. Viré, “İstabl”, *The Encyclopaedia of Islam (EI)*², IV, 213-214; Kudret Emiroğlu-Ahmet Yüksel, *Yoldaşımız At*, Yapı Kredi yay., İstanbul 2009, s. 238.

² J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, Oxford University Press, London 1911, s. 21-22; “Protostrator” ve “Strator”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York 1991, s. 1748-1749, 1967; Asnu Bilban Yalçın, *Bizans Büyük Sarayı Yapıları ve Kurumları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 223.

bakım masraflarının karşılanması, otlakların korunması gibi görevleri yerine getiren *dîvânü'l-kurâ* tesis edilmişti. Bu daire, halifenin şahsî ahır ıstabl-ı hassa, saraydaki görevlilerin ahır ıstabl-ı amme ve taşradan gelen misafirlerin binekleri ile saraya hediye edilen hayvanlar, ağır yük taşıyan katırlar ve yarış develerinin barındığı ahırların sorumluluğunu üstlenmişti. Saraydaki ahırların amiri olan emîr-i ahur da halifenin maiyet erkânı arasında yer alıyordu.³

Maveraünnehir ve Doğu Türkistan'da hüküm süren Türk devletlerinden Karahanlılarda (840-1212) saraydaki ahırın başında “*ilbaşı*” bulunuyordu. Karahanlı hükümdarı Şemsülmülûk Nasr b. İbrahim Tamgaç Han, Buhara yakınlarında inşa ettirdiği sarayın yan tarafına atlar ve diğer hayvanlar için “*guruk*” veya “*koruk*” denilen dört tarafı kapalı bir avlu da eklettirmişti. Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da 200 seneden fazla varlığını devam ettiren Gaznelilerde (963-1186) saray ahırlarının amiri “*ahursâlâr*” yahut “*emîrâhûr*” adıyla tanınıyordu. Gaznelilerde emîrâhûrluk görevine getirilecek kişi önemli kumandanlar arasından seçiliyordu. Sultan Mahmud'un XIV. Hint Seferi'nde öncü birliklerin komutanlığını Mirâhûr Ahmed Ali Nûştegin yapmıştı. Gazneliler askerî amaçlarla filler de besliyorlardı ve bunları “*filhâne*”lerde barındırıyorlardı. Başkent Gazne'deki filhâne 1.000 adet hayvan alabiliyordu. Harizm ve İran'da hüküm süren Harizmşahlarda (1097-1231) da “*ıstabl-ı sultanî*” denilen saray ve sultanın hayvanlarının barındığı ahır bulunuyordu. *Istabl-ı sultanî*nin başındaki görevli “*emîr-i şikâr*” adını taşıyordu. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda (1040-1157) sarayda hizmet etmek üzere köle olarak satın alınıp yetiştirilen görevliler arasında emîr-i ahur da yer alıyordu. Saray ve sultanın hayvanlarının barındırıldığı has ahırın başındaki kişi olan emîr-i ahurun emri altında hademe, seyis gibi hizmetliler çalışıyordu. Büyük Selçuklularda emîr-i ahurluk makamındaki kişilerin devlet işlerinde de bir hayli nüfuzları bulunuyordu. Nitekim Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından başlayan taht kavgalarında Emîr-i Ahur İnanc Yabgu önemli rol oynamıştı. Saray teşrifat ve usullerinde Büyük Selçuklulardan etkilenen Türkiye Selçuklularında (1075-1308) da sultanın at ve diğer hayvanlarının beslendiği “*ıstabl-ı has*” denilen ahır vardı. Bu ahır ve atların eğitiminin sorumluluğu Türkiye Selçuklularının adını büyük bir ihtimalle Bizans'tan aldıkları “*kondistabl*” denilen görevliye aitti. *Istabl-ı has*taki işlerin yerine getirilmesi için mahiyetinde “*cenâib-i has*” adlı hademeler bulunan kondistabl, alaylarda sultanın atının yularını tutup çekmekle

³ Mehmet Aykaç, *Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847)*, TTK yay., Ankara 1997, s. 145; 149-150; Özcan, a.g.m., s. 203; Abbas Sabbağ, “Mirâhur”, *TDVİA*, XXX, 141; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK yay., Ankara 1988, s. 12.

vazifeliydi. 1243 Kösedağı Savaşı'nda Türkiye Selçuklularını mağlubiyete uğratmalarının ardından Anadolu'daki nüfuzları artan Moğol kökenli İlhanlılarda (1256-1353) hükümdarın atlarına ve ahırlarına “*ahtegân/aktegân*” sınıfı nezaret ederdi. Bu sınıfın amirine ise “*emîr-i ahtacı*” denilmekteydi. Emîr-i ahtacının maiyetinde aynı zamanda harbende adıyla anılan hademe ve seyisler görev yapardı. Saray teşkilâtında genellikle İlhanlılardan aldıkları ıstılâhları kullanan Akkoyunlu (1340-1514) ve Karakoyunlu (1351-1469) devletlerinde de hükümdara ait hayvanların barındığı has ahırlar ve bunların sorumlusu mîrâhûrlar ile maiyetlerindeki hademeler bulunuyordu. Bir müddet özellikle Doğu Anadolu coğrafyasında etkinliğini hissettiren Safevîlerin (1501-1736) ıstabl teşkilâtında ise iki önemli görevli hizmet veriyordu. Bunlardan “*mîrâhûrbaşı-yı cilâv*” merkezdeki ve “*mîrâhûrbaşı-yı sahra*” da taşradaki saray ahırlarından sorumluydu.⁴

Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de hüküm süren Fâtımîler (909-1171), başkent Kahire'de saraylar ve hanların yanına büyük miktarda hayvan alabilecek ahırlar yaptırmışlardı. Bu ahırların idaresi için “*kayyım, müdebbir, mütevellî, üstad, müşrifü'l-ıstablât*” gibi unvanları taşıyan birçok hizmetli çalışırdı. Ahırlarla ilgili harcamalar ise “*dîvânü'l-ıstablât*” adlı bir kurum tarafından yapılırdı. Mısır'da hakimiyeti Fâtımîlerden devralan Eyyubîlerde (1171-1462) hükümdarın at, deve ve diğer hayvanlarının barındığı ahıra “*ıstabl-ı sultanî*” ve buranın sorumlusu olan kişiye de “*emîr-i ahur*” denilmekteydi. Emîr-i âhûrluk makamındaki kişi hükümdarın güvendiği kişiler arasında yer alırdı. Nitekim Sultan Selahaddin'in, 1192'de Kudüs'ü ele geçirmek için İngiltere Kralı Richard komutasında hareket eden Haçlı birliklerinin faaliyetlerini öğrenmek amacıyla gönderdiği kişiler içerisinde Emîr-i Âhûr Şemsüddin Eslem en-Nâsirî de bulunuyordu. Mısır'da kurulan bir diğer devlet Memlûklerin (1250-1517) ıstabl teşkilâtına dair daha tafsilatlı malumatın olduğu görülmektedir. Başkent Kahire'de Kal'atü'l-cebel mevkiindeki sarayında sultanın hayvanlarının barındığı “*ıstabl-ı sultanî*” adıyla ahırları vardı. Bu ahırların işlerinden sorumlu görevli ise “*emîr-i âhûr-ı kebîr*” idi. Memlûklerin “*mukaddem-i elf*” adını verdikleri birinci derecedeki ümerâ arasında yer alan emîr-i âhûr-ı kebîr, *ıstabl-ı sultanî*de ikamet ederdi. İdarî, askerî ve siyasî konularda söz sahibi olan emîr-âhûr-ı kebîrin maiyetinde kendisine yardımcı olması için “*emîr-ı âhûr-ı sâni*” ve “*emîr-i âhûr-ı sâlis*” unvanlarını taşıyan ikinci derecede yöneticiler bulunurdu. Bu üst düzey yöneticiler dışında *ıstabl-ı sultanî*deki çeşitli işleri görmek üzere hizmetliler de

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 32, 37, 78, 83, 189, 275; Özcan, *a.g.m.*, 203; Sabbağ, *a.g.m.*, s. 141; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK yay., Ankara 2018, s. 372.

çalışırdı. Nitekim *serahur* atların yemlerini tedarik eden hademelerin reisi konumundaydı. Atları gezdirip yürüyüşe alıştırmakla *ocakî* ile *mihter* ilgilenirdi. Ahırların şeflerine *rikâbdar* denilmekteydi. Hecin (deve) muhafızları şefi ve maiyeti, sirvanîler, gılman ve seyis gibi *ıstabl-ı sultanîde* çalışan şef ve hademelerle ilgili bilgilerin kaydedildiği defterleri “*refîk*” denilen kâtip ve yardımcılar tutarlardı. Ahırlara at, deve, katır ve sair hayvanların alım-satımı ile hademelerin maaşlarının ödenmesine “*nâzır-ı ıstabl-ı sultanî*” bakardı. Emîr-i âhûr-ı kebîrin nezareti altındaki ahırların her birinde farklı cinsten hayvanlar barındığından bunların müdür ve hademeleri de ayrıydı. Tayların ahır müdürüne “*emîr-i âhûr-ı l-mihâre*”, develerinkine “*emîr-i âhûr-ı d-düşâr*” ve öküzlerininkine de “*emîr-i âhûr-ı sevâkî*” denilirdi.⁵

Kaynaklar Üzerine

XV ve XVI. yüzyılda İstabl-ı Âmire teşkilâtının teşekkülünü ve işleyişini ele alan bu çalışmanın temelini oluşturan en önemli kaynak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’dir. Maliyeden Müdevver Defterleri, Kamil Kepeci Defterleri, Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri, Bâb-ı Defterî Evâmîr-i Maliye Kalemi Defterleri, Bâb-ı Âsafî, Nişan Tahvil Defterleri, Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemi Defterleri, Bâb-ı Defterî Büyük Ruznamçe Defterleri, Bâb-ı Defterî Başmuhasabe Kalemi Defterleri, Bâb-ı Defterî Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri, Bâb-ı Defterî Süvari Mukabelesi Kalemi Defterleri, Topkapı Sarayı Defterler ve Ali Emiri II. Bayezid ve II. Selim ve İbnülemin Askeriye yararlanılan arşiv kaynaklarını oluşturmaktadır.

Teşkilâtın yapısını ortaya çıkarmak için farklı tarihlere ait tespit edilebilen mevâcib defterleri incelenmiştir. Çalışılan döneme ait mevâcib defterleri Kamil Kepeci, Maliyeden Müdevver, Bâb-ı Defterî Piyade Mukabelesi Kalemi, Bâb-ı Defterî Süvari Mukabelesi Kalemi, Topkapı Sarayı fonlarında yer almaktadır. Tespit edilebilen defterlerin bazıları Büyük Âhûr veya Küçük Âhûr personelini içeren müstakil defterler olabildiği gibi bazı defterlerde hem askerî personel hem de sarayda görevli diğer cemâatleri içermektedir. Mevâcib defterleri istihdam edilen personelin aldığı günlük miktarı göstermesinin ötesinde atamaları, bölükler arasındaki yer değişikliklerini ve teşkilâtın bölükleri arasındaki yapılanmayı içermesi bakımından önemlidir. Özellikle Topkapı Sarayı 156 ve 10005-1 numaralı defterlerde yevmiyelerin yanı sıra personelin

⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 317, 337-338; Özcan, *a.g.m.*, 203; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, TTK yay., Ankara 2013, s. 235-237; David Ayalon, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, çev. Abdullah Mesut Ağır, TTK yay., Ankara 2015, s. 100, 106.

daha önceki görevleri, bölüğe girişleri, akrabalık ilişkileri ve yaptıkları işlere dair ayrıntılar mevcuttur.

Mevâcib defterlerinden sonra çalışma için en önemli kaynaklardan birini Bâb-ı Âsafi Ruus Kalemi ve Kamil Kepeci fonlarında yer alan ruus defterleri oluşturmaktadır. Bu defterler sayesinde teşkilâtın bölüklerine kimlerin ilhak edildiğini, kaç kişi olduklarını, ibtidaları sırasında kaç akçeyle bölüğe alındıkları öğrenilebilmektedir. Bunların yanı sıra terfî ve terakkîlerin hangi koşullarda gerçekleştiğini de görülebilmektedir.

Mâliye Ahkâm Defterleri Istabl-ı Âmire teşkilâtının işleyişi, personelin üstlendikleri görevlerle ilgili bilgiler vermesi açısından önemlidir. Maliyeden Müdevver 233, 2775 ve 7534; Kamil Kepeci 67 ve Bâb-ı Defterî Evâmîr-i Maliye 26278 numaralı Mâliye Ahkâm Defterleri çalışmada kullanılmıştır. Mühimme Defterleri de Teşkilâtla ilgili farklı hususlarda bilgiler sunmaktadır. Bu defterlerde teşkilâtın faaliyetlerinin yanı sıra, teşkilâta giriş veya başka cemaatlara geçişler, görevlilerin karşılaştıkları yolsuzluklar ve sâir konularda çeşitli bilgilere ulaşılabilmektedir. Ali Emiri ve İbnül Emin tasniflerinde bulunan XVve XVI. yüzyıla ait muhasebe kayıtları da Teşkilâtın erken dönemine dair sayısal verileri içermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu tasniflerde bulunan ancak arşivde “*zuhûr etmemiştir*” şeklinde kayıp bazı evrâkın da teşkilâtın erken dönemine ait önemli bilgiler içermesi muhtemeldir.

Çalışma dönemi ile ilgili kroniklerde özellikle Has Âhûr’un inşasına dair önemli verilere ulaşılmıştır. Kroniklerdeki bilgiler teşkilât bağlamında çalışmadaki bazı boşlukların doldurulmasında faydalı olmuştur. Teşkilâta dair diğer kaynaklardan biri de Kanunnamelerdir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed’in Teşkilât Kanunnamesi erken dönemde Istabl-ı Âmire’nin amirlerinin maaşları, atanmaları, teşrifattaki yerleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Yabancı seyyahlar ve yabancı elçilerin Osmanlı Devleti’ne dair gözlemleri de ihtiyatla ele alınmış olup diğer kaynakları desteklemek amacıyla zaman zaman başvurulmuş kaynaklardan biri olmuştur.

Istabl-ı Âmire’yle ilgili müstakil bir çalışma olmasa da teşkilâtı genel olarak tanıtmak bakımından İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın *Saray Teşkilatı* kitabındaki “Osmanlı Sarayının Bîyrun teşkilâtından olan bostancı ocağı ve Has ahır” bölümünü zikretmek gerekmektedir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nde “Mîrâhur” ve “Istabl” maddeleri; *İslam Ansiklopedisi*’nde “Mirahur”; *Encyclopedia of Islam*’da “Istabl” maddeleri yer almaktadır. Bunların haricinde Ahmet Uzun’un *İktisâdî ve Malî Yönleriyle Istabl-ı Âmire (1500-1900)* adlı eseri ve Fatih Özdemir’in *17. Yüzyılda Osmanlı*

Devletinde Istabl-ı Âmire (Has Ahûr) Teşkilâtı adlı doktora tezi de Istabl-ı Âmire ile ilgili yapılan çalışmalardır. Uzun'un eserinde XVI. yüzyıla ait kaynaklardan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan 139, 156, 10005-2, 10045 no'lu defterlerden ve 983/1 no'lu evraklardan yararlanmakla birlikte daha çok XIX. yüzyılın üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Topkapı Sarayı 156 no'lu defterde yer alan *pilbânân-ı hassa* bölümü Uzun'un eserinde *kılyapanlar* olarak geçmektedir. Oysa defterde bölükle ilgili “*Bâkî filciler hâricdendir. Kimi Arab, kimi Hind ve kimi Acem'dir. Hizmetleri mukabelesinde ulufe yirler*” ifadesi yer almaktadır.⁶ Özdemir'in tezi alana dair en ayrıntılı çalışmalardan biri olmakla birlikte bazı bölük isimlerinin dönemin kaynaklarının okunma güçlüğünden dolayı yanlış yazıldığını belirtmek gerekiyor. Özdemir'in *sabunciyân-ı hassa* olarak adlandırdığı bölük, *sağrıciyân-ı hassa* ve *keçe-i hımarân-ı hassa* olarak ele aldığı diğer bölük ise *bölük-i tohum-ı himârân* olarak düzeltilmiştir. Ayrıca Emine Dengeç'in *Osmanlı Sarayında At* adlı kitabı da çalışmada başvuru eserlerden biridir. Dengeç'in eserinin ağırlıklı olarak XVII. yüzyıl ve sonrasına ait bilgilere dayandığını belirtmeliyiz.

Halil Sahillioğlu'nun *1524-1525 Osmanlı Bütçesi*, Ömer Lütfi Barkan'ın *H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği*, 954-955 (M. 1547-1548) *Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi*, 974-975 (M. 1567-1568) *Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi* makaleleri; Erol Özvar ve Mehmet Genç'in *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler* çalışması, Kadir Arslanboğa'nın *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi* adlı doktora çalışması da teşkilâtın malî yönüne dair önemli bilgiler içermektedir.

Bizans ve Türk-İslam devletlerindeki Istabl teşkilâtları ile bunların başlarında bulunan görevliler hakkındaki izah ve kaynak değerlendirmesinden sonra şimdi Osmanlı Devleti'nde Istabl-ı Âmire'nin teşekkülü ve işlevi bahsine geçebiliriz.

⁶ Ahmet Uzun, *İktisadi ve Mali Yönleriyle Istabl-ı Âmire (1500-1900)*, TTK, Ankara 2020, s. 17, 23; BOA, TS.MA. d., nr. 156, vr. 30a.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTABL-I ÂMİRE’NİN TEŞEKKÜLÜ VE İŞLEVİ

1.1. İstabl-ı Âmire’nin Kuruluşu ve Gelişimi

Türk ve İslâm devletlerinin kurumsal geleneklerini tevarüs eden ve bunu kendi ihtiyaçlarına göre sentezleyip orijinal bir teşkilât yapısı oluşturan Osmanlı Devleti’nde de padişahların hayvanlarının barındığı ahırlar ve bunların idaresiyle ilgili bürokratik bir organizasyon vardı. İstanbul’daki Topkapı Sarayı’nın (Sarayı Cedîd-i Âmire) inşasının ardından bu bürokratik organizasyon “*Istabl-ı Âmire*” adıyla zikredilmeye başlanmıştı. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nin İstanbul’un fethinden evvel başkentliklerini Bursa ile Edirne yapmış ve bu şehirlerde de hanedan ailesinin ikametleri için saraylar inşa edilmişti. Söz konusu saraylarda da sultana ait hayvanların barındığı ahırların ve İstabl-ı Âmire benzeri bir bürokratik teşkilâtlanmanın olduğu bilinmektedir. Orhan Gazi döneminde Hisar’daki İçkale’de yaptırılan Bursa Sarayı, iç havlu, taht odası, saltanat divanı, hazine odası, harem dairesi, saray mescidi, hekimhane, matbahane, tablhane, sekban çiftliği, saray hamamı ve has ahırlardan meydana gelmekteydi.⁷ Has Âhûr, eski ve yeni olarak iki kısımdan müteşekkildi. Yapıda hayvanların barındığı yerler; arpa, saman ve otun konulduğu ambarlar; ağaya mahsus bir oda; mutfak ve ağa örtmesi denilen bir diğer ahır bulunmaktaydı.⁸

Bursa Sarayı’ndaki Has Âhûr’un yöneticisi konumunda anlaşıldığı kadarıyla bir mîrâhûr görev yapmaktaydı. Nitekim I. Murad’ın 787 (1385) senesine ait Bursa vakfiyesindeki 39 adet şahitten biri Hacı Polad bin Emîr-i Âhûr idi. Hacı Polad’ın babasının adı açıkça zikredilmese de yaptığı görevin mîrâhûrluk olduğuna şüphe yoktur. Ancak mîrâhûrluğa ne zaman getirildiği ve ne kadar süre görevde kaldığı malûm değildir. Bununla birlikte mîrâhûrluk vazifesine dair Osmanlı belgelerinde tespit edilebilen şimdilik en erken tarihli kayıt olması ve Has Âhûr’un Orhan Gazi döneminden itibaren Bursa Sarayı’nda yerleşik bulunduğuna işaret etmesi münasebetiyle değerlidir.⁹ Mîrâhûrluk vazifesi ile ilgili Osmanlı belgelerinde geçen bir diğer kayıt da Yıldırım Bayezid (1389-1403) ’in N. 802 (05.1400) tarihli Külliye Vakfiyesi’ndedir. Bu vakfiyeye

⁷ Hakan Yılmaz, “Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı’nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri”, *Taş Mimarlık Arkeoloji Kültür ve Sanat Dergisi*, 7, (2015-2016), s. 62.

⁸ Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I, haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi yay., Bursa 2009, s. 71; Saadet Maydaer, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa’da Bir Semt Hisar*, Emin yay., Bursa 2009, s. 180.

⁹ Niyazi Topçu, “Murat Hüdavendigarın Bursa Vakfiyesi ve Vakıf Köyleri”, *Bursa Araştırmaları*, 10, (2005), s. 50; Yılmaz, *a.g.m.*, s. 62.

göre, İnegöl'e bağlı Mîrahur Ali Bey köyünde bulunan çeltik tarlaları vakfedilen mallar arasındadır. Söz konusu köye Mîrâhûr Ali Bey'in adının verilmesi Bursa Sarayı'ndaki Has Âhûr'ın yöneticisi olarak bir mîrâhûrun var olduğuna dönük kanaati desteklemektedir.¹⁰

Bursa Sarayı'ndaki Has Âhûr XVII. yüzyılın sonlarına dek mevcudiyetini devam ettirmişti. Bu süreçte birçok defa tamirat geçirmişti. Has Âhûr'un bakım ve tamiratına ihtiyaç duyulan mahallerine II. Bayezid (1481-1512) döneminde S. 897 (12.1491)'de 12.000 akçe sarfedilmişti. XVII. yüzyılın sonlarında ise Bursa Sarayı diğer bölümleriyle beraber genel bir bakımdan geçirilmişti ve saraç odaları ile Has Âhûr'un tamiratına 5.053.816 akçe harcanmıştı.¹¹ Has Âhûr'da çalışan vazifeliler tekalif-i örfiye ve avarız-ı divaniye vergilerinden muaf tutulmaktaydı. Mesela Bursa'nın kuzeyindeki Ilgarlar Mahallesi'nde 1588'de ikamet eden 16 gayrimüslim Has Âhûr'a hizmetlerinden dolayı adı geçen vergilerden muaftılar. Yine şehirdeki meyhaneciler de Has Âhûr'a kuru otların nakli ve çayıra çıkarılan hayvanların muhafazasını yerine getirdiklerinden adı geçen vergileri ödemiyorlardı.¹² 1013 (1604) senesinde Has Âhûr'da çalışan vazifeli sayısı 54 kişi kadardı. Bunların maaşları genellikle merkez tarafından ödenmekle birlikte, Bursa Hassa Harç Eminliği'nden verildiği de oluyordu.¹³

Diğer taraftan, Bursa'daki Has Âhûr'un hayvan ihtiyacını temin için beygir, katır ve deve satın alımı da yapılmaktaydı. 1526'da 200 beygir; 1569'da 71 beygir, 100 katır ve 100 deve; 1572'de 10 adeti sancak çekmede kullanılmak üzere 190 baş beygir satın alınmıştı.¹⁴ Bakım ve tamirat masraflarının yanı sıra Has Âhûr'da hayvanlara yedirilen yem ve nal, mih, kandil yağı gibi ihtiyaç duyulan ürünlerin giderleri de Bursa Hassa Harç Eminliği'nden karşılanmaktaydı. Has Âhûr'daki hayvanların tükettikleri yemlerin başında arpa ve yonca gelmekteydi. Arpa ücreti ödenerek pazardan satın alınmaktaydı. Buna mukabil yoncanın tedariki arpaya nispeten daha meşakkatliydi. Kite Kazası'na bağlı birçok köy Has Âhûr'daki hayvanların yonca ihtiyacını karşılamakla mükellefti.¹⁵ Ayrıca, Kite Kazası'nda Tobi, Katırlı, İnesi, Kite ve Fotra köylerinde Has Âhûr'daki hayvanların otlatıldığı mîrî çayırlar da bulunmaktaydı. Bu çayırlar 1503 senesinde 7.300

¹⁰ *Bursa Vakfiyeleri-I*, haz. Hasan Basri Öcalan, Sezai Sevim, Doğan Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi yay., Bursa 2013, s. 212.

¹¹ Kepecioğlu, *a.g.e.*, IV, s. 120; Maydaer, *a.g.e.*, s. 185.

¹² Kepecioğlu, *a.g.e.*, I, s. 216, 246; Maydaer, *a.g.e.*, s. 185.

¹³ Arif Bilgin, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harç Eminliği*, Kitabevi yay., İstanbul 2006, s. 128, 178-179.

¹⁴ Kepecioğlu, *a.g.e.*, I, s. 197.

¹⁵ Bilgin, *a.g.e.*, s. 178-179; Maydaer, *a.g.e.*, s. 185.

akçe bedelle kiraya verilmişti. Bursa koru ağası nezaretinde her sene 1.039 biçici Bursa'daki çayırardan 659 araba otu biçerek ambarlara taşırlardı.¹⁶

İstanbul'un fethedilmesine dek uzunca bir süre devletin ikinci başkentliğini yapan Edirne'de Eski Saray (Saray-ı Atık) ve Yeni Saray (Saray-ı Cedid) adlarıyla iki saray inşa edilmişti. Eski Saray, I. Murad (1362-1389) döneminde 1365-1368 senelerinde Murad Bey Bayırı ile Topraklı Bayırı arasındaki mevkiye yaptırılmıştı. Ancak zamanla ihtiyaca cevap vermemesi üzerine II. Murad (1421-1444/1446-1451) tarafından 1450'de Tunca Nehri kenarında Sarayıçi mevkiinde yeni bir saray inşasına başlandı. II. Mehmed (1444-1446/1451-1481) devrinde tamamlanarak hizmete açılan Yeni Saray, daha sonraki süreçte birçok padişah tarafından yaptırılan ek binalarla genişletildi.¹⁷ Özellikle avcılığa olan merakı nedeniyle vaktini genellikle Edirne'de geçiren IV. Mehmed (1648-1687) döneminde yoğun bir şekilde kullanılan mekân haline dönüştü. Hatta IV. Mehmed'in vefatının ardından II. Süleyman (1687-1691) ve II. Ahmed (1691-1695), Avusturya'ya karşı girilen savaşta cephe hattına yakın bulunmak istemelerinin de etkisiyle, saltanat sürelerini Edirne'de geçirdiler; yine II. Ahmed, II. Mustafa (1695-1703) ve III. Ahmed (1703-1730) Yeni Saray'da tahta cülûs ettiler.¹⁸

Yeni Saray mimarî olarak 117 oda, 21 divanhane, 18 hamam, 8 mescid, 17 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 mutfak, 17 kasır ve 6 köprüden mürekkepti. Yapıyı meydana getiren bu bölümlerin tamamı günümüze dek varlığını koruyamamıştır. Bununla birlikte Matbah-ı Âmire, Bâbüssaâde, Cihannüma Kasrı, Kum Kasrı Hamamı, Fatih Köprüsü, Adalet Kasrı, Kanuni Köprüsü, Su Maksemi, Şehabeddin Paşa Köprüsü, Namazgahlı Çeşme ve Av Köşkü hâlen ayaktaadır.¹⁹ Yeni Saray'daki has ahırlar ise Alay Köşkü ve Bayırbaççe arasındaki Mimar Ağa dairesi civarında yer alıyorlardı. Bu ahırlarda 1.500 adet hayvanın barınabildiği ifade edilmektedir. Edirne'deki ahırların varlıklarını İstanbul'un fethinin ardından da sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıda zikredildiği üzere daha çok Edirne'de ikameti tercih eden ve Tunca Nehri'nde kayıkla gezintilere çıkan IV. Mehmed'in, Ahır Köyü'ne kadar gidip bölgedeki ahırları ve çiftlikleri sıklıkla ziyaret ettiği belirtilmektedir.²⁰

¹⁶ Kepecioğlu, *a.g.e.*, I, s. 246.

¹⁷ Mustafa Özer, *Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Âmire) Kısa Bir Değerlendirme*, Bahçeşehir Üniversitesi yay., İstanbul 2014, s. 5-6.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 11.

¹⁹ Mustafa Özer, "Edirne Sarayı (Saray-ı Cedid-i Âmire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında", *Turkish Studies*, IX/10, (2014), s. 812, 814-834.

²⁰ Osman Rıfat, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, TTK yay., Ankara 1989, s. 29, 55.

İstanbul'un fethinin ardından II. Mehmed 1454'te bugünkü Bayezid Camii ile Süleymaniye Camii arazilerini de içine alan, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve üniversitenin bazı bölümlerinin üzerinde bulunduğu bölgede bir saray inşasını emretti. İnşası 1455'te tamamlanan bu saray resmî kayıtlarda “*Saray-ı Atîk-i Âmire*” diye zikredilir.²¹ Saray-ı Atîk-i Âmire'ye dair Kritovulos, Dukas ve Tursun Bey gibi devrin çağdaş tarihçileri eserlerinde önemli bilgiler vermekle birlikte ahırlar ve teşkilât yapısı hakkında suskun kalırlar. Nitekim Kritovulos sarayın inşa edildiği yere vurgu yaparak II. Mehmed'in “*şehrin en merkezî ve güzel bölgesini*”²² seçtiğini belirtir. Dukas sarayın yapıldığı arazinin 8 stadion (1 stadion=184,87 m) civarında olduğundan bahseder.²³ Daha detaylı malumat veren Tursun Bey ise II. Mehmed'in, denize ve karaya nazır dört köşeli bir mevkide duvarları sağlam bir saray yaptırdığını, bir bölümünü harem ve kendi istirahatı için ayırıp burada aynı zamanda iç oğlanlarının da kaldığı köşkler ve kasırlar inşa ettirdiğini, ayrıca sarayın bir kısmını devlet yönetiminde kullanılan yapılara tahsis ettiğini ve bazı bölümlerini de av sahası olarak belirleyip çeşitli hayvanlarla doldurduğunu anlatır.²⁴ 1505 ile 1514 seneleri arasında Osmanlı sarayında içoğlanı olarak kalan bir başka gözlemci Giovan Antonio Menavino da Saray-ı Atîk-i Âmire'de yirmi beş ayrı yapının bulunduğunu, bahçede devekuşu, tavuskuşu ve diğer egzotik kuşların olduğunu ve duvarlarının uzunluğunun iki mile ulaştığını ifade eder.²⁵

II. Mehmed bir müddet sonra ailesiyle birlikte ikamet edeceği ve devleti yöneteceği mekânı değiştirmek isteyerek yeni bir saray yapımına karar verdi. İstanbul'da tarihî yarımadanın ucunda Marmara Denizi, Üsküdar ve Haliç'i gören, bu münasebetle şehre de hakim bir mevkii olan Sarayburnu'nda muhtemelen 1465'te inşasına başlanan bu yeni saray, ana kapısı Bâb-ı Hümâyûn üzerinde bulunan kitabedeki tarihe göre 883 (1478)'te bitirildi. XVIII. yüzyıla dek eski sarayla karıştırılmaması için resmî olarak “*Sarây-ı Cedîd-i Âmire*” adıyla zikredilen bu saray, daha sonraları deniz tarafında bulunan ve yanlarına toplar yerleştirilmesi nedeniyle Toplu Kapı denilen köşkten dolayı “*Top Kapısı Sarayı*” diye anılmaya başlandı. Topkapı Sarayı esas itibarıyla üç ana avlu ve bunlara girişi sağlayan Bâb-ı Hümâyûn, Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde adlı üç kapının etrafında şekillenmişti. Alay Meydanı denilen birinci avlu, cülûs ve bayram törenlerinde devlet adamlarının maiyetlerinin ve yeniçerilerin beklediği yerdî ve burası sarayın halka

²¹ Banu Bilgicioğlu, “Sarây-ı Atîk-i Âmire”, *TDVİA*, XXXVI, 122.

²² *Kritovulos Tarihi 1451-1467*, çev. Ari Çokona, Heyamola yay., İstanbul 2013, s. 265.

²³ Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. Vladimir Mirmiroğlu, Kabalcı yay., İstanbul 2013, s. 214.

²⁴ Tursun Bey, *Târih-i Ebû'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti yay., İstanbul 1977, s. 66-67, 74.

²⁵ Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, Dergâh yay., İstanbul 2011, s. 112-113.

açık tek bölümüydü. Divan Meydanı olarak bilinen ikinci avluda, devletin yönetimi gerçekleştirilir ve resmî merasimler yapılırdı. XVII. yüzyılın ikinci yarısına dek devlet yönetimine dair her türlü kararın alındığı Dîvân-ı Hümâyûn (Kubbealtı) ile padişah, ailesi ve eğitilmek üzere diğer kadın hizmetlilerin kaldığı Harem'in Kuşhane Kapısı da ikinci avluda bulunuyordu. Üçüncü avlu padişah için oluşturulan selamlık bölümünü kapsamaktaydı. Bu avluda padişah tarafından resmî kabullerin gerçekleştirildiği Arz Odası ile askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilen Enderun-ı Hümayûn mektebine ait koğuş ve yapılar yer alıyordu.²⁶

Topkapı Sarayı teşkilâtına bağlı birimlerden olan Istabl-ı Âmire, Büyük Âhûr (Istabl-ı Âmire Büzürg, Istabl-ı Âmire-i Evvel) ve Küçük Âhûr (Istabl-ı Âmire-i Kûçek, Istabl-ı Âmire-i Sâni) şeklinde iki kısımdan müteşekkildi. Mîrâhûr-ı evvelin yöneticiliğini yaptığı Büyük Âhûr'a, Has Âhûr, Şadırvan Ahır, Kadırga Limanı'ndaki ahır ve İstanbul dışındaki bütün ahırlar bağlıydı. Bunlardan Has Âhûr'da padişaha ait sınırlı sayıdaki seçkin atlar bulunurdu. Enderûn-ı Hümayûn, Dârüssaâde ve Bâbüssaâde ağalarının atlarına Ahırkapı'daki Şadırvan Ahır'nda bakılırdı. Kadırga Limanı'ndaki ahırda da daha çok yük hayvanları barınırdı. Mîrâhûr-ı sâni'nin yönetimindeki Küçük Âhûr'a da, Ahırkapı'da Arabacılar Kârhanesi'ndeki ahır, Şeyh Vefa'daki ahır ve Topkapı Sarayı'nda Şehremini Ambarı yakınındaki ahır bağlıydı. Bu ahırlarda ise arabaya ve tahtirevana koşulan atlara bakılırdı. Dolayısıyla Istabl-ı Âmire'nin Büyük ve Küçük Âhûr olarak iki kısma ayrılmasının arkasında hayvanlara kullanım amaçlarına göre farklı yerlerde bakılmak istenmesi yatmaktaydı.²⁷

Istabl-ı Âmire'nin idarî merkezliğini yapan ve aynı zamanda teşkilâta adını veren Has Âhûr, devrin ana kaynaklarında da zikredilen kitabesine göre 883 (1478)'te inşa edilmişti.²⁸ Has Âhûr, Topkapı Sarayı'nda konum itibarıyla ikinci avlunun sol tarafında yer almaktaydı. İkinci avludaki mutfaklara nispetle beş altı metre aşağıda yapıldığı ve duvarlar tarafından perdelendiği için meydandan görülmesi oldukça zordu. Padişahın özel dairesini içine alan üçüncü avluya bir girişi daha vardı. Taş malzemedan ve dikdörtgen

²⁶ *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 3, 26; Reşad Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi yay., İstanbul 1960, s.7-8, 11-13, 17, 31; Sedat Hakkı Eldem-Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, Ankara 1982, s. 8-9; Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yay., 283-289; Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", *TDVİA*, XLI, 256-257; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 15-34.

²⁷ Emine Dinceç, *Osmanlı Sarayında At*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara 2020, s. 25-26, 34.

²⁸ Bu kitabede "Âmirü'l-hâfîkîn-i ma'delet, Nâl-i mâ yebtigaye külli'l-nîl, Hayyen li'l-'âdayât-ı terbiye, Li'l-gazâ fi nehâre ve'l-leyl, Febnî li'l-ciyâd-ı istablân, Câ-i tarihe rabâtü'l-hayl" ibareleri bulunur. Kitabe Türkçe'de "Adaletiyle doğuyu ve batyı şenlendiren, istediklerine tamamen kavuştu. Gece gündüz gazalarında kullanılacak koşucu atların yetiştirilmesi ve islâhı sebeplerini hazırladı ve yüğrük atlar için bir ahır yaptı. Bu yapı için akla şu tarih geldi: At ahır." anlamına gelir (Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri*, I, çev. Konyalı İbrahim Hakkı, Türkiye yay., İstanbul 1949, s. 362).

şeklinde yapılmıştı; uzunluğu 130 m ve genişliği de 12-13 m kadardı. Üzeri genel olarak düz bir damla örtülmüştü; sadece mîrâhûrun kaldığı odanın bitişiğindeki raht hazinesinin konulduğu mekân kubbeyle kapatılmıştı. Bu mekân aynı zamanda binanın II. Mehmed devrinde inşa edildiği ilk hâlimden kalan tek orijinal bölümüdür. Yapının içerisinde hayvanların bakımıyla ilgilenen hizmetlilerin kaldıkları koğuşlar da yer alır. Avludaki hayvanların su ihtiyacını karşılayan yalaklar II. Mehmed ve III. Murad (1574-1595) dönemlerine aittir. Has Âhûr'a zaman içerisinde çeşitli tamiratlar ve eklemeler de yapılmıştı. Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde 1527-28'de hamamı onarılmıştı. I. Mahmud (1730-1754) devrinde 1736'da daha detaylı bir tadilatın geçirilmiş²⁹ ve bu esnada Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından avluda bulunan eski camii ve hamam tekrar inşa ettirilmişti. III. Mustafa döneminde 1764'te ise raht hazinesinin konulduğu kubbeli mekâna yeni bir ahşap bölüm ve raflar eklenmiş; rütbeli görevlilere ait özel odaları olan koğuş, atlar için uzun bölmeler, samanlıklar, mutfak, hamam, çamaşırhane ve mescit tamirattan geçirilmişti.³⁰

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki ve taşradaki ahırları ile buralarda barındırılan hayvanların durumları hakkında yabancı gözlemciler de önemli bilgiler verir. Daha önce zikredildiği gibi 1505-14 seneleri arasında sarayda iç oğlanı olarak kalan Giovan Antonio Menavino, padişahın hayvanlarının barınması için İstanbul, Edirne ve Bursa'da ahırların olduğundan bahseder. Bu ahırlara nezaret eden mîrâhûr-ı evvel ve mîrâhûr-ı sâni ile

²⁹ I. Mahmud döneminde yapılan bu tamirat dolayısıyla Has Âhûr'un kapısının üzerine Şair Sünbülzâde Vehbî'nin yazdığı bir kitabe de eklenmişti. Kitabe şu şekildedir:

"Feresrân-ı şecâ 'at şehsüvâr-ı sâh-ı şevket
Şeh-i Mahmûd-sîret padişâh-ı bâhirü'l-es'âd
Edip destine tevîz-i zim3am-ı saltanat Mevlâ
Semend-i serkeş-âsâ dehri kıldı emrine münkâd
Hulûs-ı niyyete mebnidir âsâr ü müberrâtı
Biri ez-cümle işte bu mücedded tarh-ı hoş bünyâd
Ki kalmışdı fakat bir ismi âsâr ü 'imâretten
Harâb olmuşdu mânend-i derûn-i 'âşık-ı nâ-şâd
E'addu ma'steta 'tum min ribâti'l-hayl-i tıbkınca
Selef etmişler idi düşmeni terhîb için i'dâd
Gemin gevdikçe dem çekdikçe her rahş-ı mehîb-endâm
Erir havfinden Atmeydânı içre ejder-i fulâd
Edip 'atf-i inan devletle bir gün gûşuna girdi
Sahiliyle ciyâd-ı şâfinâtın ettiği feryâd
Hemân ısdâr-ı fermân-ı hümayûn etdi tecdide
O Hâkân-ı celilü's-şân cihânân-ı bülend-ecdâd
Şu resme tarh-ı hâs üze yapıldı kim eger bulsa
Düşüo at boynuna tasvirin almağa gelir Behzâd
Murâd atına nâ'il rahş-ı maksuda süvâr etsin
Hemîşe zât-ı pâkin hazreti Hallâk-ı bî-endâd
Sezâdır böyle bir tarih-i müstesnaya ey Vehbî

Sıtabl-ı Hâsını Sultan-ı cem-câh eyledi âbâd 1146" [Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarây-ı Hümayunu", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)*, 6, (1326), s. 339-340.]

³⁰ Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi yay., s. 104-105; Eldem-Akozan, a.g.e., s. 72-73; Özcan, "İstabl", 204; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri*, III, İstanbul Fetih Cemiyeti yay., İstanbul 1953, s. 237.

hayvanların bakımıyla ilgilenen voynuk, nalbant ve seyislerin görevlerini tanıtır. Menavino, Has Âhûr'da padişaha ait 40 adet nadide at olduğunu ve bakılan diğer 4.000 kadar atın ise hizmetlilere verildiğini ifade eder.³¹ 1533'te Venedik donanmasının Kuzey Afrika'da Akdeniz açıklarında yanlışlıkla Osmanlı Devleti'ne ait gemilere saldırmasının ardından iki taraf arasındaki ilişkileri düzeltmek üzere İstanbul'a gönderilen Daniello De Ludovisi, ülkesine döndüğünde göreviyle ilgili 1534'te senatoya sunduğu raporunda, Topkapı Sarayı'nda 8.000-10.000 at, katır ve devenin bakıldığı ahırlar ile buralarda çalışan çok sayıda hizmetlinin olduğunu belirtir.³² Avusturya elçisine tayin edilen David Ungnad von Sonnegg ile birlikte sefaret heyetinin vaizi olarak İstanbul'a gelen Stephan Gerlach, 1577'de Topkapı Sarayı'nda ziyarette bulunduğu Has Âhûr'da 100 kadar at yer aldığını ve geriye kalanlarının da otlatılmaya götürüldüğünü anlatır. Has Âhûr'un fizikî yapısı hakkında da gözlemlerini aktaran Gerlach, burasının geniş ve uzun bir bina olduğunu, kervansaraya benzediğini ve içerisinde birkaç yüz atın barınabileceğini ifade eder.³³ David Ungnad von Sonneg'in ardından Avusturya elçiliğine atanan Joachim von Sintzendorff'un maiyetinde yine vaiz olarak 1578'de İstanbul'a gelen Salomon Schweigger de Topkapı Sarayı'ndaki Has Âhûr'da 100 civarında atın padişah, sarayın üst düzey yöneticileri, hadım ağaları ve özel uşaklar için hazır tutulduğunu anlatır. Deve ve eşek gibi yük taşımada kullanılan hayvan sayısının 8.000 kadar olduğunu söylediğini aktarır. Has Âhûr'un samanlığa benzeyen büyük, geniş, alçak tavanlı ve uzun bir bina olduğunu ifade eder. Schweigger, Has Âhûr'daki atların bakımıyla ilgili de önemli bilgiler verir. Has Âhûr'da atların arasına birer bölme yapılması gerekirken açık havada güneşte kurutup toz haline getirilen gübreden alçak duvarlar dikildiğini, iki duvarla ayrılan kısma bir at konulduğunu, atların altına saman yerine bu kurutulmuş gübre tozunun yayıldığını, hayvanlara yulaf değil de arpa verildiğini, ayrıca atların yemliklerinin olmadığını ve samanları yere eğilerek yediklerini, hayvanların kıyılmış yemleri ise başlarına geçirilen kaba dokunmuş bir torba içerisinde tükettiklerini belirtir.³⁴ 1591'de II. Rudolf tarafından gönderilen Avusturya olağanüstü elçilik heyetiyle İstanbul'a gelen ve bir yeniçeri askerinin eşliğinde Topkapı Sarayı'ndaki ahırları gezen Baron Venceslav Vratislav, bunların bir kısmında padişahın bineceği atlara bakıldığını ve

³¹ Menavino, *a.g.e.*, s. 94-95, 103-104.

³² *Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, çev. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino, Yeditepe yay., İstanbul 2012, s. 97.

³³ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, II, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkiş Noyan, Kitap yay., İstanbul 2007, s. 563.

³⁴ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkiş Noyan, Kitap yay., İstanbul 2014, s. 182-183.

diğer bölümlerinde de lenk ve eşkin atlar, arabalara koşulan katırlar, hecin develeri, genç taylar ve sair hayvanların bulunduğunu aktarır. Ahırlardaki padişahın kullanması için beslenen atların Kuzey Afrika (Berberistan) veya Arabistan'dan getirildiğini, yele ve kuyruktan yoksun olduklarından başta erkek geyiğe benzediklerini, zamanı geldiğinde otlatmaya dışarıya çıkarıldıklarını, büyümeleri ve gelişmeleri amacıyla bir çeşit merhemle yağlandıklarını, bu sayede kuyruklarının hoş bir görünüme kavuştuğunu ifade eder. Bohemya'daki yetiştirme tekniğinden farklı olarak atların dört yaşını doldurmadan kullanılmadığından gençliklerinde ezilmediğini ve bunun da ileriki safhada hayvanların daha dayanıklı olmasını sağladığını söyler.³⁵ İngiltere elçisi Paul Pindar'ın maiyetinde görevli olarak 1610'da İstanbul'a gelen Robert Withers, Topkapı Sarayı'ndaki Has Âhûr'da 30-35 adet at bulunduğunu ve bunların padişah tarafından ağalarıyla birlikte spor yapmak için kullanıldığını belirtir. Withers, Topkapı Sarayı'nın haricinde İstanbul'da Ahırkapı'da da at, deve, katır gibi hayvanların beslendiği büyük bir ahırın olduğunu ve padişahın saraydan gezinti yahut av için dışarıya çıktığında maiyetindeki görevlilere buradan at tedarik edildiğini ekler. Taşrada Bursa ve Edirne'de aygır ahırlarının bulunduğunu ifade eden Withers, buralardan İstanbul'a gösterişli taylar gönderildiğini anlatır. Bunların yanında Şam ve Bağdat başta olmak üzere çeşitli yerlerden ve valilerden değerli atların hediye olarak İstanbul'a geldiğini; yine vefat eden devlet erkânının muhallefatından geriye kalan hayvanlara padişah için bakıldığını zikreder. Withers, sıradan işleri yapan hizmetkarların ihtiyaç duyduğu atların ise Eflak tarafından getirildiğini belirtir. Ayrıca, İstanbul'a yakın yerlerdeki diğer ahırlarda yük taşımada kullanılmak üzere 5.000 kadar katıra bakıldığını ve bu hayvanlardan özellikle savaş esnasında istifade edildiğini söyler.³⁶ Doğuya birçok defa seyahat yapan ve bu vesileyle 1668'de İstanbul'a uğrayarak Topkapı Sarayı'nı ziyaret eden Jean-Baptiste Tavernier, ahırları iki kısma ayırır. Tavernier'e göre, ikinci avluda mutfakların karşısındakiler "Küçük Âhûr" ve boğaza bakan sûr-ı sultanî boyunca uzananlar da "Büyük Âhûr"dur. Küçük Âhûr'da padişahın ve nedimlerinin binmeleri için 25-30 civarında seçme at bulundurulduğunu ve ahırın üstündeki büyük odalarda eyerler, at örtüleri, gemler ve kıymetli taşlarla işlenmiş üzengilerin saklandığını aktarır. Yine değeri bir milyon lirayı bulan koşum takımlarının da burada olduğunu ifade eder. Ahırların temizliğine ve boş kalmamasına özen gösterildiğini belirten Tavernier, aynı zamanda padişahın savaşlarda

³⁵ Baron Vratislav'ın Anıları XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler, çev. M. Süreyya Dilmen, Milliyet yay., İstanbul 1998, s. 63.

³⁶ Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, çev. Cahit Kayra, Yeditepe yay., İstanbul 2010, s. 29, 112-114.

kullanması ya da sarayın azametini yabancılara göstermek amacıyla çok sayıda değerli atın beslendiğini de ekler.³⁷

1.2. Tarihsel Süreç İçerisinde İstabl-ı Âmire'deki Görevli Sayıları ve Maaşları

İstabl-ı Âmire'nin teşkilât organizasyonu ve istihdam edilen personele dair ilk bilgiler II. Mehmed döneminde Has Âhûr'un inşasının da tamamlandığı 883 (1478) senesine dek geriye gider. Topkapı Sarayı'ndaki uzmanlık gerektiren farklı işlerle meşgul cemâatlerdeki görevliler ve bunların aldıkları maaşların bulunduğu S. 883-M. 885 (05.1478-04.1480) tarihleri arasında kapsayan bir mevâcib³⁸ defteri şimdilik tespit edilebilen ilk kayıttır ve önemli veriler içerir. Defterde S/Ra/R 883,³⁹ Ş/N/L 883, Ca/C/B 884, Ş/N/L 884 ve Za/Z/M 884-885 dönemlerine ait beş adet mevâcib kaydı yer alır. Bu mevâcib kayıtlarının tamamında da bir cemâat olarak adı verilen İstabl-ı Âmire, Mîrâhûr-ı evvel İlyas Bey'in yönetimindedir. Cemâatin diğer üst düzey yöneticileri ise Emin Ahmed Çelebi, Kâtip Mevlana Kıvam ve Kethüda Mehmed Çelebi'dir. Bununla birlikte Cemaziyevvel/Cemaziyelahir/Receb 884 mevâcibinden itibaren kâtip olarak Mustafa adlı bir kişinin görevde bulunduğu görülmektedir. İstabl-ı Âmire cemâati aynı zamanda yaptıkları işler çerçevesinde bölüklere ayrılmıştır. Mesela Safer/Rebiülevvel/Rebiülahir 883 dönemini kapsayan ilk mevâcib kaydında bölük-i serrâcîn, bölük-i sâyisân (iki bölük), bölük-i na'1 ve sakayân ve arabacıyân, bölük-i harbendegân, bölük-i eşekciyân, bölük-i şütürbânân-ı mâde, bölük-i şütürbânân-ı ner ve bölük-i şütürbânân-ı lök olmak üzere toplam 9 adet bölüğün adı zikredilmiştir. Bölükler daha sonraki dört mevâcib döneminde de ana hatlarıyla aynı kalmıştır ve sayıları 8-10 arasında seyretmiştir. İstabl-ı Âmire cemâatinin personel sayısı beş mevâcib döneminde sırasıyla 129, 119, 118, 121, 95 kişidir ve bunlara toplam günlük 450, 332,5, 417,5, 426,5, 340 akçe maaş ödemesi yapılmıştır.⁴⁰

İstabl-ı Âmire teşkilâtında istihdam edilen personel ile ilgili önemli bilgiler ihtiva eden bir diğer kayıt da 889-936 (1484-1530) seneleri arasındaki mevâcib icmâllerinin

³⁷ Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı (1668)*, ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2012, s. 60.

³⁸ Osmanlı Devleti'nde memur ve askerlere ödenen maaşlara mevâcib denilirdi. Mevâcibler, günlük olarak hesaplanır ve "kıst" olarak adlandırılan üçer aylık dönemler halinde ödenirdi. Hicri ayların taksimine göre tertip edilen kıstlardan birincisi "masar", ikincisi "recec", üçüncüsü "reşen" ve dördüncüsü "lezez" şeklinde anılırdı. Bunlardan masar, muharrem, safer ve rebülevvel; recec, rebülahir, cemâziyevvel ve cemâziyelâhir; reşen, receb, şâban ve ramazan; lezez de şevval, zilkade ve zilhicce aylarının kısaltmalarından oluşturulmuştu (Erhan Afyoncu, "Mevâcib", *TDVİA*, XXIX, 418-419).

³⁹ Defterdeki S/Ra/R 883 dönemine ait mevâcib kaydı neşredilmiştir bkz. Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", *TOEM*, 49/62, (1335-1337), s. 1-25.

⁴⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK. d.)*, nr. 7154, s. 32-33, 51-53, 67-69, 83-85; Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 20-23.

toplandığı defterdir. Kapsadığı sene aralığından da anlaşılacağı üzere defterde II. Bayezid, I. Selim (1512-1520) ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde Topkapı Sarayı'ndaki cemâatler, bunların personel mevcutları ve aldıkları maaşlara dair veriler bulunur. Ancak 883 senesinde tertip edilenden farklı olarak bu defterde cemâatlerin hangi bölüklere ayrıldığı zikredilmemiştir. Defterdeki en erken tarihli mevâcib listesi 889 (1484) Recec dönemine aittir. Bu listeye göre, Istabl-ı Âmire cemâatindeki personel sayısı 1.329 kişidir ve bunlara ödenen günlük maaş toplam 5.837 akçedir. 889 (1484) Recec dönemi mevâcib listesinde cemâatlerin yanlarına aynı zamanda 917 (1511-12) senesindeki personel sayıları ve aldıkları günlük mevâcibler de mukayese yapılabilmesi için eklenmiştir. 917 (1511-12) senesi listesinde Istabl-ı Âmire'deki personel sayısının 1.697 kişi ve aldıkları günlük maaşın da 6.896 akçe olduğu görülmektedir.⁴¹ Defterdeki 917 (1511-12) veya bir sonraki sene tertip olunduğu tahmin edilen tarihsiz diğer mevâcib listesinde Topkapı Sarayı'nda mevcut cemâatlerdeki personeller daha önceki, yapılan ilave yahut düşüşler ve toplam sayılarıyla birlikte verilmiştir. Bu listede Istabl-ı Âmire cemâatinin personel mevcudu daha önceki 1.695, kesir 17 ve toplam 1.678 olarak aktarılmıştır. Yani cemâatin personel mevcudu daha önceki sayısına nispetle bir miktar düşmüştür. Istabl-ı Âmire 1.678 kişilik personel mevcuduyla bu listede *Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* ve *Yeniçeriyân-ı İstanbul ve Teberdârân ve Gayruhu*'nun ardından en kalabalık üçüncü zümreyi oluşturmaktadır. II. Bayezid'in saltanatının sonlarına tekabül eden 917 (1512) Lezez dönemi mevâcib listesinde ise Istabl-ı Âmire cemâatinin personel mevcudu 1.697 kişidir ve bunlara ödenen günlük toplam maaş 6.896 akçedir. Personel mevcutları bakımından *Yeniçeriyân Dergâh-ı Âlî* ve *Gilmân-ı Acemiyân-ı İstanbul ma'a Bahçe-i Hassa*'dan sonra Istabl-ı Âmire cemâatinin yine üçüncü sıradaki yerini muhafaza ettiği görülmektedir. Defterde I. Selim dönemine tekabül eden 920 (1514) senesi Recec kıstına ait iki ayrı mevâcib listesi bulunmaktadır. Bu listelerin her ikisinde de Istabl-ı Âmire cemâatinin mevcudu 2.264 kişi olarak verilmiştir ve bunlara ödenen günlük toplam maaş 9.987 akçedir. 926 (1519-20) Lezez dönemine ait üç farklı liste bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde saraydaki her bir cemâatin o zamanki, ikincisinde evvelki ve üçüncüsünde yapılan artış veya düşüşler vardır. Bu listede daha önceki mevcudu 2.450 olan Istabl-ı Âmire cemâati 297 kişilik bir artışla toplam 2.837 adet personele ulaşmıştır ve bunlara günlük 14.230 akçe mevâcib ödenmiştir. Listede *Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* ve *Gilmân-ı Acemiyân-ı İstanbul ve Bahçe*'nin ardından Istabl-ı Âmire cemâati en

⁴¹ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.)*, nr. 23, vr. 17a.

kalabalık grubu oluşturmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman devri 927 (1521) senesi Reşen ve Lezez kıstlarına ait mevâcib listelerinde ise Istabl-ı Âmire cemâatinin sayısının bir miktar düştüğü görülmektedir. Nitekim cemâatin Reşen kıstında 2.761 ve Lezez kıstında 2.710 adet personele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Cemâate 927 (1521) Reşen’de 14.373 ve Lezez’de 13.850 akçe toplam günlük maaş ödenmiştir. 929 (1522-23) senesi Masar ve Reşen dönemi mevâcib listelerinde Istabl-ı Âmire’nin personel mevcudunda büyük değişiklikler göze çarpmamaktadır. 929 (1522-23) Masar’da 2.726 ve Reşen’de 2.687 mevcudu bulunan cemâate günlük toplam 14.125 ve 13.777,5 akçe maaş ödemesi yapılmıştır. Defterdeki son mevâcib listesi 936 (1530) senesi Lezez dönemine aittir. Bu listede Istabl-ı Âmire cemâatinin personel mevcudunda bir miktar artış gözlemlenmektedir. Hizmet veren toplam 23 cemâatin bulunduğu Topkapı Sarayı’nda Istabl-ı Âmire 2.898 kişilik personeliyle yine en kalabalık zümrelerden birini teşkil etmektedir ve bunlara günlük toplam 14.823 akçe maaş ödenmiştir.⁴²

Hazine-i Âmire’ye ait bütçe kayıtları da saray teşkilâtı ve dolayısıyla Istabl-ı Âmire’nin personel mevcudu ve aldıkları maaşlar açısından önemli veriler ihtiva etmektedirler. Kanunî Sultan Süleyman devrinde 933-34 (1526-27) malî senesine ait devletin gelir ve giderlerinin icmâl şekilinde derlendiği bir bütçe kaydının içerisinde Topkapı Sarayı’nda vazifeli cemâatlerin 933 (1527) Lezez dönemi mevcutları, günlük ve senelik aldıkları maaşlar listelenmiştir. Bu listede Istabl-ı Âmire cemâatinin mevcudu 2.830 kişidir; personele günlük 14.500 ve senelik 5.133.000 akçe maaş ödenmiştir.⁴³ 19 Muharrem 954-30 Muharrem 955 (11.03.1547-11.03.1548) senelerini kapsayan diğer bir bütçe kaydında ise sarayda görevli cemâatlerin önceki sene aldıkları toplam mevâcibler, bunlarda meydana gelen artışlar, düşüşler ve toplam miktarları verilmiştir. Bu kayda göre sarayda 20 adet cemâat bulunmaktadır ve bunlar arasında yer alan Istabl-ı Âmire’deki hademelere bir önceki malî sene için 6.409.906 akçe mevâcib ödemesi yapılmıştır. Takip eden 954-955 (1547-48) malî senesinde cemâata ödenen mevâcib miktarı 265.071 artarak toplam 6.674.977 akçeye ulaşmıştır.⁴⁴ II. Selim döneminde 29 Ş. 974-11 N. 975 (11.03.1567-10.03.1568) malî senesi Hazine-i Âmire’nin gelir ve giderlerinin dökümünün verildiği bütçe kaydında da sarayda görevli yine 20 adet cemâatin adı

⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 4a, 7b, 14a, 16b, 17a, 21a, 24b, 28a, 34b; Bilgin Aydın, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Mukayeseli İstatistik Faaliyetleri ve Kanunî Dönemine Ait Bir Mevâcib Defteri”, *Yücel Dağlı Anısına*, Turkuaz yay., İstanbul 2011, s. 64-66, 68-73, 75-78.

⁴³ Ömer Lûtfi Barkan, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, (1953-1954), s. 300.

⁴⁴ Ömer Lutfi Barkan, “954-955 (M. 1547-1548) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX/1-4, (1957-1958), s. 252-253.

zikredilmiştir. Burada Istabl-ı Âmire cemâatinin 4.341 kişiden müteşekkil personele sahip olduğu, günlük 21.066,5 ve senelik toplam 7.457.540 akçe mevâcib ödemesi yapıldığı görülmektedir.⁴⁵

Istabl-ı Âmire'nin teşkilât ve personel yapısına dair önemli veriler içeren diğer bir kayıt da I. Ahmed döneminde hazine kethüdası olan Ayn Ali Efendi tarafından 1609'da kaleme alınan *Risâle-i Vazîfe-Horân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân* adlı risaledir. Bu risalede 1018 (1609) senesi Reşen mevâcibi esas alınarak merkezî teşkilâtta görevli personelin adeti ve aldıkları ücretlerin genel dökümü izah edilmiştir. Dört bölüm ve bir hatimeden oluşan risalenin üçüncü bölümü, padişahla birlikte sefere gidecek görevliler hakkındadır. Bu bölüm aynı zamanda yedi fasla ayrılmıştır ve birinci fasıl has ahırlarda görevli saraçlar, şakirdler ve sair Istabl-ı Âmire hademelerinin sayıları ve devlet tarafından ödenen mevâcibleri ile ilgilidir. Buradaki verilere göre, Büyük ve Küçük Âhûr'daki saraç, şakird ve diğer görevlilerin sayısı toplam 4.322 neferdir. Neferlerin aldıkları yevmiyeleri 23.743 akçe, üç aylık mevâcibleri 21 yük 1.299 (2.101.299) akçe ve senelik toplam ücretleri de 84 yük 5.196 (8.405.196) akçe etmektedir. Istabl-ı Âmire'nin âmirleri konumundaki mîrâhûr-ı evvel ve sânînin yevmiyeleri ise 160'ar akçedir.⁴⁶

Aşağıdaki Tablo 1'de Istabl-ı Âmire'nin XV-XVII. yüzyıllardaki toplam personel sayıları ve bunların aldıkları maaşlar verilmiştir. Tablo 1'deki verilerden de anlaşılaçağı üzere Istabl-ı Âmire'nin bir müessese olarak teşkilâtlandırıldığı XV. yüzyılın son çeyreğinde II. Mehmed zamanında personel sayısı S/Ra/R 883'de 129 kişi idi. Bu rakam XVI. yüzyılda önemli miktarda artış gösterdi. Nitekim yüzyılın başlarında personel sayısı 1.697 iken, ikinci çeyreğinin başlarında 2.838 kişiye ulaştı. Yüzyılın üçüncü çeyreğinin ortalarına gelindiğinde ise personel sayısı ciddi bir artış kaydederek 4.341 kişi oldu. XVII. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise önceki yüzyılın üçüncü çeyreğindeki personel sayısına yakındı ve 4.322 kişi idi. Personele ödenen maaşlar da sayılardaki genel artışa mütenasip şekilde yukarı yönlü bir eğilim gösterdi. Nitekim personele S/Ra/R 883'de 39.825, 917 Lezez'de 610.296 ve 936 Lezez'de 1.311.835,5 ve 1018 Reşen'de 2.101.299 akçe maaş ödenmişti.

⁴⁵ Ömer Lûtfî Barkan, "974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX/1-4, (1957-1958), s. 306.

⁴⁶ Ayn Ali Efendi, *Risâle-i Vazîfe-Horân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996, s. 95, 100.

Tablo 1. İstabl-ı Âmire'deki Personel Sayıları ve Maaşları

Sene	Personel Sayısı	Maaş (Akçe)
883 (1478) S, Ra, R ⁴⁷	129	39.825
889 (1484) Recec ⁴⁸	1.329	516.574,5
917 (1511-12) Lezez ⁴⁹	1.697	610.296
920 (1514) Recec ⁵⁰	2.264	883.849,5
926 (1520) Lezez ⁵¹	2.837	1.259.355
927 (1521) Lezez ⁵²	2.710	1.225.725
929 (1523) Reşen ⁵³	2.687	1.219.308,7
933 (1527) Lezez ⁵⁴	2.830	1.283.250
936 (1530) Lezez ⁵⁵	2.898	1.311.835,5
Ş. 974-N. 975 (1567-68) ⁵⁶	4.341	7.457.540
1018 (1609) Reşen ⁵⁷	4.322	2.101.299

1.3. İstabl-ı Âmire Teşkilâtına Nefer Alım Yolları

İstabl-ı Âmire, Osmanlı saray idaresi içerisinde ayrı bir kurum olarak teşkilâtlandırılmıştı. Bu kurum ihdas edilirken kendisinden beklenen hizmetleri doğal olarak personeli vasıtasıyla yerine getirmekteydi. Dolayısıyla kurumda istihdam edilmek üzere dışarıdan nefer alımı, yerine getirilmesi beklenen hizmetlerin aksamaması için hayatî derecede öneme sahipti. İstabl-ı Âmire teşkilâtına çeşitli yöntemlerle nefer temin edilebilmekteydi. Devşirme sistemiyle toplanan acemi oğlanları arasından ihtiyaç hâlinde teşkilât birimlerine nefer alımı sık müracaat edilen yöntemlerden biriydi. Bunun yanı sıra yararlı hizmette bulunma, sanat ehli olma, akrabalık ilişkisi, bir devlet adamının kulluğu, şahsî iradesiyle İslâm'ı tercih eden gayrimüslimleri ödüllendirmek gibi nedenlerle teşkilât haricinden nefer kabul edilebilirdi. Ayrıca farklı devlet birimlerinde görevli personelden de İstabl-ı Âmire'ye hizmete alınanlar olabilmekteydi.

İstabl-ı Âmire teşkilâtına nefer temin yöntemlerinden ilki olan devşirme sistemi, Osmanlı Devleti'nde çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere kendi sınırları dahilinde meskûn ve gerekli şartları haiz bazı Hristiyan tebaası çocuklarının bir kanun çerçevesinde toplanmasına denirdi. Devletin kuruluşu esnasında Orhan Gazi tarafından

⁴⁷ Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 20-23.

⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 17a.

⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 7b; Aydın, *a.g.m.*, s. 64.

⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 23a; Aydın, *a.g.m.*, s. 68.

⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, 4a; Aydın, *a.g.m.*, s. 70.

⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 16b; Aydın, *a.g.m.*, s. 72.

⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 34b; Aydın, *a.g.m.*, s. 77.

⁵⁴ Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", s. 300.

⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 28a.

⁵⁶ Barkan, "974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", s. 306.

⁵⁷ Ayn Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 95.

neferleri Türkler arasından seçilen yaya ve müselleme adı verilen bir ordu teşkil edilmişti. Piyade ve atlı birliklerden mürekkep bu ordunun zamanla fetihlerin genişlemesi nedeniyle ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması, yeni bir askerî teşkilâtın oluşturulmasını zorunlu kıldı. Bu maksatla savaşlarda ele geçirilip devletin beşte bir oranında pay aldığı esirlerin kuvvetli olanlarından “*pençik oğlanı*” adıyla istifade edilmeye başlandı. I. Murad devrinde kuralları kati surette tespit edilen pençik oğlanı teşkilâtı,⁵⁸ Gelibolu’da kurulan bir acemi ocağı ile düzenli bir hal aldı ve bu kurum aynı zamanda kapıkulu ocaklarının da temelini oluşturdu. Ancak 1402’deki Ankara Savaşı’nın ardından saltanat kavgaları dolayısıyla devletin dağılmanın eşiğine gelmesi ve bunun neticesinde fetihlerin bir müddet tavsaması, ordunun nefer ihtiyacını teminde kritik önemi haiz pençik oğlanı teşkilâtının işlerliğini olumsuz yönde etkiledi. Bu münasebetle II. Murad döneminde, ordunun nefer ihtiyacını karşılamak için Rumeli’deki Osmanlı tebaası Hristiyan çocuklardan istifadenin önünü açan bir devşirme kanunu çıkarıldı. Söz konusu devşirme kanununa göre, Hristiyan tebaadan alınacak çocukların miktarı Yeniçeri Ağası tarafından tespit olunacak; toplama işlemi ihtiyaca binaen 3, 5 ve 7 senede bir yapılabilecek; yine toplanacak çocuklar 8 ila 18, hatta kimi zaman 20 yaş arasındakilerden seçilecek; bunların gülbüz ve sıhhatli olmasına dikkat edilecekti. Başlangıçta devşirme kanunuyla Rumeli’de Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Yunanistan, Bosna, Hersek ve Hırvatistan’dan çocuklar toplanmış; bilahare XV. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu’da da tatbik edilmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁹

Devşirme işinin birinci derece sorumlusu Yeniçeri Ağası idi ve onun ardından Acemi Ocağı Ağası gelirdi. Devşirme uygulamaya konulduğu ilk dönemlerde beylerbeyi, sancakbeyi ve mahallî kadılar gibi ilgili bölgenin mülkî amirleri aracılığıyla yapılmıştı. Ancak bunların görevlerini kötüye kullanmaları nedeniyle daha sonra devşirme işinin merkezden gönderilen memurlar tarafından yerine getirilmesi uygun görülmüştü. Bu memurlar turnacıbaşı, saksoncubaşı, zağarcıbaşı, haseki gibi Yeniçeri Ocağı’nın yüksek rütbeli zabıtlarından biri olur; maiyetlerine de bir kâtip verilirdi. Devşirme görevini yerine getirecek zabıte işin nasıl yapılacağını içeren padişah fermanı⁶⁰ ile Yeniçeri Ağası

⁵⁸ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, I, haz. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, TTK, Ankara 1995, s. 199; *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2013, s. 75; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese Neşri, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yay., s. 24-25.

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, I, TTK yay., Ankara 1988, s. 5-14; a.mlf., “Devşirme”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, III, 563-564; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK yay., Ankara 1991, s. 36-39.

⁶⁰ Devşirme işinin ilgili bölgelerde nasıl yapılacağına dair bir ferman örneği için bkz. Ahmed Refik, “Devşirme Usûlü, Acemi Oğlanlar”, *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası*, V/1-2, (1926), s. 4-5.

tarafından ilgili yerlerin kadılarına hitaben yazılmış mektup verilirdi. Devşirme işi suistimale müsait olduğundan görevini kötüye kullanan, yani rüşvet karşılığında kanunun uygun görmediği kişileri yahut birinin yerine bir başkasını kaydeden memurlar şiddetle cezalandırılırdı. Memurlar merkezden verilen talimatlar çerçevesinde işlerini serbest bir şekilde yaparlardı ve kimsenin müdâhil olmasına izin verilmezdi. Gönderildikleri bölgelerdeki sancakbeyi, kadı, timar sahibi gibi mahallî görevliler onların işini kolaylaştırmakla mükelleflerdi.⁶¹

Devşirme memuru kazalara kadar gider ve dellallar vasıtasıyla çocuk toplamaya geldiğini köylere bildirirdi. Bunun üzerine başlarında papazları ve babaları olan Hristiyan çocukları vaftiz defterleriyle birlikte kaza merkezindeki toplantı mahalline gelirlerdi. Vaftiz defterini kontrol eden memur, kanunî vasıfları haiz olan çocuklardan genellikle 40 haneden 1 kişi hesabıyla devşirme toplardı. Ancak ihtiyaca göre bu oranlarda değişiklik yapıldığı da olurdu. Devşirilen çocuğun köyü, kazası ve sancağı ile babası ve anasının bağlı olduğu sipahinin adı veya eğer varsa hangi vakıf ve çiftlik sahibinin reayası bulunduğu, doğum tarihi, eşkâli, yaşı ve devlet merkezine götürecektir memurun adı iki ayrı deftere kaydedilirdi. Bu iki defterden biri devşirme memurunda ve diğeri de devşirilen çocukları merkeze götüren sürücüde bulunur; sürücü devşirilen çocukları bu defterle birlikte teslim ederdi. Toplanan çocuklara giydirilmesi kanunen zorunlu olan kırmızı aba ve külâhın bedeli ile devşirme memuru, kâtibi, ve maiyetindeki diğer görevlilere verilen ücretler ilgili mahallin reayasından alınırdı.⁶²

Tatbik edilen devşirme kanununda toplanacak çocukların nitelikleri belirlenmişti. Buna göre, Hristiyan çocukların asilleri, papaz oğulları, iki çocuğa sahip olanlardan biri ve daha fazla çocuğu bulunanlardan en sağlıklısı seçilir; tek oğlu olanların çocuğu ise ailede bırakılırdı. Anası ve babası vefat edip terbiyesinde noksanlık olduğu bilinenler ile yüzü gözü açılmış düşüncesiyle köy kethüdasının oğlu devşirilmezdi. Sığrtmaç, çoban oğulları, kel, fodul, köse ve doğuştan sünnetli, Hristiyan iken evlenen, sanat sahibi, aşırı derecede uzun ve kısa boylu çocuklar da yine tercih edilmezlerdi. Çocukların özellikle orta boyluları seçilirdi ve uzun boylulardan yalnızca fizikî yapısı müsait olanlar saraya hizmet etmeleri için alınırlardı. II. Mehmed döneminde kendi iradeleriyle İslam'ı kabul eden Bosna halkından da mükafat olarak sarayda çeşitli hizmetlerde kullanılmak için çocuklar devşirilirdi. Ermenilerden ise çok az miktarda çocuk alınırdı. Devlete karşı

⁶¹ Uzunçarşılı, “Devşirme”, 564; Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *TDVİA*, IX, 254-255; Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim yay., İstanbul 2010, s. 55-56.

⁶² Özcan, “Devşirme”, 255.

yerine getirdikleri çeşitli mükellefiyetleri nedeniyle kimi bölgelerden devşirme yapılmazdı. Buralardaki ahalinin ellerinde devşirmeden muaf olduklarına dair merkezden gönderilen fermanlar bulunurdu.⁶³

Devşirilen çocuklar “*sürü*” adı verilen 100-200 kişiden oluşan gruplar hâlinde devlet merkezine gönderilirlerdi. İstanbul’a varıldığında çocuklar birkaç gün istirahati müteakip Müslüman olurlar ve ardından Ağakapısı’nda Yeniçeri Ağası tarafından teftiş edilerek eşkâl defterine kaydedilirlerdi. Daha sonra muayeneden geçirilen çocuklar sünnet edilirler ve Müslüman-Türk adları alırlardı. Eğer devşirme sürüsü içerisine kanunda belirtilenin hilafına birinin dahil olduğu tespit edilirse o grup Yeniçeri Ocağı yerine Tophane yahut Cebahane hizmetine verilir ve sözkonusu grubu getiren sürücü de şiddetle cezalandırılırdı. Sürü içinden saraya verilecekleri ya bizzat Yeniçeri Ağası arzeder yahut doğrudan padişaha göndererek bunlar arasından alınacak çocukları saray ağası seçer ve daha sonra da saray hocası seçilenleri sîmâlarına bakarak ayırırdı. Seçilen devşirmeler Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarına gönderilerek eğitilirlerdi. Hariçteki bu eğitimin ardından aralarından kabiliyetlileri Topkapı Sarayı’na alınır ve diğerleri ise kapıkulu süvari bölüklerine dağıtıldı. Gürbüzce olanları da Bostancı Ocağı için ayrılırdı.⁶⁴

Ağakapısı’nda yoklaması yapıp seçilen devşirmelerden geriye kalanlar Anadolu ve Rumeli ağaları tarafından az bir ücret karşılığında geçici müddetle Anadolu ve Rumeli’de çiftçilikle meşgul olan Türk köylüsünün yanına verilirdi. Rumeli’den devşirilenler Anadolu’ya ve Anadolu’dan devşirilenler ise Rumeli’ye yollanırlar, böylelikle firar olaylarının önüne geçilmeye çalışılırdı. Devşirmeler her sene Anadolu ve Rumeli’deki kethüdalar tarafından yoklanırlardı. Türk köylüsünün yanında kalan devşirmeler hem çift sürüp meşakkatli iş görmeye alışırırlar hem de Türkçe ve Müslüman âdetlerini öğrenirlerdi. Bu minval üzere hizmet eden devşirmelerin kıdemlileri zamanı geldiğinde Yeniçeri Ağası’nın arzı ve Divân-ı Hümayûn’un kararıyla İstanbul’a getirilerek Acemi Ocağı’na kaydedilirlerdi. Bu kayıtlı birlikte “*acemi oğlanı*” adını alan devşirmelere önce 1 ve daha sonra da 2 akçe yevmiye verilirdi.⁶⁵

Topkapı Sarayı’na alınan kabiliyetli devşirmeler, başlangıçta Enderun-ı Hümayûn’daki küçük ve büyük oda, hazine koğuşu ve zülüflü baltacılar ocağına

⁶³ *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âli*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996, s. 137-139; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 39; Mücteba İlgişel, “Acemi Oğlanı”, *TDVİA*, I, 324.

⁶⁴ Uzunçarşılı, “Devşirme”, 564-565; a.mlf., *Kapukulu Ocakları*, I, s. 21-25; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁵ Özcan, “Devşirme”, 255-256.

dağıtılırlardı. Devşirmeler buralarda da eğitimlerine devam ederler ve aralarından okuma yazmayı öğrenenleri ile “*ehl-i basîret*”lileri has odaya seçilirlerdi. Daha sonra liyakatlarına göre silahdarlık, çukadarlık ve rikabdarlık gibi görevlere getirilirlerdi. Tayin edildikleri görevlerde başarıları görüldükçe de sırasıyla mîrâhûr, kapıcıbaşı, mîralem, yeniçeri ağalığı, Kastamonu sancak beyliği, beylerbeyilik, her eyâletin beylerbeyiliğinde bulunduktan sonra mîr-i mîran-ı Anadolu ve Rumeli, vezir ve veziriazamlığa terfi olunurlardı. Bu suretle veziriazamlığa atanan bir kimse bütün kapıkullarının ahvâlini bilir, sancak ve eyâletlerdeki reâyâ, tımar, zeâmetler hakkında fikir sahibi olur, yine hazinenin irât ve masraflarına dair vukufiyeti artardı. Böylelikle Divân-ı Hümayûn’da devlet işleri ile ilgili bir mesele görüşülürken bürokrasideki yüksek rütbeli görevlilerden aldığı bilgilerle yetinmek zorunda kalmaz ve karar verme safhasında kendisinin de bir kanaati olurdu.⁶⁶

Yukarıda genel hatlarıyla ortaya çıkış ve uygulanış kaideleri izah edilmeye çalışılan devşirme sistemiyle İstabl-ı Âmire’ye bağlı bölüklere nefer alınması gerektiğinde mîrâhûr-ı evvel bir tezkire ile durumu arz ederdi.⁶⁷ Mîrâhûr-ı evvelin bu arzı üzerine, talep ettiği miktarda acemi oğlanın verilmesi için yeniçeri ağasına hüküm yazılırdı.⁶⁸ Bu husus hakkında yeniçeri ağasına hüküm yazılmasının nedeni ise, ihtiyaç duymaları halinde İstabl-ı Âmire yahut diğer birimlere acemi oğlanlarının verilmesinde kritik bir rol üstlenmesinden ileri gelirdi. İstabl-ı Âmire’nin özellikle el yatkınlığı gerektiren bölüklerine nefer alınırken acemi oğlanlarının sanata kabiliyetli olmalarına dikkat edilirdi. El işçiliğinde ustalık gerektiren bölüklere zikrolunan kıstasa uygun şekilde kayıt yapılmadığı takdirde acemi oğlanlarının yetiştirilmesinde zorluklarla karşılaşılacağı açıktı. Bundan dolayı yeniçeri ağasına gönderilen emirlerde bu husus hassaten vurgulanırdı. Mesela 8 Ca. 972 (12.12.1564) tarihinde hayvanı çekmek veya bağlamak için başına takılan ipi yapan hassa yularcı ile kıldan yem torbası ve sair eşya dokuyan muytâb bölüklerine şakird alınmak istendiğinde Türk üzerindeki sanata kabiliyetli 8 adet acemi oğlanının verilmesi emredilmişti.⁶⁹ Yine 987 (1579/1580) senesinde at takımı, eyer

⁶⁶ *Kitâb-ı Müstetâb*, (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içerisinde), TTK yay., Ankara 1988, s. 6.

⁶⁷ Mesela 12 Ra.963 (25.01.1556)’te mîrâhûr-ı evvelin tezkiresi üzerine Bosna, Özi, Filibe, Vidin, Samakov, Edirne, Sofya gibi Rumeli’nin muhtelif yerlerinden devşirilmiş acemi oğlanlarından 11’i hassa saraç ve bargir saraçlığı bölüklerine geçiş yapmışlardı {BOA, *Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri (A. DVNS. MHM. d.)*, nr. 2, hk. 78, vr. 8}.

⁶⁸ Havva Merve Çıtak, *1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divân-ı Hümayûn Ruûs Defteri (s.1-125) Metin-Değerlendirme-Dizin*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015, s.124.

⁶⁹ *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks*, I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdetin Atik-Murat Cebecioğlu-Muhammed Safi-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1995, s. 276.

ve koşum yapan hassa saraç bölüğüne de ihtiyacı dolayısıyla sanata kabiliyetli 4 nefer acemi oğlanının gönderilmesine dair hüküm yazılmıştı.⁷⁰ Acemi oğlanları ihtiyaç duyulması halinde Istabl-ı Âmire'nin diğer bölüklerinde de istihdam olunurlardı. Mesela 26 R. 963 (09.03.1556) doğrudan Has Âhûr'da çeşitli işleri yapmaları için 50 kişilik bir acemi oğlan grubu alınmıştı.⁷¹ 964'te (1556/1557) ise yük taşımada yararlanılan katırlar ve develerin bakımı ile ilgilenen hassa harbende ve hassa şütürban bölüklerinden ilkinde 3 ve ikincisine de 4 nefer acemi oğlanı görevlendirilmişti.⁷²

Devşirme sisteminin dışında Istabl-ı Âmire'ye yararlı hizmette bulunma, sanat ehli olma, akrabalık ilişkisi, bir devlet adamının kulluğu gibi nedenlerle veya teşkilât harici farklı birimlerden de nefer alımı yapılabilmekteydi. Nitekim bu yöntemle nefer alımlarını Istabl-ı Âmire'de görev yapan personelin ayrıntılı künyesini veren kayıtlardan takip etmek mümkündür. Mesela 21 S. 974 (7.09.1566) tarihli bir deftere göre Büyük Âhûr'a bağlı birimlerden serrâcîn-i hassaya 138, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassaya 16, seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassaya 37 ve na'lin-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassaya 10 kişi bu nedenlerle dahil edilmişlerdi.⁷³ Küçük Âhûr'a bağlı birimlerden de serrâcîn-i sâniye 47, arabaciyân-ı hassa ve neccarâna 63 ve seyisân-ı bargirân-ı tavîleye 44 kişi aynı gerekçelerle kabul olunmuşlardı.⁷⁴

Istabl-ı Âmire'ye nefer temin yollarından bir diğeri de ihtida edenlerin teşkilâtta istihdamı idi. Arapça bir kelime olan ihtida, sözlükte “*doğru yolu bulmak; yol göstermek*” mânalarına gelen hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiştir ve “*gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak*” demektir. Kavram olarak ise inançsız iken veya başka bir dine mensupken İslam'ın benimsenmesini ifade eder. İhtida eden kişiye de “*mühtedi*” adı verilir.⁷⁵ Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, dinî inançları bakımından kozmopolit bir nüfus yapısına sahipti. Nüfusun mensup olduğu dinler arasında en yaygını İslamiyet idi ve ardından Hristiyanlık ile Musevilik gelirdi. Osmanlı Devleti, gayrimüslim reayadan kendi serbest iradeleriyle İslam'ı tercih edenleri müspet karşılar ve hatta bu şekilde din değiştirenleri ödüllendirirdi. Bu ödüller çeşitli adlar altında nakdî olarak yapılırdı.⁷⁶ Mühtediler nakdî yardımların dışında devlet kurumlarında da görevlendirilirdi. Ancak devlet

⁷⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 36, hk. 960, s. 37.

⁷¹ Çıtak, a.g.t., s. 124.

⁷² BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 2, hk. 2057, 2058, vr. 230.

⁷³ BOA, TS.MA. d., nr. 156, vr. 4b-20a, 22a-23a.

⁷⁴ BOA, TS.MA. d., nr. 10005-1, vr. 1b-11a, 12a-18b.

⁷⁵ Ali Köse, “İhtidâ”, TDVİA, XXI, 554.

⁷⁶ Mühtedilere nakdî olarak *atiyye*, sünnetlerinin ardından *merhem bahâ*, giyim-kuşamları için *kisve bahâ* ve *destâr bahâ* gibi yardımlar yapılırdı (Mehmet Şeker, *Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtediler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 85-101).

kurumlarında görevlendirilen mühtedilerin gerçekten İslamiyet'i kabul ettikleri şüpheliydi. Çünkü devlet kademelerinde görevli akrabalarının nüfuzunu kullanarak bir mansıp elde eden mühtedilere sıklıkla rastlanmaktaydı.⁷⁷ Osmanlı Devleti'nde kendi serbest iradeleriyle İslamiyet'i tercih eden gayrimüslimlerin görevlendirildiği kurumlardan biri de İstabl-ı Âmire idi. Mühtediler ilk safhada teşkilâtın bölüklerinde genellikle şakird olarak görevlendirirlerdi. Mesela 18 Ca. 963 (30.03.1556)'te Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinden ihtida ederek Müslüman olan Mustafa'nın kapıcılar kethüdası Ali Ağa'nın haber vermesi üzerine serrâcîn-i hassa bölümü şakirdliğine alınması emredilmişti.⁷⁸

1.4. İstabl-ı Âmire Görevlilerinin Terfî ve Terakkîleri

İstabl-ı Âmire teşkilâtı bölüklerindeki hizmetlilerin terfileri çeşitli yollardan olurdu. Bunlardan en sık rastlanılanı bölüklere en alt rütbe olan şakirdlikle adım atılması ve zaman içerisinde yükselmeydi. Bu usûlle terfilerde şakirdler usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişirler ve mesleklerinde tecrübe kazanırlardı. Silsile üzere terfilerin bir diğer önemli katkısı da teşkilâtın kurumsal yapısını güçlendirmesiydi.⁷⁹ Bölüklerinde bu şekilde belli bir süre hizmet veren şakirdler, liyakatlarına göre başta teşkilâtın en yüksek idarî görevi olan mîrâhûr-ı evvelik olmak üzere sırasıyla kapıcıbaşılık, mîralemlik, yeniçeri ağalığı, Kastamonu sancakbeyliği, beylerbeylik ve nihayet veziriazamlığa dek terfi edebilirlerdi.⁸⁰

Teşkilâtta terfî etmenin bir diğer yöntemi de bedergâh olarak yükselmeydi. Farsça “be” edatı ile “dergâh” kelimesinden oluşan bedergâh, çoğunlukla “kapıya çıkma” veya sadece “çıkma” anlamında kullanılırdı. Buradaki “kapıya çıkma” ya da “çıkma”dan kastedilen Acemi Ocağı ve Ocak dışında muhtelif hizmetlere verilmiş acemi neferlerinin Kapıkulu Ocaklarına kayıt ve kabul edilmeleriydi. Süvari Ocağı çıkmalarına ise “bölüğe çıkma” denilmekteydi. Kapıya çıkmalar genellikle savaşlar nedeniyle ortaya çıkan nefer eksikliklerini gidermek için yapıldı. Taht değişikliklerinin ardından yapılan çıkmalara da “umum çıkması” yahut “büyük çıkma” adı verilirdi. Bedergâh olağan şartlarda yeniçeri ağasının Divân-ı Hümâyûn'a arzı ile gerçekleşirdi. Ancak onun arzı olmadan bizzat padişahın emriyle de Yeniçeri Ocağı'na nefer alınması mümkündü. Padişahın emriyle

⁷⁷ Kamil Çolak, “İstanbul'da İhtidâ Hareketleri (XVI. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 496-497.

⁷⁸ Tayfun Yeşilbaş, *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (1-102)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 149.

⁷⁹ Mesela H. 26 C. 967 (24.03.1560) tarihinde bargir ahır piri vefat ettiğinde onun yerine kethüdalık-ı has âhûr rahtvânı Nasuh, has âhûr rahtvânlığına bargir ahır rahtvânı Hüseyin, bargir ahır rahtvânlığına iskemlecî İlyas ve iskemlecîliğe de hassa saraçlardan İskender'in getirilmesi uygun görülmüştü (BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 4, hk. 382, s. 38).

⁸⁰ *Kitâb-ı Müstetâb*, s. 6.

olan çıkmalara “*kapu ferman olmak*”, herhangi bir nedenle ocakla ilişkileri kesilen yeniçerilerin tekrar alınmalarına da “*tashih bedergâh*” tâbiri kullanılırdı. Yeniçeri ağası, kapıya çıkmaya hak kazanan acemilerden en kıdemlilerinin mühürlü tezkiresini veziriazama takdim eder, onun onayı alındıktan sonra bu neferler maaş defterine kaydedilirlerdi. Kapıya çıkan bir nefere önceleri günlük iki akçe verilirken XVII. yüzyıl başlarından itibaren bu miktar üç akçeye çıkarılmıştı. Bedergâh olan neferlere aynı zamanda bir defeya mahsus olmak üzere “*düzen akçesi*” adıyla ikişer altın verilirdi.⁸¹

Yukarıda detayları izah edilmeye çalışılan bedergâh usûlü çerçevesinde İstabl-ı Âmire teşkilâtındaki hizmetliler de Kapıkulu Ocaklarında görevlendirilirlerdi. Hizmetlilerin teşkilât haricindeki bu vazifelere terfi edebilmeleri için mîrâhûr-ı evvelin mühürlü tezkiresiyle ilgili kişiyi arzetmesi ve bunun sadrazamın buyrulduyuyla onaylanması gerekirdi. Kayıtlar incelendiğinde Kapıkulu Ocaklarının sipah, silâhdar, gurebâ-yı yemîn, gurebâ-yı yesâr, ulufeciyân-ı yemîn ve ulufeciyân-ı yesâr adı altında altıya ayrılan süvari ve yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, humbaracı ve lağımçı şeklinde yediye ayrılan piyade ocaklarına İstabl-ı Âmire’deki neferlerden alımların yapıldığı görülmektedir. Mesela 963 (1555/1556) senesinde serrâcin-i bargir cemâatinden Abdi ve cemâat-i arabaciyân-ı hassadan Behram onar akçe yevmiye ile silâhdar ve ulufeciyân-ı yemîn ocaklarına ilhak olunmuşlardı.⁸² Yine 12 L. 967 (6.07.1560)’de Mîrâhûr-ı evvel Ali Ağa’nın tezkiresi üzerine serrâcin-i hassadan Ali b. İlyas, Salih b. Ferhad ve Mustafa b. Mehmed, Mehmed Bursa; serrâcin-i bargirân-ı tavîleden Osman b. ?, Bali b. Ali, Mehmed b. Bali; ser-bölükân-ı seyisân-ı bargirân-ı tavîleden Hüseyin b. Yusuf ve Hüseyin serbölük adlı 9 adet hizmetli silâhdar ocağına geçiş yapmıştı.⁸³ 7 Ca. 967 (04.02.1560) tarihinde ise Mîrâhûr-ı evvel Ali Ağa’nın tezkiresiyle serrâcin-i hassa şakirdlerinden Cafer Bosna ve Mahmud adlı iki kişi yevmiye ikişer akçe ücretle top arabacı ocağında görevlendirilmişlerdi.⁸⁴ İstabl-ı Âmire teşkilâtına bağlı görevlilerin Kapıkulu Ocaklarının dışında farklı hizmetleri yerine getirmekle mükellef zümrelere geçiş yaptıkları da olurdu. Mesela Mîrâhûr-ı evvel Ali Ağa’nın tezkiresiyle 12 L. 967 (06.07.1560) tarihinde serrâcin-i hassa cemâatinden Ali b. İlyas, Salih b. Ferhad, Mustafa b. Mehmed ve Mehmed Bursa su yolu hizmetinde istihdam edilmişlerdi.⁸⁵

⁸¹ Abdülkadir Özcan, “Bedergâh”, *TDVİA*, V, 302; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 187.

⁸² Çitak, *a.g.t.*, s. 316.

⁸³ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 979, 980, 981, s. 96.

⁸⁴ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 188, s. 20.

⁸⁵ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 979, s. 96.

Diğer taraftan, İstabl-ı Âmire teşkilâtındaki hizmetliler yerine getirdikleri görevlerinde başarılı oldukları takdirde yevmiyelerine terakkî (zam) alırlar ya da taltif edilirdi. Taltifler daha çok görevde terfi şeklinde uygulanırdı. Hizmetlilerin yevmiyelerine terakkîler ise çeşitli nedenlerle yapılırdı. Padişahın tahta çıkışı, sefer esnasında yararlı olma, devlete ait binaların inşasında çalışma, görevde terfi etme bunlardan başlıcalarıydı. Teşkilâtta görevli hizmetlilerin yevmiyelerine terakkî yapılırken genellikle diğer kul taifesinde izlenen bürokratik usûl takip edilirdi. Buna göre, hizmetliler yevmiyelerine terakkî almaya hak kazanmaları halinde genellikle teşkilâtın idarecileri veya diğer devlet ricalinin⁸⁶ aracılığıyla bu durum sadrazama arz edilir, uygun görüldüğünde de terakkînin gerekçesi ve miktarı ruûs defterlerine kaydedilirdi. Daha sonraki safhada reisülküttab bir ruûs tezkiresi verir, terakkî sahibi de buna istinaden zamlı maaşını büyük ruznamçe kaleminden alırdı. Bilahare bu tezkire, bağlı bulunulan kalemin ulûfe defterlerindeki yerine “*ziyade şüd*” başlığı altında terakkînin nedeni ve miktarı ile yazılır, yeni maaş kalemden alınmaya devam edilirdi. Mevâcib alan bir kişi vefat ettiğinde maaşı hazineye devredilir, bazen yerine bir başkası tayin olunurdu. Bu durumda ilgili kişinin hak kazandığı terakkîler hazine tarafından zaptolunur ve göreve yeni başlayanlara terakkîsiz maaş verilirdi.⁸⁷ Hizmetlilerin vefatı üzerine terakkîleri bazen de hazineye devredilmeden terakkî bekleyen kişilere tahsis edilebilirdi.⁸⁸

Hizmetlilere verilen terakkîlerin miktarları nedenlerine göre değişiklik gösterirdi. En sık rastlanılan terakkî nedenlerinden birisi olan seferlerde “*baş*” getirenlere yahut yararlılık gösterenlere genellikle 1-3 akçe ihsan olunmaktaydı.⁸⁹ Teşkilâtın haricinde bulunduğu görevden daha yüksek bir pozisyona geçiş yapan hizmetliler 3 akçe terakkî alırlardı.⁹⁰ Hanedanın üyeleri tarafından inşa edilen binalarda çalışan görevlilere 1 akçe terakkî verilmekteydi.⁹¹ Hizmetlilerden bazen şehzadelerin maiyetine görevlendirilenler de olurdu. Bu durumda yine hizmetlilere 1 akçe terakkî verilirdi.⁹² Teşkilâtta uzun süre

⁸⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 260, s. 109, 173.

⁸⁷ Recep Ahışalı, “Terakkî”, *TDVİA*, XL, 480.

⁸⁸ Mesela 991 (1583/1584) senesinde hassa saraç, nalband, seyis, harbende gibi hizmetlilere mahlûle düşenlerden yevmiyelerine birer akçe terakkî verilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 242, s. 12).

⁸⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 228, s. 27; *KK. d.*, nr. 235, s. 44, 151, 194, 198, 208; *KK. d.*, nr. 237, s. 58; *KK. d.*, nr. 239, s. 236; *KK. d.*, nr. 261, s. 33.

⁹⁰ Mesela 1058 (1648/1649) senesinde hassa saraçları cemâatinde görevli Mehmed’e, arpa nazırlığına tayin edildiğinde 3 akçe terakkî verilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 260, s. 175).

⁹¹ Mesela III. Murad’ın annesi Nurbânû Sultan tarafından inşa ettirilen ve günümüzde Atik Valide Sultan Camii olarak anılan yapının muhtemelen genişletilmesi çalışmalarına katılan hassa saraçlardan Süleyman’a 1 akçe terakkî verilmesi uygun görülmüştü (BOA, *KK. d.*, nr. 239, s. 135.)

⁹² Nitekim 1001 (1592/1593) senesinde hassa seyisleri cemâatinden Şehzade Ahmed’in maiyetinde görevlendirilen iki nefere 1’er akçe terakkî ihsan olunmuştu (BOA, *KK. d.*, nr. 253, s. 192).

görev yapan emektar hizmetlilerin terakkîleri ise ortalamanın üzerindeydi. Emektar personele 5-10 akçe terakkî tahsis edildiği görülmektedir.⁹³

1.5. İstabl-ı Âmire Hazinesi, Gelir ve Giderleri

Osmanlı Devleti'nden önce hüküm süren Anadolu Selçukluları'nda tahsil edilen paraların, malların ve tutulan defterlerin saklandığı devlet hazinesine Hızâne-i Âmire denilmekteydi. Bununla birlikte hükümdarın kendine ait Hızâne-i Hâs denilen bir iç hazinesi de mevcuttu.⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın son çeyreğine dek Enderûn ve Bîrûn olarak iki hazinenin varlığı bilinmektedir. Kesin ayrımın ne zaman olduğu bilinmemekle birlikte Fatih Sultan Mehmed döneminde böyle bir ayrımın yapıldığı düşünülmektedir.⁹⁵ Bîrûn Hazinesi, Beytûlmâl⁹⁶, Dış Hazine, Hazine-i Âmire, Taşra Hazinesi, Maliye Hazinesi veya Dîvân-ı Hümayun Hazinesi gibi adlarla anılırken; İç Hazine, Hazîne-i Enderûnî, Hizâne-i Enderûnî, Hizâne-i Âmire-i Enderûnî veya Hazine-i Hassa diye adlandırılıyordu.⁹⁷ İç Hazine'nin almadığı nakit, eşya veya mücevherler ona bağlı bir çeşit fon durumunda olan Hasoda, Bodrum, İfraz, Çilhane, Raht ve Hilat birimlerine aktarılıyordu.⁹⁸ Padişahın kendi masraflarını karşılamak üzere ayrılmış gelirlerin toplandığı Ceyb-i Hümayun Hazinesi de bulunmaktaydı.⁹⁹

Enderûn Hazinesi'nin bir fonu durumunda olan Raht Hazinesi, Has Âhûr Hazinesi, Has Âhûr Murassaat Hazinesi veya Raht-ı Murassa Hazinesi olarak da adlandırılmaktadır.¹⁰⁰ Bunların yanı sıra Hazine-i İstabl tabirinin de arşiv kaynaklarında geçtiği belirtilmelidir. Nitekim 956 (1549) senesinde teğeltiha-i mütenevvia, rikâb, nal, sinebend, kayış, kamhâ-i mütenevvia gibi malzemelerin Hazine-i İstabl'a aktarıldığı görülmektedir.¹⁰¹ XVI. yüzyıl öncesi Raht Hazinesi'ne dair bilgiler sınırlı olmakla birlikte Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde kurulduğuna dair araştırmalar mevcuttur.¹⁰² Ancak

⁹³ BOA, KK. d., nr. 260, s. 109, 173.

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, s. 124; Cengiz Orhonlu, "Hazine", XVII, *TDVİA*, 130.

⁹⁵ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 177; Menavino, *a.g.e.*, 128-129; Mehmet İpşirli, "Enderun", XI, *TDVİA*, 186; Orhonlu, *a.g.m.*, s. 130.

⁹⁶ Bu tabir, başlangıçta devlet hazinesi olarak kullanılmış ancak daha sonraları yerine hazine veya hazine-i âmire terimi tercih edilmiştir. Daha sonraki süreçte dar kapsamlı bir anlam ifade ederek vârisi olmadan vefat eden kişilerin terekesinin muhafazasıyla görevli kuruluş anlamında kullanılır hale gelmiştir (Mehmet Erkal, "Beytûlmâl", VI, *TDVİA*, 92).

⁹⁷ Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK yay., Ankara 2000, s. 1; Gülru Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 183.

⁹⁸ Arzu T. Terzi, *a.g.e.*, s. 2.

⁹⁹ Halil Sahillioğlu, "Ceyb-i Hümayun", VII, *TDVİA*, s. 465; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK yay., Ankara 2000, s. 2.

¹⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi", *Belleten*, XLII/65, s. 79; Emine Dinceç, "Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi", *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1 (Elazığ, 24-25 Haziran 2010)*, ed. Mustafa Öztürk-Ahmet Aksın, Elazığ 2013, s. 215.

¹⁰¹ BOA, D. BŞM. d., nr. 30, s. 1.

¹⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi", s. 79; Emine Dinceç, "Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi", s. 215.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 974 (1566) tarihiyle tasnif edilmiş 10045 numaralı Istabl-ı Âmire'ye ait muhasebe defterinde geçen “*Arpa emininden alınan esbabların durması için âhûr karşısında bir hazine inşa edildi*” ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla bir yapı olarak Has Âhûr Hazinesi'nin XVI. yüzyılda inşa edildiğini belirtmek mümkündür.¹⁰³ Has Âhûr binasının bir uzantısı olarak yer alan bu kubbeli bina, XVII. yüzyılda İstanbul'daki büyük yangından sonra orijinal haliyle günümüze ulaşamamıştır.¹⁰⁴

Raht Hazinesi'ne ait Za 1005 (06.1005) tarihli Mîrâhûr-ı evvel Ali Ağa zamanında tutulan defterde zîn (eyer), tablbaz, rikâb, kılâde, palan, kürsî, abaî, bazubend, burunluk, bozdoğan, yapuk, gem, licam, sinebend, siper, toka, top, dizgin ve sâir eşyaların ayrıntılı bir dökümünü bulmak mümkündür. Değerli taşlarla süslenmiş eşyaların der-pîş (önündeki) ve der-pes (arkasındaki) tabirlerinin altında sıralanan elmas, yakut, pîruze, lal gibi taşların adetleri ve büyüklükleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bazı eşyaların yanlarında bulunan derkenarlarda daha önceki kayıtlarla ilgili bilgilerin düzeltildiği görülmektedir. Eşyaların kimlerden ve hangi yollarla alındığı da deftere kaydedilmiştir. Padişahlardan, Beç Kralı'ndan, Valide Sultanlardan, devlet görevlileri tarafından verilen pişkeşlerden (hediyeler) ve bazı görevlilerin muhallefatlarından (Rumili Beylerbeyi Mehmed Paşa, Kapudan Ali Paşa ve Osman Paşa) kabz edilen eşyalar Raht Hazinesi'ni oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra İç Hazinedarbaşı Mustafa Ağa'nın Raht Hazinesi'ne teslim ettiği Sinan Paşa muhallefatından eşyalar ve eyerler de mevcuttur.¹⁰⁵

XV ve XVI. yüzyılda Istabl-ı Âmire'ye Hazine-i Âmire'den, mukataalardan, ocaklardan ve taşradaki voynuk ve taycı teşkilâtlarından gelirler sağlanmaktaydı. XV. yüzyılda madiyânân-ı hassa ocaklarından at teminlerinin yanı sıra ser-piyâdegân ve diğer bazı görevlilere inâmlar verildiği görülmektedir.¹⁰⁶ Hazine bütçeleriyle ilgili yapılan çalışmalarda Istabl-ı Âmire ve bölüklerde çalışan kişilere mühimmat bahaları olarak nakdî teslimatlar gerçekleştirildiği görülmektedir.

Gurre-i Ra. 913-Gaye-i S. 914 (11.07.1507-29.06.1508) tarihli Has Âhûr defteri saraçhane ve çeşitli masraflara dair muhasebatı içermektedir. İhracat-ı saraçhane başlığı altında Istabl-ı Âmire'nin çeşitli giderleri verilmiştir. Buna göre Enderûn, Bîrûn ve diğer hassa atların köstek ve terki kısımları için çuka, Emirgazili ve Karinovası'ndaki tohumluk

¹⁰³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10045, s. 4.

¹⁰⁴ Ebru Sönmez, *1129/1717 Tarihli Deftere Göre Raht Hazinesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 9-10.

¹⁰⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 139; Uzun, *a.g.e.*, s. 206-209.

¹⁰⁶ Mesela 901-902 senelerinde ser-piyadegân ve bazı görevlilere inam olarak 193 at; 902-903 senelerinde 113 at; 903-904 tarihlerinde 136 at verilmiştir (BOA, *İE.AS.* 1/3, vr. 10a; *AE.SBZT.II.*, nr. 1/25, s. 4; *İE.AS.* 1/4, vr. 3b-4a).

aygırlar, esbân-ı Bîrûnî-i hassa, Edirne'deki hassa taylar; oda gılmanları ile araba bargirleri için sabun, teğelti, keçe, nal ve sâir masraflar 6.366 akçe tutmuştur.¹⁰⁷

11 Ş. 916-25 M. 917 (14.10.1510-24.04.1511) tarihleri arasında Filibe'de kışlaklarda bulunan hassa dişi develer için tutulan muhasebe kayıtlarında erken dönemdeki gelir ve gider kalemlerini görmek mümkündür. Filibe'deki hassa deveçilerin gelirleri 77.529 ve giderleri 76.783 akçedir. Gider kalemleri, yem ve ot, yağ, bezir yağı, zeytinyağı¹⁰⁸, katran, ahur için meremmet, mertek, mismar alımlarının bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra neccâra 80 ve keyyale 214 gün için günlük 2 akçeden 428 akçe ücret ödemeleri yapılmıştır.¹⁰⁹

10 C. 918-15 S. 919 (23.08.1512-22.04.1513) tarihli başka bir kayıтта Hayrabolu'daki hassa erkek develer için alınan malzemeler arasında revgan-ı bezîr, katran, teğelti, kandil, katran ve kükürdün yanı sıra ahur tamirâtı için gerekli olan tahta, mertek, mismar ihtiyaçları hasıl olmuştur. Bunun yanı sıra bazı işlerin yapılabilmesi için çeşitli hizmetlilere ödemeler de yapılmıştır. Arpa ölçümü için Keyyâl Ahmed'e Gurre-i C 918-Gaye-i Ra 919 tarihleri arasında günlük 2 akçeden toplam 580 akçe; İstanbul'dan Hayrabolu'ya odun taşıma ücreti için hammâliye ücreti 80 akçe; Kasım Paşa'dan Hayrabolu ambarına kiyah taşınması için hammâliye ücreti 400 akçe; arabacılar 340 akçe verilmiştir.¹¹⁰

930-931 (1524-1525) senesinde İbrahim Paşa'ya Edirne ve Filibe'deki ahırların inşası ve yağ, bal, pirinç bahası olarak 362.870 akçe ve Emin-i cev Ahmed Çelebi ve Kâtip Hüssâm'a 7.035.389 akçe teslim edilmiştir. Aynı tarihli bütçede mîrâhûrlara çayır bedeli olarak verilen 60.000 akçe ihracat-ı müteferrika başlığı altında yer almaktadır.¹¹¹ 933-934 (1527-1528) tarihli bütçede ihracat-ı Istabl-ı Âmire için 5.640.000 akçe harcanmıştır.¹¹²

954-955 (1547-1548) tarihli bütçede masraflar kısmında ihracat-ı Istabl-ı Âmire ve diğer harcamalar için 4.156.048 akçe Emin-i cev Musa Çelebi ve Kâtip Kasım Beye; sabık Emin-i cev Nasuh Bey ve Kâtip Musa Çelebi'ye 252.000 akçe teslim edilmiştir. Bu

¹⁰⁷ BOA. KK. d., nr. 7178, s. 1, 4-6.

¹⁰⁸ Develerin ilkbaharda kıllarının dökülmesi ve tüysüz kaldıklarında sineklerin rahatsız etmesini önlemesi için deveçiler katran kullanmaktadır (Jean Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 153) Zeytinyağı ve katran develerin yük taşıma sırasında vücutlarında oluşan yaraların tedavisi için kullanılmaktadır. Bu tedavi yönteminde 18 vukıyye zeytinyağı aynı miktarda katran ile karıştırılmaktadır. Daha sonradan bu tarife 300 dirhem kükürt de eklenmiştir (Suraiya Faroqhi, "Camels, Wagon, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, November 1982, XIV/4, s. 530).

¹⁰⁹ BOA, İE.AS., nr. 1/8, vr. 1b.

¹¹⁰ BOA, İE.AS., nr. 1/10, vr. 3b.

¹¹¹ Sahillioğlu, "1524-1525 Osmanlı Bütçesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLI/1-4, 1985, s. 441.

¹¹² Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", s. 282.

harcamaların 3.958.048 akçesi Istabl-ı Âmire giderleri için verilmiştir. Teslim edilen nakdî miktarlar arasında Sarbanlar Kethüdası Yusuf'a Karahisar-ı Sahib'den Adilcevaz Kalesi'ne barut taşıyacak develerin kiralanması için 28.600 akçe; Istabl-ı Âmire'ye deve alımı için beylerbeylerine ve hassa sarbanlara toplam 2.294.542 akçe teslim edilmiştir. Aynı zamanda çayır bahası olarak mîrâhûr-ı evvele 50.000 ve mîrâhûr-ı sâniye 10.000 toplam 60.000 akçe verilmişti.¹¹³

Istabl-ı Âmire'ye ait Gurre-i M. 956-Gaye-i Z. 956 (30.01.1549-18.01.1550) tarihleri arasını kapsayan yaklaşık 1 yıllık “vâridât ve müfredât” kayıtlarına bakıldığında asl-ı mâl (gelirler) miktarının Hazine-i Âmire tarafından aktarılan kısmının 350.751 akçe olduğu tespit edilebilmektedir. Bir önceki seneden kalan miktar ise 46.397 akçedir. “An Hızâne-i Âmire bi'd-def'ât” ifadesiyle verilen miktar 304.554 akçedir. Buradaki “bi'd-def'ât” tabirinin mükerreren bu miktarın verildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴

Gurre-i M-Gaye-i Z (19 Temmuz-7 Temmuz) tarihlerini kapsayan ve 974 tarihiyle tasnif edilmiş olan Istabl-ı Âmire'nin gelir ve gider defterine göre toplam gelirler 2.347.218 akçedir. Gelirlerin 1.887.600 akçesi Hazine-i Âmire'den verilmiştir. Gelirlerin 400.000 akçesi Ahurkapı yakınında 130 arşın iki ambar, Has Âhûr karşısında bir hazine inşasına; Has Âhûr'un yakınındaki üç ahır, çeşitli yerlerdeki ahırlar ve hassa arabacıların odalarının onarımına ve saraçhanenin tekrar inşasına harcanmıştır. Geri kalan miktar ise âhûr masraflarına ayrılmıştır.¹¹⁵ 29 Ş. 974-11 N. 975 tarihli bütçeye göre ise 1566 senesinde emin-i ceve Istabl-ı Âmire için 6.035.697 akçe; 1567 tarihinde ise Emin-i cev Bali'ye 6.732.851 akçe teslim edilmiştir.¹¹⁶

986-987 (1578-1579) tarihli Istabl-ı Âmire muhasebe icmâlîne göre gelirler 7.535.552 akçedir. Gelirlerin 3.075.745 akçesi Hazine-i Âmire'den; 1.128.669 akçesi Anadolu ve Rumeli'deki mukataalardan; 17.882 akçesi sakat at ve develerin satılmasından; 8.800 akçesi hassa çayırlardan sağlanmıştır.¹¹⁷ Giderler kısmında ise 378.275 akçe raht; 236.94 akçe eyer, teğelti, sinebend, keçe, kösele, sağrı, sahtiyan ve sâir; 89.386 akçe hassa develere zeytinyağı, katran ve tereyağ, hassa atlar, develer, katırların kandil bahalarıyla sakat atların harcına; 103.94 akçe nal, mih, sünger, sabun, kına, kırba, kürek ve diğer malzemeler için harcanmıştır.¹¹⁸

¹¹³ Barkan, “954-955 (M. 1547-1548) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, s. 256-257, 259, 270.

¹¹⁴ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 30, s. 1.

¹¹⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10045, vr. 1b-4a.

¹¹⁶ Barkan, “974-975 (1567-1568) Malî Yılına âit bir Osmanlı Bütçesi”, s. 307.

¹¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 2.

¹¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 4-5.

988-989 (1580-1581) tarihli başka bir icmâlde gelirler toplamı 9.452.797 akçe olarak verilmiştir. Bir önceki seneden kalan meblağ 3.035.180 akçedir. Hazine-i Âmire'den 44 yük 39.718 akçe; Anadolu ve Rumeli'deki mukataalardan 37 yük 12.511 akçe; hassa çayırlardan 23.796 akçe; Istabl-ı Âmire cemâatinin beytûlmâl mahsulünden 7.222 akçe; sakat at ve develerin satılmasından 334.370 akçe de gelirlerin diğer kısmını teşkil etmektedir.¹¹⁹ Giderler kısmında rahta 375.078; eyer, uyan, teğelti, sinebend, bulgarî, kösele, keçe, sağrî, sahtiyan, boğazî ve saîre 166.761; esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî'nin atlarına zeytinyağı, katran ve Istabl-ı Âmire'nin diğer birimlerindeki atlar, develer ve katırlarına kandil ile sakat atların harcına 404.350; nal, mih, sünger, hına, sabun, kırba, kürek ve saîr için 145.739 akçe harcanmıştır.¹²⁰

989-990 (1581-1582) tarihli başka bir Istabl-ı Âmire muhasebe icmâline göre gelirler 85 yük 88.092 akçe yani 8.588.092 akçedir. Gelirlerin 22 yük 91.319 akçesi bir önceki senenin muhasebesinden intikal etmiştir. Kalan meblağın 43 yük 32.871 akçesi Hazine-i Âmire'den; 18 yük 52.825 akçesi Rumeli ve Anadolu'daki mukataalardan; 12.387 akçesi bâd-ı hevâ mahsulünden; 88.690 akçesi sakat at ve develerin satılmasından sağlanmıştır.¹²¹ Giderler kısmında rahta 1.187.770; eyer, teğelti, sinebend, bulgarî, kösele, keçe, sağrî, boğazî ve diğer masraflar için 298.737 akçe harcanmıştır.¹²²

990-991 (1582-1583) tarihlerini kapsayan III. Murad dönemine ait bütçede Istabl-ı Âmire'nin personel mevcudu 4.241 ve bunların mevâcib toplamı 7.479.761 akçedir. Bunun yanı sıra bu sene bütçesinde Istabl-ı Âmire giderleri 5.510.564 akçe verilmiştir.¹²³

992-993 (1584-1585) tarihli Has Âhûr defterinde Istâbl-ı Âmire gelirleri (asl-ı mâl) 5.191.600 akçedir. Bir önceki sene muhasebesinden kalan miktar ise 552.332 akçedir. Istabl-ı Âmire'nin Hazine-i Âmire'den gelen miktar haricinde gelirlerinin bir kısmının da çeşitli tahvilât ve mahsulatlardan sağlandığı görülmektedir. Mahsulat gelirleri toplam 3.454 akçedir; bunun 1.954'ü Rumeli'den ve 500'ü Sultanönü'nden elde edilmiştir. Sakat olan esbân-ı Bîrûnî ve tohumluk merkepler, hassa taylar, bargîrân-ı tavîle hayvanlar ile sefer-i hümayunda kullanılan şütüran-ı madenin eskimiş rahtlarının satılması ve kebe, arpa, kiyah bahalarından toplanan mübayaat gelirleri 40.440 akçedir.¹²⁴

¹¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s.46.

¹²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 47-48.

¹²¹ "Yük, yüz bin akçelik hesap birimi" (Fehmi Yılmaz, a.g.e., s. 708); BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 10.

¹²² BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 11-12.

¹²³ *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 2*, haz. Mehmet Genç-Erol Özvar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, s. 45, 49.

¹²⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 7180, s. 1 (M)-2, 4.

997-998 (1589-1590) tarihleri arasında İstabl-ı Âmire'ye toplam 5.048.656 akçe verilmiştir. Bu meblağın 3.439.825'i İstabl-ı Âmire'ye mal alımı için kullanılırken, 1.001.23'ü arpayaya; 90.000'i alefe; 517.600'ü nal ve mîha harcanmıştır. Bunun yanı sıra İstabl-ı Âmire'ye bağlı bölükler için yapılan harcamalar da bütçede yer almaktadır. Hassa arabacıların ip ve bargir alımları için 88.300 akçe harcanırken; çayırların ve koruların biçilmesi ve diğer harcamalar için 699.330 akçe daha teslim olunmuştur.¹²⁵

1010-1011 (1602-1603) tarihleri arasında ise Hazine Âmire'den 3.789.873 akçe verilmiştir. İstabl-ı Âmire'ye tahsis olunan bütçeden en çok harcama 2.845.213 akçe ile arpayaya yapılmıştır. İstabl-ı Âmire'ye mal alımı için 50.000 akçe verilirken bargîr alımına 860.100 akçe; buğdaya 14.580 akçe; develere 18.000 akçe; ot bahası olarak 1.980 akçe; hassa arabalara malzeme alımı için 313.640 akçe; mîrâhûr atları için 259.400 harcanmıştır.¹²⁶

İstabl-ı Âmire'nin maaşlı çalışanlarının ödemeleri haricinde giderleri arasında çeşitli hizmet gruplarına yapılan ödemeler de yer almaktadır. Edirne ve İstanbul'da ve diğer yerlerdeki hassa çayırların biçilmesi, hazırlanması ve taşınması için birtakım görevlilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Buralarda tırpancı, değirmenci, tarakçı, bagatçı, arabacı gibi hizmet gruplarına ödemeler yapılırken sütun ve deste gibi ihtiyaç duyulabilecek malzemeler de alınabilmekteydi. Arpaların gemilerle naklinde navlun ödemeleri, hammallar, keyyalciler ve arabacıların ücretleri de bulunmaktaydı. At satın alımlarında atların istenilen noktalara sevkini sağlayan yedekçiler ve güreciler ile kervansaraylardaki konaklama masrafları, cami ve sâir inşaat alanlarında taşımacılıkta kullanılan hayvancılara verilen ödemeler de ihtiyaç halinde ortaya çıkabilen harcama giderlerindendi.

1.6. İstabl-ı Âmire Kuru, Çayır ve Kışlakları

İstabl-ı Âmire'nin tasarrufuna bırakılan kuru, çayır ve kışlaklar teşkilât hizmetlerinin kesintisiz yerine getirilmesinde önemli bir yere sahipti. Bir birim olarak çayır ve kışlakları da içerisine alan korular, teşekkülünden itibaren teşkilât için hayvan yetiştiriciliği ve bakımının gerçekleştirildiği önemli mekânlar arasındaydı. Bu mekânlarda yetiştirilen hayvanlar gelen talepler doğrultusunda teşkilâtın istifadesi için merkeze gönderilmekteydi. Söz konusu kuru, çayır ve kışlaklarda İstabl-ı Âmire'nin ihtiyaçları doğrultusunda yetiştiriciliğin yanı sıra doğrudan dışarıdan satın alınan

¹²⁵ Kadir Arslanboğa, *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. s. 80, 87, 90, 92, 95.

¹²⁶ Arslanboğa, *a.g.t.*, s. 80, 87, 103.

hayvanların bakımıyla da ilgilenilmekteydi.¹²⁷ Hassa-i hümayûn toprakları içerisinde olan kuru ve çayırda yundcu, taycı, korucu, güreci, voynuk gibi birçok hizmetli görev yapmaktaydı. Bu hizmetliler bağlı oldukları korulardaki çayırların otunu biçerek ambarlara taşırlar, biçilen otlardan bir kısmını mahallinde nalband dükkanları ile hanlarda satarak elde edilen hasılatı her sene baharda diğer vergilerle beraber ceyb-i hümayûn akçesi olarak teslim ederler ve mirî yund ocaklarında yetiştirdikleri hayvanları talep doğrultusunda İstanbul'a gönderirlerdi. Kuru, çayır ve yund ocaklarındaki vazifeliler bütün bu hizmetleri karşılığında tekalif-i örfiye ve avarız-ı divaniye kapsamına giren vergilerden muaf tutulurlardı.¹²⁸

Istabl-ı Âmire'nin tasarrufuna bırakılan kuru, çayır ve ocakların büyük bir kısmı Rumeli tarafında özellikle Batı Trakya bölgesi ve Tunca ile Meriç nehirleri etrafında bulunmaktaydı. Bunda muhtemelen adı geçen yerlerin coğrafi konumları, ekonomik durumları ve İstanbul'a yakınlıkları münasebetiyle hayvan ve diğer ürünlerin naklinin daha kolay yapılması etkili olmuştu.¹²⁹ XVII. yüzyılın ilk yarısında Istabl-ı Âmire'nin tasarrufunda olan Rumeli'deki kuru, çayır ve ocaklar Hayrabolu, Edirne, Yanbolu, Karinabad, Zağra-i Cedid, Zağra-i Atik, Filibe, Siroz, Selanik, Yenice-i Karasu, Gümilcine, Ferecik, İnöz, Ergene, İpsala, Dimetoka, Emirgazili ve Kırkkilise'de yer almaktaydı.¹³⁰ Rumeli tarafına nispetle daha az olmakla birlikte Anadolu'da da kuru, çayır ve ocaklar bulunmaktaydı. XVII. yüzyılın başlarında Anadolu'da Bursa, İnönü, Sultanönü ve Akköprü'de teşkilâtın kuru ve ocakları vardı.¹³¹ Ayrıca, İstanbul ve çevresinde padişah, vezir ve saray halkının hayvanlarının istifadesi için önemli miktarda çayırılık alanlar tahsis edilmişti. İncelenen dönem içerisinde II. Bayezid devrinin sonlarında tertip edildiği anlaşılan bir defterde İstanbul ve çevresi ile Edirne'deki çayırların adları ve kimler tarafından tasarruf edildiğine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Deftere göre İstanbul ve çevresindeki hassa çayırlar Peçin, Despina, Ayamova, Dizdar ve Yoncalık, Taşlık, Meniha, Çatalca, Filyos, Azadlu, Bundar, Bergos adlarını taşımaktadır. Bunlardan Peçin çayırı tamamen padişaha ayrılmıştı. Despina çayırının bir kısmı mirî için biçilirken, birer hissesi beyhocası ve yeniçeri ağasının tasarrufundaydı. Ayamova çayırı daha önceleri mirî için biçilirken, hâlihazırda bir hissesi

¹²⁷ Uzun, a.g.e., s. 147, 153.

¹²⁸ Doğan Yörük, "1795'de Rumeli'deki Istabl-ı Âmire'ye Bağlı Kuru ve Çayırlarla İlgili Düzenlemeler", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar*, II, ed. Alaattin Aköz vd., Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi yay., Konya 2020, s. 486, 488.

¹²⁹ Uzun, a.g.e., s. 163, 171.

¹³⁰ Fatih Özdemir, *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Istabl-ı Âmire (Has Âhur) Teşkilâtı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021, s. 280.

¹³¹ Uzun, a.g.e., s. 164.

nişancı, üç hissesi üç kapıcıbaşı ve bir hissesi çaşnirgirbaşına verilmişti. Dizdar ve yoncalık çayırının bir miktarı mirî için biçilirken, diğer kısmı kadiaskerlere bırakılmıştı. Taşlık çayırı İstabl-ı Âmire, iki defterdar ve kapıcılar kethüdasının atlarının otlatılmasına ayrılmıştı. Meniha çayırı hassa beygirlerin, Çatalca çayırı hassa atların ve Filyos çayırı hassa katırların otlatılmasına tahsis edilmişti. Bunun yanında Filyos çayırının bir kısmında saray kapıcılarının hayvanları da otlatılmaktaydı. Azadlu çayırı hassa atların ve Bundar çayırı yundların otlamasında kullanılmaktaydı. Bundar çayırının bir miktarı da Uğurlu Emir adlı birinin oğlu ile taşra hazinedarbaşının tasarrufundaydı. Bergos çayırı ise İstabl-ı Âmire'nin aygırlarına tahsis olunmuştu.¹³²

Defterde kapı ağalarına ve diğer görevlilere verilen çayırlar da ayrı bir başlık altında zikredilmiştir. Buna göre İsa Bey çayırı mîraleme, Tatarcılar çayırı şarabdarbaşına, Uskumru çayırı sekbanbaşı ve terzibaşı ile terzilere, Ayvalıdere çayırı çavuşbaşına, Dilsiz çayırı sipahioğlanları ağası ve aşçılara, Tuzaklı çayırı silahdarbaşına, Hamzalı çayırı iki ulûfecibaşına, Ormanlı çayırı alem mehterlerine ve Haramidere çayırı çadır mehterlerine tahsis edilmişti. İstanbul'daki hassa çayırlardan bazıları ise devletin üst kademelerinde görev yapan kişilerin atlarının otlatılması için ayrılmıştı. Üst kademede görevlilere ayrılan çayırlar Gedik Ahmed Paşa, İshak Paşa ve Güzelhisar idi. Bu çayırlar II. Bayezid döneminde sadaret makamında bulunan Davud, Hadım Ali ve İbrahim Paşalara verilmişti. Gedik Ahmed Paşa çayırı Davud Paşa'nın, İshak Paşa çayırı İbrahim Paşa'nın ve Güzelhisar çayırı Hadım Ali Paşa'nın tasarrufundaydı. Ayrıca, Hızırdere çayırı da herhangi bir ayırım yapılmaksızın beylerbeyilere bırakıldığı ifade edilmiştir.¹³³

Defterde İstanbul'un ardından Edirne'de bulunan çayırların adları ve tasarruf durumları hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre II. Bayezid'in saltanatının sonlarında Edirne'deki Ada çayırının bir miktarı mirî hayvanların otlatılmasına ayrılmıştı ve diğer kısmının otu biçilmekteydi. Bu çayırın bir miktarı ise bazı paşalara bırakılmıştı. Kiliseli köy yakınındaki çayır yeniçeri ağasının tasarrufundaydı. Niğbolu kadısı ve Arpa Emmini Hacı Ahmed tarafından sınırı belirlenen Sofiler çayırının bir hissesi sekbanbaşına bırakılmış, geriye kalan kısmı tarla hâline getirilmişti. Çukurçayırı'nın birer hissesi filler ile boğaların otlatılmasına, diğer kısmı şahincilerin tasarrufuna ayrılmıştı. İnesi çayırı solaklar, sekbanlar ve sekbanbaşların kullanımına bırakılmıştı. Çirmen ve Sazlıkdere çayırları kadîmden itibaren yeniçeriler tarafından kullanılmaktaydı. Fatih Sultan

¹³² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10056, vr. 1b.

¹³³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10056, vr. 1b-2a.

Mehmed'in Karaboğdan seferi sırasında sınırları belirlenen Eğriyar ile Sarıyar çayırları, o civardaki reaya tarafından sürülerek tarla hâline dönüştürülmüştü. Son olarak Kozdeğirmen yakınındaki çayırın da kapıcıbaşların tasarrufuna bırakıldığı belirtilmiştir.¹³⁴

Diğer taraftan, özellikle İstanbul ve çevresindeki çayırların verimliliği, otlarının çeşitliliği ve besleyiciliğiyle ilgili de gözlemciler tarafından bazı bilgiler aktarılmıştır. Nitekim Evliya Çelebi, İstanbul'daki Kağıthane çayırının mevsiminde alef, tırfıl, yonca, ayırık, karafirik, sarıfirik otlarıyla kaplandığını ve burada kötürüm bir atın beslenmesi hâlinde "*fil-i mahmudî*" gibi iri olacağını belirtir. Evliya Çelebi, hassa atların beslendiği Çatalca ve Benefşe çayırlarının özelliklerinden de bahseder. Çatalca çayırının çeşitli bitki ve yonca bakımından zenginliği dolayısıyla Kağıthane çayırından daha değerli olduğunu ifade eder. Benefşe çayırını da padişahın has atları için "*hâmûn-ı kadîm*", yani eskiden beri kullanılan geniş çayırılık alan olarak tanıtır.¹³⁵ Yine İstanbul'daki çayırılık alanlardan bir diğeri Yenibahçe'ye mevsiminde on bin atın çıkarıldığı zikredilir.¹³⁶ Yenibahçe çayırının genişliğinin de bir mil olduğu belirtilmektedir.¹³⁷ İstanbul'da bu sayıda atın mevsimi geldiğinde otlaması için dışarıya çıkarılması bölgedeki çayırılık alanların genişliği ve verimliliği hakkında bir fikir vermektedir.

Osmanlı Devleti'nde bulunan hassa çayırların tasarruf şekli ve korunması erken dönemlerden itibaren bir düzenlemeye tabiydi. Fatih Sultan Mehmed dönemine ait olduğu tahmin edilen İstanbul Hasları Kanunnâmesi'nde çayırlara kimsenin müdahale etmemesi ve korunması karar altına alınmıştı. Hatta tarla aralarındaki ve köy örüceklerindeki çayırlara da aynı şekilde dışarıdan müdahale edilmemesi istenmişti.¹³⁸ Bunun yanı sıra sipahiye verilen hassa çayırların kullanımına da sınırlamalar getirilmişti. Hassa çayırlardaki otların sipahi veya raiyyetleri tarafından biçilmesine müsaade edilmiş ancak reayanın çayırları kendisi için kullanması yasaklanmıştı.¹³⁹ Hassa çayırların

¹³⁴ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10056, vr. 2a.

¹³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 234.

¹³⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, TTK yay., Ankara 1998, s. 55.

¹³⁷ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1979, s. 231.

¹³⁸ İstanbul Hasları Kanunnamesi, madde 9: "ve beğlik ta'yin olunan hâssa çayırlardan gayrı, şol ki biçülen çayırlardır, anları âmil koruda, kimesneye dahl etdürmeye. Ammâ tarla aralarında ve köy örüceklerin çayırdır deyü korudub dahl etmeye." [(nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), I, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 2006, s. 463].

¹³⁹ "ve sipahilere hâssa kayd olunan çayırlardan, ra'yyetleri biçiverüb yerinde yığarlar, evine götürmezler" [922/ 1516 tarihli *Kanunnâme-i Vilâyet-i Niğbolu ber müceb-i emr-i hümayûn*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), III, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1991, s.445].

tapusunun kimseye ait olmadığı farklı kanunnâmelerde belirtilmiş¹⁴⁰ ve sınırları bozulduğu taktirde eski hâline getirilmeleri ve reayanın buraları kullanması menedilmişti.¹⁴¹ Ayrıca, hassa çayırların sınırlarının ihlali, reaya tarafından tasarrufu veya otlak olarak kullanılması sonucunda meydana gelen zararların önlenmesine dikkat edilir ve yerel idareciler merkezden emirler gönderilerek sık sık uyarılırlardı.¹⁴²

Istabl-ı Âmire'ye tahsis olunan kuru ve çayırların idaresi mîrâhûr-ı evvelin sorumluluğundaydı. Kuru ve çayırlarla ilgili işleri yaparken mîrâhûr-ı sâni ona yardımcı olurdu. Hıdrellez'de hassa atların çayıra çıkarılıp otlattırılmasına mîrâhûr-ı evvel nezaret ederdi. Yılın bu vaktinde mîrâhûr-ı evvel tarafından Kağıthane'deki Mîrahur Köşkü'nde padişaha ziyafet verilirdi.¹⁴³ Istabl-ı Âmire'ye ait çayırların biçilmesi, toplanması, saman hâline getirilmesi ve ambarlara taşınmasında ilgili kazaların kadılarına da büyük görev düşerdi. Kadılar vakti geldiğinde bu işleri yerine getiren tırpancı, tarakçı, döğenci, arabacı gibi görevlileri tedarik ederlerdi. Merkezden Istabl-ı Âmire tarafından gönderilen mübaşirlerle müşterek hareket ederek adı geçen görevlilerin işlerini düzgün bir şekilde yapmalarını sağlarlardı.¹⁴⁴ Çayırların ve sınırlarının muhafazası, tasarruf kurallarına uymayanların isimlerinin bildirilmesi gibi hizmetleri korucular yerine getirirdi. Büyük Âhûr'daki personelle ilgili 1566 senesine ait yoklama defterinde korucular ve bunların nerelerde istihdam edildikleri hakkında malûmat mevcuttur. Defterde *korucuyân-ı çayırhâ* başlığı altında 10 korucunun adı verilmiştir. Bunlardan Balaban Resul, acemi oğlanı iken teşkilâta girmiş, Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının başında seyis şakirdliği, seyislik ve koruculuk yapmıştı. Kanunî Sultan Süleyman döneminde ambarcı olarak otluk ambarında görevine devam etmişti. İlyas, II. Bayezid döneminde acemi oğlanlığından seyis şakirdi olmuş ve daha seyisliğe geçmişti. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Uskumru çayırının koruculuğu hizmeti kendisine verilmişti. Mahmud, Emirgazili

¹⁴⁰ 977 tarihli Silistre Sancağı Kanunnamesi, “amma hassa çayır sipahinindir; dilerse kendi biçer, dilerse reayasına ve gayra verüb resmin alır. Ve hassa yazılan çayır ve saz kimesneye tapuyla verilmez ve kimesneye mahsus değildir.”, [(nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), VII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1994, s.718].

¹⁴¹ Celâl-zâde Kanunnâmesi “bir yerde sipahiye müteaallık hassa çayır olsa etrak anun muayyen ve mukarrer sınırın bozub sürmüş ve ekmiş ve bostan edüb tasarruf eylemiş olsa, ol çayırın kadîmi mümtâz ve muayyen ve mukarrer sınırı ne yerdendir ve ne mahaldendir ve ne yere muntahi olur? teftiş etdirilüb zahir olduktan sonra alınub çayırılık üzere hükm olunur; etrak andan men olunur”, [(nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), VII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1994, s. 240].

¹⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 854; 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1998, s. 498.

¹⁴³ Erhan Afyoncu, “Mîrahur”, s. 142.

¹⁴⁴ BOA, *MAD.d.*, nr. 2775, vr. 488a, 608b, 608b, 659b, 695a, 715a; *KK.d.*, nr. 67, vr. 632a, 632b; *MAD.d.*, nr. 7534, s. 66, 80, 93; 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), II, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1999, s. 110-111.

çayırının koruculuk hizmetini ifa etmekteydi. Sipahi kökenli olan Şaban, Anadolu yakasındaki şikargahın koruculuğunu yürütmekteydi. II. Bayezid döneminden bu yana hizmet veren İsmail, Taşlık, Yoncalık ve Ayamova çayırlarının koruculuğunu üstlenmişti. Mehmed, Karin Ovası'ndaki çayırın koruculuğunu yapmaktaydı. Hızır, Davudpaşa çayırının korucusuydu. Diğer Mehmed, Rumeli tarafındaki şikargahın koruculuğu vazifesindeydi. Abdi, Çatalca çayırlarına korucu olarak hizmet etmekteydi. II. Bayezid döneminden beri teşkilâtta görev yapan Mustafa da, Despina çayırının korucusuydu. Çayırların koruculuğunu üstlenen Balaban b. Resul 6, İlyas 2, Mahmud 4, Şaban 5, Mehmed 4, İsmail 6, Hızır 4, diğer Mehmed 5, Abdi 3 ve Mustafa 5 akçe yevmiye alıyordu.¹⁴⁵ Ayrıca, İstabl-ı Âmire'ye bağlı olarak hayvancılık ve inşaat işleriyle meşgul olan müsellemler de hassa çayırların tasarrufu ve muhafazasında söz sahibleri idi. Bunlardan inşaat işleriyle uğraşan olukçular diğer görevlerinin yanı sıra çayırların bakımı ve sulama için gerekli kanalların yapımıyla ilgilenirlerdi. Yine çayırlara su taşkınlarını önlemek için yapılan bent ve savakları da onlar inşa ederlerdi. Müsellem zümresinden köprücüler ise çayırlara su salındığı vakit ulaşımın kolaylaştırılması için köprü ve yol yaparlardı.¹⁴⁶

İstabl-ı Âmire'ye bağlı kuru ve çayırlardan elde edilen hasılat teşkilâtın düzenli gelir kalemlerinden birini oluşturuyordu. Buralardan elden edilen hasılat her sene mîrâhûr-ı evvele yollanır, o da belli bir miktarını Enderûn Hazinesi'ne verir ve geriye kalanını İstabl-ı Âmire'nin giderleri için kullanırdı.¹⁴⁷ Kuru ve çayır hasılatı mîrâhûr-ı evvel tarafından her sene Enderûn Hazinesi'ne teslim edildiğinde İstabl-ı Âmire halkına inâmat ihsan olunurdu. Mesela 954-955 (1547-48) bütçesinde '*Âdet-i çayır-behâ-i mîrahûran-ı Dergâh-ı 'Âlî der vakt-i direvîden-i çayırhâ*' başlığı altında çayır mahsulatının arzı münasebetiyle mîrâhûr-ı evvele 50.000 ve mîrâhûr-ı sâniye 10.000 akçe verildiği görülmektedir.¹⁴⁸ Yine 1665 senesinde çayır mahsulü arz edildiğinde mîrâhûr-ı evvele 10.000, mîrâhûr-ı sâniye 6.000, emîn-i ceve 4.000, kethüda-i hasa 3.000, kâtib-i ceve 2.000, rahtvân-ı evvele 1.500, rahtvân-ı sâniye 1.000, kürsidâra 1.500, mehter-i Enderûn'a 2.000, Küçük Âhûr kethüdasına 1.800, mehter-i Bîrûnî'ye 1.000, hazinedara 400 ve şakirdlere 10.800 olmak üzere toplam 45.000 akçe inâmat dağıtılmıştı. Ayrıca, mîrâhûr-ı evvel ve sâniye, emîn-i ceve, kethüda-i hasa, kâtib-i ceve, rahtvân-ı evvele ve

¹⁴⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 24a.

¹⁴⁶ Halime Doğru, *a.g.e.*, 124-125.

¹⁴⁷ Pakalın, *a.g.e.*, III, s. 541.

¹⁴⁸ Barkan, "954-955 (M. 1547-1548) Mali Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", s. 270.

sânîye, kürsîdâra, mehter-i Enderûnî'ye, mîrâhûr kethüdası ve kâtibine 1'er adet seraser kaftan ihsan edilmişti.¹⁴⁹

Aşağıdaki Tablo 2'de 1016 (1607-1608) senesinde İstabl-ı Âmire'ye bağlı koru ve ocaklardan elde edilen gelir görülmektedir. Buna göre hasılatın büyük bölümünün Rumeli tarafındaki koru ve ocaklardan sağlandığı görülmektedir. Buradaki koru ve ocaklardan toplam 741.500 akçe hasılat elde edilmiştir. Anadolu tarafındaki Bursa ve Akköprü ocaklarının hasılatı ise 7.000 akçede kalmıştı.

Tablo 2. 1016 (1607-1608) Senesinde Rumeli ve Anadolu'daki Koru ve Ocakların Hasılatı¹⁵⁰

Koru/Ocak Adı	Hasılat (Akçe)
İstanbul	35.000
Kırkkilise	50.000
Karinabad	20.000
Kardiçe	5.000
Filiba	250.000
Siroz	110.000
Selanik	150.000
Gümölcine	60.000
Ferecik	8.500
İnöz	20.000
Dimetoka	60.000
Emirgazili	8.000
Bursa ve Akköprü	7.000

1.7. İstabl-ı Âmire Voynukları

İstabl-ı Âmire'nin taşradaki hizmetli gruplarından biri de voynuklar idi. I. Murad döneminin meşhur Rumeli beylerbeyilerinden Timurtaş Paşa'nın telkiniyle kurulduğu belirtilen voynuk teşkilâtı, görevlileri özellikle Bulgarlar arasından seçilen askerî bir sınıftı. Voynuklar, seferde ordunun ve devlet ricalinin atlarının bakımıyla ilgilenirlerdi. Barış zamanında ise İstabl-ı Âmire ve çayır hizmetlerinde kullanılırlardı. Göreve çağrılış

¹⁴⁹ Özdemir, *a.g.t.*, s. 41.

¹⁵⁰ Uzun, *a.g.e.*, s. 164.

yöntemleri itibariyle amme ve hassa voynukları olarak iki kısma ayrılırlardı. Amme voynukları, seferlerde askerî hizmetlerde bulunurlardı. Hassa voynukları da, Istabl-ı Âmire'nin işlerini yaparlar ve çayır biçimi ile hayvanların bakımıyla ilgilenirlerdi.¹⁵¹ Istabl-ı Âmire'nin işlerini yapan hassa voynukları İstanbul'a yakın olması münasebetiyle Nevrekep, Filibe, Tatarpazarı, Hezargrad, İzladı, Eskihişar, Eskizağra, Yanbolu, Plevne, Lofça, Şumnu, Tırnova, Silistre, Zıştovi, Niğbolu, Sofya, Berkofça, İvraca, Rahova gibi Bulgaristan'a bağlı kent ve kasabalarda kümelenmişlerdi.¹⁵² Istabl-ı Âmire voynuklarının haricinde Bosna eyâleti ile Pojega ve Semendire sancaklarında yol güvenliği ile kale muhafızlığı yapmak ve gerektiğinde sancakbeylerinin komutasında akınlara katılmak gibi hizmetlerde kullanılan voynuklar da mevcuttu.¹⁵³ XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde hizmet veren voynuk sayısı tahminî olarak toplam 7.000-8.000 kişi arasındaydı. Bunlardan 800-900'ü Istabl-ı Âmire'nin işlerini yapan çayır voynuklarıydı.¹⁵⁴

Voynuk teşkilâtının idarî âmiri mîrâhûr-ı evvele bağlı olan voynuk sancakbeyi idi. Teşkilâtın diğer idarecileri ise çeribaşı, lagator ve pirimkürdü. Müslümanlar arasından tayin olunan çeribaşıya, hizmetleri mukabilinde timar tevcih edilirdi. Çeribaşılığa, Istabl-ı Âmire'de uzun süre hizmet eden kıdemli personel arasından atama yapılırdı. İdarî bakımdan birim olarak ayrılan voynuk bölgelerinin her birinin başında çeribaşı bulunurdu. Yine her bir voynuk bölgesinde onun emri altında Hristiyanlar arasından tayin olunan lagator ve pirimkür denilen küçük rütbeli subaylar görev yapardı. Pirimkürlerin ziraat yaptıkları çiftlik ve baştinalardan yerine getirdikleri görev karşılığında devlet tarafından vergi tahsil edilmezdi. Bunun yanı sıra oğulları ve kardeşleri de avarız-ı divâniye, tekalif-i örfiye, cizye ve ispenç vergilerinden muaf tutulurlardı. Voynuk bölgelerindeki en küçük idarî birime gönder adı verilirdi. Her bölgede kara voynukların üçü ve cebeli voynukların dördü bir gönder birimini oluştururlardı. Gönderlerdeki voynuklar nöbet sistemi içerisinde hizmet verirlerdi. Buna göre gönderlerdeki voynuklardan her sene biri çağrıldığında hizmete gelir, diğer ikisi veya üçü asıl voynuğun yamağı olurlardı. Herhangi bir nedenle voynuk kadrolarında boşluk olduğunda ayrılan kişinin oğlu, kardeşi veya yakın akrabaları alınırdı. Bunlardan

¹⁵¹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 501-502.

¹⁵² Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK yay., Ankara 1989, s. 44.

¹⁵³ Enver M. Şerifgil, "İstabl-ı Âmire Voynukları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 14, (1981), s. 144-147.

¹⁵⁴ Ercan, *a.g.e.*, s. 46.

biri olmaması hâlinde *zevâid voynuk* denilen voynuk adayları arasından eksik kadro tamamlanırdı.¹⁵⁵

Istabl-ı Âmire voynukları nöbet vakti geldiğinde kadılara ve çeribaşılara gönderilen emirlerle hizmete çağrılırlardı. Bu emirler üzerine sefer voynukları Mart ve çayır voynukları Nisan ayında İstanbul'a gelerek hizmete başlarlardı.¹⁵⁶ Voynuklar hizmete gelirken yanlarında çayır biçtikleri tırpan ve kullandıkları beygirleri getirmekle mükelleflerdi. Beygirlerinin kısarak ile aygır değil de iğdiş olması âdettendi. Voynuklar, İstanbul'a gelip hizmetlerini yerine getirdikten sonra çalıştıkları birimin kime bağlı olduğuna göre mîrâhûr-ı evvel veya mîrâhûr-ı sâni den tezkiye alarak bölgelerine dönerlerdi. Görevde bulunmadıkları dönemde kendilerine hizmetleri mukabilinde tahsis edilen ve *baştina* adı verilen çiftliklerinde ziraatla meşgul olurlardı. Hizmet karşılığında tahsis edildiğinden dolayı baştinaların miras olarak bırakılması söz konusu değildi ve kim voynuk görevinde ise tasarruf hakkı o kişiye aitti. Baştinalarından öşür, kovan, ot, değirmen, domuz ve yüz adete kadar koyun vergisi alınmazdı. Bunun yanı sıra voynuklar, cizye, ispenç, avarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden de muaflardı. Dışarıdan herhangi birinin voynukları angaryaya zorlaması yasaktı. Buna mukabil gönderlerdeki voynuklar devlete her sene Mart ayında *resm-i nîze* adı verilen on altı akçe vergi öderlerdi. Bu verginin altı akçesini nöbetli voynuk ve beşer akçesini iki yamağı verirdi.¹⁵⁷

Istabl-ı Âmire voynukları nöbet vakti İstanbul'a geldiklerinde sarayın Enderûn ve Bîrûn kısmındaki görevlilere ve yundlara ihtiyaçları doğrultusunda dağıtılarak hizmet verirlerdi. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait 935 (1528) senesinde tertip edilen bir voynuk defterinde bu konu hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır. Deftere göre her sene münavebeyle görev yapan nöbetli voynukların toplam sayısı 2.163 kişi idi. Bunlardan 1.882 kişisi hizmetlerini yerine getirmek üzere mîrâhûr-ı evvel ve mîrâhûr sâniye bağlı birimler ile diğer devlet ricalinin maiyetine dağıtılmışlardı. Mîrâhûr-ı evvele bağlı olarak 7 tavladaki Enderûn hassa atlarına 105, Bîrûn hassa atlarına 718, Karınabad yundlarına 20, Emirgazili yundlarına 27, Ada taylarına 30, padişaha 15, top arabalarına 100, Bîrûn bölükbaşılarının hassa atlarına 12, hassa saraçhaneye 20, saraçhane hazinesine 4, hassa ekmekçilere 2, hassa sakalara 8, hassa fillere 4, dergâh-ı âlî ağasına 12, Enderûn hazinedarbaşına 10, kilercibaşıya 7 voynuk verilmişti. Mîrâhûr-ı sâniye bağlı olarak 10 adet siyah raht bargir tavlmasına 70, 190 adet boz raht tavlmasına 380, mîrâhûr-ı sâniinin

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 502-503.

¹⁵⁶ Ercan, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁵⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 502-503.

kendisine 8, sakalara ve divân-ı hümâyuna 8, hassa kasaplara 4, hassa ekmekçilere 4, hassa divân-ı hümâyun ekmekçilerine 5, hassa sütçüye 2, hassa tavukçuya 2, Küçük Âhûr kethüdasına 2, bargir rahtvânına 1, bargir saraçlarına 10, bargir tavlaları bölükbaşlarına 14, Sofya seraskerlerine 8 voynuk taksim edilmişti. Devlet ricalinden de İbrahim Paşa'ya 50, Ayas Paşa'ya 40, Kasım Paşa'ya 40, padişah hocasına 10, Rumeli kazaskerine 8, Anadolu kazaskerine 8, nişancıya 8, yeniçeri ağasına 10, 3 defterdara 24, padişah imamına 3, dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarına 10, mîralem ağasına 6, mîrahûr-ı evvele 2, çaşnigirbaşına 4, kapıcılar kethüdasına 2, çavuşbaşına 2, arpa eminine 4, voynuklar mîrlivasına 2, top arabacıbaşına 5, âhûr kethüdasına 3, hassa rahtvâna 2, Divân kâtibi Mustafa Çelebi'ye 2, voynuk çeribaşlarına 9 ve Defter Emîni Haydar Çelebi'ye 2 voynuk verilmişti.¹⁵⁸

Voynuk teşkilâtı 17 R. 1102 (18.01.1691) tarihinde Başdefterdar İsmail Efendi'nin teklifiyle kaldırılmıştı. Bu sırada Filibe, Sofya, Niğbolu ve Silistre sancaklarında toplam 8.909 voynuğun görev yaptığı tespit edilmişti. Ancak duyulan ihtiyaç üzerine 9 Ş. 1104 (15.04.1693)'te teşkilât tekrar hizmet vermeye başlamış ve 1878 senesinde Bulgar Prenslığı'nin kuruluşuna dek varlığını sürdürmüştü.¹⁵⁹

1.8. İstabl-ı Âmire'nin Hayvan Tedariki, Miktarı ve Tevziatı

İstabl-ı Âmire'nin at, deve, katır, beygir gibi hayvanların tedariki ve bunların ihtiyaçları doğrultusunda devletin çeşitli birimlerine tevziatı teşkilât olarak en önemli görevleri arasında yer almaktaydı. İstabl-ı Âmire'nin ana hatlarıyla dört farklı kaynaktan hayvan tedarik ettiği belirtilebilir. Bunlardan birincisi Rumeli ve Anadolu'da teşkilâta bağlı ocaklar; ikincisi satın alım; üçüncüsü vefat eden kişilerin muhalledatındaki hayvanların müsaderesi ve dördüncüsü de hediye olarak verilen hayvanlardı.

İstabl-ı Âmire'ye bağlı olarak faaliyet gösteren Rumeli ve Anadolu'da hayvan yetiştiriciliğinin yapıldığı ocaklar mevcuttu. Söz konusu ocakların çoğunluğu coğrafi olarak İstanbul'a yakınlıkları dolayısıyla Rumeli tarafında idi. XVII. yüzyılın ilk yarısında Rumeli tarafındaki ocaklar Hayrabolu, Edirne, Yanbolu, Karınabad, Zağra-i Cedid, Zağra-i Atik, Filibe, Siroz, Selanik, Yenice-i Karasu, Gümilcine, Ferecik, İnöz, Ergene, İpsala, Dimetoka, Emirgazili ve Kırkkilise'de yer almaktaydı.¹⁶⁰ Anadolu tarafında da XVII. yüzyılın başlarında teşkilâta bağlı olarak Bursa, İnönü, Sultanönü ve Akköprü'de ocaklar bulunmaktaydı.¹⁶¹ Rumeli ve Anadolu'daki bu ocaklarda yetiştirilen

¹⁵⁸ Şerifgil, *a.g.m.*, s. 140-142.

¹⁵⁹ Ercan, *a.g.e.*, s. 93-95; Ayşe Kayapınar, "Voynuk", *TDVİA*, XLIII, 127.

¹⁶⁰ Özdemir, *a.g.t.*, s. 280.

¹⁶¹ Uzun, *a.g.e.*, 163-164.

veya bakımı yapılan hayvanlar ihtiyaç doğrultusunda teşkilât tarafından değerlendirilirlerdi. Mesela Sultanönü Sancağı, İstabl-ı Âmire için tay yetiştiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı bir bölge idi. Sancakta tay yetiştiriciliğinin yapıldığı çiftlikler 1521’de 122 ve 1546’da 121 adetti. Çiftliklerdeki ahırların tamiri, otların biçilip hazır hale getirilmesi ve sâir diğer görevlerinin yanı sıra her bir çiftlik senede yetiştirdiği iki tayı İstabl-ı Âmire’ye vermekle mükellefti. Çiftliklerin hasılatı 500 akçeden fazla olması durumunda senede verdikleri tay adeti dörde çıkardı.¹⁶² Yine İstabl-ı Âmire’ye Rumeli’deki yund ocaklarından Gurre-i B. 901-Gaye-i C. 902 (16.03.1496-4.03.1497) tarihleri arasında toplam 186 baş hayvan teslim edilmişti. Bunlardan 81’i katır, 72’si bargir ve 33’ü deve idi. Katırlardan 20’si büyük, 43’ü 3 ve 18’i 2 yaşındaydı.¹⁶³ 10 B. 902-10 B. 903 (14.03.1497-4.03.1498) tarihleri arasında toplam 59 baş hayvan teslim edilmişti. Bunlardan 51’i dişi kısarak, 7’si beygir ve 1’i 2 yaşında erkek taydı.¹⁶⁴ 20 B. 903-Gaye-i B. 904 (14.03.1498-12.03.1499) tarihlerinde toplam 145 baş hayvan verilmişti. Bunlardan 17’si dişi kısarak, 105’i beygir ve 23’ü erkek taydı.¹⁶⁵ 921 (1515) senesinde ise 42 baş hayvan teslim olunmuştu. Bunlardan 10’u 6 yaşında katır, 30’u 2 yaşında katır ve 2’si de tohumluk eşekti.¹⁶⁶

İstabl-ı Âmire’ye hayvan tedarik yöntemlerinden bir diğeri satın alımdı. Teşkilât bünyesinde mevcut hayvanların herhangi bir nedenle ölmesi veya iş yapamayacak duruma gelmesi hâlinde bu yönteme müracaat edilirdi. Osmanlı Devleti’nin toprakları geniş bir coğrafi alana yayılmıştı. Bu geniş coğrafi alanda her an savaş, isyan ve sâir askerî bakımdan müdahale gerektirecek gelişmelerin yaşanması ihtimal dahilinde idi. Dolayısıyla bu tür gelişmelere hızlı bir şekilde müdahale için teşkilâtta hayvan mevcudunun takibi ve bir azalma meydana geldiğinde satın alınarak takviyesi önem taşımaktaydı. Hayvan satın alımı başta Rumeli ve Anadolu’daki yerleşim yerleri olmak üzere geniş bir coğrafi alanda gerçekleştirilmekteydi. Rumeli tarafında Yenişehir, Tırhala, Gümölcine, Usturumca, Selanik, Silistre, Akçakızanlık, Yenice-i Zağra, Yanbolu, Edirne, Silistre, Çirmen, Yenice-i Vardar, Ferecik, Malkara, Karinabad, Dimetoka, Prevadi, Kratova, Drama, Siroz, Novoberde, Sofya, Keşan, Filibe, Drama, Demirhisar, İnöz; Anadolu tarafında da Bursa, Aydın, Ankara, Kastamonu, Bolu, Amasya, Merzifon, Konya, Tokat, Sivas, Karahisar-ı Sahib, Karahisar-ı Şarki hayvan satın alınan yerler

¹⁶² Halime Doğru, s. 152, 157, 164.

¹⁶³ BOA, *İbnülemin Askeriye (İE. AS.)*, nr. 1/3, vr. 7b, 9a-b, 10a.

¹⁶⁴ BOA, *Ali Emiri Bayezid II (AE. SBZT. II)*, nr. 1/25.

¹⁶⁵ BOA, *İE. AS.*, nr. 1/4, vr. 3b-4b.

¹⁶⁶ BOA, *Ali Emiri Selim II (AE. SSLM. II)*, nr. 1/9, s. 18-19.

arasındaydı. İstabl-ı Âmire'ye hayvan satın alımı bizzat mîrûhûr-ı evvel ve sâni tarafından gerçekleştirilebilirdi. Mesela 16 Z. 965 (29.09.1558) tarihinde Mîrâhûr-ı evvel tarafından İstabl-ı Âmire için İstanbul ve Bursa'dan mübaya'a edilen 355 baş katır için 591.350 akçe ödenmiştir. Bursa'dan alınan yem, nal ve mih bahaları ve konaklama ücretlerine 6.933 akçe harcanmıştır.¹⁶⁷ Mîrâhûr-ı evvel tarafından yapılan mübayaalara örnek olarak Gurre-i S. 968 tarihindeki Ali Ağa'nın hassa-i hümayuna 3 baş bargir, 11 res katır ve 21 baş tohumluk eşek alımı verilebilir. Bargirlere 3.380 akçe; katırlara 34.998 akçe; eşeklere 12.425 akçe ödenmişti. Hayvanların raht bahası 1.550 akçe; yem masrafları 771 akçe; nal, mih ve diğer harcamalar için 230 akçe harcanmıştır.¹⁶⁸ Yine Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1552-1554 Nahçıvan Seferi hazırlıkları kapsamında 960 senesinde Mîrâhûr-ı sâni Mustafa Ağa marifetiyle Anadolu eyâletinden 231.262 akçe kıymetinde 347 baş; Rumeli eyâletinden 286.915 akçe kıymetinde 455 baş bargir alınmıştır. Bu bargirlerin raht ve yem masrafları için 101.972 akçe sarf edilmiştir.¹⁶⁹ Bunun yanı sıra teşkilât içi veya dışında devletin çeşitli birimlerinde görevli personelin de hayvan satın alımında görevlendirildiği olurdu. Mesela 5 Ş. 941 (09.02.1535)'de hassa saraçlardan Ali, Karinabad Kazası'ndan 15.250 akçe değerinde 28 adet at satın almıştı. Hayvanlara nakilleri sırasında yedirilen yem, sevkleri için kullanılan raht malzemeleri ve diğer giderleri için de toplam 530 akçe harcamıştı.¹⁷⁰ Yine 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı devam ederken mühimmat naklinde kullanılmak üzere çeşitli yerlerden deve ve katır satın alınması kararlaştırılmıştı. Yüz katar deve satın alımı için görevlendirilen sarbanlar kethüdası ile hassa saraçlara 96 yük (9.600.000) akçe teslim edilmişti.¹⁷¹ Ayrıca, hayvan satın alımında kadıların da görevlendirildiği olurdu. Nitekim 15 L. 958 (16.10.1558)'de Tire Kadısı Mevlana Muhiddin, 10 baş bargir satın almış ve bunlara 5.400 akçe ödeme yapmıştı. Bunun yanı sıra hayvanların Tire'den İstanbul'a naklinde görevli seyislere 200; arpa, ot gibi yem giderleri için 268; nal ve mih için 52; yular ve diğer malzemeler için 17 olmak üzere toplam 537 akçe sarfedilmişti.¹⁷² Diğer taraftan, hayvan satın alımlarında sarfedilen meblağ Hazine-i Âmire ile mukataa, vergi gibi çeşitli gelir kalemlerinden karşılanmaktaydı. Mesela 938 (1531/1532)'de Alacahisar

¹⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 50, 2a-635a.

¹⁶⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 50, vr. 478b, 479b.

¹⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 50, vr. 29a.

¹⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 50, vr. 416b-417a.

¹⁷¹ Selânikî, *a.g.e.*, II, s. 453.

¹⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 50, vr. 386a-b.

Kazası'ndan 200 baş bargir ve bunların sevkinde gerekli olan nal, çul, yular gibi malzemelere harcanan 72.725 akçe Hazine-i Âmire'den verilmişti.¹⁷³

Aşağıdaki Tablo 3'te 938-973 (1532-1566) tarihleri arasında nerelerden hayvan satın alındığı ve bunların adeti, türü ve karşılığında ödenen meblağlar görülmektedir. Tablo 3'den de anlaşılacağı üzere bu zaman zarfında 6.844 bargir, 958 katır ve 41 eşek olmak üzere toplam 7.843 hayvan satın alınmıştır. Bunlardan bargirlere 372 sikke 3.239.774 akçe, katırlara 1.375.064 akçe ve eşeklere 20.570 olmak üzere toplam 372 sikke 4.635.408 akçe sarf olunmuştur.

Tablo 3. 938-973 (1532-1566) Tarihleri Arasında Satın Alınan Hayvanlar¹⁷⁴

Tarih	Nereden Alındığı	Hayvan Adet				Meblağ (Akçe)			
		Bargir	Deve	Katır	Eşek	Bargir	Deve	Katır	Eşek
11 N. 938 (17.04.1532)	Kaza-i Dimetoka	50	-	-	-	24.400	-	-	-
24 N. 938 (30.04.1532)	Bursa	100	-	-	-	49.980	-	-	-
Evâhir-i N. 938 (27.04.1532- 05.05.1532)	-	50	-	-	-	24.913	-	-	-
938 (1531- 1532)	Kaza-i Ferecik	40	-	-	-	20.000	-	-	-
938 (1531- 1532)	Kaza-i Alacahisar	200	-	-	-	62.840	-	-	-
28 Za. 938 (2.07.1532)	Liva-i Hersek	147	-	-	-	34.162	-	-	-
10 N 941 (15.03.1535)	Kaza-i Yanbolu	30	-	-	-	14.330	-	-	-
19 N. 941 (24.03.1535)	Kaza-i Karinabad	28	-	-	-	15.250	-	-	-
Ş. 941 (02.1535- 03.1535)	Kaza-i Yenice-i Vardar	21	-	-	-	8.350	-	-	-
5 Ş. 941 (9.02.1535)	-	150	-	-	-	77.965	-	-	-
Evâhir-i N. 941 (26.03.1535- 03.04.1535)	Kaza-i Yanbolu	10	-	-	-	5.350	-	-	-

¹⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 50, vr. 455a-459a.

¹⁷⁴ Tablo 3, BOA, *MAD. d.*, nr. 50'nin çeşitli varaklarından derlenen veriler çerçevesinde oluşturulmuştur.

Evâil-i N. 941 (6-15.03.1535)	Kaza-i Yenice-i Zağra	36	-	-	-	16.275	-	-	-
21 L. 941 (25.04.1535)	Kaza-i Karahisar- ı sahib	48	-	-	-	28.710	-	-	-
948 (1541/1542)	Kaza-i Bursa	-	-	11 5	-	-	-	181.70 0	-
22 Ra. 948 (16.07.1541)	Kaza-i Sofya	100	-	-	-	32.127	-	-	-
21-27 R. 948 (14- 20.08.1541)		41	-	-	-	23.790	-	-	-
7 R 949 (21.07.1542)	Kaza-i Yenice-i Zağra	50	-	-	-	25.000	-	-	-
949 (1542-1543)	Kaza-i Keşan	30	-	-	-	14.682	-	-	-
949 (1542-1543)	Kaza-i Filibe	50	-	-	-	24.950	-	-	-
9 Ra. 949 (23.06.1542)	-	50	-	-	-	22.970	-	-	-
Ra 949 (06.1542- 07.1542)	Mahruse-i Edirne	100	-	-	-	47.945	-	-	-
14 Ş. 949 (23.11.1542)	Bursa	-	-	6	-	-	-	-	-
9 N 949 (17.12.1542)	Bursa	-	-	12 7		-	-	12.916	-
955 (1548-1549)	Kaza-i Tokat- Sivas-Zile	190	-	-	-	93.844	-	-	-
955 (1548-1549)	Kaza-i Ayntab	7	-	-	-	48 sikke	-	-	-
9 L. 955 (11.11.1548)	Kaza-i Sis	20	-	-	-	125 sikke	-	-	-
22 L. 955 (24.11.1548)	Kaza-i Maraş	33	-	-	-	199 sikke	-	-	-
Evâhir-i Ra. 958 (29.03.1551)	-	-	-	10	-	-	-	10.350	-
Ş. 958 (08.1551/09.15 51)	-	688	2 me hâr	14 7		320.90 8	30 0	213.50 0	-
N. 958 (09.1558/10.15 58)	Anadolu Vilâyeti	10	-	-	-	4.952	-	-	-
25 N.-15 Za 958	İstanbul ve Edirne	-	-	14 6	-	-	-	211.40 0	-

(26.10.1551-14.11.1551)									
15 L. 958 (16.10.1551)	Anadolu Vilayeti	10	-	-	-	5.400	-	-	-
Tarihsiz	-	238	-	-	-	95.209	-	-	-
Tarihsiz	-	144	-	-	-	54.825	-	-	-
Tarihsiz	-	382	-	-	-	150.024	-	-	-
23 Z. 958 (22.12.1551)	Kaza-i Drama	50	-	-	-	23.302	-	-	-
29 Z. 958 (28.12.1551)	Kaza-i Siroz	50	-	-	-	23.540	-	-	-
Z. 958-M. 959 (11.1551-12.1552)	Kaza-i Selanik	50	-	-	-	23.290	-	-	-
Z. 958-M. 959 (11.1551-12.1552)	Yenice-i Vardar	50	-	-	-	23.425	-	-	-
Z. 958-M. 959 (11.1551-12.1552)	Kaza-i Demurhisar	50	-	-	-	22.808	-	-	-
Evâil-i M. 959 (29.12.1551-7.01.1552)	Kaza-i Avrethisar ı	50	-	-	-	22.808	-	-	-
15 Ra. 959 (11.04.1552)	Kaza-i Nevrekob	8	-	-	-	1.525	-	-	-
959 (1551/1552)	-	30	-	-	-	17.910	-	-	-
960 (1552/1553)	Anadolu Vilayeti ve Rumeli Vilayeti	802	-	-	-	395.170	-	-	-
961 (1553/1554)	-	12	-	-	-	7.005	-	-	-
19 S.- Gaye-i R. 961 (24.01.1554-03.04.1554)	-	13	-	-	-	18.903	-	-	-
961 (1553/1554)	Halep	34	-	-	-	20.000	-	-	-
963 (1555/1556)	-	-	-	-	20	-	-	-	8.145
13 R. 963 (25.02.1556)	Kaza-i Sultanönü	40	-	-	-	24.908	-	-	-
4 Za. 963 (09.09.1556)	Bursa, Yenişehir, Sultanönü	207	-	-	-	127.583	-	-	-
14 Za. 963 (19.09.1556)	-	80	-	-	-	46.680	-	-	-

17 Za. 963 (22.09.1556)	Kaza-i Edirne	100	-	-	-	49.829	-	-	-
Z. 963 (10/11.1556)	Kaza-i Ustrumca	40	-	-	-	19.735	-	-	-
12 Z. 963 (17.10.1556)	Kaza-i Selanik	40	-	-	-	19.010	-	-	-
Evâhir-i Z. 963 (26.10.1556- 03.11.1556)	Kaza-i ?	100	-	-	-	35.721	-	-	-
22 Za 963-12 M. 964	Kaza-i Zağra-i Atik ve Cedid ve Akçakızan lık	100	-	-	-	39.005	-	-	-
18 S. 964 (21.12.1556)	Kaza-i Demurhis ar	30	-	-	-	14.955	-	-	-
5 Ra 964 (06.01.1557)	-	50	-	-	-	50.955	-	-	-
15 Ra. 964 (16.01.1557)	Kaza-i Yenişehir	50	-	-	-	23.390	-	-	-
4 R. 964 (4.02.1557)	Kaza-i Gümülcin e	30	-	-	-	17.220	-	-	-
26 S-21 R. 964 (29.12.1556- 21.02.1557)	Mukataat- ı Niğbolu	50	-	-	-	22.850	-	-	-
5 Ca. 964 (06.03.1557)	Vilayet-i Rum	50	-	-	-	40.360	-	-	-
28 Ra.-19 B. 965 (18.01.1558- 07.05.1558)	-	81	-	-	-	50.026	-	-	-
18 Ca. 965 (8.03.1558)	-	-	-	61	-	-	-	107.35 0	-
16 Z. 965 (29.09.1558)	Bursa	-	-	33 5	-	-	-	591.35 0	-
966 (1558/1559)	Anadolu ve Rumeli Vilayeti	966	-	-	-	468.03 7	-	-	-
Gurre-i S. 968 (22.10.1560)	-	3	-	11	21	3.380	-	34.998	12.42 5
22 Za. 970 (13.07.1563)	-	288	-	-	-	185.07 3	-	-	-
973 (1565/1566)	Kaza-i Konya, Akşehir ve Larende	92	-	-	-	54.986	-	-	-

973 (1565/1566)	Kaza-i Çatalca	32	-	-	-	16.500	-	-	-
973 (1565/1566)	Kaza-i Yenişehir	35	-	-	-	17.494	-	-	-
4 B. 973 (25.01.1566)	Kaza-i Tırhala	28	-	-	-	13.240	-	-	-

İstabl-ı Âmire'ye hayvan tedarik yöntemlerinden biri de vefat eden devlet görevlilerinin muhallefatlarındaki hayvanların müsaderesi idi. Bu çerçevede vefat eden devlet görevlilerinin hayvanlarından işe yarar olanlarına el koyularak istifade edilirdi. Bu yöntemde bir devlet görevlisi vefat ettiğinde hayvanları teslim almak üzere İstabl-ı Âmire'den bir personel görevlendirilirdi. Mesela daha evvel Bağdad Beylerbeyliği'nde bulunup İstanbul'da vefat eden Kara Mustafa Paşa'nın Halep ve Beyşehir'deki at, katır, develerinden işe yarar olanlar görevlendirilen saraç tarafından seçilerek teslim alınmış ve geriye kalanları satılmıştı.¹⁷⁵ Yine Mısır Beylerbeyi Mahmud Paşa vefat ettiğinde geride kalan atlarının İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.¹⁷⁶

İstabl-ı Âmire'ye hayvan tedarik yollarından biri de çeşitli vesilerle hediye edilen hayvanların değerlendirilmesi idi. Devlet adamlarının bayramlarda, bir göreve atandıklarında ve çeşitli merasimlerde padişaha hediye ettikleri hayvanlar bu kategori içerisindeydi. Mesela III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in İstanbul'da gerçekleştirilen sünnet düğünü merasiminde Vezirazam Sinan Paşa padişaha raht takımları elmas ve altınlarla süslü 8 at ve şehzadeye altın işleme örtülü ve eğer inci süslü 3 at takdim etmişti. Mesih Paşa, 2'si eğer takımı kıymetli taşlarla süslü ve örtüsü inci işlemeli olmak üzere 4 at; Siyavuş Paşa, eğer takımlarıyla birlikte 8 at hediye etmişti.¹⁷⁷ Yine yabancı ülke elçileri vasıtasıyla gelen hediye hayvanlar da teşkilâtın kaynaklarından birini oluşturmaktaydı. Mesela I. Ahmed döneminde 1616 senesinde İstanbul'a gelen Avusturya Elçisi Herman Tschernin von Chudenitz'in maiyetinde yer alan Crailsheimli Adam Werner'in aktardığına göre, padişah 6 kısırak ve çok sayıda köpek hediye edilmişti.¹⁷⁸

Diğer taraftan, İstabl-ı Âmire'nin en önemli vazifelerinin başında savaş ve barış dönemlerinde devlet görevlileri ve çeşitli birimlerden gelen hayvan taleplerinin karşılanması gelmekteydi. Topkapı Sarayı'nın Enderûn kısmında vazifeli Bâbüssaâde

¹⁷⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, s. 238-239, 249.

¹⁷⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, s. 265-266.

¹⁷⁷ Feridun Dirimtekin, *Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1964, s. 16.

¹⁷⁸ Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda Elçilik Gümlüğü*, 1616-1618, çev. Türkis Noyan, Kitap yay., İstanbul 2011, s. 61.

ağalarına atlarında kullanmak üzere her sene Nevruz'da raht tahsisi¹⁷⁹ ve saraydan silahdar,¹⁸⁰ kapıcı,¹⁸¹ sipahi,¹⁸² gurebâ,¹⁸³ ulûfeci¹⁸⁴ gibi cemâatlere çıkanlara ve yeniçeri ağalığı,¹⁸⁵ kethüdalığı¹⁸⁶ ve kâtipliği,¹⁸⁷ kapıcıbaşılık,¹⁸⁸ sekbanbaşılık,¹⁸⁹ çakırcıbaşılık,¹⁹⁰ şahincıbaşılık,¹⁹¹ acemi oğlanları ağalığı¹⁹² görevlerinde bulunanlara âdet üzere beygir Istabl-ı Âmire'den verilirdi. Bunun yanı sıra Istabl-ı Âmire'den sefer ve barış döneminde çeşitli görevli ve birimlere tahsis olunan hayvanlara dair XVI. yüzyılın ilk yarısında tertip edildiği tahmin olunan bir defterde önemli veriler bulunmaktadır. Defterin ilk başlığı “*Defter oldur ki hassa atlar ve bargirler ve katırlar ve develer ve bazı kimesneye verilecek davarları beyan eder*” şeklindedir. Bu başlık altında Istabl-ı Âmire'de mevcut davar, yund, saka bargiri, seyisâne (yük beygiri), katır, erkek ve dişi develerin sayıları zikredilmektedir. Buna göre, iç ahır hasbahçe ve şikârgâhlarda 45'i davar, 15'i yund, 7'si seyisâne, 2'si saka bargiri olmak üzere toplam 69 baş hayvan vardır. Bu hayvanların her dört başına bir kile yem verilmektedir. Taşrada bulunan hayvanlar toplam 333 baş olarak belirtilmiştir. Bunlardan 296'sı davar ve 37'si hassa atlardır. Ayrıca, Amasya'ya gönderilen 264 at ve 33 seyisâneyle birlikte taşradaki hayvanların miktarı 630'a ulaşmıştır. Bu hayvanların her beş başına bir kile yem verildiği belirtilmektedir. Bu başlık altında zikredilen katır ve erkek develerin sayıları farklı katar sayıları üzerinden hesaplanarak aktarılmıştır. 239 katar katırın katar hesabı beş baş üzerinden 1.195'tir ve her beş başa bir kile yem verilmektedir. Dişi develer de bir katar beş baş olmak üzere 521 katardır ve bu 2.605¹⁹³ deve yapmaktadır. Dişi develerin altı başına bir kile yem verilmektedir. Erkek develer ise 309 katardır. Her katarı altı baş olmak üzere toplam 1.854 adet erkek deve bulunmaktadır. Altı baş erkek deveye bir kile yem verilmektedir. Bargir ahırında da 2.100 baş davar vardır. Her beş başa bir kile yem verildiği zikredilmektedir. Defterde “*cem'an*” başlığı altında toplanan davar sayısı

¹⁷⁹ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 58, hk. 432, s. 13.

¹⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 108; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 47.

¹⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 533; *KK. d.*, nr. 67, s. 6, 26, 645, 706; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 281, 285, 619.

¹⁸² BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 853; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 110, 239; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, II, TTK yay., Ankara 1988, s. 143.

¹⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 242, 300.

¹⁸⁴ BOA, *D. EVM. d.*, nr. 26278, s. 45; *KK. d.*, nr. 67, s. 20, 29, 30, 116, 168, 223, 673, 886, 1128, 1185; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 620.

¹⁸⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 51; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1003.

¹⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 988.

¹⁸⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 972; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 110, 988.

¹⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 665.

¹⁸⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 832; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 988.

¹⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1155.

¹⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1164.

¹⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 362; *KK. d.*, nr. 67, s. 1242; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1243.

¹⁹³ Defterde bu rakam sehven 2.126 olarak zikredilmiştir.

8.974'tür. Ancak dişi develer yanlış hesaplanmış olduğundan toplam davar sayısının 8.453 olması gerekmektedir. Bu hayvanlara her gün 81 müd¹⁹⁴ 12 kile¹⁹⁵ yem verildiği aktarılmıştır. Defterde “*Sana ‘iyyet ehline verilen bargirdir ki zikr olunur*” başlığı altında san’at ehline mensub olanlara verilen bargir sayıları belirtilmektedir. Sanat ehline toplam 128 bargir tahsis olunduğu aktarılmıştır. Yine defterde herhangi bir başlık verilmeden çeşitli görevlilere tahsis olunan davar sayıları zikredilmektedir. Buna göre hilatçilere 7, dolamacılara 30, alem mehterlerine 89, otağ-ı hümayun mehterlerine 127, hoca efendiye 4, imam efendiye 10, kapu ağasına 20, hazinedarbaşına 15, kilercibaşına 10, içeride olan hassa hizmetkarlara ve kapı oğlanlarına 200, iç ahırda olan şakirdlere 45, baltacılara 20, meşale götüren kapıcılara 10, yeniçeri sakalarına 60, parsçılara 21, atmacacılara 14, çakırcılara 76, has arabacılara 200 olmak üzere toplam 958 baş davar tahsis olunduğu ifade edilmektedir.

Defterin bundan sonraki kısımlarında “*Tevzî‘ât ki katırlar beyanındadır*”, “*Tevzî‘ât ki mâde develer beyanındadır*”, “*Tevzî‘ât-ı deve-i ner*” gibi hayvan türleri eksensli bir ayırımla görevlilere ve çeşitli birimlere tahsis olunan hayvanlar ve adetleri hakkında bilgi verilmektedir. Defterde “*Tevzî‘ât ki katırlar beyanındadır*” başlığı altında Enderûn Hazinesi’ne ve iç kilere 80, kapı ağasına 2, hazinedarbaşına 2, kilercibaşına 2, iç atlar için 7, has atlar için 2, bargirlerin rahtları ve örtülerin götürmek için 3, Matbah-ı Âmire’ye 10, baltacılara 2, zağarcılara çul götürmek için 1, has ekmekçilere 2, harici ekmekçilere 3, taşrada olan kilere 7, buz götürmek için 14, odun götürmek için 14, helvacılara 1, hassa sarraçlara 4, bargir sarraçlarına 3, katır nalbantlarına 7, yol ayırıcılara 2 katar olmak üzere toplam 175 katar katır tahsis edildiği zikredilmiştir. “*Tevzî‘ât ki mâde develer beyanındadır*” başlığı altında tahsis olunan dişi develer ifade edilmiştir. Buna göre toplam 246 katar dişi deveden 94’ü otağ-ı hümayuna, 53’ü Hazine-i Âmire’ye, 22’si saraçhaneye raht örtülerine götürmeye, 4’ü iç atlara, 14’ü has atlara, 2’si harici ekmekçilere, 1’i helvahaneye, 3’ü Matbah-ı Âmire’ye, 1’i yoğurtçulara, 1’i çamaşırcılara, 1’i divân sakalarına, 2’si dolamacılara, 3’ü bargir saraçhanesine, 16’sı hassa saraçhaneye, 4’ü hassa arabacılara, 6’sı bargir seyislerine ve 1’i arpa kileleri ve onlarla ilgili malzemeleri götürmeye ayrılmıştır. Son olarak “*Tevzî‘ât-ı deve-i ner*” başlığı altında ise tahsis olunan erkek develer zikredilmiştir. Buna göre Kiler-i Âmire’ye 106, Matbah-ı Âmire’ye 7, un nakli için 20, dolamacılara 7, ehl-i hirefe 9, kasaplara 1, hassa arabacılara

¹⁹⁴ Hububat ve bakliyat gibi kuru besin maddeleri için standart 20 İstanbul kilesine eşit 513,160 kg ağırlığındaki ölçü birimidir (Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 467).

¹⁹⁵ Kile 25,659 kg ağırlığında bir ölçü birimidir (*Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, Eren yay., İstanbul 2000, s. 444).

1, bargir saraçlarına 5, hassa nalbantlara 6, bargir nalbantlarına 6, nal nakli için 40, harici un götürmek için 4 katar verilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca defterde sefer sırasında çeşitli hizmetlilere tahsis olunan bargirlerden de bahsedilmiştir. Buna göre, Matbah-ı Âmire’de ulûfeleri beş akçeden aşağı olan aşçı şakirdlerine 73, Kiler-i Âmire’deki hizmetkârlara 74, helvacılara 11, hassa ekmekçilere 29, harici ekmekçilere 30, tavukçulara 5, sebzecilere 3, kasaplara ve yoğurtçulara 21, iç sakalara ve Matbah-ı Âmire sakalarına 11, divân-ı âlî sakalarına 15, kalaycılara 6, mumculara ve otçulara 4 baş olmak üzere toplam 236 baş davar tahsis olduğu belirtilmiştir. Bunlara ahırda iken her beş davara 1 kile yem hesabından 47, seferde ise her 4 başa bir kile hesabından 59 kile yem verildiği aktarılmıştır.¹⁹⁶

Diğer taraftan, Istabl-ı Âmire’de XVI. yüzyılın ilk yarısında toplam 15.219 baş hayvan bulunmaktaydı. Bunlardan 56’sı iç at, 1.553’ü hassa at, 2.010’u bargir, 1.563’ü katır, 588’i hassa tay, 1.097’si aygır ve yund, 1.055’i araba bargiri, 5.129’u dişi deve, 2.238’i erkek deve idi.¹⁹⁷ Aşağıdaki Tablo 4’te 901-904 ile 920-921 senelerinde Istabl-ı Âmire’nin Rumeli’de bulunan ocaklarında mevcut hayvan türleri ve sayıları görülmektedir. Buna göre ocaklarda 901-902 (1495/96)’de 7.969; 902-903 (1496-97)’te 6.905; 903-904 (1497-1498)’te 6.532; 920 (1514)’de 5.082 ve 921 (1515)’de 5.738 bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda hayvanların türlerinin yanı sıra cinsiyet, yaş ve sâir özellikleri de belirtilmiştir. Mesala gürehâ-i ner dūsâle, iki yaşındaki erkek taydır. Esterân 3 sâle, üç yaşındaki katırdır. Gürehâ-i mâde yek sâle, bir yaşındaki dişi taydır. Himarân-ı tohum, katır üretiminde kullanılan damızlık eşeği ifade eder. Şütürân-ı dūsâle, iki yaşındaki deve anlamına gelir.

Tablo 4. Rumeli’deki Istabl-ı Âmire Ocaklarındaki Hayvan Mevcudu

Hayvan Cinsleri	901-902¹⁹⁸	10 B. 902-10 B. 903¹⁹⁹	20 B. 903-Gaye-i B. 904²⁰⁰	920²⁰¹	921²⁰²
Mâdiyânân	3.177	3.013	1.846	1.556	1.574
Fühûl	148	136	132	143	144
Bargirân	649	461	397	44	44

¹⁹⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10040, vr. 2b-7b.

¹⁹⁷ BOA, *TS.MA. E.*, nr. 983/1.

¹⁹⁸ BOA, *İE. AS.*, nr. 1-3, vr. 2b

¹⁹⁹ BOA, *AE. SBZT. II.*, 1/25, s. 2.

²⁰⁰ BOA, *İE. AS.*, nr. 1-4, vr. 2b

²⁰¹ BOA, *AE. SSLM. II.*, nr. 1/9, s. 16

²⁰² BOA, *AE. SSLM. II.*, nr. 1/9, s. 16

Gürehâ-i ner düsâle	266	208	238	115	116
Gürehâ-i mâde düsâle	344	294	293	245	245
Gürehâ-i ner yek sâle	327	351	301	313	313
Gürehâ-i mâde yek sâle	416	434	354	396	396
Gürehâ-i ner küçük	1.006	768	763	405	682
Gürehâ-i mâde küçük	1.079	858	857	514	848
Esterân 3 sâle	43	12	34	23	23
Esterân düsâle	32	34	48	29	29
Esterân-ı yek sâle	25	48	25	14	14
Esterân-ı büyük	20	-	12	21	21
Esterân-ı küçük	75	62	80	34	47
Şütürân-ı büyük	113	108	72	151	151
Şütürân-ı 3 sâle	10	11	15	6	6
Şütürân-ı düsâle	28	15	10	5	5
Şütürân-ı yek sâle	22	10	11	7	7
Şütürân-ı küçük	57	62	24	37	48
Himarân-ı tohum	20	19	19	23	24
Himar-ı mâde	2	1	1	1	1
Toplam	7.969	6.905	6.532	5.082	5.738

Aşağıdaki Tablo 5'te 7 Ca. 922-24 N. 923 (8.06.1516-10.10.1517) tarihleri arasında İstabl-ı Âmire'nin esbân-ı Enderûnî, esbân-ı Bîrûnî, bargîrân-ı tavîle, esterân-ı palânî, şütürân-ı mâde ve şütürân-ı ner birimlerindeki ilk hayvan mevcutları ile bu birimlere gelen, tevzii edilen, çeşitli nedenlerle ölen, kaybolan, bulunmayan hayvanlar ve bunlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan hayvan sayıları görülmektedir. Burada irad kısmında söz konusu dönemde birimlere gelen hayvan sayıları verilmiştir. İrad hayvanlar satın alma, doğum, vefat eden kişilerin muhalefatlarından işe yararların seçilmesi, birimlerin birbirleri arasındaki transferler, seferlerde kaybedilen hayvanların bulunması, çeşitli kimselerin verdiği hediyeler gibi yollarla sağlanmıştır. Nitekim birimlerin irad kısmı incelendiğinde zikrolunan süre zarfında birimlere 1.464 at, 968 katar²⁰³ ve 5 deve ve 535 katır cinsinden hayvan geldiği anlaşılmaktadır. Birimlerden hayvan sayılarının azalması ise kişilere inâm verilme, kaybolma, ölüm, çeşitli birimlere, kışlaklara ve

²⁰³ Bahsedilen kaynakta katar hesabının 6 veya 7 üzeri olduğu tahmin edilmektedir (BOA, *TS.MA. d.*, nr. 3b-4a).

şehirlere gönderilme ve kurban edilme gibi nedenlerle gerçekleşmiştir. Birimlerden eksilen bu hayvanlardan 2.226'sı at, 796 katar 4'ü deve ve 410'u katırdır.²⁰⁴

Tablo 5. 7 Ca. 922-24 N. 923 (8.06.1516-10.10.1517) İstabl-ı Âmire Birimlerinde Bulunan Hayvan Sayıları

Birim Adı	İlk Mevcut Hayvan Sayısı	İrad	İstabl-ı Âmire Birimlerinden Gelen Hayvan Sayısı	İnâm-Ölen-Kaybolan ve diğer	Kalan Mevcut
Esbân-1 Enderûnî	65	18	-	31	52
Esbân-1 Bîrûnî	393	620	-	587	426
Bargîrân-1 Tavîle	1.175	893	748	1.608	1.209
Esterân-1 Palânî	1.116	535	-	410	1.241
Şütürân-1 Mâde	357 katar	81 katar	-	276 katar	162 katar
Şütürân-1 Ner	214 katar ve 4 deve	887 katar ve 5 deve	-	520 katar ve 4 deve	582 katar

Aşağıdaki Tablo 6'da 26 Ca. 966 (6.03.1559) tarihinde Topkapı Sarayı ve Kapıkulu Ocaklarının çeşitli birimlerinde görevli ağalara Kanuni Sultan Süleyman tarafından inâm olarak verilen atlar görülmektedir. Padişahın inâm olarak at verdiği ağalar toplam 22 kişidir. Alaca, kır, doru, yağız, boz, siyah at donlarının inam olarak verildiği görülmektedir.²⁰⁵

Tablo 6. Topkapı Sarayı ve Kapıkulu Ocaklarında Görevli Ağalara İnâm Olarak Verilen At Cinsleri

	Atların Nerelerden Geldiği ve Donları
Mîralem Ali Ağa	Erzurum Paşa-yı bozcası
Ser-bevvâbîn Yakub Ağa	Kadı Hacı Ali kır
Ser-bevvâbîn Ahmed Ağa	Bıyıklıoğlu Çili ve Bostan Çelebi yağzı
Ser-bevvâbîn Hüsrev Ağa	Mesih beğ alacası
Ser-bevvâbîn Mustafa Ağa	Ali Paşa dorusu
Mîrâhûr-1 büzürg Durak Ağa	Karaca Ahmedoğlu çakalı
Ser-zevvâkîn Ferhad Ağa	Eski doru
Mîrâhûr-1 küçek Hüsrev Ağa	Karaca Ahmedoğlu yağzı

²⁰⁴ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10042, vr. 1b-4a.

²⁰⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10084, s. 1.

Ser-çakırcıyân Bekir Ağa	Bazergân Ali Çelebi kırısı
Ser-şahinciyan Mehmed Ağa	Karaca Ahmedoğlu dorusu
Ser-sipahiyân Sinan Ağa	Karaca Ahmedoğlu dorusu
Ser-silahdarân Murad Ağa	Halep Kethüdası dorusu
Ser-ulufeciyan-ı yemîn Ferhad Ağa	Erzurum Paşası kırması
Ser-ulufeciyan-ı yesâr Behmen Ağa	Dursunbey yağız eğrisi
Ser-gurebâ-i yemîn Mehmed Ağa	Ali Paşa dorusu
Ser-gurebâ-i yesâr Ferhad Ağa	Ferruh Beğ kırısı Dursunbey
Ser-sekbânân Ali Ağa	Sivas Paşası yağzı
Ser-çavuşân Hüseyin Ağa	Rüstem Paşa kırısı
Kethüda-i bevvâbîn Mehmed Ağa	Beğşehir Beği dorusu
Ser-atmacacıyan Hüseyin Ağa	Beğşehir Beği kırması
Ser-bilbâncıyan Ali Ağa	Ameldin Oğlu'nun siyah aldişi
Ser-cebeciyan İbrahim Ağa	Rüstem Paşa siyahı

1.9. İstabl-ı Âmire'nin Arpa Temini ve Tevziatı

Bariş ve sefer zamanlarında insan gücü kadar en önemli unsurlardan biri şüphesiz hayvanların beslenmesi ve bakımındı. Arpa, alef, kiyah, kiyah-ı huşk hayvanların beslenmesinde kullanılan besin maddelerindendi. Osmanlı Devleti'nde hayvanların beslenme usûlleri ve verilen yemler hakkında yabancı gözlemcilerin canlı tasvirleri göze çarpar. Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere, Türklerin uzun zaman koşabilen iyi cins atlara sahip olduğunu ve bunların geceleri kulaklarından aşağı asılı yem torbalarına beş altı avuç arpa veya iki katı kadar saman verilerek beslendiklerini anlatır.²⁰⁶ Polonya asıllı Albertus Bobovius, Türklerin at bakmakta maharetli olduklarını, kuru otun az verildiğini, yulaf yerine genellikle günde iki kez arpa ve bazen de saman yedirildiğini ifade eder.²⁰⁷ Kanunî Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a gelen Alman seyyah Hans Dernschwam, Türklerin hayvanlarını samanla beslediklerini, daha güçlü olmaları için samanın üzerine arpa koyduklarını ve sıcak havalarda otun da ilave edildiğini belirtir.²⁰⁸ Yine Kanunî Sultan Süleyman devrinde 1532-1540 seneleri arasında İstanbul'da yaşayan Luigi Bassano, atlara zayıflamaları için akşamları bir miktar kaliteli arpa verildiğini aktarır.²⁰⁹ Fransız şarkiyatçı Antoine Galland da, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın

²⁰⁶ Bertrandon De La Broquiere'in *Deniz Aşırı Seyahati (1432-1433)*, çev. İlhan Arda, İstanbul, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 265.

²⁰⁷ Albertus Bobvius ya da Santuri Ali Ufki Beyin Anıları, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Ali Berkay, Kitap yay., İstanbul 2009, s. 61-62.

²⁰⁸ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1992, s. 257.

²⁰⁹ Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe yay., İstanbul 2011, s. 168-169.

ahırları ve hayvanlarından söz ederken beygirlere günlük yarım ölçek arpa ile beş okka (6,41 kg) saman yedirildiğini zikreder.²¹⁰

Istabl-ı Âmire'nin yerine getirdiği en önemli vazifeler arasında arpa, alef, kiyah, kiyah-ı huşk gibi hayvanların beslenmesi için kullanılan yemlerin tedariki ve bunların ilgililere dağıtımını gelmekteydi. Yem tedarikinde özellikle arpa emini ile kâtibinin önemli fonksiyonu bulunmaktaydı. Tedarik edilen yemin ücreti arpa emini ve kâtibine tahsis olunan meblağdan ödenirdi. İncelenen dönem içerisindeki bütçe kayıtlarında arpa emini ve kâtiblerine ne kadar meblağ tahsis olunduğuna dair verilere ulaşılabilmektedir. Ancak bütçe kayıtlarında zikredilen meblağlardan arpa emini ve kâtibinin yemin dışında Istabl-ı Âmire'nin çeşitli mühimmat giderlerine de harcama yaptığı belirtilmelidir. Mesala 1524-25'te Arpa Emini Ahmed Çelebi ve Kâtip Hüsam'a 7.035.389;²¹¹ 1547-48'de Arpa Emini Musa Çelebi ve Kâtip Kasım Bey'e 4.408.048²¹² ve 1567-68'de Arpa Emini Bali Çelebi'ye 6.732.851;²¹³ akçe verilmişti. Diğer taraftan, 1549-1550'de arpa ve yem giderlerine 179.825,²¹⁴ 1589-90'da arpaya 1.001.231 ve alefe 90.000²¹⁵ ve 1602-1603'te arpaya 2.845.213 ve ota 1.980 akçe tahsis olunmuştu.²¹⁶ 986-987 (1578-1579)'de 479.597 kile 2 şinik arpaya 3.227.717, kiyaha 600.433 ve kiyah-ı huşk ile nâna 145.018 akçe ödenmişti.²¹⁷ 988-989 (1580-1581)'da 638.540 kile arpaya 4.194.843, kiyaha 634.101, kiyah-ı huşk ile nâna 93.212 akçe verilmişti.²¹⁸ 989-990 (1581-1582)'da 591.443 kile arpaya 3.303.329, kiyaha 666.298, kiyah-ı huşk ile nâna 100.341 akçe harcanmıştı.²¹⁹ Ayrıca, XVII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığı tahmin olunan Eyyubî Efendi Kanunnamesi'nde de Istabl-ı Âmire'nin arpa, saman, bahariye, kasımiye ve sâir giderleri için arpa eminine her sene Hazine-i Âmire'den 118 yük 16.379 (11.816.379) akçe verildiği ifade edilmektedir.²²⁰

Taşradaki yem tedariki işlerinde genellikle teşkilât içerisinde bir personel görevlendirilirdi. Bu personel yem tedarik edilecek yerlerin kadılarıyla birlikte hareket

²¹⁰ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*, II, yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, TTK: Ankara 1998, s. 137.

²¹¹ Sahillioğlu, "1524-1525 Osmanlı Bütçesi", s. 441.

²¹² Barkan, "954-955 (M. 1547-1548) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", s. 255.256

²¹³ Barkan, "974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", s. 307.

²¹⁴ BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 30, s. 10.

²¹⁵ Kadir Arslanboğa, *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 87.

²¹⁶ Arslanboğa, *a.g.t.*, s. 87-88.

²¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 3.

²¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 46-47.

²¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 5811, s. 10-11.

²²⁰ *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, haz. Abdülkadir Özcan, Eren yay., İstanbul 1994, s. 38.

ederdi.²²¹ Kadılara da yem tedarikinde ürün cinsi, miktarı, nakli gibi dikkat edilecek hususlar hakkında merkezden emirler yollanırdı. Bunun yanı sıra kadılardan, reayadan yem ürünlerinin narh-ı rûzî üzere yani rayiç bedelle satın alınması, eksik ücret ödenmemesi ve ağırlık ölçülerindeki yolsuzluklara dikkat edilmesi de istenirdi. Merkezden gönderilen görevliler de yem tedariki esnasında yolsuzluk yapmamaları için denetlenirdi.²²² Yine Istabl-ı Âmire'ye yem tedariki ve naklinde görevli reayanın yerel yöneticiler tarafından mîrî adına başka işler yapmaya zorlanması da engellenirdi.²²³ Yemlerin nakilleri tedarik edilen yerlerin coğrafi konumu ve ulaşım imkânlarına göre değişebilmekteydi.²²⁴ İstanbul'a gelen yemlerden özellikle samanın nakil işlemleri Davut Paşa, Hasır ve Defterdar iskeleleri üzerinden gerçekleştirilirdi.²²⁵ Deniz ve nehir taşımacılığının mümkün olmadığı yerlerde de araba ve yük hayvanları tercih edilirdi.²²⁶ Yemler tedarik edilip nakilleri yapıldıktan sonra Istabl-ı Âmire'ye ait çeşitli ambarlarda depolanırdı.²²⁷

Istabl-ı Âmire ambarlarda depolanan yemlerin teşkilât içerisinde ve saraydaki diğer görevliler ile birimlere tevziyatını da gerçekleştirirdi. Bu hususta yem tevziat defterlerinden bazı verilere ulaşılabilmektedir. Nitekim 5-30 Ş. 932 (17.05.1526-11.06.1526) tarihlerini kapsayan bir yem tevziat kaydına göre Has Ahur'da bulunan 29-30 baş ata 5-7 kile; 10 baş katıra 1-2 kile; 2-3 baş araba bargirine 3 ve 2-3 katar deveye 2-3 kile günlük arpa tahsis olunmuştu.²²⁸ Yine incelenen dönem içerisinde Kanunî Sultan Süleyman devrinin sonlarında tertip edilmesi muhtemel bir yem tevziat kaydında ise Istabl-ı Âmire'den hoca efendiye 3,5, imam efendiye 2,5, Hafız Muhammed'e 1, kapı ağasına 5, hazinedarbaşına 3, kilercibaşına 2,5, mîrâhûr-ı evvele 10, mîrâhûr-ı sâniye 3, arpa eminine 3, arpa kâtibine 2, kethüda-i hasa kethüdaya 1, bargir kethüdasına 1, iskemleciye 1, hayyaliyeye (at bakıcısı) 1, beş müezzine 2,5 kile ve rahtvân-ı hasa 1 şinik, bargir rahtvânına 1 şinik, Neyzen Kasım'a 2 şinik, Neyzen Mustafa'ya 2 şinik, dilsiz iki

²²¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, s. 152-153, 447, 565; 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/ 1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>, II, haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Muhammed Safi-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1996, s. 10, 20.

²²² 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, s. 286-287, 328-329; BOA, KK.d., nr. 67, vr. 9a, 79a, 96b.

²²³ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/ 1564-1565), I, s. 287.

²²⁴ BOA, MAD.d., nr. 2775, vr. 24a, 31a; 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, yay. haz. Nezihi Aykut vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1993, s. 26 ; BOA, KK.d., nr. 67, vr. 222b, 245a; 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, s. 277.

²²⁵ Uzun, a.g.e., s. 80.

²²⁶ BOA, KK. d., nr. 67, s. 643; 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, s. 205-206.

²²⁷ Uzun, a.g.e., s. 80; BOA, MAD. d., nr. 2775, 31a, 333b; 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, s. 205-206; BOA, KK. d., nr. 67, s. 16.

²²⁸ BOA, KK. d., nr. 7179, s. 2-3, 11-12, 19, 20, 27-28.

şinik günlük arpa verilmişti.²²⁹ Söz konusu kayıta barış ve sefer sırasında hayvan ve yem tevziat kaidesine dair bilgi de bulunmaktadır. Buna göre mîrîye ait at, deve, katır gibi hayvanların yalnızca padişahın hizmetine mahsus olduğu ve bunlardan taşradaki kimselere tahsis edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bir kıtlık sırasında hassa hayvanların her 10 başına 1 kile günlük yem tahsis olunacağı ifade edilmiştir. Hassa hayvanların günlük yem ihtiyaçlarının ise toplam 82 müd²³⁰ olduğu aktarılmıştır.²³¹ Aşağıdaki Tablo 7’de 5-30 Ş. 932 (17.05.1526-11.06.1526) tarihini kapsayan dönemde Topkapı Sarayı’nda görevli çeşitli görevli zümrelerinin atlarına Istabl-ı Âmire’den verilen günlük yem miktarları gösterilmiştir. Yem verilen görevli zümreleri arasında ahur halkı, müteferrikalar, ser-bevvâbîn (kapıcıbaşılar), zevvâkîn (çaşnigirler), kilerciyân, şairhâ (emin-i cev, kâtip ve keyyâlî), tabbâhîn (aşçılar), habbâzîn (ekmekçiler), mehterân-ı hayme, mehterân-ı alem, ulûfeciyân, çavuşân ve hayyâtîn (terziler) yer almaktaydı. Bunlardan ahur halkının 20-23 baş atına 2-4, müteferrikaların 20-44 baş atına 4-6, ser-bevvâbîn’in 10-15 baş atına 1-2, zevvâkîn’in 7-18 baş atına 1-3, kilerciyânın 8-10 baş atına 1, şairhânın 3-5 baş atına 2-3, tabbâhîn’in 6-7 baş atına 1, habbâzîn’in 2 baş atına 1-2, mehterhâne-i haymenin 7-9 baş atına 1, mehterân-ı alemin 18 baş atına 3, ulûfeciyânın 10-87 baş atına 2-17, çavuşânın 6-8 baş atına 1 ve hayyâtîn’in 6-7 atına 1 kile günlük yem verilmekteydi. Şairhâ ve habbâzîn zümresine bazı günler yem tahsis edilmediği belirtilmelidir.²³²

²²⁹ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 10040, vr. 7a-7b.

²³⁰ 83 müd, 42.079,12 kilogram etmektedir [müdd, 20 İstanbul kilesine eşit 513,160 kg ağırlık ölçüsü birimi (Fehmi Yılmaz, *a.g.e.*, s.467)].

²³¹ BOA, *TS.MA.d.*, nr. 10040, vr. 7b.

²³² BOA, *KK.d.*, nr. 7179, s. 3-10, 12-19, 21-29.

Tablo 7: Saraydaki bazı bölüklerin hayvanlarına verilen yaklaşık 1 aylık yem tayinatı

Bölük Adı	5 Ş.		6 Ş.		7 Ş.		8 Ş.		9 Ş.		10 Ş.		11 Ş.		12 Ş.		13 Ş.		14 Ş.		15 Ş.	
	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile
Ahur	20	3	20	3	20	3	20	2	20	2	20	2	20	2	23	4	23	3	23	3	23	3
Müteferrakîn	39	6	39	6	39	6	39	6	39	6	42	7	44	7	39	6	36	6	36	6	36	6
Ser-bevvâbîn	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2	14	2
Zevvâkîn	9	1	7	1	7	1	9	1	7	1	7	1	7	1	9	1	8	1	8	1	8	1
Kilerciyân	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	10	1	10	1	10	1	10	1
Şaîrhâ	4	4	4	-	3		54?		4		4		4		5	3	5		5	3	5	3
Tabbahîn	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1	6	1	6	1	6	1	6	1
Habbazîn	2	2	2	-	2	-	2	-	2	-	2	-	2	-	2	-	2	-	2	1	2	1
Mehterân-ı hayme	9	1	6	1	6	1	9	1	9	1	9	1	9	1	9	1	7	1	7	1	7	1
Mehterân-ı alem	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3
Çavuşân	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1	8	1
Hayyatîn	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1
Ulufeciyân	62	10	62	10	62	10	62	10	62	10	70	11	77	12	80	13	78	13	78	13	78	13

Tablo 7 (devamı): Saraydaki bazı bölüklerin hayvanlarına verilen yaklaşık 1 aylık yem tayinatı

Bölük Adı	16 Ş.		17 Ş.		18 Ş.		19 Ş.		20 Ş.		21 Ş.		22 Ş.		23 Ş.		24 Ş.		25 Ş.		26 Ş.	
	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile
ahur	23	3	23	3	23	3	23	3	23	3	23	4	23	4	23	4	23	4	23	4	21	4
müteferrakîn	36	6	36	6	36	6	32	5	32	5	31	6	31	6	31	6	31	6	31	6	17	3
ser-bevvâbîn	14	2	14	2	14	1	15	2	15	2	12	2	12	2	12	2	12	2	12	2	10	2
zevvâkîn	8	1	8	1	8	1	10	1	8	1	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	7	1
kilerciyân	10	1	10	1	10	1	9	1	9	1	9	1	9	1	9	1	9	1	9	1	6	1
şâîrhâ	5	3	5	3	5	3	3		3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2
tabbahîn	6	1	6	1	6	1	7	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1
habbazîn	2	1	2	1	7	1	2		2		2	1,5	2	1,5	2	1,5	2	1,5	2	1,5	6	1
mehterân-ı hayme	7	1	7	1	7	1	9	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	7	1
mehterân-ı alem	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3	18	3
çavuşân	8	1	8	1	8	1	8	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1	6	1
hayyatîn	6	1	6	1	6	1	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1	7	1
ulufeciyân	78	13	78	13	78	13	87	14	87	14	87	17	87	17	87	17	87	17	87	17	15	3

Tablo 7 (devamı): Saraydaki bazı bölüklerin hayvanlarına verilen yaklaşık 1 aylık yem tayinatı

Bölük Adı	27 Ş.		28 Ş.		29 Ş.		30 Ş.	
	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile	At Aded	Kile
ahur	21	4	21	4	20	4	20	4
müteferrakîn	17	3	17	3	20	4	20	4
ser-bevvâbîn	10	2	10	2	10	2	10	2
zevvâkîn	7	1	7	1	7	1	7	1
kilerciyân	6	1	6	1	6	1	5	1
şâirhâ	3	2	3	2	3	2	3	2
tabbahîn	7	1	6	1	6	1	7	1
habbazîn	2	1,5						
mehterân-ı hayme	7	1	7	1	7	1	7	1
mehterân-ı alem	18	3	18	3	18	3	18	3
çavuşân	6	1	6	1	6	1	6	1
hayyatîn	7	1	7	1	7	1	7	1
ulufeciyân	20	4	15	3	10	2	25	5

Saraydaki bölüklerdeki kişilerin atlarına verilen miktar 932 (1526) tarihli Has Ahur defterindeki bilgiler ışığında oluşturulan Tablo 7'ye göre günlük 0,14-0,17 kile arasında değişmektedir. Bazı günler tahsisat verilmemesi daha önce de belirtildiği üzere önceki tevziatların hala kullanıldığı fikrini vermektedir.

Tablo 8'de ise 966 senesinde âdet üzere bazı kadın sultanlara, devlet adamlarına, saray içi ve dışındaki görevli zümrelerine, Hazine-i Âmire kâtip ve şakirdlerine, ahkâm, defter ve divân-ı âlî kâtiplerine, etibbâ-i hassaya, hazinedarlara Istabl-ı Âmire'den tahsis olunan kiyah-ı huşk miktarları verilmiştir. Kiyâh-ı huşkun araba birimi üzerinden dağıtıldığı görülmektedir. 966 senesi itibariyle zikrolunan kişi ve zümrelere toplam 1.723 araba kiyah-ı huşk dağıtılmıştır.²³³

Tablo 8: 966 (1559) Tarihli Adet-i Kadîme Üzere Yapılan Kiyâh-ı Huşk Tevziatı

Verilen Kişi veya Görevli	Kiyah-ı Huşk (Kuru Ot) Araba Adedi
Şah Sultan	25 araba
Sultan Ahmed kızı Hanzade Sultan	18 araba
Sultan Mahmud kızı Hanım Sultan	8 araba
Melekzâde (?) kızı Hemşâ Sultan	18 araba
Aişe Sultan kızı Hanzade Sultan	18 araba

²³³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10044, s. 1.

Dukakinzade Sultan	9 araba
Merhum Sultan Murad kızı Sipahnişan Sultan	18 araba
İsa Paşa kızı Neslihan Sultan	9 araba
Hanzade Sultan kızı Mihri Sultan	9 araba
Cemâat	
Piyale Paşa	100 araba
Üç defterdar	300 araba
Kapu ağası	20 araba
Hazinedarbaşı	15 araba
Kilercibaşı	10 araba
Kapucubaşı (3 nefer)	150 araba
Eskisaray Ağası	8 araba
Galatasaray Ağası	4 araba
İki Mîrâhûr	90 araba
Arpa emini	35 araba
Arpa katibi	15 araba
Has atlar kethüdası	25 araba
Bargir kethüdası	10 araba
İki rahtvâna	6 araba
Padişah imamı	10 araba
İstanbul kadısı	10 araba
Şehr emini	20 araba
Matbah emini	10 araba
Matbah katibi	7 araba
Taşra Hazinedarbaşı	10 araba
Garip yiğitler ağası (2 nefer)	40 araba
İskele emini	3 araba
Galatasaray'da saka bargirleri	10 araba
Cebecibaşı	5 araba
Topçubaşı	7 araba
Arabacıbaşı	8 araba
Helvacıbaşı	6 araba
Nakkaşbaşı	4 araba
Ser-tabbahin	4 araba
Mehterbaşı	4 araba
Sakabaşı	4 araba
Kürkçübaşı	4 araba
Kürkçüler	18 araba
Parsçılar	8 araba
Mimarbaşı	5 araba
Saray-ı Âmire'de odun taşıyan öküzlere	12 araba
Arslancılar	2 araba
Kağıthane'de dolab bargirleri	3 araba
İstanbul Ağası	10 araba
Galata Emini	10 araba
Derziler Katibi	4 araba
Hasırcıbaşı	3 araba

Üç nefer Tercüman	9 araba
İstanbul'da 22 res Tophane bargirlerine	66 araba
At meydanı Saray Ağası	8 araba
Cemâat-ı katiban-ı Hizâne-i Âmire	
Ruznameci-i Evvel Mehmed Çelebi	10 araba
Ruznameci-i sâni İbrahim Çelebi	8 araba
Rumili muhasebecisi Hasan Çelebi	8 araba
Anadolu muhasebecisi Fazlı Çelebi	6 araba
Mukataacı Mehmed Çelebi	8 araba
Maadin mukataacısı Bali Bey	6 araba
Mukabelesi Hüseyin Çelebi	6 araba
Bursa mukataacısı Mehmed Çelebi	6 araba
Ahkam tezkirecisi Musa Çelebi	8 araba
Anadolu ahkamı tezkirecisi Üveys Çelebi	6 araba
Mukataacı Hüseyin Çelebi	6 araba
Anadolu mukataacısı Süleyman Çelebi	6 araba
Mehmed Çelebi	6 araba
Mukataacı Mehmed Çelebi	6 araba
Kefe mukataacısı Ali Çelebi	6 araba
Ka'la tezkirecisi Mustafa Çelebi	6 araba
Ka'la tezkirecisi Üveys Bey	6 araba
Ahkam tezkirecisi Piri Çelebi	6 araba
Mevkufatçı Ahmed Çelebi	3 araba
Mevkufatçı Hasan Çelebi	3 araba
Anadolu mevkufatçısı Abdülkerim Çelebi	3 araba
Teşrifatçı Kaya Çelebi	3 araba
Varidatçı Mustafa Çelebi	3 araba
Mevcudatçı Hasan Çelebi	3 araba
Varidatçı Ahmed Çelebi	3 araba
Anadolu varidatçısı Ahmed Çelebi	3 araba
Teslimatçı Zahid Çelebi	3 araba
Veznedar	7 araba
Divandâr Ahmed Çelebi	6 araba
İsa Çelebi b. Dünder Kadıyan-ı asker	6 araba
Mehmed Çelebi Varidatı-i sabık-ı Anadolu	3 araba
Mehmed Çelebi Mevkufatı-i sabık-ı Anadolu	3 araba
Cemâat-i şakirdan-ı katiban-ı Hizâne-i Âmire (11 nefer)	22 araba
Cemâat-i kâtibân-ı Dîvân-ı Alî	
Reis-i küttâb Mehmed Çelebi	9 araba
Dîvân kâtipleri (18 nefer)	108 araba
Cemâat-i kâtibân-ı ahkâm (7 nefer)	42 araba
Cemâat-i kâtibân-ı defter	
Defter emini Mehmed Çelebi	10 araba
Ali Çelebi	6 araba
Mustafa Çelebi	4 araba
Cemâat-i etibba-i hassa	

Hekimbaşı	10 araba
Cerrahbaşı	2 araba
Cemâat-i hazinedarân (8 nefer)	16 araba
Toplam	1.723 araba

İKİNCİ BÖLÜM

İSTABL-I ÂMİRE-İ BÜZÜRG (BÜYÜK ÂHÛR)

Istabl-ı Âmire, Büyük ve Küçük Âhûr olmak üzere iki kısımdan müteşekkildi. Büyük Âhûr, mîrâhûr-ı evvelin; Küçük Âhûr, mîrâhûr-ı sâninin yönetimindeydi. Bu iki birim aynı zamanda kendi sorumluluk alanlarına giren vazifeleri etkin bir şekilde ifa etmek için uzmanlık alanları çerçevesinde cemâat ve bölük denilen alt birimlere ayrılmıştı. Her bir cemâat ve bölüğün de kendi idarecileri vardı. Büyük Âhûr'daki cemâat ve bölük sayıları muhtemelen teşkilâtta görev yapan personelin artışıyla doğru orantılı olarak zaman içerisinde çoğaldı. Bununla birlikte cemâat sayılarında süreç içerisindeki gelişim bakımından bir düzensizlik hâkimken, bölük sayılarında genel eğilimin yukarı yönlü olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim Büyük Âhûr'da 972 (1565) Reşen'de dokuz cemâat, altı bölük, çeşitli cemâatlere bağlı dokuz şakird grubu;²³⁴ 1003 (1594) Masar'da dört cemâat, yüz yirmi beş bölük, yetmiş şakird bölüğü;²³⁵ 1004 (1596) Reşen'de dört cemâat, yüz yirmi dokuz bölük, yetmiş sekiz şakird bölüğü;²³⁶ 1008 (1599-1600) Recce'de ise dört cemâat, yüz otuz iki bölük ve seksen adet şakird bölüğü bulunmaktaydı.²³⁷

Cemâat ve bölük sayıları dönemselsel olarak değişkenlik göstermekle birlikte ana hatlarıyla Büyük Âhûr'da, serrâcin-i hassa, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, müteferriğân-ı ehl-i hiref, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, meremmetciyân-ı hassa, korucuyân-ı çayırha-i hassa, esterân-ı palânî, şütürbânân-ı mâde ve ner ile pilbânân-ı hassa birimleri yer almaktaydı. Bunun yanı sıra müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altında muallimân-ı esb, yapukciyân-ı hassa, nakkaşîn-i hassa, şirakciyân-ı hassa, tilbafân-ı hassa, efsârdûzân-ı hassa, mûytâbân-ı hassa, palandûzân-ı hassa, hatabciyân-ı hassa, kâmcıyân-ı hassa, çilingirân-ı hassa, sağrıciyân-ı hassa ve müteferriğân-ı hassa; seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa çatısı altında madiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocakları, tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocakları, na'lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa; Esterân-ı palanî çatısı altında da tohum-ı himârân ile na'lîn-i esterân palanî birimleri bulunmaktaydı. Görevli gruplarının

²³⁴ BOA, *Bâb-ı Defterî Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri* (D. P.Y.M. d.), nr. 35115, s. 30-41.

²³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2-51, 90-134.

²³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 166b-213a.

²³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 156-222, 226-271.

birçoğunun aynı zamanda şakirdleri vardı ve bunlar da ayrı birimler hâlinde teşkilâtlanmışlardı.

Büyük Âhûr'daki görevli grupları genel olarak bu şekildedir. Şimdi sırasıyla bunlar hakkındaki detaylı değerlendirmelere geçebiliriz.

2.1. Mîrâhûr-ı Evvel

İstabl-ı Âmire'nin teşkilât yapısı ve personeli hakkındaki ilk bilgiler S. 883-M. 885 (05.1478-04.1480) tarihleri arasında beş kısta dair verileri ihtiva eden mevâcib defterinde yer alır. Bu defterde teşkilâtın idarî amirî olarak bir mîrâhûrun adı zikredilir. Daha sonraki süreçte muhtemelen teşkilâtın işlevinin yoğunlaşması ve personelinin artmasıyla birlikte mîrâhûr sayısı ikiye yükselmiştir. Nitekim II. Mehmed'in saltanatının son senelerinde hazırlandığı tahmin edilen Fatih Kanunnâmesi'nde teşkilâtta görev yapan mîrâhûrların sayısı iki adet olarak verilir.²³⁸ Böylelikle teşkilâtın üst düzey idarecilerin sayısı bakımından son hâlini bu dönemde aldığı belirtilebilir. Sayının ikiye çıkması üzerine ilkinde mîrâhûr-ı evvel, diğerine mîrâhûr-ı sâni denilmiştir. Belgeler ve kaynaklarda mîrâhûr-ı evvelin yanı sıra “*emîr-i âhûr*,²³⁹ *emîr-ı âhûr-ı kebîr*,²⁴⁰ *âhûr-ı kebîr*,²⁴¹ *büyük mîrâhûr*,²⁴² *mîrâhûr-ı büzürg-i dergâh-ı âlî*, *mîrâhûr-ı evvel-i şehriyârî*” şeklinde zikredildiği de olmuştur.²⁴³

Mîrâhûr-ı evvel Topkapı Sarayı'nın Bîrûn (dış) kısmında hizmet veren görevlilerinden biriydi. Topkapı Sarayı'nın birinci ve ikinci avlularındaki müesseselerde görevli bu personele Bîrûn halkı da denilirdi. İstabl-ı Âmire'nin en üst düzey yöneticisi konumundaki mîrâhûr-ı evvelin de aralarında bulunduğu Bîrûn halkı, idarî, askerî ve dinî alanlarda olmak üzere altı sınıfa ayrılırdı. Tayin ve terfileri belirli kurallara göre gerçekleştirilen bu görevlilerden padişah hocası, hekimbaşı, cerrahbaşı ve kehhâlbaşı ulemâ; şehremini, arpa, matbah, darphâne ve kağıt eminleri ümenâ; rikâb-ı hümayun veya üzengi ağalar denilen mîralem, kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdâsı, çavuşbaşı ile şikar ağaları (çakırcıbaşı, şahincıbaşı, atmacacıbaşı), çaşnigîrbaşı ve mîrâhûr ise ağalar sınıfını teşkil ederdi. Saray teşkilâtı dışındaki yeniçeri ağası, cebecibaşı, topçubaşı, arabacıbaşı ve

²³⁸ Fatih Sultan Mehmed, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi yay., İstanbul 2003, s. 6.

²³⁹ BOA, KK. d., nr. 220, s. 127, 130; A. DVNS. MHM. d., nr. 25, hk. 159, s. 17; 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, yay. haz. Nezihi Aykut vd., Fatih Karabulut, 1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümayûn Ruûs Defteri (s.126-243) Metin-Değerlendirme-Dizin, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015, s. 254.

²⁴⁰ BOA, KK. d., nr. 218, s. 103. 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, yay. haz. Nezihi Aykut vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1993, s. 719.

²⁴¹ BOA, KK. d., nr. 216A, s. 171.

²⁴² BOA, KK. d., nr. 212, s. 7; KK. d., nr. 217, s. 73; KK. d., nr. 239, s. 251; MAD. d., nr. 2775, s. 47, 80, 110, 138, 239, 242, 281, 285, 300, 430, 619; BOA, MAD. d., nr. 7534, s. 620.

²⁴³ Erhan Afyoncu, “Mîrâhur”, *TDVİA*, XXX, 141-142.

kapıkulu süvari bölüklerinin (sipah, silahdar, gurebâ-yı yemîn, gurebâ-yı yesâr, ulûfeciyân-ı yemîn ve ulûfeciyân-ı yesâr) kumandanları gibi askerî görevlilere de Bîrûn ağaları denirdi. Ayrıca, müteferrikalar, baltacılar, bostancılar, solaklar, şatırlar, sakalar, alem ve çadır mehterleri ile çamaşırcılar, aşçılar, ekmekçiler, terziler, hattatlar, hakkaklar, kuyumcular, demirciler, silahçılar gibi görevliler ve sanatkarlar da Bîrûn hizmetlilerindendi.²⁴⁴

Mîrâhûr-ı evvelliğe teşkilât içerisinde silsile-i merâtîp üzere terfî olunabilir veya teşkilât dışındaki çeşitli görevliler arasından atama yapılabilirdi. Teşkilât içerisinde mîrâhûr-ı sâni terfî aldığı anda mîrâhûr-ı evvelliğe getirilirdi.²⁴⁵ Teşkilât dışından da kapıcılar kethüdası,²⁴⁶ kapıcıbaşı,²⁴⁷ çukadar,²⁴⁸ doğancıbaşı,²⁴⁹ çakırcıbaşı,²⁵⁰ silahdar²⁵¹ ve çavuşbaşı, mîrâhûr-ı evvelliğe tayin olunan görevliler arasında idi.²⁵² Mîrâhûr-ı evvelin devlet teşkilâtı içerisindeki rütbesi sancakbeyi derecesindeydi ve bundan dolayı bir tuğa sahipti.²⁵³ XVI. yüzyılda fiilî olarak sancakbeyliğine tayin olduğunda 400.000 akçelik has tevcih olunurdu.²⁵⁴ Bunun yanı sıra aralarında kapıcılar kethüdalığına,²⁵⁵ yeniçeri ağalığına²⁵⁶ atananlar ve mîrimiranlığa,²⁵⁷ beylerbeyliğe,²⁵⁸

²⁴⁴ Abdülkadir Özcan, “Bîrun”, *TDVİA*, VI, 205.

²⁴⁵ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 94, s. 12; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin (926-1003/1520-1595)*, II, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK yay., Ankara 2004, s. 286.

²⁴⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 1999, s. 642, 686.

²⁴⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 1999, s. 231, 319.

²⁴⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 148.

²⁴⁹ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 970, s. 87.

²⁵⁰ Havva Merve Çıtak, *1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümâyûn Ruûs Defteri (s.1-125) Metin-Değerlendirme-Dizin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015, s. 312.

²⁵¹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 202; a. mlf., *a.g.e.*, II, s. 441; Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, çev. Vecdi Bûrûn, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993, s. 556.

²⁵² Afyoncu, “Mîrâhur”, 142.

²⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Mîrâhûr”, *İA*, VIII, 348.

²⁵⁴ *Sûret-i Kanunnâme Ki Mezîd-i İnâyetimden Tımar Vermeği Bildirir*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), III, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1991, s. 135; *Sûret-i Kavânîn-i Âl-i Osman Âyîn-i Nasihü'd-devle Süleyman Hân*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), IV, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 542; *Nişancı Celâl-zâde Merhûmun Kanuna Müte'allık Ba'zı Tahrîrâtıdır Ki, Zikr Olunur*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), VII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1994, s. 249; *Atebe-i Adâlet-Ünvânda Bil-Fi'il Mukarrer Ve Ma'mûl Olan Kanunnâmelerdir*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* içerisinde), VIII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1994, s. 138.

²⁵⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 217, s. 59; *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metîn ve Tahlîl)*, I, haz. Ziya Yılmaz, TTK yay., Ankara 2003, s. 301.

²⁵⁶ *KK. d.*, nr. 239, s. 279; Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140, 202, 231; a.mlf., *a.g.e.*, II, s. 642; *Topçular Kâtibi*, I, s. 169; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, IV, TTK yay., Ankara 2011, s. 1838.

²⁵⁷ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 90, s. 12; *Topçular Kâtibi*, I, s. 274.

²⁵⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 319; Feridun Ahmed Bey, *Mecmû'a-i Münşe'âtü's-selâtin*, I, İstanbul 1274, s. 497.

kaptan-ı deryalığa²⁵⁹ vezirliğe, hatta sadrazamlığa²⁶⁰ dek yükselenler vardı.²⁶¹ Mîrâhûr-ı evvel yerine getirdiği hizmet karşılığında Hâzine-i Âmire'den maaş alırdı. Fatih Kanunnâmesi'nde bu maaşın günlük 150 akçe olduğu zikredilir.²⁶² 1510-1514 seneleri arasında sarayda iç oğlanı olarak kalan Menavino da 150 akçe bilgisini paylaşır.²⁶³ Buna mukabil bir müddet sarayda yaşamış olan Angiolello, XV. yüzyılın son çeyreğinde günlük 100 akçe ödendiğini belirtir.²⁶⁴ Tommaso Contarini'nin Ekim 1522'de Venedik Senatosu'nda okunan raporunda Angiolello'nun verdiği günlük ücret bilgisi tekrarlanır.²⁶⁵ XVII. yüzyılın başlarında Ayn Ali Efendi tarafından hazırlanan risalede bu rakam 160 akçe olarak ifade edilir.²⁶⁶ Bunun yanında kendisine arpalık²⁶⁷ denilen dirlik de verilirdi.²⁶⁸ XVI. yüzyılda tevcih edilen arpalık dirlikleri 19.000 akçe gelire sahip olurdu.²⁶⁹ Emekliye ayrıldığında ise günlük 120 akçe idi.²⁷⁰

Fatih Kanunnâmesi'ne göre mîrâhûr-ı evvel teşrifatta kapıcıbaşidan sonra ve şıkar ağalarından olan çakırcıbaşidan önce gelirdi.²⁷¹ Yine mezkûr kanunnâmeye göre resmî yazışmalardaki elkabı "*İftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassu bi-mezîdi inayeti Meliki'd-dâim ... dâme mecduhu*" şeklinde idi.²⁷² Törenlerde padişahın bindiği atın iç rikâbını mîrâhûr-ı evvel, dış rikâbını başkapıcı ağa, dizginini mîralem ağa tutar; diğer kapıcıbaşılar atın etrafında dururlar; çaşnigirbaşı koltuğuna girerek padişahı ata bindirir ve ahır halifesi de atın dizginini tutardı.²⁷³ XVII.

²⁵⁹ Cezar, *a.g.e.*, s. 1979; Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 75.

²⁶⁰ Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, I, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca yay., İstanbul 2016, s. 104; Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 397.

²⁶¹ Uzunçarşılı, "Mîrâhûr", 348.

²⁶² *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 21.

²⁶³ Menavino, *a.g.e.*, s. 92.

²⁶⁴ Giovanni Maria Angiolello Gözünden *Türk Tarihi*, s. 146.

²⁶⁵ *Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî*, s. 31.

²⁶⁶ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IX, s. 100.

²⁶⁷ Osmanlı Devleti'nde memurlara hizmette bulundukları sürece maaşlarına ilaveten ve görevden ayrıldıktan sonra da bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelirlere arpalık denilirdi. Bkz. Cahit Baltacı, "Arpalık", *TDVİA*, III, 392-393.

²⁶⁸ *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 112, s. 13; Havva Merve Çıtak, *a.g.t.*, s. 325; Tayfun Yeşilbaş, *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (s. 1-102)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 99.

²⁶⁹ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III-IV, s. 135, 138.

²⁷⁰ Afyoncu, "Mîrâhûr", 142.

²⁷¹ *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 6.

²⁷² *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 9. Mîrâhûr-ı evvel resmî yazışmalarda hitap için kullanılan bazı elkab örnekleri için ayrıca bkz. BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 87, hk. 66, s. 28; 3 *Numaralı Mühimme Defteri*, s. 291; Selçuk Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s. 227; Yunus Mercimek, *96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-99)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013, s. 212; Tuğba Özdoğan, *57 Numaralı Mühimme Defterinin 81. ve 146. Sayfa Aralıklarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019, s. 107.

²⁷³ *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, haz. H. Ahmet Aslantürk, Okur Kitaplığı yay., İstanbul 2013, s. 48.

yüzyılda İstanbul’u ziyaret eden Fransız seyyah Tavernier, resmî törenlerde mîrâhûr-ı evvelin padişahın önünde yürüdüğünü ifade eder.²⁷⁴ Koçi Bey tarafından XVII. yüzyılda kaleme alınan risalede de mîrâhûr-ı evvelin padişah dışarı çıktığı zaman solakların arasında ve yedeklerin arkasında yer aldığı belirtilir.²⁷⁵ Divân-ı Hümayûn toplantılarında başlık olarak mücevveze takar, serâser üst ile diba iç kaftanı giyer, orta ağır raht ve orta ağır abâyili ata binerdi. Diğer resmî törenlerde de başına selimî denilen kavuk takar, üzerine erkan ferace giyer,²⁷⁶ bindiği atı divân rahtlı ve abâyili olurdu.²⁷⁷

Mîrâhûr-ı evvelin hac döneminde dağıtılmak üzere İstanbul’dan Haremeyn’e gönderilen eşya ve hediyeler için gerçekleştirilen surre töreninde de görevi vardı. Genellikle Recep ayının 12. gününde icra edilen bu törende darüssaâde ağası kürk giymek üzere padişahın huzuruna davet olunur; bu sırada Has Âhûr kethüdası mahmel-i şerif devesini ve deveçibaşı yedekteki diğer deveyi meydanda gezdirmeye başlardı. Daha sonra mîrâhûr-ı evvel, mahmel-i şerif devesinin kethüdanın elinden alıp dolaştırırken dualar okunurdu. Dualar okunurken padişah huzuruna gelen darüssaâde ağasına serasere kaplı samur kürk giydirir, akabinde mîrâhûr-ı evvel devenin yularını ona teslim ederdi. O da deveyi birkaç defa meydanda dolaştırıp gümüş yularını surre emini ağasına ve ibrişim yularını sakabaşıya verirdi. Bundan sonra Kubbe-i Hümayûn’a doğru üç beş adım yürür ve padişaha karşı yer öperek geri dönerdi.²⁷⁸

Mîrâhûr-ı evvel Ramazan ayında sadrazam tarafından verilen iftara katılan son grup arasında yer alırdı. Ramazan ayının 24 veya 25. gecesini bostancibaşı ve kapıcılar kethüdasıyla birlikte sadrazamın iftarına icâbet ederdi. Bayram törenlerinde de birkaç saraçla süslenmiş atlara biner ve mehterlerin arkasında dururdu. Ayrıca, İstabl-ı Âmire’ye ait hayvanlar her sene baharda (Hıdırellez) Kağıthane’de çayıra çıkarıldığında Mîrâhûr Köşkü’nde padişaha ziyafet vermesi âdettendi.²⁷⁹

Mîrâhûr-ı evvel kıymetli madenlerle süslü at koşum takımlarının muhafaza olduğu raht hazinesine de nezaret ederdi. Bunun yanı sıra dönem içerisinde serrâcîn-i hassa, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, müteferriğân-ı ehl-i hiref, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, meremmetciyân-ı hassa, korucuyân-ı çayırha-i hassa, esterân-ı palânî, şütürbânân-ı mâde ve ner ile pilbânân-ı hassa birimlerinin bağlı olduğu Büyük

²⁷⁴ Tavernier, *a.g.e.*, s. 33.

²⁷⁵ *Koçi Bey Risaleleri*, haz. Seda Çakmakcıoğlu, Kabalcı yay., İstanbul 2008, s. 120.

²⁷⁶ *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, s. 42.

²⁷⁷ Afyoncu, “Mîrâhur”, 142.

²⁷⁸ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 182; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, I, TTK yay., Ankara 2010, s. 252.

²⁷⁹ Afyoncu, “Mîrâhur”, 143.

Âhûr'un da idarî âmiri idi. Bu birimlere usta veya şakird olarak personel kabulü, bunların birim içi ve dışındaki terfisi, maaşlarına terakkî verilmesi, timar tevcihi, birim içi ve dışındaki becayişleri, emeklilikleri, geçici süreliğine bir vazife veya kişisel talep üzerine izin verilmesi mîrâhûr-ı evvelin bir tezkireyle durumu arz edip onaylanmasının ardından gerçekleşirdi.²⁸⁰ Yine Istabl-ı Âmire'deki personelin görevlerini layıkıyla yerine getirip getirmediğine dair yoklamalar da mîrâhûr-ı evvel ve sâni tarafından yapılırdı. Mesela 10 Cemaziyevvel 1102 (9 Şubat 1691)'de başdefterdarın denetiminde mîrâhûr-ı evvel ve sâni bir personel yoklaması yapmış ve bunun neticesinde teşkilâtta fazla kadroların ilişkisi kesilerek senelik 60 yüke (6.000.000) varan maaş gideri 32 (3.200.000) yük akçeye indirilmişti.²⁸¹

Büyük Âhûr'a bağlı olan Has Âhûr, Şadırvan Ahır, Kadırga Limanı'ndaki ahır ve taşradaki bütün ahırların her türlü işlerinin yürütülmesi mîrâhûr-ı evvelin sorumluluğundaydı. Bu çerçevede ahırlara arpa, saman, ot, hayvan temini; hayvanların üzerindeki örtülerin bahar ve kışta iki defa değişimi; ihtiyaç duyulan diğer mühimmâtın satın alımı onun koordinasyonunda arpa emini tarafından gerçekleştirilirdi.²⁸² XVII. yüzyılda Istabl-ı Âmire'nin söz konusu giderleri için Hazine-i Âmire'den arpa eminine her sene 118 yük 16.370 (11.816.370) akçe verilirdi. Buna Istabl-ı Âmire'ye her sene teslim edilen ocaklık arpa, saman ve sair diğer ürünler dahil değildi. Tuna tarafındaki 7.222 avarızhânesinden İstanbul'a 169.011 kile arpa gönderilirdi. Edirne'deki kışlakhaneden 7.144 adet mirî deve ve katıra 131.801 kile arpa ve 96.862,5 kantar saman; Limni adasından 1.880 kile arpa; İstanbul, Üsküdar ve çevresindeki haslardan 8.080 kantar saman; Biga kazasından da mirî develere 215 kantar saman temin edilirdi. Istabl-ı Âmire'ye söz konusu yerlerden her sene toplam 302.692 kile arpa ve 104.942,5 kantar saman tedarik olunurdu.²⁸³ Diğer taraftan Evliya Çelebi, Istabl-ı Âmire'nin 70 farklı yerde otluk ambarının bulunduğunu ve ambar eminine bağlı olarak 200 kişinin hizmet verdiğini aktarır. İstanbul'da Vefa meydanı ile Ahırkapı'nın iç tarafındaki ambarlar ve çeşitli has bahçelere otların yığıldığını belirtir. Çatalca'dan gelen

²⁸⁰ Büyük Âhûr'a bağlı birimler ve bu birimlerde görev yapan personel üzerindeki mîrâhûr-ı evvelin yetkileri hakkında geniş bilgi için bkz. II. Bölüm.

²⁸¹ Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, II, haz. Recep Ahışalı, Türkiye Bilimler Akademisi yay., Ankara 2017, s. 149-150; Afyoncu, "Mîrâhur", 142.

²⁸² BOA, KK. d., nr. 67, s. 1134.

²⁸³ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, TTK yay., Ankara 1998, s. 70.

10.000 araba otun bu ambarlara istiflendiğini ve bunun ardından ot yığınlarına kementler çekilerek bayrak dikildiğini ifade eder.²⁸⁴

Istabl-ı Âmire'nin tasarrufuna bırakılan mirî çayır ve koruların idaresi de mîrâhûr-ı evvelin vazifelerindendi. Çayır ve korulardaki işleri yaparken mîrâhûr-ı sâni kendisine yardımcı olurdu. Mirî çayırların biçtirilmesi, kurutulması, toplanması ve ambarlara taşınması işlerini mîrâhûr-ı evvel takip ederdi. Otları biçen tırpancı, toplayan dirgenci ve taşıyan arabacıların işlerini düzgün bir şekilde yapıp yapmadıklarının kontrolü onun sorumluluğundaydı. Bu görevlilerle ilgili bir problem vaki olduğunda çözüm mercîi mîrâhûr-ı evvel idi.²⁸⁵ Mirî çayır ve korulardaki çayırlar her sene biçilip satıldığında elde edilen gelir korucular tarafından mîrâhûr-ı evvele gönderilir, o da 1.000 yük akçe (100.000.000) kadarını Enderûn Hazinesi'ne teslim eder ve geriye kalan fazlalığı kendisi alırdı.²⁸⁶ Koçi Bey'e göre, XVII. yüzyılda çayır mahsulü gelirleri 25 yük akçe (250.000.000) idi.²⁸⁷ Çayır ve koru mahsulatı Enderûn Hazinesi'ne teslim edildiğinde mîrâhûr-ı evvel ve diğer Istabl-ı Âmire halkına inâmat da verilirdi. Mesela 1665 senesinde çayır mahsulü arz edildiğinde mîrâhûr-ı evvele 10.000, mîrâhûr-ı sâniye 6.000, emin-i ceve 4.000, kethüda-i hasa 3.000, kâtib-i ceve 2.000, rahtvân-ı evvele 1.500, rahtvân-ı sâniye 1.000, kürsidara 1.500, mehter-i Enderûn'a 2.000, Küçük Âhûr kethüdasına 1.800, mehter-i Bîrûnî'ye 1.000, hazinedara 400 ve şakirdlere 10.800 olmak üzere toplam 45.000 akçe inâmat dağıtılmıştı. Ayrıca, mîrâhûr-ı evvel ve sâniye, emîn-i ceve, kethüda-i hasa, kâtib-i ceve, rahtvân-ı evvele ve sâniye, kürsidara, mehter-i Enderûnî'ye, mîrâhûr kethüdası ve kâtibine 1'er adet seraser kaftan ihsan olunmuştu.²⁸⁸ Mîrâhûr-ı evvelin önemli vazifelerinden biri de Istabl-ı Âmire'ye gelen at, deve, katır gibi hayvan taleplerini karşılamaktı. Sefer sırasında ve sulh zamanlarında devlet görevlileri veya çeşitli birimler tarafından istifade edilmek üzere istenilen hayvanlar onun nezaretinde tahsis olunurdu.²⁸⁹ Topkapı Sarayı'nın Enderun kısmında vazifeli Bâbüssaâde ağalarına atlarında kullanmak üzere her sene Nevruz'da raht tahsisi²⁹⁰ ve yine

²⁸⁴ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, I. Kitap, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi yay., İstanbul 1998, s. 279-280.

²⁸⁵ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 515; BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 36, hk. 432, s. 156; Sevilay Sakarya, 43 Numaralı Mühimme Defteri (H. 988/M. 1580) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi [s. 1-108], Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, s. 95; Murat Yıldız, 92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 49.

²⁸⁶ Pakalın, a.g.e., III, s. 541.

²⁸⁷ Koçi Bey, a.g.e., s. 120.

²⁸⁸ Fatih Özdemir, a.g.t., s. 41.

²⁸⁹ BOA, Bâb-ı Defterî Evâmîr-i Maliye Kalemi Defterleri (D. EVM. d.), nr. 26278, s. 15; KK. d., nr. 67, s. 129; MAD. d., nr. 2775, s. 80, 138, 929, 1087, 1370.

²⁹⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 58, hk. 432, s. 13.

saraydan silahdar,²⁹¹ kapıcı,²⁹² sipahi,²⁹³ gurebâ,²⁹⁴ ulûfeci²⁹⁵ gibi cemâatlere çıkanlara ve yeniçeri ağalığı,²⁹⁶ kethüdalığı²⁹⁷ ve kâtipliği,²⁹⁸ kapıcıbaşılık,²⁹⁹ sekbanbaşılık,³⁰⁰ çakırcıbaşılık,³⁰¹ şahincıbaşılık,³⁰² acemi oğlanları ağalığı³⁰³ görevlerinde bulunanlara âdet üzere beygir verilmesi mîrâhûr-ı evvelin izniyle gerçekleşirdi. Taşrada bir yerin valiliğine atananlar görev yerlerine giderlerken Istabl-ı Âmire'den hayvan talepleri onun aracılığıyla karşılanırdı. Padişah tarafından vezir, vali gibi devlet adamlarına hediye olarak at verildiğinde bunu teslim etme vazifesini üstlenirdi. Özellikle sadrazama at götürdüğünde bizzat onun tarafından karşılanır, kendisine samur kürk, bir miktar para ve eyerli bir at, ahır halkına da atıyye ve hilat ihsan olunurdu.³⁰⁴ Ayrıca, Bâbıalî ve padişahın huzuruna çıkmak üzere Topkapı Sarayı'na kabulleri sırasında gerçekleştirilen teşrifatta yabancı ülke elçileri ve maiyetindekilerin bindikleri atlar mîrâhûr-ı evvelin aracılığıyla verilirdi. Kethüda-i has veya saraç gibi başka bir görevli de bu atları Istabl-ı Âmire'den teslim alır ve istenilen yere götürürdü.³⁰⁵

Yukarıda zikredilenlerin dışında mîrâhûr-ı evvelin birçok farklı işleri yapmak üzere görevlendirildiği de olurdu. Savaş sırasında asker sevkine ve sefer ikmâline memur edilebilirdi.³⁰⁶ Seferde görevlendirildiğinde merkezde yerine bir vekil bırakılırdı. İstanbul'a seferin neticesini veya bir kalenin fethinin bildirilmesinde kullanılabilirdi.³⁰⁷ Vezirlik, beylerbeylik gibi görevlere tayin olunduğunda ilgili kişiye durumun haber verilmesinde vazife alabilirdi.³⁰⁸ Sadrazamlık tayinlerinin tebliği, mühr-i hümayûnun

²⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s.108; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 47.

²⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 533; *KK. d.*, nr. 67, s. 6, 26, 645, 706; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 291, 285, 619.

²⁹³ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 853; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 110, 239; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, II, TTK yay., Ankara 1988, s. 143.

²⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 242, 300.

²⁹⁵ BOA, *D. EVM. d.*, nr. 26278, s. 45; *KK. d.*, nr. 67, s. 20, 29, 30, 116, 168, 223, 673, 886, 1128, 1185; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 620.

²⁹⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 51; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1003.

²⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 988.

²⁹⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 972; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 110, 988.

²⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 665.

³⁰⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 832; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 988.

³⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1155.

³⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1164.

³⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 362; *KK. d.*, nr. 67, s. 1242; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1243.

³⁰⁴ Afyoncu, "Mîrâhur", 142.

³⁰⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 639; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK yay., Ankara 1984, s. 286.

³⁰⁶ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, II, haz. Şevki Nezih Aykut, TTK yay., Ankara 2004, s. 479-480; Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 413; *a. mlf.*, *a.g.e.*, II, s. 774; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, I, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 2007, s. 102; Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, I, s. 487; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe yay., İstanbul 2009, s. 282.

³⁰⁷ Mesela IV. Murad'ın Bağdat'ı fetih haberini İstanbul'a Mîrâhûr-ı evvel Halil Ağa getirmişti {Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, II, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca yay., İstanbul 2016, s. 807}.

³⁰⁸ Hammer, *a.g.e.*, VIII, s. 62.

götürülmesi veya alınmasında görev yapabiliirdi.³⁰⁹ Kırım hanına, vezir ve beylerbeylerine para, kılıç, kaftan ve ferman götürebilirdi.³¹⁰ Devlet adamlarından vefat edenlerin veya katledilenlerin muhallefatlarının tespit olunup defterini hazırlamak üzere mübaşir yapılabilirdi.³¹¹ Bunun yanı sıra devlet adamlarının zaptedilen mallarının hazineye tesliminde görevlendirilebilirdi.³¹² Mîrâhûr-ı evvel aynı zamanda gerekli hâllerde devlet adamlarının idamı için de görevlendirilebilirdi.³¹³ Çeşitli bölgelerde meydana gelen meseleleri çözmeye ve haber toplamaya gönderilebilir;³¹⁴ devlet binalarının inşasında, tamir ve kontrolünde hizmet verebilir;³¹⁵ Eflak, Boğdan gibi özerk memleketlerin voyvodalığına tayin olunan kişileri vazife yerlerine götürebilir³¹⁶ ve bunların her sene hazineye ödediği haracı getirmekle görevlendirilebilir;³¹⁷ selâtin vakıflarının muhasebelerini teftiş sırasında mübaşirlik yapabiliirdi.³¹⁸ Ayrıca, Osmanlı Devleti ile yabancı ülkeler arasındaki diplomatik meselelerin hâlinde de görevlendirildiği olurdu. Mesela Osmanlı-Venedik savaşlarının sonucunda Dalmaçya sınırlarını belirlemek üzere yapılan ve iki taraf arasında anlaşmazlık konusu olan Vranitsa ve Salona kalelerini Osmanlı Devleti'ne kazandıran antlaşmayı 24 Ekim 1671'de Mîrâhûr-ı evvel Hüseyin imzalamıştı.³¹⁹

Aşağıda Tablo 9'da XV ve XVI. yüzyıllarda görev yaptığı tespit edilen otuz yedi mîrâhûr-ı evvelin, kapıcılar kethüdalığı, kapıcıbaşılık, çakırcıbaşılık, silahdarlık, sipahiler ağalığı, çukadarlık, mîrâhûr-ı sânilik, şehzade lalalığından tayin edildikleri görülmektedir. Mîrâhûr-ı evvellerin sonraki görevlerine bakıldığında ağırlıklı olarak

³⁰⁹ Mesela IV. Murad döneminde Revan'ın tekrar ele geçirilmesinde başarısız olduğu gerekçesiyle Tabanıyassı Mehmed Paşa 02.02.1637'de sadareten azledilmiş ve mühür-i hümayûnu Diyarbakır'dan Mîrâhûr-ı evvel Halil Ağa getirmişti [Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfîkayn)*, II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 2007, s. 842-843; Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V, çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 222-223].

³¹⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 42, hk. 638, 639, s. 205.

³¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, TTK yay., Ankara 2023, s. 45-46.

³¹² Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 362; Mesela 1686 senesinde Rodos'a sürülen eski sadrazamlardan Kara İbrahim Paşa'nın mallarını Enderûn Hazinesi'ne Mîrâhûr-ı evvel Recep Ağa teslim etmiş ve bu hizmeti karşılığında vezirlik rütbesi ile rikâb-ı hümayûn kaymakamlığına atanmıştı (Afyoncu, "Mîrâhur", 142).

³¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, TTK yay., Ankara 2023, s. 53; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, II, s. 256-257; Schweigger, *a.g.e.*, s. 91, 106.

³¹⁴ 3 Numaralı Mühimme Defteri, nr. 3, hk. 489, 535, 649, s. 217, 236, 291; Erhan Akçelik, 39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-118), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 104-105; Özdoğan, *a.g.t.*, s. 88, 107-108, 158-159, 175-176, 189-190.

³¹⁵ Afyoncu, "Mîrâhur", 142.

³¹⁶ Hayriye Uslu, 57 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019, s. 142; Akçelik, *a.g.t.*, s. 104-105.

³¹⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 48, hk. 460, s. 165.

³¹⁸ Hasan Yıldız, XLIX Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 150.

³¹⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe yay., İstanbul 2009, s. 125.

beylerbeyliğine atandıkları söylenebilir. Bunun yanı sıra sadrazam, yeniçeri ağası, mîrâlem, sancakbeyi, kapucubaşılık olarak atananların da olduğu belirtilmelidir.

Tablo 9. XV ve XVI. Yüzyıllarda Görev Yapan Mîrâhûr-ı Evveller

Mîrâhûr-ı Evvel	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu
Mezid ³²⁰	II. Murad-Fetret Devri'nden sonra	-	-	Alacahisar Beyi
Süleyman ³²¹	II. Mehmed	-	-	-
Şeref Ağa ³²²	II. Mehmed	-	-	-
Mesih ³²³	II. Mehmed	-	-	Sadrazam
(Arnavut) İlyas Bey ³²⁴	II. Mehmed	II. Bayezid		Sancakbeyi
Bıyıklı Mehmed Ağa	Yavuz Sultan Selim	5 N 920 (24.10.1514) ³²⁵	Kapıcıbaşılık	Trabzon, Bayburd ve Karahisar Sancakbeyliği
Ahmed Ağa	-	7 N 920 (26.10.1514) ³²⁶	Kapıcıbaşılık	-

³²⁰ M. Tayyip Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1952, s. 243.

³²¹ Süleyman Paşa'nın mîrâhûr-ı evvellik yaptığı 156 numaralı Topkapı Sarayı defterinde *Cemaât-i Hademe-i Esterân-ı Pâlanî tâbi-i Evrenos Kethüda* başlığı altında Evrenos Kethüda'nın künye kısmında “*Kul oğlu olup Sultan Mehmed zamanında Süleyman Paşa emîr-i ahûr iken harbende şakirdi ve harbende olup ve Ada harbendesini olup sonra harbende başı olup hâliyâ kethüdâdır*” ifadesinden anlaşılmaktadır (vr. 31a). Söz konusu künyede mîrâhûr-ı evvelin paşa olarak zikredilmesi onun defterin tertip tarihi olan 1566 senesinden önce üst bir rütbede görev yaptığını göstermektedir.

³²² Topkapı Sarayı 10005-1 numaralı defterde arabacıân-ı hassa ile na'lin-i bargîrân-ı tavîle bölüklerinde görevli üç personelin künyesinde yer alan “*Arabacılar mimarıdır. Merhum Sultan Mehmed Han zamanında Şeref Ağa emîr-i ahûr iken san'atı sebebi ile yazılmış*”, “*Merhum Sultan Mehmed Han zamanında Eğriboz fethinde Limonos nâm cezîreden çıkub pençik olup Şeref Ağa emîr-i ahûr iken seyis şakirdi olup hâliyâ arabacılar bölük başısıdır*” ve “*Pençik oğlanı olup Merhum Sultan Mehmed Han zamanında Şeref Ağa emîr-i ahûr iken nalband şakirdi olup hâliyâ üstad nalbanddır*” ifadelerden Şeref Ağa'nın, Sultan Mehmed zamanında mîrâhûr-ı evvellik yaptığı ve Eğriboz Adası'nın fethinin öncesi veya sonrasında bu görevde bulunduğu anlaşılmaktadır (vr. 6a, 11a).

³²³ Mesih Paşa'nın, II. Mehmed döneminde mîrâhûr-ı evvellik görevinde bulunduğu 10005-1 numaralı Topkapı Sarayı defterinde *seyisân-ı bargîrân* bölüğünde görevli bölükbaşı Ali'nin künyesinde verilen “*Acemi oğlanı olup merhum Sultan Mehmed zamanında Mesih Paşa Ağa iken ve seyis şakirdi ve seyis olup hâliyâ bölükbaşısıdır*” ifadesinden anlaşılmaktadır (vr. 12b). Diğer taraftan, H. 883 Safer (M. Mayıs/Haziran 1478)'inde İlyas Bey'in mîrâhûr-ı evvel olarak görev yaptığı bilinmektedir (BOA, KK. d., nr. 7154, s. 32, 52, 68, 84; Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s.20). Dolayısıyla Mesih Paşa H. 883 Safer (M. Mayıs/Haziran 1478) tarihinden önce mîrâhûr-ı evvellik görevinde bulunmuş olmalıdır. Paşa, H. 907 (M. 1501)'deki Karaman Seferi'nden bir iki ay sonra vefat etmiştir (*Aşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2013, s. 328-329; *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi yay., İstanbul 2013, s. 68).

³²⁴ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 32, 52, 68, 84; Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 20; M. Tayyip Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 426-427.

³²⁵ Ali Seslikaya, *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tokat 2014, s. 121.

³²⁶ *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman yay., İstanbul Tarihsiz, s. 148.

İskender Ağa	17 L 920 (05.12.1514) ³²⁷	24 S 924 (07.03.1518)	Mîrâhûr-ı sânî	Kastamonu Sancakbeyliği ³²⁸
Hüseyin	-	-	-	Haleb Beylerbeyliği ³²⁹
Hızır Ağa	-	-	-	Köstendil Sancakbeyliği ³³⁰
Kızıl Ahmedli Mustafa Ağa ³³¹	-	962 (1555)	Kapıcıbaşılik	Rumeli Beylerbeyliği
Doğancı Hacı Ahmed Ağa	20 N 963 (07.1556) ³³²	965 R (M. Ocak- Şubat 1558) ³³³	Çakırcıbaşılik k	Konya Valisi ³³⁴
Sofî Ali Ağa (Geylânî) ³³⁵	964 (M. 1557)	965 Ra (01.1558)	Şehzade Selim'in lalası	Maraş Valisi
Yakub Ağa ³³⁶	-	-	-	-
Husrev Ağa ³³⁷	973/974 (1566)	975 (1567/68)	Kapıcıbaşılik	Başkapıcıbaşılik la Mütেকaid
Hırvat Siyâvuş Ağa	975 (1567- 1568) ³³⁸	977 B (12.1569/ 01.1570) ³³⁹	-	Yeniçeri Ağalığı
Velî Paşa ³⁴⁰	-	-	Sipahiler Ağası	Yeniçeri Ağası
Kaytas Ağa ³⁴¹	-	983 (1575/76)	Silahdarî şehriyari	Kapıcıbaşılik, Niğde Beği ³⁴²
Eski Hüseyin Ağa ³⁴³			Mîrâhûr-ı sânî	Mîrâhûr-ı evvel

³²⁷ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, I, s. 456.

³²⁸ Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, I, s. 497; Ali Seslikaya, *a.g.t.*, s. 177.

³²⁹ Hüseyin Ağa, 947 (1540/1541) senesinde Haleb beylerbeyi olmuştur {Enderunlu Abdüllatif, *Âyine-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümâyûn]*, haz. Ahmed Köç, Çamlıca yay., İstanbul 2013, s. 49}.

³³⁰ Hızır Ağa 956 (1549/1550) senesinde Köstendil sancakbeyi olmuştur (Enderunlu Abdüllatif, *a.g.e.*, s. 49).

³³¹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, s. 1200.

³³² Çıtak, *a.g.t.*, s. 312.

³³³ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, I, s. 208.

³³⁴ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, I, s. 208.

³³⁵ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, I, s. 294.

³³⁶ 974 (1566-67) tarihli mevâcib defterinde Yakub Ağa mîrâhûr-ı evvel olarak geçmektedir (BOA, *TSMA. d.*, nr. 9999, vr. 10a-11a)

³³⁷ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, II, s. 681; Selânikî Mustafa Efendi, Hüseyin Ağa'nın başkapıcılıktan mütেকaid tarihini H. 25 Ramazan 982 (M. 8 Ocak 1575) olarak vermektedir (Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 106).

³³⁸ *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri Osmanlı Sadrazamları*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 79.

³³⁹ Cafer Ağa'nın yeniçeri ağalığından azledilmesi üzerine Mîrâhûr-ı evvel Siyavuş Ağa yerine getirilmiştir (*Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, II, haz. Faris Çerçi, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 2000, s. 55-56). Selânikî Mustafa Efendi ise Siyavuş Ağa'nın yeniçeri ağalığına tayinini H. 976 (M. 1568/1569) senesi vukuatı içerisinde zikretmektedir (Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 76-77).

³⁴⁰ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, s. 1659.

³⁴¹ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 878; Enderunlu Abdüllatif, *a.g.e.*, s. 42, 50.

³⁴² Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s.103.

³⁴³ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 693.

Ferhad Ağa	Evâil-i Murad Hani ³⁴⁴	1 S 990 (25.02.1582) ³⁴⁵	Kapıcıbaşılik	Yeniçeri Ağası ³⁴⁶
Kurd Mehmed ³⁴⁷	990 (1582)	22 N 991 (9.10.1583) ³⁴⁸	Kapıcıbaşılik	Miralem ³⁴⁹
Eski Hüseyin Ağa (ikinci kez)	22 N 991 (9.10.1583) ³⁵⁰	18 Ş 992 (25.08.1584) ³⁵¹	Mütekaid	-
Hasan Paşa (Saatçi)	18 Ş 992 (25.08.1584) ³⁵²	M 999 (11.1590)	Çukadâr	-
Hızır Ağa	4 Ş 992 (11.08.1584) ³⁵³	Evail-i Ş 996 (26.06/5.07.1588) ³⁵⁴	Çukadâr	Yeniçeri Ağası
Lala Ali Ağa ³⁵⁵	993 (1585)	III. Mehmed'in tahta çıkışı	III. Mehmed'in lalası	Nahçıvan Beylerbeyi
Sa'atçı Hasan Ağa	Evail-i Ş 996 (26.06/5.07.1588) ³⁵⁶	-	Silahdâr	-
Mehmed Ağa	-	29 R 999 (24.02.1591) ³⁵⁷	-	Yeniçeri Ağalığı
Bosnalı Lala Mehmed Ağa ³⁵⁸	-	1000 N/L (07.1592)	Enderun'dan çıkma	Yeniçeri Ağalığı
Nuh Ağa ³⁵⁹	29 R 999 (24.02.1591) ³⁶⁰	18 Ca 1003 (29.01.1595) ³⁶¹	Kapıcıbaşılik ³⁶²	-
Hasan Ağa	1003 (1594/95) ³⁶³	-	Silahdâr	-

³⁴⁴ *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 82; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, s. 104.

³⁴⁵ Mehmet İpşirli, "Ferhad Paşa", *TDVİA*, XII, 383; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, II, s. 286-287.

³⁴⁶ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, II, s. 286.

³⁴⁷ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 894-895.

³⁴⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140.

³⁴⁹ Kurd Mehmed, 998/999 (1590) tarihinde miralem olmuştur (Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 894-895).

³⁵⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140.

³⁵¹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 148.

³⁵² Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 148.

³⁵³ BOA, *KK. d.*, nr. 244, s. 48.

³⁵⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 202.

³⁵⁵ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, I, s. 291.

³⁵⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 202.

³⁵⁷ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1472, s. 79. Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 231.

³⁵⁸ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, IV, s. 1063.

³⁵⁹ Nuh Ağa'nın İstâbl-ı Âmire'nin 1000 Reşen (04.1592-07.1592), 1000 Lezez (07.1592-10.1592) ve 1002 Recce (12.1593/03.1594), 1003 Masar (09.1594-12.1594) kıstlarına ait mevâcib defterlerinde ismi zikredilmektedir (BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 125-127; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 177-179; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 40-42; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 38-40).

³⁶⁰ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1472, s. 79; Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 231.

³⁶¹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 437.

³⁶² BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1472, s. 79.

³⁶³ Enderunlu Abdüllatîf, *a.g.e.*, s. 42.

Tırnakçı Hasan Ağa	-	5 Ra 1005 (27.10.1596) ³⁶⁴	-	Yeniçeri Ağalığı ³⁶⁵
Ahmed Ağa	5 Ra 1005 (27.10.1596) ³⁶⁶	1005 (1596/1597) ³⁶⁷	Mîrâhûr-ı sânî ³⁶⁸ ve kapıcılar kethüdası ³⁶⁹	-
Ali Ağa	Gurre-i L 1005 (18.05.1597) ³⁷⁰	-	Kapıcılar kethüdası ³⁷¹	-
Hasan Ağa	-	-	Mîrâhûr-ı Sânî	Kefe Beylerbeyi ³⁷²
Türk Ahmed Ağa	Evâsıt-ı R 1005 (01- 10.12.1596) ³⁷³	-	Kapıcılar Kethüdası ³⁷⁴	-
Ali Ağa	-	1008 L (04/05.1600) ³⁷⁵	Mîrâhûr-ı sânî ³⁷⁶	Tebriz Beylerbeyliği ³⁷⁷
Diğer Ali Ağa	-	B 1009 (02. 1601) ³⁷⁸	-	Yeniçeri Ağalığı ³⁷⁹

2.2. Serrâcîn-i Hassa

İstabl-ı Âmire'deki atlarda kullanılmak üzere zarif, dayanıklı ve kıymetli eyerler ile koşum takımları imâl eden zanâatkarlara saraç adı verilirdi. Saraçlar, sefer esnasında padişahla beraber bulunurlardı. Mîrâhûr-ı evvel ve sâniye bağlı olarak iki sınıflardı. Bunlardan mîrâhûr-ı evvele bağlı olanlara serrâcîn-i hassa veya birinci saraçlar; mîrâhûr-ı sâniye bağlı olanlara serrâcîn-i bargir,³⁸⁰ serrâcîn-i bargirân-ı tavîle³⁸¹ veya ikinci saraçlar denilirdi.³⁸² İstabl-ı Âmire'nin Topkapı Sarayı'nda bir birim olarak teşkil edildiği erken dönemde serrâcîn-i hassa ve serrâcîn-i sâni şeklinde bir ayırım söz konusu

³⁶⁴ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1474, s. 178; *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 169.

³⁶⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 642; *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 169.

³⁶⁶ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1474, s. 178.

³⁶⁷ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, I, s. 153.

³⁶⁸ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1474, s. 178.

³⁶⁹ *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 169.

³⁷⁰ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1474, s. 233.

³⁷¹ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1474, s. 233.

³⁷² Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 349.

³⁷³ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 649; *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 169.

³⁷⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 642, 649; *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 169.

³⁷⁵ *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 274.

³⁷⁶ *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 177.

³⁷⁷ *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 274.

³⁷⁸ *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 301.

³⁷⁹ *Topçular Kâtibi, a.g.e.*, I, s. 301.

³⁸⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 32; *KK. d.*, nr. 223, s. 83, 102; *KK. d.*, nr. 225, s. 69, 135.

³⁸¹ BOA, *KK. d.*, nr. 225, s. 89; *KK. d.*, nr. 236, s. 43, 287; *KK. d.*, nr. 238, s. 18, 75; *KK. d.*, nr. 239, s. 123.

³⁸² Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 492-493.

değildi.³⁸³ Daha sonraki safhada Istabl-ı Âmire'nin işlevselliğinin ve personelinin artışıyla mütenâsip olarak Büyük ve Küçük Âhûr'da iki ayrı saraç grubu hizmet vermeye başladı. Serrâcîn-i hassanın ayrı bir görevli grubu olarak hizmet vermeye başlamasıyla birlikte bürokratik yapısında gözlemlenen bir diğer husus ise birime verilen adın değişkenlik göstermesiydi. Mevâcib kayıtları incelendiğinde serrâcîn-i hassa 972 (1565) Reşen, 974 (1566-67) Masar, Recec, Reşen'de cemâat; 1000 (1592) Reşen ve Lezez, 1002 (1593-94) Recec, 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen ve Lezez, 1004 (1595-1596) Masar, Recec, Reşen ve Lezez, 1006 (1598) Reşen, 1006 (1598) Lezez, 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen ve Lezez'de bölük olarak zikredilir. Serrâcîn-i hassa zümresinin aynı zamanda kendi içerisinde birçok usta ve şakird olmak üzere alt birimleri de bulunuyordu. Mevzûbahis mevâcib dönemlerinde serrâcîn-i hassanın usta cemâat ve bölükleri 1-14; şakird bölükleri ise 1-22 adet arasında değişmekteydi. Usta cemâat ve bölükleri ile şakird bölükleri sayılarının gelişimleri de genel olarak yukarı yönlü bir eğilim içerisindeydi.³⁸⁴

Serrâcîn-i hassa zümresinin usta cemâat ve bölüklerine Istabl-ı Âmire teşkilâtı içi ve dışından farklı yollarla nefer tedarik edilirdi. Büyük Âhûr'daki mevcut görevliler hakkındaki 1566 senesine ait bir yoklama defterinde serrâcîn-i hassa personelinin kökenlerine dair fikir yürütebilecek toplu sayısal verilere ulaşılabilmektedir. Bu deftere göre, 1566 senesinde serrâcîn-i hassa zümresinin toplam mevcudu 177 kişi idi. Bunların 143'ü teşkilât içi ve 34'ü teşkilât dışından gelmişlerdi. Teşkilât içinden olanların 119'u serrâcîn-i hassa şakirdliği, 7'si arabacıyân-ı hassa, 1'i müteferriğân-ı ehl-i hiref, 5'i seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, 1'i esterân-ı palânî, 1'i şakirdân-ı mehter-i enderûnî-i hassa, 1'i serrâcîn-i sâni, 1'i serrâcîn-i sâni şakirdliği, 1'i arabacıyân-ı hassa şakirdliğinden; teşkilât dışından olanların ise, 1'i Top Arabacılığı, 1'i müteferrikalık, 2'si Cebehane-i Âmire ve 30'u sanatı, akrabalık ilişkisi, bir devlet adamının kulluğu gibi gerekçelerle padişahın emri üzerine serrâcîn-i hassa zümresine dahil edilmişlerdi.³⁸⁵ Bu sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere serrâcîn-i hassa zümresinde mevcut personelin oransal olarak %80,8'nin teşkilât içinden ve %19,2'sinin teşkilât dışından geldiği görülmektedir. Burada dikkat çeken bir diğer husus serrâcîn-i hassa şakirdliğinden

³⁸³ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 32, 51, 67, 83; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20.

³⁸⁴ BOA, D. PYM. d., nr. 35115, s. 30-32; *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri* (D. BŞM. d.), nr. 65, s. 14-15, 30-31; *Bâb-ı Defteri Süvari Mukabelesi Kalemî Defterleri* (D. SVM. d.), nr. 36070, s. 14-15; MAD. d., nr. 16300, s. 89-102, 143-156; D. BŞM. d., nr. 110, s. 4-17; MAD. d., nr. 6130, s. 2-15, 142-153, 292-309, 460-477; MAD. d., nr. 186, vr. 1b-10a, 81b-90a, 166b-174a, 241b-250b; MAD. d., nr. 190, vr. 2b-11b; MAD. d., nr. 188, vr. 2b-11b; MAD. d., nr. 7163, s. 4-20, 156-174, 320-338, 480-498.

³⁸⁵ BOA, TS.MA. d., nr. 156, vr. 4b-14b.

gelenlerin genel toplam içerisindeki oranının %67,2'ye ulaşmasıdır. Dolayısıyla nefer kabullerinde önceliğin bizzat serrâcîn-i hassa zümresi tarafından usta-çırak ilişkisi içerisinde yetiştirilen şakirdlere verildiği ve böylelikle bilgi aktarımında bir süreklilik sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Şakirdlerin haricinde teşkilât içi ve hatta dışından gelen neferlerin kökenlerine bakıldığında büyük çoğunluğunun yine serrâcîn-i hassa zümresinin yerine getirmekle mükellef işlere yatkın olmaları bilgi aktarımının önemini destekler mahiyettedir.

Serrâcîn-i hassa zümresine terfi, feragat, becayış, emeklilik, vefat ve sair nedenlerle nefer kaydedilmesi gerektiğinde mîrâhûr-ı evvel bir tezkire ile durumu arzeder ve teklifi onaylanmasının ardından ilgili kişi görevine başlardı.³⁸⁶ Yeni gelen nefere ayrılan kişiden mahlûle düşen ve daimî kadro tahsisi anlamına gelen gedik verilirdi.³⁸⁷ Serrâcîn-i hassa zümresine ibtidâdan tayin olunulduğunda genellikle 5 akçe yevmiye alınırdı. Usta cemâat ve bölüklerine ibtidâdan genellikle çırak olan şakirdler geçiş yaparlardı.³⁸⁸ Teşkilât içi farklı birimlerin usta cemâat ve bölükleri ile hariçten geldiğinde görev yapılan yerdeki yevmiye esas alınırdı, başka bir ifadeyle, bu tür geçişlerde ibtidâdan başlandığındaki gibi 5 akçe yevmiye alınmazdı.³⁸⁹ Görevde terfi, kıdem ve herhangi bir yararlı hizmette bulunulduğunda yevmiyeye terakkî³⁹⁰ alınırdı. Serrâcîn-i hassa zümresindeki personelin terfi alarak sıklıkla geçiş yaptıkları birimler arasında kapıkulu süvari bölükleri bulunuyordu. Kapıkulu süvari bölüklerine kaydedildiklerinde yevmiyelerine 2 akçe terakkî alırlardı. Serrâcîn-i hassa zümresinde kayıtlıyken kıdemleri gereği veya yararlı hizmetler yerine getirdiklerinde ise yevmiyelerine 1 akçe terakkî verilirdi. Yararlı hizmet kategorisinde genellikle sefer esnasındaki yoldaşlıkları takdir görür ve bu münasebetle yevmiyeleri artırılırdı.³⁹¹ Bir vefat durumunda ise personelin hak kazandığı terakkîler hazineye devrolunur ve göreve ibtidâdan başlayanlara terakkîsiz yevmiye verilirdi. Vefat üzerine personelin terakkîleri

³⁸⁶ BOA, *KK. d.*, 214, s. 10; *KK. d.*, nr. 225, s. 221; *KK. d.*, nr. 236, s. 261; *KK. d.*, nr. 238, s. 120, 150, 153, 312; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 758, s. 70; Fatih Karabulut, *1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümâyûn Ruûs Defteri (s.126-243) Metin-Değerlendirme-Dizin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015, s. 108.

³⁸⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 141; *KK. d.*, nr. 232, s. 248; *KK. d.*, nr. 235, s. 21; *KK. d.*, nr. 236, s. 177; *KK. d.*, nr. 238, s. 74; *KK. d.*, nr. 235, s. 96; *KK. d.*, nr. 242, s. 343, 395.

³⁸⁸ BOA, *KK. d.*, 214, s. 10; *KK. d.*, nr. 218, s. 68, 79, 92, 106, 118, 125, 138; *KK. d.*, nr. 220, s. 123, 136; *KK. d.*, nr. 224, s. 217; *KK. d.*, nr. 233, s. 125; *KK. d.*, nr. 236, s. 261; *KK. d.*, nr. 238, s. 60, 143, 184; *KK. d.*, nr. 242, s. 90; Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 67, 166, 185, 205.

³⁸⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 47.

³⁹⁰ Osmanlı Devleti'nde çeşitli idarî ve askerî görevlilere gelirlerine ilave olarak verilen tahsisat olan terakkî hakkında geniş bilgi için bkz. Ahışhalı, *a.g.m.*, 479-481.

³⁹¹ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 31; *KK. d.*, nr. 232, s. 134, 265; *KK. d.*, nr. 235, s. 249, 276; *KK. d.*, nr. 239, s. 135; Tayfun Yeşilbaş, *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (1-102)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 81.

bazen de hazineye devredilmeden terakkî bekleyen diğer görevlilere tahsis edilebilirdi.³⁹² Personele mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine timar da tevcih olunurdu. Bir katı kural olmamakla birlikte 1 akçe yevmiyeye 1.000 akçelik³⁹³ geliri olacak şekilde timar tevcih edilirdi. Yevmiyelerine terakkî aldıklarında tahsis olunan timarın geliri de artardı.³⁹⁴

Personel serrâcîn-i hassa zümresi içerisinde terfi ettiğinde silsile-i merâtîp üzere birimin üst düzey yöneticiliklerine dek yükselebilirdi.³⁹⁵ Bunun yanı sıra gerektiğinde merkezde ve taşrada farklı birim yahut görevlere tayin edilebilirlerdi. Merkezde Istabl-ı Âmire teşkilâtının diğer birimleri ile kapıkulu süvari bölükleri, dergâh-ı alî çavuşluğu, beytûlmâl emniyeti, divân-ı hümayûn kâtipliği geçiş yaptıkları yerler ve görevler arasındaydı.³⁹⁶ Hatta merkezde Eyüp Camii'nin şeyhliği gibi ilginç görevlere tayin olunan personel dahi bulunmaktaydı.³⁹⁷ Taşrada ise Büyük ve Küçük Âhûr'a bağlı voynukların çeribaşılığı, kale kethüdalığı, devlete ait maden ocaklarının yöneticiliği gibi görevlere gönderilirdi.³⁹⁸ Personelin taşradaki çeşitli işleri yerine getirmesi için görevlendirildiği de olurdu. Bu çerçevede hayvan, arpa, saman temin ederek İstanbul'a yollanmasının takibi;³⁹⁹ Istabl-ı Âmire'ye ait hassa çayırların vakti geldiğinde otunun biçirilip kurutularak ambarlara nakline nezaret;⁴⁰⁰ yine hassa çayırların biçilmesi ve ambarlara naklinde lâzım olan araba, tırpancı, tarakçı gibi malzeme ve işçilerin tedariki;⁴⁰¹ taşrada Istabl-ı Âmire'nin ahırlarında veya herhangi bir nedenle dışarıda farklı yerleşim yerlerinde kışlamak zorunda kalan hayvanlara arpa ve saman temini;⁴⁰² Istabl-ı

³⁹² Mesela cemâat-i serrâcîn-i hassada görevli Rıdvan b. Abdullah vefat ettiğinde 15 Ra 979 (07.08.1571)'da mahlûle düşen gediği ve 7,5 akçe yevmiyesinden 5 akçesi ibtidâdan bir başkasına; geriye kalan 2,5 akçesinden ise 1,5'i Küçük Âhur saraçlarından Abdullah oğlu Mustafa'ya ve 1'i hafız-ı ambar Murad oğlu Süleyman'a terakkî olarak verilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 182).

³⁹³ Mesela Mîrâhûr-ı evvel Nuh Ağa'nın arzı üzerine 16,5 akçe yevmiye alan hassa saraçlardan Mustafa b. Murtaza'ya 15 N. 1001 (15.06.1593)'de 16.000 akçelik geliri olan timar tevcih edilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 253, s. 96).

³⁹⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 215, s. 135; *KK. d.*, nr. 225, s. 386; *KK. d.*, nr. 236, s. 374, 394; *KK. d.*, nr. 239, s. 368; *KK. d.*, nr. 242, s. 90; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 2089, s. 200; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 37, hk. 344, s. 33.

³⁹⁵ Büyük Âhur'da görev yapan personelin 1566 senesine ait yoklama defterinde serrâcîn-i hassa zümresinin üst düzey yöneticilerinden biri olarak kaydedilen Cafer'in kariyeri terfilerdeki silsile-i merâtîbi göstermesi bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre, II. Bayezid döneminde Hasan Bey mîrâhûr-ı evvel ve Kasım Bey emîn-i cev iken saraç şakirdliğiyle kariyerine adım atan Cafer, daha sonraki süreçte sırasıyla saraçlık, bargir rahtvânlığı (rahtvân-ı sâni) ve rahtvân-ı haslığa terfi etmişti (BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 4b).

³⁹⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 31; *KK. d.*, nr. 218, s. 90; *KK. d.*, nr. 221, s. 77; *KK. d.*, nr. 235, s. 221; *KK. d.*, nr. 236, s. 21; *KK. d.*, nr. 238, s. 59; *KK. d.*, nr. 239, s. 68, 292, 402; *KK. d.*, nr. 242, s. 395; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 1745.

³⁹⁷ Nitekim Eyüp Camii şeyhi Hasan Helvai'nin vefatı üzerine yerine 23 Za 963 (28.09.1556)'te serrâcîn-i hassada nakkaş olan İbrahim b. Halil görevlendirilmişti (Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 109).

³⁹⁸ BOA, *BOA, KK. d.*, nr. 213, s. 137; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 1, hk. 160, 189, s. 37, 41; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 1280, 1372, s. 126, 134; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 85, s. 10. Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 201.

³⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 233, s. 52; BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 445, 490; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 267, 786, 873, 977; 1056; Murat Yazıcı, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 127-128; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, s. 428.

⁴⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 944, 1181; *KK. d.*, nr. 67, s. 1145; *MAD. d.*, nr. 7534, s.100, 1734.

⁴⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1348; *KK. d.*, nr. 67, s. 1145, 1148.

⁴⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 230, 924, 1545; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1894; *KK. d.*, nr. 67, s. 534.

Âmire'nin taşrada zarar gören ahırlarının tamiri⁴⁰³ ve gayrimüslimlerin devlete ödedikleri haraç vergisinin toplanması ve resmî muâmelatının yürütülmesi yerine getirdikleri vazifeler arasındaydı.⁴⁰⁴ Bu vazifeleri yerine getirdikleri esnada bir usulsüzlük yapmaları veya reâyayla aralarında anlaşmazlık çıkması durumunda ise devlet meselenin takibâtını yaparak gerekli önlemi alırdı.⁴⁰⁵

Serrâcîn-i hassa zümresinin en önemli personel kaynağını teşkil eden şakird bölüklerine ihtiyaç hâlinde teşkilât içi ve dışından nefer temin edilirdi. Büyük Âhûr'daki görevlilerin mevcutları ve kökenleri hakkında önemli veriler ihtiva eden 1566 senesine ait yoklama defteri bu hususta genel bir değerlendirme yapılmasına imkan tanımaktadır. Bu defterdeki verilere göre hassa şakirdlerin 1566 senesinde mevcudu toplam 159 kişi idi. Bunların kökenlerine bakıldığında 150'sinin teşkilât dışından ve 9'nun teşkilât içerisinde hassa saraç bölüğüne kaydedildikleri görülmektedir. Teşkilât dışından gelenlerin 32'si İstabl-ı Âmire'deki akrabalık ilişkisi, 4'ü sanatı, 28'i kul, kuloğlu veya kul kardeşi, 17'si hariçten, 42'si acemi oğlanı, 1'i Top Arabacılığı, 26'sı İstabl-ı Âmire dışında çeşitli birimlerdeki görevlilerle akrabalık ilişkisi nedeniyle; teşkilât içinden gelenlerin ise 1'i serrâcîn-i sâî saraçlığı, 1'i arabacıyân-ı hassa, 1'i kürsîdar şakirdliği, 2'si seyis şakirdliği, 1'i deveci şakirdliği, 1'i harbende şakirdliği ve 2'si seyislikten hassa şakirdliğe geçiş yapmışlardı. Bu verilerden anlaşılacağı üzere hassa şakirdlerin kökenleri oransal olarak kul, kuloğlu ve kul kardeşlerini de dahil edersek %44'ü devşirme, %36,5'i teşkilât içi veya dışındaki akrabalık bağlantısı, %2,5'i sanatı, 10,5'i hariçten, 0,6'sı Top Arabacılığı ve 5,6'sı teşkilât içi diğer birimler şeklinde bir dağılıma sahipti.⁴⁰⁶

Şakird bölüklerine terfi, feragat, becayış, vefat gibi nedenlerle teşkilât içi veya dışından nefer kaydedilmesi gerektiğinde izlenen usûl de genel olarak usta cemâat ve bölüklerindeki benzerlik gösterirdi. Mîrâhûr-ı evvel bir tezkireyle durumu arz eder ve onaylanmasını müteakip ilgili kişi görevine başlardı.⁴⁰⁷ Bölüklere kaydedilen şakirdlere usta cemâat ve bölüklerindeki gibi kadro tahsisi için gedik verilirdi.⁴⁰⁸ Şakird

⁴⁰³ BOA, KK. d., nr. 67, s. 39, 403.

⁴⁰⁴ BOA, KK. d., nr. 67, s. 608.

⁴⁰⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, s. 274, 315; 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım vd., s. 314-315, Ömer Döşemetaş, 27 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-140), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 206; Abbas Gök, 62 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 135-271), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2021, s. 246-247.

⁴⁰⁶ BOA, TS.MA. d., vr. 10b-14b.

⁴⁰⁷ BOA, KK. d., nr. 218, s. 32, 80, 96, 129; KK. d., nr. 220, s. 123, 136; KK. d., nr. 222, s. 35; KK. d., nr. 225, s. 16, 64, 93, 147, 166, 198, 205, 213, 231, 275, 325, 384; KK. d., nr. 236, s. 254, 355; KK. d., nr. 238, s. 42, 43, 88, 184, 187, 190, 201, 210; Yeşilbaş, a.g.t., s. 186.

⁴⁰⁸ BOA, KK. d., nr. 221, s. 62; KK. d., nr. 225, s. 82, 166; KK. d., nr. 238, s. 142; KK. d., nr. 239, s. 408; KK. d., nr. 242, s. 79, 178; KK. d., nr. 253, s. 83.

bölüklerinde ibtidâdan göreve başlandığında genellikle 1 akçe yevmiye alınır.⁴⁰⁹ Bununla birlikte zaman zaman 1 akçe yevmiyeden fazlasıyla başlatılanlar da olurdu. Ancak şakird bölüklerine 1 akçeden fazla yevmiyeyle kaydedilenlerin özel bir durumlarının olduğu ve bunun birimin genel bürokratik işleyişini yansıtmadığı belirtilmelidir.⁴¹⁰ Şakirdlere usta cemâat ve bölüklerdeki gibi mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine timar da tevcih edilirdi. Kanunları üzere ibtidâdan tevcih edilen timarın geliri genellikle 3.000 akçe idi.⁴¹¹ Bununla birlikte daha fazla gelire sahip timar verildiği de olurdu.⁴¹² Şakirdler görevde terfi, kıdem ve özellikle seferlerde yararlı hizmetlerde bulunduklarında yevmiyelerine terakkî alırlardı. Usta cemâat ve bölüklerine geçtiklerinde, yukarıda da ifade edildiği üzere, yevmiyeleri 5 akçeye yükselirdi. Seferler sırasında yararlı hizmetlerde bulunmalarının karşılığı genellikle yevmiyelerine 0,5-1 akçe terakkî idi.⁴¹³ Yaptıkları hizmetin içeriğine göre eğer görevde terfi alırlarsa yevmiyelerine aldıkları terakkî artardı.⁴¹⁴ Yine yerine getirdikleri hizmetin önemine göre tevcih edilen timarın geliri de artış gösterebilirdi.⁴¹⁵ Şakirdlerin bölükler halinde bir birim olarak teşkilâtlandırılmalarının ana nedeni usta cemâat ve bölüklerine yetişmiş personel temin edilmesi idi. Dolayısıyla terfi ettiklerinde geçiş yaptıkları birimlerin başında kendi usta cemâat ve bölükleri geliyordu. Bununla birlikte şakirdlikten teşkilât içi ve dışındaki farklı birim veya görevlere gittikleri de olurdu. Kendi usta cemâat ve bölükleri haricindeki bu geçişler bir terfi veya becayiş üzerine gerçekleşebilirdi. Şakirdlerin teşkilât içerisinde serrâcîn-i sâni, arabacıyan-ı hassa, esbân-ı enderûnî-i hassa, hafız-ı ahırlık, hassa çayır koruculuğu; teşkilât dışında ise, kapıkulu süvari bölükleri, ehl-i hiref cemâati, dergâh-ı alî müteferrikalığı, çavuşluğu ve kapıcılığı geçiş yaptıkları bazı birim ve görevler

⁴⁰⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 32, 80, 87, 96, 129; *KK. d.*, nr. 220, s. 123, 136; *KK. d.*, nr. 222, s. 35; *KK. d.*, nr. 225, s. 16, 64, 93, 147, 166, 198, 203, 213, 231, 275, 325, 384; *KK. d.*, nr. 236, s. 254; *KK. d.*, nr. 238, s. 42, 43, 88, 142, 184, 187, 190, 201, 210; Yeşilbaş, *a.g.t.*, s. 186; Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 166, 205.

⁴¹⁰ Mesela daha evvel Hristiyan olan Mustafa Rum, İslamiyet'e geçmesi üzerine 18 Ca. 963 (30.03.1556)'te 2 akçe yevmiyeyle saraç şakirdliğine alınmıştı (Yeşilbaş, *a.g.t.*, s. 149).

⁴¹¹ BOA, *KK. d.*, nr. 220, s. 286; *KK. d.*, nr. 225, s. 89, 105, 229; *KK. d.*, nr. 233, s. 34, 29, 140; *KK. d.*, nr. 234, s. 104, 109; *KK. d.*, nr. 236, s. 23, 203; *KK. d.*, nr. 238, s. 25, 166, 189, 229; *KK. d.*, nr. 239, s. 50, 182; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 65, hk. 838, s. 201.

⁴¹² Mesela hassa şakirdlerden Nuh Bosna ve Receb Abdullah'a 29 Ra. 966 (09.01.1559)'da 4.000'er akçelik geliri olan timar verilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 216, s. 62).

⁴¹³ BOA, *KK. d.*, nr. 235, s. 44, 97, 151, 198; *KK. d.*, nr. 237, s. 58.

⁴¹⁴ Mesela hassa şakirdlerden 3 akçe yevmiye alan Halil Abdullah sefer esnasındaki *ziyade yoldaşlığı* nedeniyle 10 akçe yevmiyeyle 15 Ra. 988 (30.04.1580)'de kapıkulu süvarilerinin sol ulüfecileri bölüğüne terfi ettirilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 235, s. 176).

⁴¹⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 64; Kenan Kaya, *11 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H. 978-986/1570-1578) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 98.

arasındaydı.⁴¹⁶ Yine talepleri hâlinde gedik tevcih edilip gönüllü askeri⁴¹⁷ olarak bölüklerinden ayrılabilirlerdi.⁴¹⁸ Bunların yanında Istabl-ı Âmire'ye ait hassa koruların iltizamla işletmeciliğini üstlenenlere de rastlanmaktaydı.⁴¹⁹ Şakirdler görevlerini layıkıyla yerine getirmedikleri takdirde ise bölükleriyle ilişkileri kesilir ve yerlerine yeni neferler kaydedilirdi.⁴²⁰

Yukarıda da zikredildiği üzere, incelenen dönem içerisinde serrâcîn-i hassa cemâat ve bölükleri ile şakird bölüklerinin sayıları sırasıyla 1-14 ve 1-22 arasında değişkenlik göstermekteydi. Aşağıdaki Tablo 10'da görüleceği üzere incelenen dönem içerisinde serrâcîn-i hassa cemâat ve bölüklerinde görev yapan usta personelin sayısı 11-294 arasında değişmekteydi. En az 883 (1478-79) Ş, N, L ile 884 (1480) Za, Z/ 885 (1480) M. ve en fazla 1008 (1600) Reşen'de personel görev yapmıştı. Hasa saraçların yevmiyelerinin toplamı ise 38-4.392,5 akçe arasında idi. En az 974 (1567) Reşen ve en fazla 1008 (1600) Reşen'de yevmiye ödemesi yapılmıştı. Şakirdlerin sayıları da 3-437 arasında değişmekteydi. 883 (1478) S, Ra, R; 883 (1478-79) Ş, N, L; 884 (1479) Ca, C, B; 884 (1479-80) Ş, N, L; 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M.'de ayrı bir şakird bölüğü bulunmamaktaydı. Şakirdlerin yevmiyelerinin toplamı 2-766 akçe arasında değişmekteydi. En az 974 (1567) Reşen ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de yevmiye ödenmişti.

Tablo 10. Serrâcîn-i Hasa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
883 (1478) S, Ra, R ⁴²¹	13	-	13	58,5	-
883 (1478-79) Ş, N, L ⁴²²	11	-	11	45,5	-

⁴¹⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 41, 80, 97; *KK. d.*, nr. 222, s. 35; *KK. d.*, nr. 225, s. 6, 61, 361; *KK. d.*, nr. 235, s. 176; *KK. d.*, nr. 236, s. 330; *KK. d.*, nr. 242, s. 359; *KK. d.*, nr. 253, s. 174.

⁴¹⁷ Osmanlı Devleti'nde gönüllü askerlik hakkında bkz. Abdülkadir Özcan, "Gönüllü", *TDVİA*, XIV, 152-154; Halil İnalçık, "Gönüllü", *EP*, II, 1120-1121; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 675-676.

⁴¹⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 87, 112.

⁴¹⁹ Mesela Filibe ve Tatarpazarı kazalarında bulunan hassa koruların iltizamla işletmeciliği üç seneliğine 200.000 akçe bedelle talebi üzerine hassa saraç şakirdi olup 1,5 akçe yevmiye alan Mehmed b. Süleyman'a verilmişti. Bu münasebetle Mehmed b. Süleyman'a aynı zamanda hassa saraçlık gediği tevcih olunarak yevmiyesi 5 akçeye çıkarılmıştı (BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 1512).

⁴²⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 238, s. 52.

⁴²¹ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20.

⁴²² BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32.

884 (1479) Ca, C, B ⁴²³	17	-	17	61,5	-
884 (1479- 80) Ş, N, L ⁴²⁴	16	-	16	64,5	-
884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ⁴²⁵	11	-	11	40	-
972 (1565) Reşen ⁴²⁶	51	31	82	218	31
974 Masar (1566) ⁴²⁷	20	10	30	53,5	9
974 Recec (1566-67) ⁴²⁸	28	11	39	88,5	11
974 (1567) Reşen ⁴²⁹	15/19	3/8	18/27	38/53,5	2/8
974 (1566-67) ⁴³⁰	177	159	336	2.107	402
1000 (1592) Reşen ⁴³¹	221	250	471	2.845	285,5
1000 (1592) Lezez ⁴³²	223	330	553	2.921	382
1002 (1593-94) Recec ⁴³³	219	320	539	2.870,5	361
1003 (1594) Masar ⁴³⁴	239	317	556	2.938	356,5
1003 (1594-95) Recec ⁴³⁵	220	323	543	2.903,5	368,5
1003 (1595) Reşen ⁴³⁶	276	413	689	3.622,5	753,5

⁴²³ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 51.

⁴²⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 67.

⁴²⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 83.

⁴²⁶ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 30-32.

⁴²⁷ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14-15.

⁴²⁸ BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14-15

⁴²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 17870, s. 1; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 30-31.

⁴³⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b-6a. Defter eksik olduğundan içerisinde sene ve kıst bilgisi bulunmamaktadır. Arşiv kataloğunda defter için 13 C. 1008 (31.12.1599) tarihi verilmiştir. Ancak defterin tarihlendirilmesi ile ilgili bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Nitekim, defterin içeriğinden o sıradaki mîrâhûr-ı evvelin Yakub Ağa olduğu anlaşılmaktadır. Tertip tarihi 21 S. 974 (07.09.1566) olarak verilen bir başka defterde de yine Mîrâhûr-ı evvel Yakub Ağa'nın adı zikredilmektedir (*TS.MA. d.*, nr. 156, s. 2,4). Dolayısıyla *TS.MA. d.*, nr. 9999'un 1008 (1599)'den ziyade 974 (1566-67) yahut birkaç sene öncesi veya sonrasında tertip edilmiş olabileceği belirtmelidir. Yukarıdaki tabloda defterin tahmin edilen tertip senesi kullanılmıştır.

⁴³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89-102. Defterin bu kıstında şakirdlerin kaydedildiği sayfalarında eksiklik mevcuttur.

⁴³² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 143-156.

⁴³³ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4-17.

⁴³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2-15.

⁴³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 142-153.

⁴³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 292-309.

1003 (1595) Lezez ⁴³⁷	280	418	698	3.694	748,5
1004 (1595) Masar ⁴³⁸	263	432	695	3.870	763
1004 (1595-96) Recec ⁴³⁹	283	437	720	3.842	766
1004 (1596) Reşen ⁴⁴⁰	283	434	717	3.898	748,5
1004 (1596) Lezez ⁴⁴¹	249	323	572	3.237	534
1006 (1598) Reşen ⁴⁴²	290	430	720	4.091	685,5
1006 (1598) Lezez ⁴⁴³	291	433	724	4.268	661,5
1008 (1599) Masar ⁴⁴⁴	287	414	701	4.272,5	603,5
1008 (1599-1600) Recec ⁴⁴⁵	293	427	720	4.358	635
1008 (1600) Reşen ⁴⁴⁶	294	407	701	4.392,5	582
1008 (1600) Lezez ⁴⁴⁷	241	417	658	3.195	609

Serrâcîn-i hassa zümresinin âmiri kethüda-i has adı verilen bir görevli idi. Bu makamın İstabl-ı Âmire'nin teşkil olunduğu erken dönem ile teşkilâtın bürokratik yapısının olgunlaştığı sonraki süreçte adı ve ifa ettiği vazife bazı farklılıklar barındırır. Şöyle ki, erken dönem mevâcib kayıtlarında Büyük ve Küçük Âhûr ayrımı olmadığından bu görevlinin adı kethüda şeklinde verilir. Bu dönemki kayıtlarda kethüdanın saraçların âmiri olduğuna dair sarîh bir ibare de yer almamaktadır. Kethüda, emîn-i cev ve kâtib-i cevle birlikte mîrâhûrun ardından İstabl-ı Âmire'nin üst düzey yöneticilerinden biri olarak gösterilmiştir.⁴⁴⁸ Teşkilâtın bürokratik yapısının olgunlaşmasını müteakip ise serrâcîn-i hassa cemâati veya bölüğünün âmiri hâline evrilmiştir. Kethüda-i has, özellikle

⁴³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 460-477.

⁴³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b-10a.

⁴³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 81b-90a.

⁴⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 166b-174a.

⁴⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 241b-250b.

⁴⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b-11b.

⁴⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b-11b.

⁴⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4-20.

⁴⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 156-174.

⁴⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 320-338.

⁴⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 480-498. Defterde bu kıstın usta bölüklerinin kaydedildiği kısmında eksiklik mevcuttur.

⁴⁴⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 51, 67, 83; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren serrâcîn-i hassadaki alt birimlerin çoğalmasıyla birlikte en kıdemli personelin yer aldığı birinci bölüğün yöneticiliğini de yapmaya başlamıştır. Aşağıdaki Tablo 11’de incelenen dönemde görev yapan kethüda veya kethüda-i haslardan tespit edilebilenlerin adları, aldıkları günlük ücretleri ve yöneticiliğini yaptıkları birimleri bulunmaktadır. Buradan da anlaşılabacağı üzere kethüda-i hasların günlük ücretleri 7-93 akçe arasında değişmektedir. En düşük ücreti 974 (1566) Recec’de Kethüda Mehmed ve en yüksek ücreti de 974 (1566-67)’te Kethüda-i has Mahmud Çelebi almıştır.

Tablo 11. Kethüda-i Hasların Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
883 (1478-79) S, Ra, R-Ş, N, L/ 884 (1479-80) Ca, C, B-Ş, N, L-Za, Z/ 885 (1480) M ⁴⁴⁹	Kethüda Mehmed Çelebi	14	Cemâat-i Istabl-ı Âmire
972 (1565) Reşen ⁴⁵⁰	Kethüda Behram	16	Cemâat-i Serrâcîn-i Hassa
974 (1566-67) ⁴⁵¹	Kethüda-i Has Mahmud Çelebi	93	Bölük-i Serrâcîn-i Hassa
974 (1566-67) Masar, Reşen/974 (1566) Recec ⁴⁵²	Kethüda Mehmed	7	Cemâat-i Serrâcîn-i Hassa
1000 (1592) Reşen ⁴⁵³	Kethüda-i Has Ahmed b. Musa	57	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1000 (1592) Lezez ⁴⁵⁴	Kethüda-i Has Ahmed b. Musa	60	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1002 (1593-94) Recec ⁴⁵⁵	Kethüda-i Has Ahmed b. Musa	63,5	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen ⁴⁵⁶	Kethüda-i Has Mustafa b. Mustafa	55	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1003 (1595) Lezez/1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez ⁴⁵⁷	Kethüda-i Has Ali b. Cafer	63	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü

⁴⁴⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 51, 67, 83; Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 20.

⁴⁵⁰ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 30.

⁴⁵¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b.

⁴⁵² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14, 30; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14.

⁴⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89.

⁴⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 143.

⁴⁵⁵ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4.

⁴⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2, 142, 292.

⁴⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 460; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b, 81b, 166b, 241b.

1006 (1598) Reşen/ 1006 (1598) Lezez ⁴⁵⁸	Kethüda-i Has Ali b. Cafer	71	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez ⁴⁵⁹	Kethüda-i Has Ali b. Cafer	75	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü

Serrâcîn-i hassa zümresine eklenen bir diğer yönetici ise emin-i cev (arpa emini) idi. Topkapı Sarayı'ndaki dört eminlikten biri olan emin-i cev, Bîrûn ricalindendi ve hâcegân-ı divân-ı hümayûn rütbesine sahipti.⁴⁶⁰ Emin-i cev, İstabl-ı Âmire ve hayvanlar için ihtiyaç duyulan her türlü malzemenin satın alınması, dağıtılması ve muhasebesinin tutulmasından sorumluydu. Bu ihtiyaç duyulan malzemeler arasında arpa, saman, ot, nal, mih, binit takımı, zeytin yağı gibi ürünler bulunmaktaydı.⁴⁶¹ Emin-i cevin, ihtiyaç duyulan malzemeleri temin etmek ve bahariye ile kasımiye denilen yaz ve kış mevsimlerinde atların örtülerini değiştirmek için yapacağı masraflar her sene hazineden karşılanırdı ve kendisine verilen bu tahsisata *arpa-bahâ* denilirdi.⁴⁶² Emin-i cevin sefer sırasında iş yükü daha da artardı. Seferde mîrâhûrun tezkiresine istinaden emrettiği miktar kadar sefere katılanlara arpa, saman, ot dağıtır; at ve sair hayvanların yiyeceklerinde herhangi bir sıkıntı yaşanmamasına dikkat eder; daha fazla yük hayvanına ihtiyaç duyulduğunda tedarik etmek için talepte bulunur; ordu kışlayacaksa ilave arpa ve diğer ihtiyaç malzemelerinin siparişini verirdi.⁴⁶³ Sulh zamanında ise İstanbul'a gelen elçi, beylerbeyi ve sancak beyi gibi görevlilerin hayvanlarına yem tedarik ederdi. Emin-i ceve işlerinde emri altındaki kâtib-i cev, ruznamçeci ve arpacılar yardımcı olurlardı. Bunlardan arpacıların sayısı XVI. yüzyılın sonlarında 200 kişi idi.⁴⁶⁴

Emin-i cev, İstabl-ı Âmire'nin erken dönem mevâcib kayıtlarında herhangi bir alt birime dahil edilmeden teşkilâtın tamamının yöneticisi konumunda gösterilmiştir. Buna karşılık daha sonraları teşkilâtın Büyük ve Küçük Âhûr olarak iki kısma ayrılmasıyla serrâcîn-i hassa zümresine eklenmiştir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru serrâcîn-i hassa zümresindeki alt birimlerin artmasıyla birlikte de en kıdemlilerinden olan birinci bölüğe geçmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla serrâcîn-i hassa birimi onun resmî bağlı olduğu ve maaşını aldığı yerdir. Nitekim, Küçük Âhûr'a ait mevâcib kayıtlarında da görevdeki

⁴⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b.

⁴⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 156, 320, 480.

⁴⁶⁰ Mehmet İpşirli, "Arpa Emini", *TDVİA*, III, 392; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 387; Reşad Ekrem Koçu, "Arpa Emini, Arpa Eminliği", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, 1053-1054.

⁴⁶¹ Dinceç, *a.g.e.*, s. 48.

⁴⁶² İpşirli, *a.g.m.*, 392.

⁴⁶³ Dinceç, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁴⁶⁴ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 387.

emin-i cevlerin adlarının zikredilmesi sorumluluğunun yalnızca Büyük Âhûr'la sınırlı kalmadığını⁴⁶⁵ ve teşkilâtın tamamının işleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Diğer taraftan, mevâcib kayıtlarında yardımcılarında ruznamçeci ve arpacılara dair bir veri bulunmazken, kâtib-i cevle ilgili vardır. Ancak kâtib-i cev mevâcib kayıtlarında, emin-i cevden farklı olarak serrâcîn-i hassa zümresinin içerisine katılmamıştır. Kâtib-i cevin adı, unvanı ve aldığı günlük ücret, erken dönemde kethüda ve emin-i cevle birlikte ilgili kıstın başlığı ile serrâcîn-i hassa cemâati veya bölümü başlığının arasına ve ilerleyen dönemde de aynı yere müstakil olarak kaydedilmiştir. İncelenen dönemde emin-i cevlerin aldıkları günlük ücretler yukarı yönlü bir eğilim içerisindedir. Emin-i cevlerin günlük ücretleri 15-95 akçe arasında değişmektedir. En düşük 883 (1478-79) S, Ra, R; Ş, N, L'de Ahmed Çelebi'ye ve en yüksek de 1006 (1598) Lezez/1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de İsa b. Hayreddin'e günlük ücret ödenmiştir. Kâtib-i cevlerin günlük ücretleri ise 8-97 akçe arasındadır. En düşük ücret 884 (1479-80) Ca, C, B; Ş, N, L; Za, Z, 885 (1480) M.'de Mustafa'ya ve en yüksek ücret 974 (1566-67)'te Hüseyin'e verilmiştir.⁴⁶⁶

Serrâcîn-i hassa zümresinin diğer yöneticileri rahtvân-ı has, kürsidar ve seroda idi. Rahtvân-ı has, padişahın *raht-ı hümayûn* adı verilen mücevherle tezyinli eyer takımlarına nezaret ederdi. Bu görevliye rahtvân-ı evvel veya rahtvân ağası da denilirdi. Rahtvân-ı has, terfi aldığında Küçük Âhûr'un kethüdalığına getirilirdi. Ondan boşalan vazifeye mîrâhûr-ı sâniye bağlı olan rahtvân-ı sâni geçer ve kürsidar ise rahtvân-ı sânilige tayin edilirdi.⁴⁶⁷ Kürsidar, İstabl-ı Âmire'de padişaha mahsus kırmızı çuka ve kadife kaplı *kürsi-i hümayûn* adı verilen iskemleyi hazırlayıp getirmekle görevli idi. Padişah atla bir yere gideceği zaman bu iskemleyi kullanarak kolaylıkla hayvana binmesi mümkün olurdu. Kürsidar, terfi aldığında rahtvân-ı sânilige tayin edilirdi.⁴⁶⁸ Seroda da, serrâcîn-i hassa zümresinin yöneticileri arasındaydı ve terfi aldığında kürsidarlık görevine atanırdı.⁴⁶⁹ Mevâcib kayıtları incelendiğinde erken dönemden itibaren rahtvân-ı has, kürsidar ve serodanın serrâcîn-i hassa zümresine dahil edildikleri görülür. XVI. yüzyılın

⁴⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 311b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 116; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58.

⁴⁶⁶ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 67, 83; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89, 143; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2, 142, 292, 460; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b, 81b, 166b, 241b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4, 156, 320, 480.

⁴⁶⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 493-494; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 6-7; Mesela kethüda-i sâni Nasuh vefat ettiğinde yerine 24 N. 971 (06.05.1564) tarihinde rahtvân-ı has İlyas Bosna atanmış; rahtvân-ı sâni İskender Piri rahtvân-ı has ve kürsidar Mustafa rahtvân-ı sâni olmuştu (BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 159-160).

⁴⁶⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 159-160; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010, s. 728; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 345.

⁴⁶⁹ Mesela 6 B 1003 (17.03.1595)'te seroda-i serrâcîn-i hassa Mustafa b. Ahmed, Osman b. Ahmed'den boşalan kürsidarlık görevine tayin olunmuştu. Serodalığa ise hassa saraçların altıncı şakird bölümünden Mustafa b. Murad getirilmişti (BOA, *MAD. d.*, 6130, s. 292).

ikinci yarısından itibaren ise serrâcîn-i hassanın birinci bölümüne kaydedilmişlerdir. Dönem içerisinde rahtvân-ı hasa 6-90 akçe arasında günlük maaş ödenmişti. En düşük ücret 974 Masar, Recec, Reşen (1566-67)'de Mehmed'e ve en yüksek 974 (1566-67)'te Cafer'e verilmişti. Bazı mevâcib kayıtlarında “*iskemleî, iskemleci*”⁴⁷⁰ şeklinde geçen kürsidara ise, 6-50 akçe arasında günlük maaş ödenmişti. En düşük ücret 974 (1566-67) Masar, Recec, Reşen'de Hacı Pervane'ye, en yüksek 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de Mehmed b. İsmail'e verilmişti. Serodanın da tespit edilebildiği kadarıyla günlük maaşı 19-41,5 akçe arasında değişmekteydi. En düşük ücreti 1003 (1594-95) Masar, Recec'de Mustafa b. Ahmed ve en yüksek 1004 (1596) Lezez'de Mehmed b. İsmail almıştı⁴⁷¹

2.3. Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa

Büyük Âhûr'a bağlı görevli gruplarından bir diğeri İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın iç ve dışındaki ile taşradaki ahırlarda hizmet veren seyisler idi. Seyislere at oğlanları da denilmekteydi. Atların beslenmesi, temizliği, eğitimi, eyerlenmesi gibi her türlü bakımlarından seyisler sorumlulardı. Yine sefere çıkıldığı zaman padişah ve maiyetindekilere ait atlar, çadırları taşıyan develer, hazine, silah ve sair ağırlıkların naklinde kullanılan beygirlerin sevki ve bakımlarıyla da ilgilenirlerdi. Seyislerin sağlıklı, güçlü, yapılı ve genç olmalarına dikkat edilir, bu kriterlere uymayanlar hizmete alınmazlardı.⁴⁷² Mevâcib defterleri incelendiğinde seyislerin, İstabl-ı Âmire'nin Topkapı Sarayı'nda bir birim olarak teşkilâtlandırıldığı erken dönemlerde herhangi bir ayrıma gidilmeden “*Bölük-i Seyisân*” şeklinde adlandırıldıkları görülür. Bunlardan 883 (1478) S-885 (1480) Muharrem tarihleri arasında beş kıstın kaydedildiği ilk mevâcib defterinde seyislerin iki usta bölümü vardır ve şakird bölükleri bulunmamaktadır. Söz konusu defterin kıstlarından 883 (1478) S, Ra, R'de birinci bölümde 16, ikinci bölümde 12; 883 (1478-79) Ş, N, L'de birinci bölümde 16, ikinci bölümde 12; 884 (1479) Ca, C, B'de birinci bölümde 17, ikinci bölümde 11; 884 (1479-80) Ş, N, L'de birinci bölümde 15, ikinci bölümde 8; 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M'de birinci bölümde 17, ikinci bölümde 8 adet personel görev yapmaktaydı. Toplam personel sayısı ilk üç kıstta 28 ve sonraki iki kıstta 23 kişi idi. Bu personele sırasıyla toplam birinci kıstta ilk bölüme 49,5, ikinci bölüme 38,5; ikinci

⁴⁷⁰ Mesela bkz. BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14, 30; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 2a.

⁴⁷¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 24b; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89, 143; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2, 142, 292, 460; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b, 81b, 166b, 241b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4, 156, 320, 480; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14, 30; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14.

⁴⁷² Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 491; Dingiş, *a.g.e.*, s. 91.

kıstta birinci bölüğe 49,5, ikinci bölüğe 41,5; üçüncü kıstta birinci bölüğe 46,5, ikinci bölüğe 36; dördüncü kıstta birinci bölüğe 46,5, ikinci bölüğe 26; beşinci kıstta birinci bölüğe 56, ikinci bölüğe 58 akçe yevmiye ödenmişti. Bölüklerin amiri konumunda ise bölükbaşılar yer alıyordu. Bölükbaşılardan her ikisine de beş kıstın tamamında 5'er akçe yevmiye verilmişti.⁴⁷³ Erken döneme ait diğer mevâcib defteri de 918 (1512-13) senesine dair veriler içerir. Kıst ayırımına gidilmeyen bu deftere göre, bir adet usta bölüğünde toplam 24 personel görev yapıyordu. Bunlara toplam 77 akçe yevmiye ödenmişti. Bölüğün yöneticisi konumundaki bölükbaşının yevmiesi 6 akçe idi.⁴⁷⁴

Daha sonraki süreçte İstabl-ı Âmire teşkilâtının personelinin artışı ve bürokratik yapısının gelişimiyle birlikte seyisler mevâcib defterlerinde, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa çatısı altında farklı birimlere ayrılarak kaydedilmeye başlanmışlardır. Buna göre seyisler, yaptıkları işler çerçevesinde Enderûnî ve Bîrûnî olarak iki ana kısma bölünmüşlerdir. Enderûnî kısmına bağlı herhangi bir alt birimi bulunmamaktadır. Buna mukabil Bîrûnî kısmı üç alt birime ayrılmıştır. Bunlar bizzat Bîrûnî kısmı ve ona bağlı mâdiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocakları ile tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarıdır. Nalcılar ise seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassanın altında na'îlîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa adı altında ayrı birim olarak teşkilâtlandırılmışlardır. Başka bir ifadeyle nalcıların aynı birim çatısı altında Enderûn ve Bîrûn kısımları vardır.

Seyisân-ı esbân-ı enderûnî ve bîrûnî-i hassa zümresi hakkındaki bu kısa izahattan sonra şimdi yukarıda izah edilen alt birimleri hakkındaki değerlendirmelere geçebiliriz.

2.3.1 Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i Hassa

Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa birimindeki personel padişah ve Topkapı Sarayı'nın Enderûn kısmındaki görevlilere ait atların bakımıyla ilgilenirdi. Mevâcib defterlerinde seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassanın adı 972 (1565) Reşen; 974 (1566-67) Masar, Recec, Reşen'de cemâat ve 974 (1566-67); 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen ve Lezez'de bölük şeklinde zikredilir. Bunun yanı sıra 972 (1565) Reşen ile 974 Masar (1566-67) ve Recec kıstlarında cemâat-i seyisân-ı ağayân-ı enderûnî adında farklı bir usta birimi daha kayıtlıdır. Daha sonraki kıstlarda rastlanmayan bu birim, muhtemelen

⁴⁷³ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 51-52, 67-68, 83-84; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20-21.

⁴⁷⁴ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a.

Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn ağalarının atlarının bakımıyla ilgilenmekteydi. Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa biriminin şakird bölüklerinin de her kıstta kaydı yer almamaktadır. Şakird bölüklerine dair veriler 972 (1565) Reşen ile 974 Masar (1566-67), Recce ve Reşen'de bulunmaktadır.⁴⁷⁵

Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa usta cemâat ve bölüklerine Istabl-ı Âmire teşkilâtı içinden veya dışından çeşitli yollarla nefer temin edilirdi. Büyük Âhûr'da mevcut görevliler hakkında 1566 senesine ait bir yoklama defterinde birimdeki usta personelin kökenine dair önemli veriler bulunmaktadır. Buna göre, mezkûr senede birimde kayıtlı toplam usta personel sayısı 46 kişidir. Bunlardan 2 kişinin müteveffa olduğu belirtilmiştir. Geriye kalan 44 kişinin ise 5'inin teşkilât içinden ve 39'unun teşkilât dışından birime kabul edildikleri görülmektedir. Teşkilât içinden gelenlerin 2'si taşra ahırlarındaki seyislikten, 2'si yine taşra ahırlarındaki seyis şakirdliğinden ve 1'i hassa nalbandlıktan geçiş yapmışlardı. Teşkilât dışından gelenlerin de 23'ü acemi oğlanlığından, 14'ü akrabalık ilişkisi üzerinden ve 2'si hariçten birime kaydedilmişlerdi. Bu verilerden hareketle birimde görev yapan usta personelin orantısız olarak %11,4'nün teşkilât içinden ve %88,6'sının teşkilât dışından birime dahil edildikleri anlaşılmaktadır. Burada vurgulanması gereken bir diğer husus da Istabl-ı Âmire'ye nefer tedarikinde önemli rol oynayan acemi oğlanı olmanın ve teşkilât içinde görev yapan akrabaların aracılığının birime girişteki etkisidir. Bu iki yöntemle birime kaydedilenlerin %84,1 gibi yüksek bir orana ulaştığı görülmektedir.⁴⁷⁶

Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa birimine terfî, becayış, feragat, vefat ve sâir nedenlerle usta veya şakird personel ihtiyacı hâlinde mîrâhûr-ı evvel bir tezkireyle durumu arz eder ve onaylanmasını müteâkip ilgili kişi görevine başlardı.⁴⁷⁷ Cemâat ve bölüklere usta olarak ibtidadan göreve başlandığında 1 akçe yevmiye alınırdı.⁴⁷⁸ Usta personel kıdem, yararlı bir hizmette bulunma veya başka bir nedenle gerektiğinde mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine yevmiyesine terakkî alabilirdi.⁴⁷⁹ Birimin âmiri konumundaki mehter/hayme-i mehter/mehter-i Enderûn haricindeki usta personelin

⁴⁷⁵ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 32, 34; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s.15-16, 31; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 15-16; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6a-6b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 102-103, 156-157; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 17-18; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 15-16, 154-155, 310-311, 478-479; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 10b-11a, 90b-91a, 174a-174b, 250b-251b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 11b-12a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 11b-12a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 20-21, 174-175, 338-339, 498-499.

⁴⁷⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 14b-15b.

⁴⁷⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 47; *KK. d.*, nr. 218, s. 14, 32, 41, 96; *KK. d.*, nr. 225, s. 6, 69; *KK. d.*, nr. 238, s. 196; *A. DVNS. MHM d.*, nr. 25, hk. 851, s. 77.

⁴⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 154, 155, 479.

⁴⁷⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 242, s. 12.

dönem içerisindeki günlük yevmiyeleri 1-7 akçe arasında değişmekteydi.⁴⁸⁰ Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa birimi Kapıkulu Süvari Ocaklarına personel temini hususunda önemli bir konuma sahipti. Nitekim dönem içerisinde herhangi bir nedenle birimden ayrılan usta personelin ekseriyeti Kapıkulu Süvari Ocakları'nın sipah bölüğüne geçmişti.⁴⁸¹ Birimin şakird bölüklerinde de ibtidadan göreve başladığında 1 akçe yevmiye alınırdu.⁴⁸² Şakirdler kendi usta cemâat ve bölüklerinin yanı sıra ihtiyaç durumunda teşkilât içinden farklı birimlere geçiş yapabilirlerdi. Bu şekildeki geçişlerde eğer terfi alınmıyorsa günlük yevmiyeleri yine 1 akçe olurdu. Şakirdlerin teşkilât içinden geçtikleri birimler arasında serrâcîn-i hassa ve serrâcîn-i sâni yer almaktaydı.⁴⁸³

Aşağıdaki Tablo 12'de görüleceği üzere seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa ile cemâat-i seyisân-ı ağayân-ı enderûnî usta cemâat ve bölüklerinde personel sayısı sırasıyla 3-79 ve 3-4 arasında değişmekteydi. Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî'de en az 974 Masar (1566) ve en fazla 1003 (1595) Reşen'de personel hizmet vermişti. Dört kıstta kayıtlı olan şakirdlerin sayıları ise 1-20 kişi arasında idi. En az 974 (1567) Reşen ve en fazla 972 (1565) Reşen'de şakird görev yapmıştı. Dönem içerisinde usta cemâat ve bölüklerinden seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassaya toplam 8-198,5 arasında yevmiye ödenmişti. Bu birime en az 974 Masar (1566) ve en fazla 1003 (1595) Reşen'de yevmiye verilmişti. Diğer usta cemâati seyisân-ı ağayân-ı Enderûniye ise kayıtlı oldukları kıstların tamamında toplam 9 akçe yevmiye ödemesi yapılmıştı. Şakird bölüklerine de toplam 1-20 akçe arasında değişen yevmiye ödenmişti. Şakirdler en az 974 (1567) Reşen ve en fazla 972 (1565) Reşen'de yevmiye almışlardı.

Tablo 12. Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ⁴⁸⁴	11+3	20	34	52+9	20

⁴⁸⁰ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 32, 34; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s.15-16, 31; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 15-16; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6a-6b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 102-103, 156-157; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 17-18; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 15-16, 154-155, 310-311, 478-479; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 10b-11a, 90b-91a, 174a-174b, 250b-251b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 11b-12a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 11b-12a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 20-21, 174-175, 338-339, 498-499.

⁴⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 154, 155, 479.

⁴⁸² BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 41.

⁴⁸³ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 47; *KK. d.*, nr. 218, s. 32, 41.

⁴⁸⁴ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 32, 34.

974 Masar (1566) ⁴⁸⁵	3+4	3	10	8+9	3
974 Recec (1566-67) ⁴⁸⁶	5+4	3	12	21+9	3
974 (1567) Reşen ⁴⁸⁷	5	5	10	21	1
974 (1566-67) ⁴⁸⁸	46	-	46	119,5	-
1000 (1592) Reşen ⁴⁸⁹	57	-	57	97,5	-
1000 (1592) Lezez ⁴⁹⁰	57	-	57	98	-
1002 (1593- 94) Recec ⁴⁹¹	57	-	57	98	-
1003 (1594) Masar ⁴⁹²	57	-	57	99,5	-
1003 (1594- 95) Recec ⁴⁹³	57	-	57	99,5	-
1003 (1595) Reşen ⁴⁹⁴	79	-	79	198,5	-
1003 (1595) Lezez ⁴⁹⁵	72	-	72	169,5	-
1004 (1595) Masar ⁴⁹⁶	71	-	71	157	-
1004 (1595- 96) Recec ⁴⁹⁷	71	-	71	157	-
1004 (1596) Reşen ⁴⁹⁸	71	-	71	157	-
1004 (1596) Lezez ⁴⁹⁹	71	-	71	157	-
1006 (1598) Reşen ⁵⁰⁰	57	-	57	131,5	-
1006 (1598) Lezez ⁵⁰¹	56	-	56	129	-

⁴⁸⁵ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s.15-16.

⁴⁸⁶ BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 15-16.

⁴⁸⁷ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 31

⁴⁸⁸ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6a-6b.

⁴⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 102-103.

⁴⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 156-157.

⁴⁹¹ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 17-18

⁴⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 15-16.

⁴⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 154-155.

⁴⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 310-311.

⁴⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 478-479.

⁴⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 10b-11a.

⁴⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 90b-91a.

⁴⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 174a-174b.

⁴⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 250b-251b.

⁵⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 11b-12a.

⁵⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 11b-12a.

1008 (1599) Masar ⁵⁰²	57	-	57	118	-
1008 (1599- 1600) Recec ⁵⁰³	57	-	57	118,5	-
1008 (1600) Reşen ⁵⁰⁴	57	-	57	118,5	-
1008 (1600) Lezez ⁵⁰⁵	57	-	57	118,5	-

Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i hassa biriminin yöneticisi mehter, hayme-i mehter veya mehter-i Enderûn adı verilen bir görevli idi. Aşağıdaki Tablo 13'te dönem içerisinde mehter, hayme-i mehter ve mehter-i Enderûn olan görevlilerin adları, aldıkları yevmiyeler ve görev yaptıkları esnada birimin adının nasıl zikredildiği gösterilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere dönem içerisinde beş farklı mehter/hayme-i mehter/mehter-i Enderûn görev yapmıştır. Bunlar Pervane Mehter, Mahmud Mehter, Nasuh Mehter, Ahmed Hayme-i Mehter, Yusuf b. Abdullah Mehter-i Enderûn'dur. Birim yöneticilerinin aldıkları günlük yevmiyeler 5-48,5 akçe arasında değişmektedir. Dönem içerisinde günlük yevmiye 974 (1566-67) Masar, Recec, Reşen'de Mahmud Mehter'e ve en fazla 1003 (1595) Lezez'de Ahmed Hayme-i Mehter'e ödenmiştir.

Tablo 13. Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî-i Hassa Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
972 (1565) Reşen ⁵⁰⁶	Pervane Mehter	9,5	Cemâat
974 (1566-67) Masar, Recec, Reşen ⁵⁰⁷	Mahmud Mehter	5	Cemâat
974 (1566-67) ⁵⁰⁸	Nasuh Mehter	24	Bölük
1000 (1592) Reşen, Lezez/1002 (1593-94) Recec/1003 (1594) Masar ⁵⁰⁹	Ahmed Hayme-i Mehter	41,5	Bölük
1003 (1594-95) Recec ⁵¹⁰	Ahmed Hayme-i Mehter	42,5	Bölük

⁵⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 20-21.

⁵⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 174-175.

⁵⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 338-339.

⁵⁰⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 498-499.

⁵⁰⁶ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 32.

⁵⁰⁷ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 15, 31; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 15.

⁵⁰⁸ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6a.

⁵⁰⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 102, 156; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 17; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 15.

⁵¹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 154.

1003 (1595) Reşen ⁵¹¹	Ahmed Hayme-i Mehter	47,5	Bölük
1003 (1595) Lezez ⁵¹²	Ahmed Hayme-i Mehter	48,5	Bölük
1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez ⁵¹³	Ahmed Hayme-i Mehter	45	Bölük
1006 (1598) Reşen, Lezez ⁵¹⁴	Ahmed Hayme-i Mehter	48	Bölük
1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez ⁵¹⁵	Yusuf b. Abdullah Mehter-i Enderûn	39,5	Bölük

2.3.2. Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî-i Hassa

Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa birimi Topkapı Sarayı'nın Bîrûn denilen dış kısmında hizmet veren görevlilerin atlarının bakımıyla ilgilenirdi. Mevâcib defterlerinde birimin adı 972 (1565) Reşen; 974 Recec (1566-67); 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de cemâat ve 974 (1566-67)'de bölük olarak kaydedilmiştir. Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassanın usta birim sayısı erken dönemlerde 1 adet idi ve daha sonraki süreçte bu rakam 40'a kadar çıktı. Usta cemâat ve bölüklerinin sayısı en az 972 (1565) Reşen; 974 Recec (1566-67); 974 (1566-67)'de ve en fazla 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598-99) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen ve Lezez'de idi. Usta cemâat ve bölüklerinin aynı zamanda 1 ila 7 arasında değişen şakird bölükleri de vardı. Şakird bölükleri en az 972 (1565) Reşen; 974 Recec (1566-67); 974 (1566-67)'de ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen ve Lezez'de bulunuyordu.⁵¹⁶

Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa birimine İstabl-ı Âmire teşkilâtı içi ve dışından çeşitli kaynaklardan nefer kaydedilirdi. Büyük Âhûr'daki görevlilerin 1566 senesindeki

⁵¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 310.

⁵¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 478.

⁵¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 10b, 90b, 174a, 250b.

⁵¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 11b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 11b.

⁵¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 20, 174, 338, 498.

⁵¹⁶ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 33-34; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 16; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6b-8b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 104-119, 158-171; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 19-34; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 17-32, 156-171, 312-328, 480-496; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 11b-19b, 91b-99b, 174b-181a, 252a-260a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 12b-20b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 12a-20b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 22-38, 176-192, 340-356, 500-516.

durumuna dair bir yoklama defterinde birimdeki usta ve şakirdlerin kökenleri hakkında önemli verilere ulaşılabilmektedir. Söz konusu deftere göre birimdeki toplam personel sayısı 158 kişi olarak verilmiştir. Bu personelden 96'sı usta ve 62'si şakirdir. Ustalardan 9'unun teşkilât içinden, 52'sinin teşkilât dışından geldiği ve 35'inin ise kökeni hakkında bir açıklama yapılmadığı görülmektedir. Teşkilât içinden birime kaydedilen ustalardan 4'ü seyislikten, 3'ü saraçlıktan, 1'i birim bölükbaşılığın ve 1'i İstanbul'un Anadolu yakasında İstabl-ı Âmire'ye ait çayırın bekçiliğinden gelmektedir. Teşkilât dışından gelen ustalardan 26'sı bir devlet görevlisinin kulu, kul kardeşi veya kul oğlu, 20'si acemi oğlanı, 4'ü İstabl-ı Âmire'deki seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa birimi yahut farklı birimdeki personelin akrabası ve 2'si hariç kökenlidir. Bu veriler çerçevesinde değerlendirildiğinde usta personelin %9,4'nün teşkilât içinden ve %54,2'sinin teşkilât dışından geldiği, buna karşılık %36,4'nünün hakkında açıklama bulunmadığı görülmektedir. Teşkilât içi ve dışı şeklinde bir ayırım yapılmadığında birime usta personel tedarikinde %48 oranla en fazla katkı sağlayanların acemi oğlanları ve kul kökenliler olduğu belirtilmelidir. Diğer taraftan, şakirdlerden 22'sinin acemi oğlanı ve 5'inin Kuzey Afrika'dan pişkeş gelen kişilerden oluştuğu görülmektedir. Şakirdlerden 35'nin kökeni hakkında ise bir malûmat bulunmamaktadır.⁵¹⁷

Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa birimi usta/şakird cemâat ve bölüklerine ihtiyaç halinde nefer kaydedilmesi veya farklı bir birime geçiş mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifte bulunup onaylanmasının ardından gerçekleşirdi.⁵¹⁸ Birimde usta/şakird cemâat ve bölüklerine nefer kaydedilirken ilgili kişiye kadro tahsisi anlamına gelen bir gedik verilmesi gerekirdi.⁵¹⁹ Usta personel ibtidadan göreve başladığında kanunları üzere 4 akçe yevmiye alırdı.⁵²⁰ Daha sonraki süreçte kıdem, terfi, faydalı hizmette bulunma veya uygun başka bir gerekçe oluştuğunda yevmiyelerine terakkî almaları mümkündü.⁵²¹ Diğer taraftan, birim içi usta cemâat/bölükleri arasındaki becayişlerde usta personel ibtidadan göreve başlamazdı. Bu durum farklı birimlerin usta cemâat/bölüklerinden seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassaya geçişlerde de değişmemekteydi.⁵²² Usta personele timar tevcihleri de mîrâhûr-ı evvelin arzı üzerine gerçekleşirdi. Bu tevcih eğer ibtidadan

⁵¹⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 16a-20a.

⁵¹⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 11; *KK. d.*, nr. 220, s. 136.

⁵¹⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 242, s. 238.

⁵²⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 16a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 18a-18b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 157 (M), 159, 160, 165; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 18, 27, 158, 318, 321; *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 33-34; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 27.

⁵²¹ BOA, *KK. d.*, nr. 253, s. 192.

⁵²² BOA, *KK. d.*, nr. 238, s. 59; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 16b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 111; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 12b, 97a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 18, 28, 158, 165, 488; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 22, 29, 171, 181.

ise timarın 3.000 akçelik olması kanundu.⁵²³ Birimdeki usta personel terfi, becayış, vefat ve sâir nedenlerle birim içi ve dışında farklı görevlere geçiş yapabiliyordu. Birim dışında geçtikleri yerler arasında tespit edilebildiği kadarıyla seyisân-ı esbân-ı Enderûnî-i hassa, serrâcîn-i hassa, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, tayyân-ı Bursa ocağı, mâdiyân-ı hassa Emirgazili, Filibe, Karinabad ocakları, müteferriğân-ı hassa, korucuyân-ı hassa, Yanbolu'da görev yapan voynukların seraskerliği ve gönüllü askerliği bulunuyordu.⁵²⁴ Birimde şakird bölüklerine kabullerde de ustalarda olduğu gibi ilgili kişiye gedik tahsis edilirdi. Bölüklerde kayıtlı olanların dışındakiler gediksiz ve 3-4 yıl maaş almadan ustaların yanında hizmet verirdi. Şakirdler bu sürecin ardından usta cemâat ve bölüklerine geçiş yaparlardı. Usta cemâat ve bölüklerine ibtidadan göreve başladıklarında 1 akçe yevmiye alırlardı.⁵²⁵ Şakirdlerin terfi alıp yoğun olarak geçiş yaptıkları birim doğal olarak seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa idi. Bunun yanı sıra ustalığa terfi ederek veya şakird olarak geçiş yaptıkları birimler arasında tespit edilebildiği kadarıyla mâdiyân-ı hassa Sultanönü, İnönü ocakları ile serrâcîn-i hassa bulunuyordu.⁵²⁶

Aşağıdaki Tablo 14'te görüleceği üzere seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa usta cemâat ve bölüklerindeki toplam personel mevcudu 11-404 kişi arasında değişiyordu. İncelenen dönem içerisinde en az 974 Recec (1566-67) ve en fazla 1003 (1595) Lezez kıstında personel hizmet vermişti. Şakird bölüklerindeki personel mevcudu ise toplam 6-143 kişi arasında değişkenlik gösteriyordu. En az 974 Recec (1566-67) ve en fazla 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen kıstlarında şakird görev yapmıştı. Usta cemâat ve bölüklerine toplam 31-2.410 akçe arasında değişen yevmiye ödenmişti. Şakird bölüklerine verilen yevmiye toplamı da 4-143 akçe arasında idi. Usta cemâat ve bölüklerine en az 974 Recec (1566-67) ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de; şakird bölüklerine ise en az yine 974 Recec (1566-67) ve en fazla 1004 (1595-96), Masar, Recec ve Reşen'de yevmiye verilmişti.

Tablo 14. Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

⁵²³ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 225, s. 299; *KK. d.*, nr. 225, s. 299; *KK. d.*, nr. 242, s. 228.

⁵²⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 229, s. 9; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 21, 33; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 16; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 104, 111, 112, 158; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 14b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 25, 502; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 24; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 176a, 253b, 255a, 256a.

⁵²⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 18b; *KK. d.*, nr. 218, s. 11; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 32; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 16; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 117, 169, 170, 171; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 20a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 29.

⁵²⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 220, s. 123; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 356, 513; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 169.

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ⁵²⁷	56	12	68	222	12
974 Recec (1566-67) ⁵²⁸	11	6	17	31	4
974 (1566-67) ⁵²⁹	97	62	159	553	73
1000 (1592) Reşen ⁵³⁰	359	134	493	1.988,5	134
1000 (1592) Lezez ⁵³¹	351	134	485	2.002	134
1002 (1593-94) Recec ⁵³²	361	134	495	2.028	133
1003 (1594) Masar ⁵³³	359	132	491	2.016,5	132
1003 (1594-95) Recec ⁵³⁴	359	132	491	1.982	132
1003 (1595) Reşen ⁵³⁵	380	142	522	2.322,5	142
1003 (1595) Lezez ⁵³⁶	404	142	546	2.382,5	142
1004 (1595) Masar ⁵³⁷	384	143	527	2.382	143
1004 (1595-96) Recec ⁵³⁸	384	143	527	2.410	143
1004 (1596) Reşen ⁵³⁹	382	143	525	2.374,5	143
1004 (1596) Lezez ⁵⁴⁰	281	100	381	1.839	100
1006 (1598) Reşen ⁵⁴¹	371	136	507	2.321	136

⁵²⁷ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 33-34.

⁵²⁸ BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 16.

⁵²⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6b-8b.

⁵³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 104-119.

⁵³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 158-171.

⁵³² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 19-34.

⁵³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 17-32.

⁵³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 156-171.

⁵³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 312-328.

⁵³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 480-496.

⁵³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 11b-19b.

⁵³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 91b-99b.

⁵³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 174b-181a.

⁵⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 252a-260a.

⁵⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 12b-20b.

1006 (1598) Lezez ⁵⁴²	375	134	509	2.336	133
1008 (1599) Masar ⁵⁴³	373	138	511	2.321	138
1008 (1599-1600) Recec ⁵⁴⁴	385	139	524	2.344,5	139
1008 (1600) Reşen ⁵⁴⁵	351	139	490	2.335,5	139
1008 (1600) Lezez ⁵⁴⁶	372	139	511	2.345,5	139

Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa biriminin idarî yöneticisi bölükbaşı/mehter-i has idi. Mevâcib defterlerinde 974 (1566-67) Recec kısı haricinde birimin yöneticileri mehter veya mehter-i has şeklinde gösterilmektedir. Aşağıdaki Tablo 15'te seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassanın yöneticilerinin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler görülmektedir. Buna göre dönem içerisinde sekiz farklı kişinin yöneticilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların adı Kasım, Korkud, Hamza, Hasan b. Hamza, Yusuf b. Abdullah, Osman b. Yunus, Mehmed b. Abdullah, Ali b. Hasan'dır. Birim bölükbaşı/mehter-i haslarına verilen günlük yevmiyelerin 5-56,5 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Günlük yevmiye en az 974 (1566-67) Recec'de Korkud'a ve en fazla 1008 (1600) Reşen, Lezez'de Ali b. Hasan'a ödenmiştir.

Tablo 15. Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî-i Hassa Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
972 (1565) Reşen ⁵⁴⁷	Kasım	8	Cemâat
974 (1566-67) Recec ⁵⁴⁸	Korkud	5	Cemâat
974 (1566-67) ⁵⁴⁹	Hamza	19,5	Bölük
1000 (1592) Reşen ⁵⁵⁰	Hasan b. Hamza	23	Cemâat
1000 (1592) Lezez/1002 (1593-94) Recec ⁵⁵¹	Hasan b. Hamza	24	Cemâat

⁵⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 12b-20b.

⁵⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 22-38.

⁵⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 176-192.

⁵⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 340-356.

⁵⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 500-516.

⁵⁴⁷ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 33.

⁵⁴⁸ BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 16.

⁵⁴⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 6b.

⁵⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 104.

⁵⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 158; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 19.

1003 (1594) Masar ⁵⁵²	Yusuf b. Abdullah	27	Cemâat
1003 (1594-95) Recec ⁵⁵³	Yusuf b. Abdullah	28	Cemâat
1003 (1595) Reşen, Lezez ⁵⁵⁴	Yusuf b. Abdullah	31,5	Cemâat
1004 (1595) Masar ⁵⁵⁵	Yusuf b. Abdullah	33,5	Cemâat
1004 (1595-96) Recec ⁵⁵⁶	Osman b. Yunus	30	Cemâat
1004 (1596) Reşen ⁵⁵⁷	Osman b. Yunus	31	Cemâat
1004 (1596) Lezez ⁵⁵⁸	Osman b. Yunus	32	Cemâat
1006 (1598) Reşen ⁵⁵⁹	Yusuf b. Abdullah	37	Cemâat
1006 (1598) Lezez ⁵⁶⁰	Yusuf b. Abdullah	37,5	Cemâat
1008 (1599) Masar ⁵⁶¹	Mehmed b. Abdullah	23,5	Cemâat
1008 (1599-1600) Recec ⁵⁶²	Ali b. Hasan	56	
1008 (1600) Reşen, Lezez ⁵⁶³	Ali b. Hasan	56,5	

2.3.2.1. Mâdiyân-ı Hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad Ocakları

Farsça kökenli bir kelime olan mâdiyân, sözlükte kısarak anlamına gelir.⁵⁶⁴ Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa zümresine bağlı görevli gruplarından biri olan mâdiyân-ı hassaya, yund oğlanları veya yundciyan da denilir. Bu birime bağlı görevlilerden bir kısmı yerine getirdikleri hizmet karşılığı timar tasarruf eder; diğer kısmı ise, vergiden muaf tutulurdu. Her bir yund ocağının başında yönetici olarak bölükbaşılar görev yapardı ve vefat ettiklerinde yerlerine oğulları getirilirlerdi. Mâdiyân-ı hassa, taşrada Büyük Âhûr'a bağlı Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad'daki yund ocaklarında kısarak yetiştirilmesi ve her türlü bakımıyla ilgilenirdi. Bu çerçevede başlıca görevleri arasında yund ocaklarındaki hayvanları güderek terbiye etmek; ağıllarını ve gölgeliklerini yapmak; mîriye ait otlukları biçerek muhafazasını sağlamak; gerektiğinde ücreti mukabilinde dışarıdan ot satın almak; İstanbul'a hayvan gönderilmesi ve gerekirse

⁵⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 17.

⁵⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 156.

⁵⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 312, 480.

⁵⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 11b.

⁵⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 91b.

⁵⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 174b.

⁵⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 252a.

⁵⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 12b.

⁵⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 12b.

⁵⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 22.

⁵⁶² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 176.

⁵⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 340, 500.

⁵⁶⁴ Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 379.

görevlendirdikleri yedekçilerin yol harcırahlarını karşılamak bulunuyordu.⁵⁶⁵ İncelenen dönemin mevâcib defterlerinde mâdiyân-ı hassa ocaklarıyla ilgili 974 (1566-67) senesi ve 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında veriler yer almaktadır. Bu kıstların tamamında mâdiyân-ı hassa ocakları bölük olarak zikredilmiştir ve her biri birer adet usta bölüğüne sahiptir. Sultanönü haricindeki diğer ocakların aynı zamanda birer adet şakird bölüğü bulunmaktadır.⁵⁶⁶

Mâdiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocaklarına hangi kaynaklardan nefer temin edildiğine dair 1566 senesi Büyük Âhûr yoklama defterinde toplu bir değerlendirmeye imkân veren verilere ulaşılabilmektedir. Söz konusu deftere göre mâdiyân-ı hassa ocaklarında toplam 105'i usta ve 41'i şakird olmak üzere toplam 146 personel bulunmaktadır. Ustalardan 33'ü Emirgazili, 24'ü İnönü, 20'si Sultanönü ve 28'i Karinabad ocağında vazifelidir. Şakirdlerden de 13'ü Emirgazili, 14'ü İnönü ve 14'ü Karinabad ocağına kayıtlıdır. Ocakların tamamını kapsayacak şekilde bir değerlendirme yapıldığında usta personelin 7'sinin teşkilât içi ve 19'unun teşkilât dışından geldikleri görülmektedir. 89 adet usta personelin kökeni hakkında da bir malûmat bulunmamaktadır. Teşkilât içinden ustalığa terfi edenlerin 1'i rahtvân, 1 nalband, 2'si bölükbaşı ve 3'ü seyis kökenlidir. Teşkilât dışından ocaklara geçiş yapanların ise 13'ü acemi oğlanı, 2'si kul ve 2'sinin akrabalık ilişkisi nedeniyle kaydedildikleri görülmektedir. Kökenleri hakkında veri bulunan usta personelden %27'si teşkilât içinden ve %73'ü teşkilât dışından ocaklara girmişlerdir. Şakirdlerin ise 6'sının teşkilât dışından geldiği ve geriye kalan 35 kişi hakkında da bir bilgi verilmediği ifade edilmelidir. Teşkilât dışından ocaklara kaydedilen şakirdlerin tamamı acemi oğlanı kökenlidir.⁵⁶⁷

Mâdiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocaklarına ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin arzı üzerine usta veya şakird kaydedildiğinde ilgili kişiye mahlûle düşenden gedik verilirdi. Gedik alıp ibtidadan göreve başladıklarında ustalar 4 ve şakirdler 1 akçe yevmiye alırlardı. Diğer taraftan, ocaklarda kayıtlı olanların

⁵⁶⁵ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 497-498; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 370-371.

⁵⁶⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 9b-10a, 13a-14a, 22b-23a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 120-124, 172-176; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 35-39; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33-37, 172-176; 328-333, 496-501; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 19b-22a, 99b-102a, 181b-183b, 260a-262b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 20b-23a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 20b-23a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 38-43, 192-197, 356-361, 516-521.

⁵⁶⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 20b-22a, 28a-30a.

dışında da şakirdler vardı. Bunlar yetiştirilene dek belirli bir süre gediksiz ve yevmiyesiz hizmet ederlerdi.⁵⁶⁸ Ocaklardaki usta personel terfi, becayış, vefat ve sair nedenlerle gerektiğinde farklı bir birime yahut teşkilât dışından farklı bir göreve geçiş yapabiliyordu. Usta personelin tespit edilebildiği kadarıyla geçtikleri birim ve görevler arasında seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa, korucuyân-ı çayırhâ-i hassa, dergâh-ı alî çavuşluğu, Kapıkulu Süvari Ocakları sipahiliği bulunuyordu.⁵⁶⁹

Aşağıdaki Tablo 16, 17, 18, 19, 20’de mâdiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocaklarının usta ve şakird bölüklerinde görev yapan personelin sayıları ve aldıkları yevmiyeler bulunmaktadır. Buna göre dönem içerisinde ocaklardan Filibe’de 4-19; Emirgazili’de 4-33; İnönü’de 1-24; Sultanönü’de 3-33 ve Karinabad’da 2-28 arasında değişen usta personel hizmet vermişti. En az usta personel ocakların tamamında 1004 (1596) Lezez’de ve en fazla Filibe ile Sultanönü’de 1000 (1592) Reşen, Lezez, 1002 (1593-94) Recec, 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez, 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, 1006 (1598) Reşen, Lezez, 1008 (1599-1600), Masar, Recec, Reşen, Lezez’de; Emirgazili, İnönü ve Karinabad’da da 974 (1566-67)’de görev yapmıştı. Şakird bölüklerindeki personel sayısı ise Filibe’de bütün kıstlarda 5 kişi idi. Emirgazili’de 2-13; İnönü’de 8-15 ve Karinabad’da 3-14 kişi arasında değişmekteydi. Dönem içerisinde ocaklarda görev yapan usta personele toplam Filibe’de 31-165,5; Emirgazili’de 58,5-154; İnönü’de 27-129,5; Sultanönü’de 20,5-110 ve Karinabad’da 15,5-135,5 akçe arasında yevmiye ödenmişti. Şakird bölüklerindeki personele de Filibe’de 3-5; Emirgazili’de 2-10,5; İnönü’de 8-15,5 ve Karinabad’da 3-14 akçe arasında toplam yevmiye ödemesi yapılmıştı.

Tablo 16. Mâdiyân-ı Hassa Filibe Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁵⁷⁰	19	5	24	119,5	5

⁵⁶⁸ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 20b, 27b, 28b-29a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 22b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 519, 521; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 172; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 172, 328.

⁵⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 21b; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 182a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 21b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 356, 360; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 172, 176.

⁵⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 120.

1000 (1592) Lezez ⁵⁷¹	19	5	24	118	5
1002 (1593-94) Recec ⁵⁷²	19	5	24	127	5
1003 (1594) Masar ⁵⁷³	19	5	24	128	5
1003 (1594-95) Recec ⁵⁷⁴	19	5	24	117,5	5
1003 (1595) Reşen ⁵⁷⁵	19	5	24	119	5
1003 (1595) Lezez ⁵⁷⁶	19	5	24	123	5
1004 (1595) Masar ⁵⁷⁷	19	5	24	120,5	5
1004 (1595-96) Recec ⁵⁷⁸	19	5	24	121,5	5
1004 (1596) Reşen ⁵⁷⁹	19	5	24	124,5	5
1004 (1596) Lezez ⁵⁸⁰	4	3	7	31	3
1006 (1598) Reşen ⁵⁸¹	18	5	23	130	5
1006 (1598) Lezez ⁵⁸²	18	5	23	165,5	5
1008 (1599) Masar ⁵⁸³	18	5	23	132	5
1008 (1599-1600) Recec ⁵⁸⁴	19	5	24	145,5	5
1008 (1600) Reşen ⁵⁸⁵	19	5	24	135,5	5
1008 (1600) Lezez ⁵⁸⁶	19	5	24	140	5

⁵⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 172.

⁵⁷² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 35.

⁵⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33.

⁵⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 172.

⁵⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 328-329.

⁵⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 496-497.

⁵⁷⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 19b-20a.

⁵⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 99b-100a.

⁵⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 181b.

⁵⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 260a-260b.

⁵⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 20b.

⁵⁸² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 20b-21a.

⁵⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 38-39.

⁵⁸⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 192-193.

⁵⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 356-357.

⁵⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 516-517.

Tablo 17. Mâdiyân-ı Hassa Emirgazili Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
974 (1566-67) ⁵⁸⁷	33	13	46	154	10,5
1000 (1592) Reşen ⁵⁸⁸	21	10	31	138,5	10
1000 (1592) Lezez ⁵⁸⁹	21	10	31	138,5	10
1002 (1593-94) Recec ⁵⁹⁰	21	10	31	139	10
1003 (1594) Masar ⁵⁹¹	21	10	31	141,5	10
1003 (1594-95) Recec ⁵⁹²	21	10	31	141,5	10
1003 (1595) Reşen ⁵⁹³	21	10	31	153	10
1003 (1595) Lezez ⁵⁹⁴	21	10	31	153	10
1004 (1595) Masar ⁵⁹⁵	21	10	31	153,5	10
1004 (1595-96) Recec ⁵⁹⁶	21	10	31	149,5	10
1004 (1596) Reşen ⁵⁹⁷	21	10	31	152,5	10
1004 (1596) Lezez ⁵⁹⁸	4	2	6	58,5	2
1006 (1598) Reşen ⁵⁹⁹	21	10	31	148,5	10
1006 (1598) Lezez ⁶⁰⁰	21	10	31	152,5	10

⁵⁸⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 9b-10a.

⁵⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 121.

⁵⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 173.

⁵⁹⁰ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 36.

⁵⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 34.

⁵⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 173.

⁵⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 330.

⁵⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 498.

⁵⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 20b.

⁵⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 100b.

⁵⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 182a.

⁵⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 161a.

⁵⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 21b, 23a.

⁶⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 21b.

1008 (1599) Masar ⁶⁰¹	21	10	31	141	10
1008 (1599-1600) Recec ⁶⁰²	21	10	31	145	10
1008 (1600) Reşen ⁶⁰³	21	10	31	145	10
1008 (1600) Lezez ⁶⁰⁴	21	10	31	145	10

Tablo 18. Mâdiyân-ı Hassa İnönü Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
974 (1566-67) ⁶⁰⁵	24	15	39	122,5	15,5
1000 (1592) Reşen ⁶⁰⁶	19	8	27	116	8
1000 (1592) Lezez ⁶⁰⁷	19	8	27	116	8
1002 (1593-94) Recec ⁶⁰⁸	19	8	27	116	8
1003 (1594) Masar ⁶⁰⁹	19	8	27	116	8
1003 (1594-95) Recec ⁶¹⁰	19	8	27	116	8
1003 (1595) Reşen ⁶¹¹	19	8	27	126	8
1003 (1595) Lezez ⁶¹²	19	8	27	126	8
1004 (1595) Masar ⁶¹³	19	8	27	127	8
1004	19	8	27	129,5	8

⁶⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 40.

⁶⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 194.

⁶⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 358.

⁶⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 518.

⁶⁰⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 13a-13b.

⁶⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 122-123.

⁶⁰⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 174-175.

⁶⁰⁸ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 37-38.

⁶⁰⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 35-36.

⁶¹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 174-175.

⁶¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 331-332.

⁶¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 499-500.

⁶¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 21a-21b.

(1595-96) Recec ⁶¹⁴					
1004 (1596) Reşen ⁶¹⁵	19	8	27	129	8
1004 (1596) Lezez ⁶¹⁶	1	-	1	27	-
1006 (1598) Reşen ⁶¹⁷	18	8	26	91	8
1006 (1598) Lezez ⁶¹⁸	18	8	26	87	8
1008 (1599) Masar ⁶¹⁹	19	8	27	95	8
1008 (1599-1600) Recec ⁶²⁰	19	8	27	99	8
1008 (1600) Reşen ⁶²¹	19	8	27	99	8
1008 (1600) Lezez ⁶²²	19	8	27	101	8

Tablo 19. Mâdiyân-ı Hassa Sultanönü Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
974 (1566-67) ⁶²³	21	-	-	56,5	-
1000 (1592) Reşen ⁶²⁴	33	-	33	91	-
1000 (1592) Lezez ⁶²⁵	33	-	33	91	-
1002 (1593-94) Recec ⁶²⁶	33	-	33	93	-
1003 (1594) Masar ⁶²⁷	33	-	33	93	-

⁶¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 101a-101b.

⁶¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 182b-183a.

⁶¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 261b-262a.

⁶¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 22a-22b.

⁶¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 22a-22b.

⁶¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 41-42.

⁶²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 195-196.

⁶²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 359-360.

⁶²² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 519-520.

⁶²³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 13b-14a.

⁶²⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 123.

⁶²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 175.

⁶²⁶ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 38.

⁶²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 36.

1003 (1594-95) Recec ⁶²⁸	33	-	33	93	-
1003 (1595) Reşen ⁶²⁹	33	-	33	106	-
1003 (1595) Lezez ⁶³⁰	33	-	33	107	-
1004 (1595) Masar ⁶³¹	33	-	33	107,5	-
1004 (1595-96) Recec ⁶³²	33	-	33	107,5	-
1004 (1596) Reşen ⁶³³	33	-	33	109,5	-
1004 (1596) Lezez ⁶³⁴	3	-	3	20,5	-
1006 (1598) Reşen ⁶³⁵	33	-	33	106	-
1006 (1598) Lezez ⁶³⁶	33	-	33	110	-
1008 (1599) Masar ⁶³⁷	33	-	33	107	-
1008 (1599-1600) Recec ⁶³⁸	33	-	33	109	-
1008 (1600) Reşen ⁶³⁹	33	-	33	109	-
1008 (1600) Lezez ⁶⁴⁰	33	-	33	109	-

Tablo 20. Mâdiyân-ı Hassa Karinabad Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
-------------------	----------------	------------------	------------------------------	-----------------------------------	--

⁶²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 175.

⁶²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 332.

⁶³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 500.

⁶³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 21b.

⁶³² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 101b.

⁶³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 183a.

⁶³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 262a.

⁶³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 22a.

⁶³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 22b.

⁶³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 42.

⁶³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 196.

⁶³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 260.

⁶⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 520.

974 (1566-67) ⁶⁴¹	28	14	42	135,5	14
1000 (1592) Reşen ⁶⁴²	19	10	29	93,5	10
1000 (1592) Lezez ⁶⁴³	19	10	29	93,5	10
1002 (1593-94) Recec ⁶⁴⁴	19	10	29	88,5	10
1003 (1594) Masar ⁶⁴⁵	19	10	29	94,5	10
1003 (1594-95) Recec ⁶⁴⁶	19	10	29	94,5	10
1003 (1595) Reşen ⁶⁴⁷	19	10	29	104,5	10
1003 (1595) Lezez ⁶⁴⁸	19	10	29	104,5	10
1004 (1595) Masar ⁶⁴⁹	19	10	29	104,5	10
1004 (1595-96) Recec ⁶⁵⁰	19	10	29	104,5	10
1004 (1596) Reşen ⁶⁵¹	19	10	29	104,5	10
1004 (1596) Lezez ⁶⁵²	2	3	5	15,5	3
1006 (1598) Reşen ⁶⁵³	18	19	28	95	10
1006 (1598) Lezez ⁶⁵⁴	19	10	29	117	10
1008 (1599) Masar ⁶⁵⁵	19	10	29	105	10
1008 (1599- 1600) Recec ⁶⁵⁶	19	10	29	105	10

⁶⁴¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 22b-23a.

⁶⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 124.

⁶⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 176.

⁶⁴⁴ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 39.

⁶⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 37.

⁶⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 176.

⁶⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 333.

⁶⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 501.

⁶⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 22a.

⁶⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 102a.

⁶⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 183b.

⁶⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 262b.

⁶⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 23a. Bu kısta kâtip bölük adını sehven Emirgazili şeklinde kaydetmiştir; ancak, Karınabad olmalıdır. Çünkü bu kıstın Emirgazili bölümü ile ilgili verisi daha önce verilmiştir.

⁶⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 23a.

⁶⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 43.

⁶⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 197.

1008 (1600) Reşen ⁶⁵⁷	19	10	29	105	10
1008 (1600) Lezez ⁶⁵⁸	19	10	29	100	10

Yukarıda da zikredildiği üzere mâdiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karınabad ocaklarının her birinin başında yönetici olarak bölükbaşılar bulunuyordu. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde ocaklardan Emirgazili’de iki; İnönü’de dört; Sultanönü’nde üç ve Karınabad iki farklı bölükbaşı görev yaptığı görülmektedir. Filibe ocağında ise aynı kişi değişmeden bölükbaşı olarak kalmıştır. Ocaklarda bölükbaşı olarak görev yapanların adları Emirgazili’de Yusuf ve Osman b. Cafer; İnönü’de Hamza, Ferhad, Ali, Mustafa Eyüp; Sultanönü’nde Muhyiddin, Nasuh, Hasan; Karınabad’da Ali Solak, Ali b. Mehmed ve Filibe’de Mehmed b. Mustafa’dır. Bölükbaşılara verilen günlük ücretler Emirgazili’de 14,5-43; İnönü’de 10-27; Sultanönü’nde 11-21,5; Karınabad’da 9-19,5 ve Filibe’de 11,5-19 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiyeyi en az Emirgazili’de 974 (1566-67)’te Yusuf; İnönü’de 1006 (M. 1598) Reşen, Lezez’de Ali; Sultanönü’nde 974 (1566-67)’te Muhyiddin; Karınabad’da 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec’de Ali b. Mehmed; Filibe’de 1000 (1592) Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Mustafa b. Mehmed almıştır. Günlük yevmiye en fazla ise Emirgazili’de 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Osman b. Cafer’e; İnönü’de 1004 (1595-96) Recec, Reşen, Lezez’de Ferhad’a; Sultanönü’nde 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Nasuh’a; Karınabad’da 974 (1566-67)’te Ali Solak’a; Filibe’de 1000 (1592) Reşen’de Mehmed b. Mustafa’ya ödenmiştir. Ocaklardaki diğer usta personelin günlük yevmiyeleri de Emirgazili’de 4-16; İnönü’de 3-12; Sultanönü’nde 1-8,5; Karınabad’da 4-9 ve Filibe’de 4-29 akçe arasında değişmektedir.⁶⁵⁹

2.3.2.2. Tayyân-ı Hassa Ada-i Edirne ve Bursa Ocakları

Seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa zümresine bağlı birimlerden bir diğeri de tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocakları idi. XV-XVI. yüzyılda taşrada köklü bir kurumsal

⁶⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 361.

⁶⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 521.

⁶⁵⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 9b-10a, 13a-14a, 22b-23a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 120-124, 172-176; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 35-39; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33-37, 172-176; 328-333, 496-501; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 19b-22a, 99b-102a, 181b-183b, 260a-262b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 20b-23a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 20b-23a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 38-43, 192-197, 356-361, 516-521.

yapıya sahip olan tayyân-ı hassa birimi, adı geçen ocaklardaki İstabl-ı Âmire'ye ait çiftliklerde tay yetiştirmek ve bunu tamamlayan işleri yerine getirmekle mükellefi. Her bir çiftlik senede yetiştirdiği 2 adet tayı saraya gönderirdi. Eğer taycı çiftliklerinin geliri 500 akçeden fazla ise bu yerler 2 kulluk, yani 4 adet tay yetiştirirlerdi. Kanunnamelerine göre çiftlikler yetiştirmenin yanı sıra tayların, eğeri, nalı ve yeminin tedariki; barındıkları ahırların inşa ve onarımı; yetişkin hale geldiklerinde bölükbaşılara tesliminden de sorumlulardı. Ayrıca, bölgelerindeki hassa çayırlardan otların biçilip kurutularak İstanbul'a ve diğer has ahırlara göndermek taycı çiftliklerinin görevleri arasındaydı. Yerine getirdikleri bu görevler mukabilinde çiftlikler devlete ödeyecekleri vergiden muaf⁶⁶⁰ tutulurlardı. Ancak bölgelerindeki hassa çayırların otunun biçilip satılmasından elde edilecek gelir karşılığında senelik 18.000 akçe Hazine-i Âmire'ye göndermeleri gerekirdi. Bu meblağ II. Mehmed döneminde yapılan bir düzenlemeyle önce 10.000 akçeye indirilmiş ve daha sonra II. Bayezid tarafından tamamen kaldırılmıştı.⁶⁶¹ İncelenen dönemin mevâcib defterlerinde tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarıyla ilgili 974 (1566-67) senesi ve 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (M. 1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında veriler yer almaktadır. Söz konusu kıstlarda tayyân-ı hassa ocakları bölük olarak zikredilmiştir. Ayrıca her iki ocak da birer adet usta ve şakird bölüğüne sahiptir.⁶⁶²

Tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarında görev yapan personelin hangi yollarla birime kabul edildiklerine dair 1566 senesine ait Büyük Âhûr yoklama defterinde önemli veriler yer almaktadır. Bu deftere göre tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ocağında kayıtlı personelin toplam sayısı 20 kişidir. Bunlardan 13'ü usta ve 7'si şakirdidir. Usta personelin köken itibarıyla 1'nin teşkilât içinden, 11'nin teşkilât dışından geldikleri ve 1'inin kökeni hakkında da bilgi olmadığı görülmektedir. Teşkilât içinden birime giriş yapan 1 kişi saraç şakirdliğinden gelmiştir. Teşkilât dışından kaydedilenlerin ise 4'ünün acemi oğlanı, 2'nin kul kökenli olduğu ve 1'nin de akrabalık ilişkisiyle birime girdiği

⁶⁶⁰ Tayıcılara yerine getirdikleri görevler karşılığında vergiden muaf olmakla birlikte zaman zaman yerel yöneticiler ile aralarında bu hususta anlaşmazlıklar yaşanabilmekteydi. Böyle durumlarda merkezden emirler gönderilerek tayıcılara müdahalede bulunulmaması hatırlatılırdı bkz. BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 430, 1513.

⁶⁶¹ Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren yay., İstanbul 1990, s. 149-153.

⁶⁶² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 9a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 121-122, 172, 174; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 35, 37; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33-35, 172-174, 329, 331, 497, 499; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 20a, 21a, 100a, 101a, 181a, 182b, 260a, 261b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 21a, 22a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 21b-22a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 39, 41, 193, 195, 357, 359, 517, 519.

anlaşılmaktadır. Birimdeki 7 şakirdin 1'inin kul kökenli olduğu ve 6'sı hakkında ise açıklama yapılmadığı ifade edilmelidir. Deftere göre tayyân-ı hassa Bursa ocağındaki toplam personel sayısı 22 kişiden mürekkeptir. Bunlardan 12'si usta ve 10'u şakirdir. Usta personelden 1'i teşkilât içi ve 7'si teşkilât dışından birime girmişlerdir. 4 kişinin kökeni hakkında ise bir açıklama yapılmamıştır. Teşkilât içinden gelen 1 kişinin daha önceki görevi bölükbaşılıktır. Teşkilât dışından birime kaydedilenlerin de 4'ü acemi oğlanı ve 3'ü kul kökenlidir. Birimdeki şakirdlerin 7'sinin kökeni hakkında bir bilgi verilmemiştir. Geriye kalanların 2'sinin acemi oğlanı olduğu ve 1'nin de pişkeş gelen Araplardan yetiştirilmek üzere birime kaydedildikleri görülmektedir.⁶⁶³

Tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarına ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine usta veya şakird olarak nefer kaydedildiğinde ilgili kişiye mahlûle düşenden gedik verilirdi. Ocaklarda ustalar ibtidadan görevlerine başladıklarında 4 akçe yevmiye alırlardı. Buna mukabil şakirdler ise 1 akçe yevmiyeyle ibtida olurlardı. Bölüklerde kayıtlı olanların dışında da gediksiz ve akçesiz hizmet veren şakirdler vardı. Bu şakirdler yetiştirilene de 3-4 sene hizmet ederler ve mahlûle düşenden gedik alıp bölüklerine geçiş yaparlardı.⁶⁶⁴ Tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarında görev yapan personel ihtiyaç hâlinde farklı birimlere geçebilirdi. Dönem içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla usta personelden koruciyân-ı hassa ile hafızân-ı ahurân ve anbâran-ı hassa birimlerine geçenler olmuştu.⁶⁶⁵

Aşağıdaki Tablo 21 ve 22'de incelenen dönem içerisinde tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarında görevli usta ve şakirdlerin toplam sayıları ve aldıkları yevmiyeler bulunmaktadır. Buna göre, usta personel sayısı Ada-i Edirne'de 7-14 ve Bursa'da 4-13 arasında değişmekteydi. En az usta personel her iki ocakta da 1004 (1596) Lezez'de ve en fazla Ada-i Edirne'de 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de ve Bursa'da 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de hizmet vermişti. Şakird bölüklerindeki personel sayısı ise Ada-i Edirne'de 4-7 arasında değişirken Bursa'da tüm kıstlarda 5 kişi idi. Ada-i Edirne şakird bölümünde en az personel 1004 (1596) Lezez ve en fazla 974 (1566-67) senesinde görev yapmıştı. Usta

⁶⁶³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 20a-20b, 26b-27a; Uzun, *a.g.e.*, s. 20.

⁶⁶⁴ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 20a-20b, 26b; BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 173; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 41.

⁶⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33, 331; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 37.

personelin aldıkları toplam yevmiye Ada-i Edirne’de 48,5-97 ve Bursa’da 35,5-86 akçe arasında değişmekteydi. Her iki ocakta da personele en az yevmiye 1004 (1596) Lezez’de ve en fazla Ada-i Edirne’de 1000 (1592) Reşen, Lezez’de ve Bursa’da 1004 (1596) Reşen’de verilmişti. Şakirdlere ödenen toplam yevmiye de Ada-i Edirne’de 4-9 ve Bursa’da tüm kıstlarda 5 akçe idi. Ada-i Edirne ocağındaki şakirdlere en az yevmiye 1004 (1596) Lezez ile 1006 (1598) Reşen’de ve en fazla 974 (1566-67)’de ödenmişti.

Tablo 21. Tayyân-ı Hassa Ada-i Edirne Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
974 (1566-67) ⁶⁶⁶	13	7	20	74,5	9
1000 (1592) Reşen ⁶⁶⁷	14	5	19	97	5
1000 (1592) Lezez ⁶⁶⁸	14	5	19	97	5
1002 (1593-94) Recec ⁶⁶⁹	14	5	19	90,5	5
1003 (1594) Masar ⁶⁷⁰	14	5	19	73	5
1003 (1594-95) Recec ⁶⁷¹	14	5	19	81	5
1003 (1595) Reşen ⁶⁷²	14	5	19	93	5
1003 (1595) Lezez ⁶⁷³	14	5	19	94	5
1004 (1595) Masar ⁶⁷⁴	14	5	19	95	5
1004 (1595-96) Recec ⁶⁷⁵	14	5	19	95	5

⁶⁶⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 9a.

⁶⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 121.

⁶⁶⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 172.

⁶⁶⁹ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 35.

⁶⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33-34.

⁶⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 172-173.

⁶⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 329.

⁶⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 497.

⁶⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 20a.

⁶⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 100a.

1004 (1596) Reşen ⁶⁷⁶	14	5	19	96	5
1004 (1596) Lezez ⁶⁷⁷	7	4	11	48,5	4
1006 (1598) Reşen ⁶⁷⁸	14	5	19	94	4
1006 (1598) Lezez ⁶⁷⁹	14	5	19	95	5
1008 (1599) Masar ⁶⁸⁰	14	5	19	93,5	5
1008 (1599-1600) Recec ⁶⁸¹	14	5	19	94	5
1008 (1600) Reşen ⁶⁸²	14	5	19	93	5
1008 (1600) Lezez ⁶⁸³	14	5	19	93	5

Tablo 22. Tayyân-ı Hassa Bursa Ocağı Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁶⁸⁴	13	5	18	75	5
1000 (1592) Lezez ⁶⁸⁵	13	5	18	75	5
1002 (1593-94) Recec ⁶⁸⁶	11	5	16	66	5
1003 (1594) Masar ⁶⁸⁷	13	5	18	77	5
1003 (1594-95) Recec ⁶⁸⁸	13	5	18	77	5

⁶⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 181b.

⁶⁷⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 260b.

⁶⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 21a.

⁶⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 21b.

⁶⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 39.

⁶⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 193.

⁶⁸² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 357.

⁶⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 517.

⁶⁸⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 122.

⁶⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 174.

⁶⁸⁶ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 37.

⁶⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 35.

⁶⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 174.

1003 (1595) Reşen ⁶⁸⁹	13	5	18	79	5
1003 (1595) Lezez ⁶⁹⁰	13	5	18	83,5	5
1004 (1595) Masar ⁶⁹¹	13	5	18	84	5
1004 (1595-96) Recec ⁶⁹²	13	5	18	84	5
1004 (1596) Reşen ⁶⁹³	13	5	18	86	5
1004 (1596) Lezez ⁶⁹⁴	4	-	4	35,5	-
1006 (1598) Reşen ⁶⁹⁵	13	5	18	72	5
1006 (1598) Lezez ⁶⁹⁶	13	5	18	82,5	5
1008 (1599) Masar ⁶⁹⁷	13	5	18	78,5	5
1008 (1599-1600) Recec ⁶⁹⁸	13	5	18	82,5	5
1008 (1600) Reşen ⁶⁹⁹	13	5	18	82,5	5
1008 (1600) Lezez ⁷⁰⁰	13	5	18	82,5	5

Tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocaklarının başında yönetici olarak bölükbaşılar görev yapıyorlardı. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde Ada-i Edirne’de üç ve Bursa’da iki farklı kişinin bölükbaşılık yaptığı anlaşılmaktadır. Ada-i Edirne’dekiler Yusuf, Mehmed, Hasan b. Mehmed ve Bursa’dakiler İskender Mehter, Hasan b. Hızır’dır. Bölükbaşılardan aldıkları günlük yevmiyeler Ada-i Edirne’de 12-19,5 ve Bursa’da 8,5-20 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az Ada-i Edirne’de 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Hasan b. Mehmed’e ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez’de Mehmed’e ödenmiştir. Bursa ocağında ise günlük yevmiye

⁶⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 331.

⁶⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 499.

⁶⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 21a.

⁶⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 101a.

⁶⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 182b.

⁶⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 261b.

⁶⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 22a.

⁶⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 22a.

⁶⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 41.

⁶⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 195.

⁶⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 359.

⁷⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 519.

en az 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec'de Hasan b. Hızır'a ve en fazla 974 (1566-67)'te İskender Mehter'e verilmiştir. Ocaklarda hizmet veren diğer usta personelin de günlük yevmiyeleri Ada-i Edirne'de 4-18,5 ve Bursa'da 3,5-12,5 akçe arasında olduğu görülmektedir.⁷⁰¹

2.3.3. Na'lin-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa

Seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa çatısı altında hizmet veren na'lin-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa zümresi, Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn ve Bîrûn halkına ait atlara nal çakmakla ilgilenirdi. Bu zümre yaptıkları işler çerçevesinde üç gruba ayrılmıştı. Birincisi, hayvanlara gerektiğinde cerrahi müdahalede bulunan ve iğdiş eden baytarlar; ikincisi, daha çok gençlerden mürekkep nal ve mih dövenler; üçüncüsü, atlara nal çakanlardı.⁷⁰² Bunlardan ikinci gruptakiler, atlara çakılması için nal ve mih imâl ederlerdi. Nalların kaliteli ve sağlamlıklarının yanı sıra belirlenen ağırlıkta olmaları imâlleri esnasında dikkat edilen hususlardı. XVII. yüzyıldaki nalband kanunnamesine göre mihla birlikte nal 1 vukiyye (1.282 gr) ağırlığında olurdu. Fakat perdahtlandıktan sonra bu ağırlık 350 dirheme (1.122,6 gr) düşerdi. Osmanlı Devleti'nde Üsküdar, Samakov ve Üsküdar Çelebi olmak üzere üç çeşit nal kullanılırdı.⁷⁰³ Nal ve mihların fiyatları ağırlık ve kalitelere göre değişirdi. Mesela 5,5 vukiyyelik (7.051 gr) 1.000 adet Üsküdar mihı 160, 5 vukiyyelik (6.410 gr) 1.000 adet Samakov mihı 100, yine 4 (5.128 gr) vukiyyelik 1.000 adet Samakov mihı 80 akçe idi. Yine 240 dirhem (770 gr) ağırlığındaki ham Samakov nalı giyim⁷⁰⁴ mihıyla beraber 12 akçe ve perdaht edilerek üstat bir nalbant tarafından ata çakılması da 4 akçeydi.⁷⁰⁵

İmâl edilen nal ve mihlar üçüncü gruptaki görevliler tarafından atlara çakılırdı. Nallama işleminde öncelikle atın uzamış tırnakları keski veya tırnak bıçağı denilen uzun saplı ve 10-15 cm uzunluğundaki bir alet yardımıyla kesilirdi. Daha sonra atın tırnağı suntraç adı verilen çelik bir bıçakla şekil verilerek nal çakılabilir hâle getirilirdi. Tırnağın düzenlenmesinin ardından ata uygun bir nal seçilir ve mihlar nallama denilen uçlarından biri keskin diğeri yuvarlak çekiçe tırnağa çakılırdı. Mihın nal üzerindeki yuvasına

⁷⁰¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 9a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 121-122, 172, 174; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 35, 37; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 33-35, 172-174, 329, 331, 497, 499; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 20a, 21a, 100a, 101a, 181a, 182b, 260a, 261b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 21a, 22a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 21b-22a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 39, 41, 193, 195, 357, 359, 517, 519.

⁷⁰² Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 494.

⁷⁰³ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlğürel, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1998, s. 250.

⁷⁰⁴ Bir atı nallamak için gerekli 4 nal ve 24 çiviye giyim denilmektedir (Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkubbe yay., İstanbul 2010, s. 198).

⁷⁰⁵ Yaşar Yücel, *Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*, TTK yay., Ankara 1992, s. 111.

düzgün bir şekilde oturmasına dikkat edilir ve dışarıda kalan sivri kısmı nallama çekiciyle dövülüp kerpetenle kesilerek tırnağa gömülürdü. Son safhada, dışarı çıkan mihların atın diğer ayaklarına zarar vermemesi ve şekil vermek için tırnağa törpü yapılarak nal çakma tamamlanırdı.⁷⁰⁶ Osmanlı Devleti'nde kullanılan nallar ve nal çakma işlemi ile ilgili yabancı gözlemciler de bilgi verirler. Avusturya'nın 1587'de İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinde eczacı olarak bulunan Reinhold Lubenau, atlara toynağın tamamını kaplayacak şekilde nal çakıldığını ve böylelikle toynağın daha korunaklı hâle geldiğini belirtir.⁷⁰⁷ Yine Avusturya tarafından 1555'te elçi olarak İstanbul'a yollanan Ogier Ghislain de Busbecq, kendi ülkesindekilerin aksine Türk atlarına çakılan nalların ortasının daha kapalı yapıldığını ve bu üretim şeklinin nalı hem sağlamlaştırdığını hem de atın ayağını daha iyi muhafaza ettiğini aktarır.⁷⁰⁸

Üçüncü gruptaki görevliler olan baytarlar, gerektiğinde atlara cerrahi müdahalelerde bulunurlar ve iğdiş ederlerdi. Atın kısırlaştırma işlemi olan iğdiş etme, yaz mevsiminde gerçekleştirilirdi. İğdiş işleminde üç yaşına gelen at yere yatırılarak bağlanır, ardından erkeklik bezi yumrukla bastırılarak çıkarılıp usturayla yarılarak alınırdı. Erkeklik bezindeki beyaz damara benzer doku kırmızı ipek bir iplikle sıkıca bağlanır, akabinde iki tahta arasına konulup sıkıştırılarak kesilip dağlanır ve çam sakızı sürülürdü. Daha sonra tahtaya sıkıştırılıp kesilir, içine çam sakızı ve sakız ağacı ile günlük ağacı reçinesi doldurulup kırmızı ipek iplikle dikilirdi. Alt kısmından su akması için bir miktar boşluk bırakılmasına dikkat edilirdi. İki üç gün karışık bezir yağı veya beyaz soğanla kaynatılmış bezir yağı sürülerek işlem tamamlanırdı.⁷⁰⁹ Baytarlar iğdiş etmenin yanı sıra atlar hastalandıklarında diğer cerrahi müdahaleleri de gerçekleştirirlerdi. Bu müdahalelerde usta-çırak ilişkisi içerisinde edindikleri tecrübeler ve atların hastalığının nasıl tedavi edileceğine dair kaleme alınan baytarnamelerden⁷¹⁰ yararlanırlardı.⁷¹¹

Dönem içerisindeki mevâcib defterleri incelendiğinde na'lin-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa 918 (1512-13) ile 974 (1566-67) seneleri ve 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96)

⁷⁰⁶ Akın Ersoy, "Nalbantlık Zanaatı ve İzmir", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 3, (2003), s. 19.

⁷⁰⁷ Reinhold Lubenau *Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, I, çev. Türkis Noyan, Kitap yay., İstanbul 2012, s. 204.

⁷⁰⁸ Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri*, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür yay., s. 118.

⁷⁰⁹ Nilay Geyikoğlu, *Hâcî 'Alî bin Hâcî Muhammed Akşarayî'nin Kitâbu Baytar-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 18.

⁷¹⁰ Baytarnameler hakkında geniş bilgi için bkz. Mesut Şen, "Baytarnameler", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Türkiye Jokey Kulübü yay., İstanbul 1995, s. 177-263.

⁷¹¹ Dingç, a.g.e., s. 67.

Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında bölük ve 972 (1565) Reşen ile 974 (1567) Reşen kıstlarında cemâat olarak zikredilir. Mevâcib defterlerinde dikkat çeken bir başka husus ise birimin adının, bazen Enderûn ve Bîrûn kelimeleri yazılmadan, bazen ikisi birlikte ve bazen de ikisinden birinin olduğu şekilde kaydedilmesidir. Nitekim birimin adının 918 (1512-13) senesi ile 974 (1567) Reşen; 1004 (1595) Masar kıstlarında Enderûn ve Bîrûn kelimeleri olmadan; 1003 (1595) Lezez; 1004 (1595-96) Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen; 1008 (1599-1600) Masar, Recec kıstlarında Enderûn ve Bîrûn kelimeleri birlikte eklenerek; 972 (1565) Reşen ile 1004 (1596) Lezez kıstlarında yalnızca Enderûn kelimesi eklenerek ve 974 (1566-67) senesi ile 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Lezez; 1008 (1600) Reşen, Lezez kıstlarında da yalnızca Bîrûn kelimesi eklenerek kaydedildiği görülmektedir. Na'lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa biriminin mevâcib kayıtlarının tamamında birer usta cemâat veya bölüğü bulunmaktadır. 918 (1512-13) senesi dışındaki mevâcib kayıtlarında da birer şakird bölüğüne sahiptir.⁷¹²

Na'lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa birimine hangi yollardan nefer temin edildiğine dair Büyük Âhûr'daki mevcut personelin 1566 senesi yoklama defterinde veriler yer almaktadır. Ancak bu defterde birimin adının Enderûn kısmı eklenmeden na'lîn-i esbân-ı Bîrûnî-i hassa şeklinde zikredildiği belirtilmelidir. Deftere göre birimdeki toplam personel sayısı 29'u usta ve 18'i şakird olmak üzere 49 kişidir. Ustalardan 2 kişinin de müteveffa olduğu ifade edilmiştir. Ustalardan 19'u teşkilât içinden ve 10'u teşkilât dışından birime kabul edilmişlerdir. Teşkilât içinden olanların tamamı nalband şakirdliğinden gelmektedir. Teşkilât dışından girenlerin 8'inin birimin yerine getirdiği vazifeyle benzer şekilde daha evvel bir devlet görevlisinin maiyetinde yine nalbandlık yaptıkları görülmektedir. Geriye kalan 1 kişinin kul kökenli olduğu ve diğerinin de padişahın emriyle birime ilhak edildiği anlaşılmaktadır. Bu verilerin gösterdiği üzere birimdeki usta personelin teşkilât içi veya dışından geldiğine bakılmaksızın %93'ünün kökeni nalbandlık mesleğiyle bağlantılıdır. Birimdeki şakirdlerden 4'ü acemi oğlanlarından kabul edilmiştir. 14 şakirdin kökeni hakkında ise malûmat bulunmamaktadır.⁷¹³

⁷¹² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a; *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 34-35; *D. BŞM. d.*, nr. 65, 32; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 10a-11a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 125-127, 177-179; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 40-42; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 38-40, 177-179, 334-336, 502-504; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 22a-23b, 102b-103b, 183b-184b, 263a-264a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 23b-24b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 23a-24b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 44-46, 198-200, 262-264, 522-524.

⁷¹³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 22a-23a.

Na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine usta veya şakird kaydedildiğinde ilgili personele boşta olan bir gedik verilmek durumundaydı. Usta personel cemâat veya bölüklerde ibtidadan hizmet vermeye başladığında 4 akçe yevmiye alırdı.⁷¹⁴ Yukarıda üzerinde durulan 1566 senesine ait yoklama defterinde na‘lîn-i esbânın Bîrûn kısmındaki şakirdlerin nasıl yetiştirildikleri ve birime nasıl kabul edildikleri hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır. Buna göre kayıtlı olanların dışında da Bîrûn kısmının şakirdleri mevcuttu. Bunlar sanatı öğreninceye dek 3-4 sene gediksiz ve yevmiye almadan ustaların yanında hizmet verirlerdi. Söz konusu sürecin sonunda gedik alıp 1 akçe yevmiyeyle ibtidadan şakird bölüklerine geçiş yaparlardı.⁷¹⁵ Biriminin adının na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa şeklinde zikredildiği mevâcib defterlerinde de şakirdlerin bölüklerinde ibtidadan 1 akçeyle başladıkları görülmektedir.⁷¹⁶ Na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassada görevli personele timar tevcihi mîrâhûr-ı evvelin arzı üzerine gerçekleşirdi. Şakirdlere ibtidadan 3.000 akçe gelire sahip timar tecvih edilirdi.⁷¹⁷

Aşağıdaki Tablo 23’te na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa birimindeki görevlilerin dönem içerisindeki toplam sayıları ve aldıkları yevmiyeler görülmektedir. Buna göre birimdeki görevli sayıları ustalarda 4-78 ve şakirdlerde 3-71 arasında değişmektedir. Usta ve şakirdlerin her ikisinde de en az görevli sayısı 974 (1567) Reşen’de ve en fazla ustalarda 1004 (1595-96) Recec’de; şakirdlerde ise 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen’de idi. Görevlilerden ustaların yevmiyeleri toplam 2-523 ve şakirdlerin de 2-108 akçe arasında değişiyordu. En az yevmiye usta ve şakirdlere 974 (1567) Reşen’de ve en fazla ustalara 1004 (1596) Reşen’de; şakirdlere de 1004 (1595) Masar’da ödenmişti.

Tablo 23. Na‘lîn-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
918 (1512-13) ⁷¹⁸	11	-	11	71	-

⁷¹⁴ BOA, D. BŞM. d., nr. 110, s. 40; MAD. d., nr. 16300, s. 125, 178; MAD. d., nr. 6130, s. 334.

⁷¹⁵ BOA, TS.MA. d., nr. 156, vr. 23a; Uzun, a.g.e., s. 20-21.

⁷¹⁶ BOA, D. BŞM. d., nr. 110, s. 42; MAD. d., nr. 190, vr. 24b; MAD. d., nr. 16300, s. 126, 127, 178, 179; MAD. d., nr. 7163, s. 199.

⁷¹⁷ BOA, KK. d., nr. 225, s. 89; KK. d., nr. 239, s. 182.

⁷¹⁸ BOA, TS.MA. d., nr. 2921-1, vr. 25a.

972 (1565) Reşen ⁷¹⁹	11	8	19	42	8
974 (1567) Reşen ⁷²⁰	4	3	7	2	2
974 (1566-67) ⁷²¹	31	18	49	286,5	24
1000 (1592) Reşen ⁷²²	66	68	134	432,5	72,5
1000 (1592) Lezez ⁷²³	66	68	134	437	71,5
1002 (1593-94) Recec ⁷²⁴	64	66	130	416	71
1003 (1594) Masar ⁷²⁵	64	66	130	417	71
1003 (1594-95) Recec ⁷²⁶	64	66	130	421	71
1003 (1595) Reşen ⁷²⁷	68	69	137	512,5	106,5
1003 (1595) Lezez ⁷²⁸	68	70	138	522	104
1004 (1595) Masar ⁷²⁹	70	71	141	522,5	108
1004 (1595-96) Recec ⁷³⁰	70	71	141	510	107
1004 (1596) Reşen ⁷³¹	70	71	141	523	105
1004 (1596) Lezez ⁷³²	78	39	117	407	88,5
1006 (1598) Reşen ⁷³³	70	69	139	471,5	93
1006 (1598) Lezez ⁷³⁴	70	69	139	473,5	93

⁷¹⁹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 34-35.

⁷²⁰ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, 32.

⁷²¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 10a-11a.

⁷²² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 125-127.

⁷²³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 177-179.

⁷²⁴ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 40-42.

⁷²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 38-40.

⁷²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 177-179.

⁷²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 334-336.

⁷²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 502-504.

⁷²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 22a-23b.

⁷³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 102b-103b.

⁷³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 183b-184b.

⁷³² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 263a-264a.

⁷³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 23b-24b.

⁷³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 23a-24b.

1008 (1599) Masar ⁷³⁵	68	67	135	462	88
1008 (1599-1600) Recec ⁷³⁶	70	67	137	471	88
1008 (1600) Reşen ⁷³⁷	70	67	137	470,5	88
1008 (1600) Lezez ⁷³⁸	68	67	135	460,5	88

Na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa biriminin idarî en üst düzey yöneticisi kethüda idi. Aşağıdaki Tablo 24’te dönem içerisinde na‘lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa biriminde kethüdalık yapan kişilerin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler bulunmaktadır. Buna göre dönem içerisinde birimde altı farklı kişinin kethüda olduğu görülmektedir. Bunların adları Emir, Mehmed, Hızır, İsmail, Hüseyin, Hasan’dır. Kethüdaların aldıkları günlük yevmiyeler 11-25 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az 974 (1566-67)’te İsmail’e ve en fazla 1004 (1596) Reşen, Lezez’de Hüseyin’e ödenmiştir.

Tablo 24. Na‘lîn-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i Hassa Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
918 (1512-13) ⁷³⁹	Emir	14	Bölük
972 (1565) Reşen ⁷⁴⁰	Mehmed	9	Cemâat
974 (1567) Reşen ⁷⁴¹	Hızır	6	Cemâat
974 (1566-67) ⁷⁴²	İsmail	11	Bölük
1000 (1592) Reşen ⁷⁴³	Hüseyin	21	Bölük
1000 (1592) Lezez/1002 (1593-94) Recec ⁷⁴⁴	Hüseyin	21,5	
1003 (1594-95) Masar, Recec ⁷⁴⁵	Hüseyin	22	Bölük
1003 (1595) Reşen, Lezez ⁷⁴⁶	Hüseyin	23	Bölük

⁷³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 44-46.

⁷³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 198-200.

⁷³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 262-264.

⁷³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 522-524.

⁷³⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a.

⁷⁴⁰ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 34.

⁷⁴¹ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 32.

⁷⁴² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 10a.

⁷⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 125.

⁷⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 177; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 40.

⁷⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 38, 177.

⁷⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 334, 502.

1004 (1595-96) Masar, Recec ⁷⁴⁷	Hüseyin	24	Bölük
1004 (1596) Reşen, Lezez ⁷⁴⁸	Hüseyin	25	Bölük
1006 (1598) Reşen ⁷⁴⁹	Hüseyin	20,5	Bölük
1006 (1598) Lezez ⁷⁵⁰	Hüseyin	21,5	Bölük
1008 (1599) Masar ⁷⁵¹	Hasan	21,5	Bölük
1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez ⁷⁵²	Hasan	22	Bölük

2.4. Müteferriğân-ı Ehl-i Hiref

Ehl-i hiref tâbiri Arapça kökenli “*ehl*” ve “*hiref*” kelimelerinin terkiibinden oluşur. Bunlardan *ehl*, mâlik, cemâat, maharetli; hîrfet kelimesinin çoğulu olan *hiref* de, sanatlar, meslekler anlamına gelir.⁷⁵³ Bu iki kelimenin terkiibinden oluşan *ehl-i hiref* ise, daha çok el işçiliğine dayalı bir sanat veya zanâat dalında üretim yapan uzmanlaşmış kişilerdir.⁷⁵⁴ Osmanlı Devleti’nde saraya mal üreten sanat veya zanâat erbâbı esnaf ile hizmet veren çeşitli uzman görevliler ehl-i hiref-i hassa çatısı altında teşkilâtlandırılmışlardı. Ehl-i hiref-i hassa teşkilâtı padişah, saray görevlileri ve devlet ileri gelenleri için mekânların düzenlenmesi; başlık, kürk, ayakkabı benzeri giyim-kuşam imâlî; kılıç, kalkan, ok, yay ve sair silah yapımı; kitap, mürekkep, cild gibi kültürel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyette bulunurlardı.⁷⁵⁵ Bunun dışında İstabl-ı Âmire için gerekli çeşitli alanlarda mal üreten ve hizmet veren uzmanlaşmış görevliler de vardı. Bu görevliler ayrı bir birim olan müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altında teşkilâtlandırılmışlardı.⁷⁵⁶ Söz konusu görevliler yaptıkları işler çerçevesinde muallimân-ı esb, yapukciyân-ı hassa, nakkaşîn-i hassa, şirakciyân-ı hassa, tilbafân-ı hassa, efsârdûzân-ı hassa, mûytâbân-ı hassa, palandûzân-ı hassa, hatabciyân-ı hassa, kâmcıyân-ı hassa, çilingirân-ı hassa, sağrıciyân-ı hassa ve müteferriğân-ı hassa adlarını taşıyan alt

⁷⁴⁷ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 22a, 102b.

⁷⁴⁸ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 183b, 263a.

⁷⁴⁹ BOA, MAD. d., nr. 190, vr. 23b.

⁷⁵⁰ BOA, MAD. d., nr. 188, vr. 23a.

⁷⁵¹ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 44.

⁷⁵² BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 198, 262, 522.

⁷⁵³ Ayverdi, a.g.e., s. 327, 510.

⁷⁵⁴ Süleyman Kırımtayfı, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 9.

⁷⁵⁵ Sakine Akcan Ekici, *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 16; Bahattin Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkarları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 10.

⁷⁵⁶ Ahmet Kala, “Esnaf”, *DİA*, XI, 424.

birimlerde hizmet verirlerdi. Şimdi bu alt birimler hakkında sırasıyla değerlendirmelere geçebiliriz.

2.4.1. Muallimân-ı Esb

Müteferriğân-ı ehl-i hirefe bağlı birimlerden biri olan muallimân-ı esb, Büyük Âhûr'a bağlı ahırlarda barınan atların eğitimi ile ilgilenirdi. Saray atları, padişahın ihtişamını temsil eden ve gücünü gösteren en önemli öğelerdendi. Özellikle resmî merasimlerde kullanılmaları eğitilmelerinin önemini artırıyordu. Atların eğitimi zahmetli ve uzun bir süreci kapsıyordu. Bu süreç dört safhada gerçekleşirdi. Birincisi, üzerindeki eşyalara; ikincisi, yürüyüş usûllerine; üçüncüsü, savaşa, ava, cirit oyununa; dördüncüsü de kalabalığa, gürültüye ve yabani hayvanlara alıştırılmasıydı. Bu safhalarda atlara nazik ve yumuşak davranılır; böylelikle uysal, sakın, cesur ve atak olurlardı.⁷⁵⁷ Dönemin mevâcib defterleri incelendiğinde muallimân-ı esb birimi, hakkında veri bulunan kıstların tamamında bölük olarak zikredilir. Söz konusu kıstlarda birer adet usta bölüğü vardır; buna karşılık şakird bölüğü bulunmamaktadır.⁷⁵⁸

Aşağıdaki Tablo 25'te muallimân-ı esb bölümünde dönem içerisinde görev yapan personelin sayıları ve aldıkları yevmiye toplamaları görülmektedir. Buna göre bölükte personel sayısı 7-11 arasında değişmekteydi. Personel en az 1004 (1596) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Lezez'de ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec, 1003 (1594-95) Recec, Reşen, Lezez'de görev yapmıştı. Dönem içerisinde personele ödenen yevmiye toplamı ise 64,5-91,5 akçe arasında idi. Personele en az yevmiye 1008 (1600) Lezez'de ve en fazla 1003 (1595) Lezez'de ödenmişti.

Tablo 21. Muallimân-ı Esb Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁷⁵⁹	11	85,5
1000 (1592) Lezez ⁷⁶⁰	11	83,5
1002 (1593-94) Recec ⁷⁶¹	11	85,5
1003 (1594) Masar ⁷⁶²	11	76

⁷⁵⁷ Dingiş, a.g.e., s. 156, 159.

⁷⁵⁸ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 128, 180; D. BŞM. d., nr. 110, s. 43; MAD. d., nr. 6130, s. 41, 180, 337, 505; MAD. d., nr. 186, vr. 24a, 104a, 185a, 264b; MAD. d., nr. 190, vr. 25a; MAD. d., nr. 188, vr. 25a; MAD. d., nr. 7163, s. 47, 201, 365, 525.

⁷⁵⁹ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 128.

⁷⁶⁰ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 180.

⁷⁶¹ BOA, D. BŞM. d., nr. 110, s. 43.

⁷⁶² BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 41.

1003 (1594-95) Recec ⁷⁶³	11	76
1003 (1595) Reşen ⁷⁶⁴	11	89,5
1003 (1595) Lezez ⁷⁶⁵	11	91,5
1004 (1595) Masar ⁷⁶⁶	10	90
1004 (1595-96) Recec ⁷⁶⁷	10	90
1004 (1596) Reşen ⁷⁶⁸	10	90,5
1004 (1596) Lezez ⁷⁶⁹	7	65
1006 (1598) Reşen ⁷⁷⁰	9	87,5
1006 (1598) Lezez ⁷⁷¹	9	88,5
1008 (1599) Masar ⁷⁷²	7	70,5
1008 (1599-1600) Recec ⁷⁷³	9	84,5
1008 (1600) Reşen ⁷⁷⁴	9	84,5
1008 (1600) Lezez ⁷⁷⁵	7	64,5

Muallimân-ı esb bölüğünün idarî âmiri ser-muallim adı verilen bir görevli idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde iki farklı ser-muallimin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bunlar Durmuş b. Pirî ve İskender'dir. Bölükbaşılarının aldıkları günlük yevmiyeler 12,5-21 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiye en az 1002 (1593-94) Recec'de İskender'e ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez'de Durmuş b. Pirî'ye ödenmiştir. Bölükte mevcut diğer usta personele de 2-15,5 akçe arasında değişen günlük yevmiye verilmiştir.⁷⁷⁶

2.4.2. Yapukciyân-ı Hassa

Müteferriğân-ı ehl-i hirefe bağlı birimlerden olan yapukciyân-ı hassa, yapuk adı verilen at bellemesi imâl etmekle vazifelidir.⁷⁷⁷ Belleme, binit takımında teğeltiden önce at sırtına konulan dörtgen şeklindeki kalın keçe idi ve buna terlik de denilirdi.⁷⁷⁸ Yapukciyân-ı hassa biriminin adı, incelenen dönem içerisindeki mevâcib defterlerinde

⁷⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 180.

⁷⁶⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 337.

⁷⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 505.

⁷⁶⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24a.

⁷⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 104a.

⁷⁶⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 185a.

⁷⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 264b.

⁷⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25a.

⁷⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25a.

⁷⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 47.

⁷⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 201.

⁷⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 365.

⁷⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 525.

⁷⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 128, 180; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 43; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 41, 180, 337, 505; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24a, 104a, 185a, 264b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 47, 201, 365, 525.

⁷⁷⁷ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 361.

⁷⁷⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 643.

bölük olarak zikredilir. Birim hakkında veri bulunan kıstların tamamında birer adet usta ve şakird bölüğü bulunmaktadır.⁷⁷⁹

Aşağıdaki Tablo 26’da yapukciyân-ı hassa bölümündeki personelin dönem içerisindeki toplam sayıları ve aldıkları yevmiyeler görülmektedir. Bölükteki personel sayıları usta ve şakirdlerin her ikisinde de 9-10 arasındadır. En az usta personel 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (M. 1595-96) Masar, Recec’de ve en fazla 1004 (1596) Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de hizmet vermişti. Şakirdlerin sayısı da en az 1004 (1596) Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec kıstlarında idi. Dönem içerisinde ustalara 43-75 ve şakirdlere 16-20 akçe arasında toplam yevmiye ödenmişti. Ustalar en az yevmiyeyi 1003 (1594-95) Masar, Recec’de ve en fazla 1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez’de almışlardı. Şakirdlere de en az yevmiye 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec’de ve en fazla 1004 (1595-96) Recec’de ödenmişti.

Tablo 26. Yapukciyân-ı Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁷⁸⁰	9	10	19	47,5	16
1000 (1592) Lezez ⁷⁸¹	9	10	19	47,5	16
1002 (1593-94) Recec ⁷⁸²	9	10	19	47,5	16
1003 (1594) Masar ⁷⁸³	9	10	19	43	16
1003 (1594-95) Recec ⁷⁸⁴	9	10	19	43	16

⁷⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 128, 180; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 43; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 41, 180, 337, 505; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24a, 104a, 185a, 264b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 47, 201, 365, 525.

⁷⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 128.

⁷⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 180.

⁷⁸² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 43.

⁷⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 41.

⁷⁸⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 180.

1003 (1595) Reşen ⁷⁸⁵	9	10	19	52	18,5
1003 (1595) Lezez ⁷⁸⁶	9	10	19	52,5	18,5
1004 (1595) Masar ⁷⁸⁷	9	10	19	53	18
1004 (1595-96) Recec ⁷⁸⁸	9	10	19	58,5	20
1004 (1596) Reşen ⁷⁸⁹	10	9	19	68,5	18,5
1004 (1596) Lezez ⁷⁹⁰	10	9	19	68	18,5
1006 (1598) Reşen ⁷⁹¹	10	9	19	71	18,5
1006 (1598) Lezez ⁷⁹²	10	9	19	71	18,5
1008 (1599) Masar ⁷⁹³	10	9	19	72	18,5
1008 (1599-1600) Recec ⁷⁹⁴	10	9	19	75	18,5
1008 (1600) Reşen ⁷⁹⁵	10	9	19	75	18,5
1008 (1600) Lezez ⁷⁹⁶	10	9	19	75	18,5

Yapukciyân-ı hassa bölüğünün idarî yöneticisi ser-yapukî adlı bir görevli idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde iki farklı kişinin ser-yapukî olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların adı Ferhad b. Süleyman ve Ali b. Yusuf'tur. Ser-yapukîlere verilen günlük yevmiyeler 6-12,5 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiye en az 1003 (1594-95) Masar, Recec'de Ali b. Yusuf'a ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez'de Ferhad b. Süleyman'a ödenmiştir. Bölükte hizmet veren diğer usta personelin yevmiyesi 5-10,5 ve şakirdlerin de 1-2,5 akçe arasında değişmektedir.⁷⁹⁷

⁷⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 337.

⁷⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 505.

⁷⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24a.

⁷⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 104a.

⁷⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 185a.

⁷⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 264b.

⁷⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25a.

⁷⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25a.

⁷⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 47.

⁷⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 201.

⁷⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 365.

⁷⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 525.

⁷⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 128, 180; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 43; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 41, 180, 337, 505; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24a, 104a, 185a, 264b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 47, 201, 365, 525.

2.4.3. Nakkaşın-i Hassa

Sözlükte “birden fazla renkte boyamak, iğne veya özel aletlerle işleme yaparak süsleme” anlamındaki *nakş* kökünden türeyen nakkaş, bu işi meslek edinenlere verilen bir unvandır.⁷⁹⁸ Müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altındaki birimlerden biri olan nakkaşın-i hasa, at binit takımlarına⁷⁹⁹ nakış işlemelerini yapmakla vazifelidir. Dönemin mevâcib defterlerinde nakkaşın-i hasa biriminin adı bölük olarak zikredilmektedir. Söz konusu mevâcib kayıtlarında birimin birer adet usta bölüğü vardır ve şakirdleri bulunmamaktadır.⁸⁰⁰

Aşağıdaki Tablo 27’de nakkaşın-i hasa bölüğünün dönem içerisindeki personel sayıları ve bunların aldıkları toplam yevmiyeler görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere nakkaşın-i hasa bölüğündeki kayıtlı personel sayısı 6-26 arasında değişmektedir. En az personel 1004 (1596) Lezez’de ve en fazla 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de görev yapmıştı. Bu personele 33,5-215,5 akçe arasında toplam yevmiye verilmişti. En az yevmiye 1004 (1596) Lezez ve en fazla 1008 (1600) Lezez kıstında ödenmişti.

Tablo 27. Nakkaşın-i Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁸⁰¹	17	115
1000 (1592) Lezez ⁸⁰²	17	120,5
1002 (1593-94) Recec ⁸⁰³	18	131
1003 (1594) Masar ⁸⁰⁴	18	115,5
1003 (1594-95) Recec ⁸⁰⁵	20	129
1003 (1595) Reşen ⁸⁰⁶	20	119
1003 (1595) Lezez ⁸⁰⁷	19	125
1004 (1595) Masar ⁸⁰⁸	24	155
1004 (1595-96) Recec ⁸⁰⁹	24	171,5

⁷⁹⁸ Nebi Bozkurt, “Nakkaş”, *DİA*, XXXII, 326.

⁷⁹⁹ At binit takımları üç kısımdan mürekkepti. Birincisi, kesme ve hâşenin olduğu atın eyer örtüleri; ikincisi, eyer, raht, başlık, rişme ve üzeninin olduğu ata binmeyi kolaylaştıran unsurlar; üçüncüsü de, topuz ve gaddarenin olduğu silahlar idi [Emine Dinceç, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/20, (2011), s. 5].

⁸⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129, 181; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 44; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 42, 181, 338, 506; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24b, 104b, 185b, 265a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48, 202, 366, 526.

⁸⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129.

⁸⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 181.

⁸⁰³ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 44

⁸⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 42.

⁸⁰⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 181.

⁸⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 338.

⁸⁰⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 506.

⁸⁰⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24b.

⁸⁰⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 104b.

1004 (1596) Reşen ⁸¹⁰	24	178
1004 (1596) Lezez ⁸¹¹	6	33,5
1006 (1598) Reşen ⁸¹²	26	209,5
1006 (1598) Lezez ⁸¹³	26	212
1008 (1599) Masar ⁸¹⁴	26	215
1008 (1599-1600) Recec ⁸¹⁵	26	209
1008 (1600) Reşen ⁸¹⁶	26	209,5
1008 (1600) Lezez ⁸¹⁷	26	215,5

Nakkaşîn-i hassa bölüğünün idarî âmiri ser-nakkaş adlı bir görevli idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde Mustafa b. Yusuf'un değişmeden ser-nakkaşlık görevini icra ettiği görülmektedir. Ser-nakkaş Mustafa b. Yusuf'a dönem içerisinde 22-31 akçe arasında günlük yevmiye verilmiştir. Günlük yevmiye en az 1000 (1592) Reşen'de ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de ödenmiştir. Bölükteki diğer usta personelin günlük yevmiyeleri de 1,5-24,5 akçe arasında değişmektedir.⁸¹⁸ Nakkaşîn-i hassanın şakird bölüğü bulunmadığından ihtiyaç hâlinde farklı birimlerden personel temin edilirdi. Dönem içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla personelin geldiği birimler arasında serracîn-i hassa, seyyisân-ı bargirân-ı tavîle ve şütürân-ı mâde bulunmaktaydı. Bunlardan serracîn-i hassa ile seyyisân-ı bargirân-ı tavîleden gelenler 4 ve şütürân-ı mâdeden geçiş yapanlar da 5 akçe yevmiyeyle nakkaşîn-i hassada görevlerine başlamışlardı.⁸¹⁹ Yine ihtiyaç halinde nakkaşîn-i hassadaki usta personelin farklı birimlere ve görevlere geçtikleri de olurdu. Bu birimler ve görevler arasında divân-ı dergâh-ı âli, beytûlmal kâtipliği, serracîn-i hassa ve müteferriğân-ı hassa bulunmaktaydı.⁸²⁰

2.4.4. Şirakciyân-ı Hassa

Müteferriğân-ı hassaya bağlı birimlerden bir diğeri şirakciyân-ı hassa idi. Bu birimdeki görevliler, atların nalları çakılırken yardımcı görevlinin atın ayağını tuttuğu

⁸¹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 185b.

⁸¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 265a.

⁸¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b.

⁸¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25b.

⁸¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48.

⁸¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 202.

⁸¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 366.

⁸¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 526.

⁸¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129, 181; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 44; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 42, 181, 338, 506; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24b, 104b, 185b, 265a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48, 202, 366, 526.

⁸¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 265a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 181; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48.

⁸²⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 213, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48, 202.

“şirak” denilen nalbant kayışının imalinden sorumluydu.⁸²¹ Dönemin mevâcib defterlerinde birimin adı bölük olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtların tamamında birimin birer adet usta ve şakird bölüğü bulunmaktadır.⁸²²

Aşağıdaki Tablo 28’de şirakciyân-ı hassa bölüğünde dönem içerisinde görev yapan personelinin toplam sayıları ve aldıkları yevmiyeler bulunmaktadır. Buna göre şirakciyân-ı hassanın usta bölüklerinde 9-10 ve şakird bölüklerinde 28-29 adet personel hizmet vermişti. Usta bölüklerinde personel en az 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen; 1008 (1600) Reşen’de ve en fazla 1006 (1598) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Lezez’de görev yapmıştı. Şakird bölüklerinde ise en az personel sayısı 1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez’de ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında idi. Dönem içerisinde ustalara 48-75,5 ve şakirdlere 44-61,5 toplam yevmiye ödenmişti. Ustalara en az yevmiye 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec’de ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec’de verilmişti. Şakirdler de en az yevmiye 1003 (1594-95) Masar, Recec’de ve en fazla 1004 (1595-96) Recec’de almışlardı.

Tablo 28. Şirakciyân-ı Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁸²³	9	29	38	48	45
1000 (1592) Lezez ⁸²⁴	9	29	38	48	45
1002 (1593-94) Recec ⁸²⁵	9	29	38	48	45
1003 (1594) Masar ⁸²⁶	9	29	38	49	44
1003	9	29	38	49	44

⁸²¹ Özdemir, *a.g.t.*, s. 115.

⁸²² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129-130, 181-182; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 44-45; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 42-43, 181-182, 338-339, 506-507; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24b-25a, 104b-105a, 185b-186a, 265a-265b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b-26a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25b-26a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48-49, 202-203, 366-367, 526-527.

⁸²³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129-130.

⁸²⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 181-182.

⁸²⁵ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 44-45.

⁸²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 42-43.

(1594-95) Recec ⁸²⁷					
1003 (1595) Reşen ⁸²⁸	9	29	38	62,5	59,5
1003 (1595) Lezez ⁸²⁹	9	29	38	63,5	59,5
1004 (1595) Masar ⁸³⁰	9	29	38	64,5	60,5
1004 (1595-96) Recec ⁸³¹	9	29	38	64,5	61,5
1004 (1596) Reşen ⁸³²	9	29	38	66,5	61
1006 (1598) Reşen ⁸³³	9	29	38	73,5	57,5
1006 (1598) Lezez ⁸³⁴	10	28	38	74,5	57,5
1008 (1599) Masar ⁸³⁵	10	28	38	75,5	58,5
1008 (1599-1600) Recec ⁸³⁶	10	28	38	75,5	58,5
1008 (1600) Reşen ⁸³⁷	9	28	37	55,5	59
1008 (1600) Lezez ⁸³⁸	10	28	38	59,5	61

Şirakciyân-ı hassa bölüğünün idarî âmiri ser-şirakî denilen bir görevli idi. Mevâcib defterlerindeki verilere göre dönem içerisinde bölükte iki farklı kişi ser-şirakî olarak hizmet vermiştir. Bunların adı Hasan b. Ferruh ile Hüseyin'dir. Ser-şirakîlere ödenen günlük yevmiye miktarı 9,5-27 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec'de ve en fazla 1003 (1595) Lezez; 1004 (1595) Masar'da Hasan b. Ferruh'a verilmiştir. Bölükte görev yapan diğer usta personelin günlük yevmiesi de 4-10 akçe arasında değişmektedir.⁸³⁹ Diğer taraftan, az miktardaki

⁸²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 181-182.

⁸²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 338-339.

⁸²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 506-507.

⁸³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24b-25a.

⁸³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 104b-105a.

⁸³² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 185b-186a.

⁸³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b-26a.

⁸³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25b-26a.

⁸³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48-49.

⁸³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 202-203.

⁸³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 366-367.

⁸³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 526-527.

⁸³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 129, 181; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 44; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 42, 181, 338, 506; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 24b, 104b, 185b, 265a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 25b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 48, 202, 366, 526.

örneklerden anlaşıldığı kadarıyla bölükte göreve yeni başladıklarında ustalar 4 ve şakirdler de 1,5-2 akçe yevmiye alırlardı.⁸⁴⁰

2.4.5. Tilbafân-ı Hassa

Müteferriğân-ı ehl-i hirefın bir diğer alt birimi tilbafân-ı hassa idi. Bu birimdeki görevliler Büyük Âhûr'a bağlı ahırlarda barınan hayvanlarda kullanılan tekstil ürünlerinin dikilmesi için lâzım olan ipliği imâl ederlerdi.⁸⁴¹ İncelenen dönemin mevâcib defterlerinde tilbafân-ı hassa biriminin bölük olarak teşkilâtlandırıldığı görülmektedir. Birim hakkında veri bulunan mevâcib kıstlarının tamamında birer adet usta bölüğü vardır. Şakird bölüğü ise bulunmamaktadır.⁸⁴²

Aşağıdaki Tablo 29'da tilbafân-ı hassa bölümünde vazifeli usta personelin dönem içerisindeki sayıları aldıkları toplam yevmiyeler görülmektedir. Bölükteki usta personelin sayısı bütün mevâcib kıstlarında değişmeden 6 kişi olarak kalmıştır. Bunlara ödenen yevmiye toplamı ise 20,5-31,5 akçe arasında değişmiştir. Usta personele yevmiye en az 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec'de ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında ödenmiştir.

Tablo 29. Tilbafân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁸⁴³	6	20,5
1000 (1592) Lezez ⁸⁴⁴	6	20,5
1002 (1593-94) Recec ⁸⁴⁵	6	20,5
1003 (1594) Masar ⁸⁴⁶	6	21
1003 (1594-95) Recec ⁸⁴⁷	6	20,5
1003 (1595) Reşen ⁸⁴⁸	6	29,5
1003 (1595) Lezez ⁸⁴⁹	6	30
1004 (1595) Masar ⁸⁵⁰	6	31
1004 (1595-96) Recec ⁸⁵¹	6	31

⁸⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 185b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 526, 527.

⁸⁴¹ Özcan, "İstabl", 205.

⁸⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 130, 182; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 45; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 43, 182, 339, 507; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25a, 105a, 186a, 265a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 49, 203, 367, 527.

⁸⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 130.

⁸⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 182.

⁸⁴⁵ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 45.

⁸⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 43.

⁸⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 182.

⁸⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 339.

⁸⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 507.

⁸⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25a.

⁸⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 105a.

1004 (1596) Reşen ⁸⁵²	6	29
1004 (1596) Lezez ⁸⁵³	6	30,5
1006 (1598) Reşen ⁸⁵⁴	6	31
1006 (1598) Lezez ⁸⁵⁵	6	31
1008 (1599) Masar ⁸⁵⁶	6	31,5
1008 (1599-1600) Recec ⁸⁵⁷	6	31,5
1008 (1600) Reşen ⁸⁵⁸	6	31,5
1008 (1600) Lezez ⁸⁵⁹	6	31,5

Tilbafân-ı hassa bölüğünün hangi görevli tarafından yönetildiğine dair dönemin mevâcib defterlerinde sarıh bir bilgi bulunmamaktadır. Mevâcib defterlerinde İstabl-ı Âmire'deki diğer birimler hakkında veriler kaydedilirken adı zikredilen ilk kişi genellikle yönetici konumundadır. Tilbafân-ı hassa bölümünde de aynı kayıt usulüne uyulduğu varsayılırsa dönem içerisinde iki farklı kişinin yöneticilik yaptığı belirtilebilir. Yine birimin bölük olarak teşkilâtlandırıldığı düşünüldüğünde yöneticilerin bölükbaşı olmaları kuvvetle muhtemeldir. Mevâcib defterlerinde adları ilk zikredilen kişilerin adları Hasan b. Hüseyin ile Hüseyin b. Hasan'dır. Bölükteki bu kişilerin aldıkları günlük yevmiyeler 4,5-6 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiye en az 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec'de Hasan b. Hüseyin'e ve en fazla 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599) Masar'da Hasan b. Hüseyin ile 1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez'de Hüseyin b. Hasan'a ödenmiştir. Bölükte görev yapan diğer usta personelin günlük yevmiyesinin de 1,5-13 akçe arasında olduğu görülmektedir.⁸⁶⁰

2.4.6. Efsârdûzân-ı Hassa

Farsça kökenli bir kelime olan *efsâr* hayvanlara bağlanan yular ve *dûz* diken demektir. Bu iki kelimenin birleşmesiyle oluşturulan *efsârdûzân* da yular diken anlamına gelmektedir.⁸⁶¹ Müteferriğân-ı ehl-i hiref birimlerinden efsârdûzân-ı hassa ise Büyük Âhûr'a bağlı ahırlardaki atlara bağlamak üzere yular imâl etmekle vazifeliydi. Dönemin

⁸⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 186a.

⁸⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 265a.

⁸⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a.

⁸⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a.

⁸⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 49.

⁸⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 203.

⁸⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 367.

⁸⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 527.

⁸⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 130, 182; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 45; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 43, 182, 339, 507; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25a, 105a, 186a, 265a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 49, 203, 367, 527.

⁸⁶¹ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 325.

mevâcib defterlerinin tamamında efsârdûzân-ı hassa biriminin adı bölük olarak verilmiştir. Bu defterlerdeki mevâcib kıstlarının her birinde birimin birer adet usta bölümü vardır. Birimin şakird bölümü bulunmamaktadır.⁸⁶²

Aşağıdaki Tablo 30’da efsârdûzân-ı hassa bölümünde görevli usta personelin sayıları ve bunların aldıkları toplam yevmiyeler gösterilmektedir. Buna göre dönem içerisinde bölükte 7-8 arasında değişen usta personel görev yapmıştı. Tablo 26’da görüleceği üzere personel sayısı 1003 (1594-95) Masar, Recec kıstlarında 7 ve diğer kıstların tamamında 8 kişi idi. Bunlara verilen yevmiye toplamı da 21-28 akçe arasında değişiyordu. Personele en az yevmiye 1003 (1594) Masar’da ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec’de ödenmişti.

Tablo 30. Efsârdûzân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁸⁶³	8	28
1000 (1592) Lezez ⁸⁶⁴	8	28
1002 (1593-94) Recec ⁸⁶⁵	8	28
1003 (1594) Masar ⁸⁶⁶	7	21
1003 (1594-95) Recec ⁸⁶⁷	7	23
1003 (1595) Reşen ⁸⁶⁸	8	27,5
1003 (1595) Lezez ⁸⁶⁹	8	23
1004 (1595) Masar ⁸⁷⁰	8	27
1004 (1595-96) Recec ⁸⁷¹	8	26,5
1004 (1596) Reşen ⁸⁷²	8	27
1004 (1596) Lezez ⁸⁷³	8	27
1006 (1598) Reşen ⁸⁷⁴	8	27
1006 (1598) Lezez ⁸⁷⁵	8	27
1008 (1599) Masar ⁸⁷⁶	8	27
1008 (1599-1600) Recec ⁸⁷⁷	8	25

⁸⁶² BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 130, 182; D. BŞM. d., nr. 110, s. 45; MAD. d., nr. 6130, s. 43, 183, 339, 507; MAD. d., nr. 186, vr. 25a, 105a, 186a, 265a; MAD. d., nr. 190, vr. 26a; MAD. d., nr. 188, vr. 26a; MAD. d., nr. 7163, s. 50, 204, 368, 528.

⁸⁶³ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 130.

⁸⁶⁴ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 182.

⁸⁶⁵ BOA, D. BŞM. d., nr. 110, s. 45.

⁸⁶⁶ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 43.

⁸⁶⁷ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 183.

⁸⁶⁸ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 339.

⁸⁶⁹ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 507.

⁸⁷⁰ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 25a.

⁸⁷¹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 105a.

⁸⁷² BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 186a.

⁸⁷³ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 265a.

⁸⁷⁴ BOA, MAD. d., nr. 190, vr. 26a.

⁸⁷⁵ BOA, MAD. d., nr. 188, vr. 26a.

⁸⁷⁶ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 50.

⁸⁷⁷ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 204.

1008 (1600) Reşen ⁸⁷⁸	8	27
1008 (1600) Lezez ⁸⁷⁹	8	27

Efsârdûzân-ı hassa bölüğünün âmiri ser-efsârî adı verilen bir görevli idi. Dönem içerisinde görev yapan ser-efsârîlerin aldıkları günlük yevmiyeler 2-8,5 akçe arasında değişmiştir. Ser-efsârîlerden en az yevmiyeyi 1003 (1594-95) Recec’de Ali b. Hasan ile 1004 (1595) Masar’da Abdullah almıştır. En fazla 1004 (1595-96) Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Ali b. Mehmed ile 1006 (1598) Reşen’de Ali b. Hasan’a ödenmiştir. Bölükteki diğer usta personelin aldıkları günlük yevmiyenin ise 1-8,5 akçe arasında olduğu görülmektedir.⁸⁸⁰

2.4.7. Mûytâbân-ı Hassa

Farsça kökenli bir kelime olan *mûytâb*, kıl dokuyan, kıldan dokuma yapan sanatkâr anlamına gelmektedir. Halk arasında bu sanatkârlara *mûtaf*, *mûtafçı* denilirdi.⁸⁸¹ Müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altındaki birimlerden olan mûytâbân-ı hassa, Büyük Âhûr’a bağlı ahırlardaki hayvanlar için gerekli kıldan çul, yem torbası gibi eşyaları dokumakla mükellefti.⁸⁸² Dönemin mevâcib defterlerinde mûytâbân-ı hassa biriminin bölük olarak teşkilâtlandırıldığı görülmektedir. Birimin hakkında verilerin yer aldığı mevâcib kıstlarının tamamında birer adet usta bölüğü vardır. Şakird bölüğü ise bulunmamaktadır.⁸⁸³

Aşağıdaki Tablo 31’de mûytâbân-ı hassa bölümünde hizmet veren personelin dönem içerisindeki sayıları ve aldıkları yevmiye toplamaları görülmektedir. Buradan anlaşılabacağı üzere dönem içerisinde bölükte 43-45 arasında değişen usta personel vardı. En az usta personel 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de ve en fazla 1000 (1592) Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında görev yapmıştı. Dönem içerisinde usta personele verilen toplam yevmiye ise 132,5-176 akçe arasında değişiyordu. Usta

⁸⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 368.

⁸⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 528.

⁸⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 130, 182; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 45; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 43, 183, 339, 507; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25a, 105a, 186a, 265a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 50, 204, 368, 528.

⁸⁸¹ Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 588.

⁸⁸² Ayverdi, *a.g.e.*, s. 861.

⁸⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 131, 183; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 46; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 44, 183-184, 340, 508; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25b, 105b, 186a-187b, 266a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a-27a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a-27a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 50-51, 204-205, 368-369, 528-529.

personelerle yevmiye en az 1003 (1594) Masar'da ve en fazla 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595) Masar'da ödenmişti.

Tablo 31. Mûytâbân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁸⁸⁴	44	135,5
1000 (1592) Lezez ⁸⁸⁵	45	155
1002 (1593-94) Recec ⁸⁸⁶	45	149
1003 (1594) Masar ⁸⁸⁷	45	132,5
1003 (1594-95) Recec ⁸⁸⁸	45	134,5
1003 (1595) Reşen ⁸⁸⁹	45	176
1003 (1595) Lezez ⁸⁹⁰	45	176
1004 (1595) Masar ⁸⁹¹	45	176
1004 (1595-96) Recec ⁸⁹²	45	168,5
1004 (1596) Reşen ⁸⁹³	45	174,5
1004 (1596) Lezez ⁸⁹⁴	45	154,5
1006 (1598) Reşen ⁸⁹⁵	44	161
1006 (1598) Lezez ⁸⁹⁶	44	161
1008 (1599) Masar ⁸⁹⁷	43	155,5
1008 (1599-1600) Recec ⁸⁹⁸	43	155,5
1008 (1600) Reşen ⁸⁹⁹	43	153,5
1008 (1600) Lezez ⁹⁰⁰	43	157,5

Mûytâbân-ı hassa bölüğünün yöneticisi konumunda bir kethüda görev yapmaktaydı. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde bölükte kethüdalık yapanlar için Ali b. Abdullah ile Ali'nin adları zikredilmiştir. Ancak bu kethüdaların farklı mı yahut aynı kişiler mi olduklarına dair kesin bir malûmat bulunmamaktadır. Bunlardan Kethüda Ali b. Abdullah'a günlük yevmiye olarak 1000 (1592) Reşen, Lezez'de 13 ve 1004 (1595-96) Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-

⁸⁸⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 131.

⁸⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 183.

⁸⁸⁶ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 46.

⁸⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 44.

⁸⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 183-184.

⁸⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 340.

⁸⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 508.

⁸⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25b.

⁸⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 105b.

⁸⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 186a-187b.

⁸⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 266a.

⁸⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a-27a.

⁸⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a-27a.

⁸⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 50-51.

⁸⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 204-205.

⁸⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 368-369.

⁹⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 528-529.

1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de 14 akçe verilmiştir. Kethüda Ali'ye de günlük yevmiye 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec'de 13 ve 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595) Masar'da 14 akçe ödenmiştir. Bölükte görev yapan diğer usta personelin ise aldığı günlük yevmiye 1,5-13 akçe arasındadır.⁹⁰¹ Diğer taraftan, bölükte yeni göreve başlandığında verilen günlük yevmiyenin de 1,5-4,5 akçe arasında değiştiği görülmektedir.⁹⁰² Yukarıda ifade edildiği üzere muytabân-ı hassanın şakird bölüğü bulunmamaktadır. Dolayısıyla usta ve şakirdlerin aynı bölük içerisine kaydedilmeleri ihtimal dahilindedir. Bu durumda bölükte göreve yeni başlayanlardan günlük 1,5 akçe alanların şakird ve 4-4,5 akçe alanların usta olmaları tahmin edilebilir.

2.4.8. Palandûzân-ı Hassa

Müteferriğân-ı ehl-i hirefe bağlı birimlerden bir diğeri de palandûzân-ı hassadır. *Palan*, binek hayvanlarına vurulan semer ve *palandûz* ise, palan yapan, semerci demektir. Bu görevliler arşiv vesikalarında aynı anlama gelen "*palanî*" şeklinde de geçmektedir.⁹⁰³ Dönemin mevâcib defterlerinde palandûzân-ı hassa biriminin bölük olarak kaydedildiği görülmektedir. Birimin mevâcib kıstlarının her birinde birer adet usta bölüğünün olmasına karşılık şakirdleri bulunmamaktadır.⁹⁰⁴

Aşağıdaki Tablo 32'de palandûzan-ı hassa biriminde dönem içerisinde görev yapan personel sayıları ile bunların aldıkları toplam yevmiyeler görülmektedir. Buna göre bölükteki usta personel sayısı bütün mevâcib kıstlarında değişmeden 13 kişi olarak kalmıştır. Bunlara ödenen toplam yevmiye ise 26-39,5 akçe arasında değişmiştir. Personele en az yevmiye 1003 (1594) Masar ve en fazla da 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstalarında ödenmişti.

Tablo 32. Palandûzân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁹⁰⁵	13	32,5

⁹⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 131, 183; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 46; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 44, 183-184, 340, 508; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 25b, 105b, 186a-187b, 266a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 26a-27a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 26a-27a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 50-51, 204-205, 368-369, 528-529.

⁹⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s.183; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 368; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 266a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 44, 183.

⁹⁰³ Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 751.

⁹⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 132, 184; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 47; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 45, 184, 341, 509; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106a, 186a, 266a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 51, 205, 369, 529.

⁹⁰⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 132.

1000 (1592) Lezez ⁹⁰⁶	13	32,5
1002 (1593-94) Recec ⁹⁰⁷	13	32,5
1003 (1594) Masar ⁹⁰⁸	13	26
1003 (1594-95) Recec ⁹⁰⁹	13	31,5
1003 (1595) Reşen ⁹¹⁰	13	39,5
1003 (1595) Lezez ⁹¹¹	13	39,5
1004 (1595) Masar ⁹¹²	13	39,5
1004 (1595-96) Recec ⁹¹³	13	39,5
1004 (1596) Reşen ⁹¹⁴	13	39,5
1004 (1596) Lezez ⁹¹⁵	13	39,5
1006 (1598) Reşen ⁹¹⁶	13	37
1006 (1598) Lezez ⁹¹⁷	13	38
1008 (1599) Masar ⁹¹⁸	13	38
1008 (1599-1600) Recec ⁹¹⁹	13	38
1008 (1600) Reşen ⁹²⁰	13	38
1008 (1600) Lezez ⁹²¹	13	38

Palandûzân-ı hassa bölüğünün idarî yöneticisi ser-palanî adlı görevli idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde Hasan b. Bali ile Mahmud b. Abdullah'ın ser-palanîlik yaptıkları görülmektedir. Ser-palanîlere ödenen günlük yevmiyeler 4-5,5 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiye en az 1003 (1594-95) Recec'de ve en fazla 1006 (1598) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de Mahmud b. Abdullah almıştır. Bölükte görev yapan diğer usta personelin aldığı günlük yevmiye de 1-6,5 akçe arasında değişmektedir.⁹²²

2.4.9. Hatabcıyân-ı Hassa

Arapça kökenli bir kelime olan *hatabın*, sözlükteki karşılığı odundur.⁹²³ Develere yük taşıyabilmeleri için vurulan semerlerin iki tarafına konulan ağaç parçalarına da hatab

⁹⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 184.

⁹⁰⁷ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 47.

⁹⁰⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 45.

⁹⁰⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 184.

⁹¹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 341.

⁹¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 509.

⁹¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a.

⁹¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 106a.

⁹¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 186a.

⁹¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 266a.

⁹¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27a.

⁹¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27a.

⁹¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 51.

⁹¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 205.

⁹²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 369.

⁹²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 529.

⁹²² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 132, 184; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 47; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 45, 184, 341, 509; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106a, 186a, 266a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 51, 205, 369, 529.

⁹²³ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 481.

adı verilmektedir. Halk arasında daha çok havut (hamut) olarak bilinen deve semerlerinin yumuşak maddelerden örtü şeklinde yapılanlarına “*hatabsız*”, ahşap (hatab) bir iskelet üzerine kaplanmış olanlarına da “*hatablı*” denilmektedir. Araplar bu semerlerin büyüklerine “*rahl*”, yeni yetişen iki yaşlarındaki develeri yüke alıştırmak için vurulan küçüklerine ise “*kateb*” demektedirler.⁹²⁴ Müteferriğân-ı ehl-i hirefın alt birimlerinden biri olan hatabcıyân-ı hassa, Büyük Âhûr’a bağlı ahırlarda yük taşıma amaçlı bakılan develere vurulan semerlerde kullanılan hatabı imâl ederlerdi. Dönemin mevâcib defterlerinde birimin bir bölük hâlinde teşkilâtlandırıldığı, her bir kıstta birer adet usta bölüğünün olduğu, şakirdlerinin bulunmadığı görülmektedir.⁹²⁵

Aşağıdaki Tablo 33’te hatabcıyân-ı hassa bölümünde dönem içerisinde görev yapan usta personelin sayıları ve bunlara ödenen yevmiye toplamaları bulunmaktadır. Bölükteki usta personelin sayısının 14-16 kişi arasında değiştiği görülmektedir. Personel ez az 1008 (1599) Masar, Recec, Reşen, Lezez ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-95) Masar, Recec, Reşen kıstlarında görev yapmıştı. Bunlara 45,5-90,5 akçe arasında toplam yevmiye ödenmişti. En az yevmiye 1008 (1600) Lezez’de ve en fazla 1006 (1598) Lezez’de verilmişti.

Tablo 33. Hatabcıyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁹²⁶	16	66,5
1000 (1592) Lezez ⁹²⁷	16	66,5
1002 (1593-94) Recec ⁹²⁸	16	66,5
1003 (1594) Masar ⁹²⁹	16	68
1003 (1594-95) Recec ⁹³⁰	16	68
1003 (1595) Reşen ⁹³¹	16	80,5
1003 (1595) Lezez ⁹³²	16	80,5
1004 (1595) Masar ⁹³³	16	80,5
1004 (1595-96) Recec ⁹³⁴	16	80,5

⁹²⁴ Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, “Deve”, *DİA*, IX, 225-226.

⁹²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 132, 184; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 47; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 45, 184, 341, 509; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106a, 186a-186b, 266a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 51, 205, 369, 529.

⁹²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 132.

⁹²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 184.

⁹²⁸ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 47.

⁹²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 45.

⁹³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 184.

⁹³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 341.

⁹³² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 509.

⁹³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a.

⁹³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 106a.

1004 (1596) Reşen ⁹³⁵	16	80,5
1004 (1596) Lezez ⁹³⁶	15	61
1006 (1598) Reşen ⁹³⁷	15	68,5
1006 (1598) Lezez ⁹³⁸	15	90,5
1008 (1599) Masar ⁹³⁹	14	56
1008 (1599-1600) Recec ⁹⁴⁰	14	56
1008 (1600) Reşen ⁹⁴¹	14	56
1008 (1600) Lezez ⁹⁴²	14	45,5

Hatabcıyân-ı hassa birimi bölükbaşının yönetimi altında idi. Dönem mevâcib defterleri incelendiğinde bölükbaşların aldıkları yevmiyenin 3-3,5 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Bölükbaşlardan 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Abdurrahman b. Ali, 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec’de Mehmed, 1008 (1599-1600) Reşen, Lezez’de Oruç b. Mehmed 3 akçe ve 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec’de Hasan b. Mehmed, 1003 (1594-95) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen’de Abdurrahman b. Ali 3,5 akçe günlük yevmiye almıştır. Birimde görev yapan diğer usta personele de günlük 1-8 akçe arasında yevmiye ödendiği görülmektedir.⁹⁴³

2.4.10. Kâmcıyân-ı Hassa

Farsça kökenli *kâm* kelimesinin anlamı sözlükte “damak” olarak verilmektedir.⁹⁴⁴ Müteferriğân-ı ehl-i hiref birimlerinden kâmcıyân-ı hassa, Büyük Âhûr’a bağlı ahırlarda barınan hayvanları zaptetmek veya istenilen tarafa doğru yönlendirmek üzere ağızlarına takılan gemleri imâl ederdi. Mevâcib defterlerinde birimin bölük olarak teşkilâtlandırıldığı görülmektedir. Birimin mevâcib kayıtlarının tamamında birer adet usta bölüğü vardır; ancak, şakirdleri bulunmamaktadır.⁹⁴⁵

Aşağıdaki Tablo 34’de dönem içerisinde kâmcıyan-ı hassa bölümünde görev yapan personelin sayıları ve aldıkları yevmiye toplamaları görülmektedir. Buna göre bölükteki usta personelin sayısı 3-10 kişi arasında değişmiştir. Personel ez az 1004 (1596)

⁹³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 186a-186b.

⁹³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 266a.

⁹³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27a.

⁹³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27a.

⁹³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 51.

⁹⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 205.

⁹⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 369.

⁹⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 529.

⁹⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 132, 184; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 47; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 45, 184, 341, 509; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106a, 186a-186b, 266a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 51, 205, 369, 529.

⁹⁴⁴ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, I, Say yay., İstanbul 2009, s. 1701.

⁹⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46, 185, 342, 510; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106b, 187a, 267a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52, 206, 370, 530.

Lezez ve en fazla 1004 (1596) Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez’de hizmet vermiştir. Bunlara ödenen toplam yevmiye ise 15,5-35,5 akçe arasında değişmiştir. En az yevmiye 1004 (1596) Lezez ve en fazla 1006 (1598) Lezez’de ödenmiştir.

Tablo 34. Kâmcıyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁹⁴⁶	9	29,5
1000 (1592) Lezez ⁹⁴⁷	9	29,5
1002 (1593-94) Recec ⁹⁴⁸	8	19
1003 (1594) Masar ⁹⁴⁹	7	18
1003 (1594-95) Recec ⁹⁵⁰	7	17
1003 (1595) Reşen ⁹⁵¹	8	22
1003 (1595) Lezez ⁹⁵²	8	24
1004 (1595) Masar ⁹⁵³	9	26,5
1004 (1595-96) Recec ⁹⁵⁴	9	18,5
1004 (1596) Reşen ⁹⁵⁵	10	35,5
1004 (1596) Lezez ⁹⁵⁶	3	15,5
1006 (1598) Reşen ⁹⁵⁷	10	35
1006 (1598) Lezez ⁹⁵⁸	10	35,5
1008 (1599) Masar ⁹⁵⁹	8	27,5
1008 (1599-1600) Recec ⁹⁶⁰	9	29,5
1008 (1600) Reşen ⁹⁶¹	9	29,5
1008 (1600) Lezez ⁹⁶²	9	29,5

Kâmcıyân-ı hassa biriminin yöneticisi ser-kâmî adlı bir görevli idi. Dönem içerisinde iki farklı isim birimde ser-kâmîlik yapmıştır. Bunlardan ilki İbrahim b. Mehmed ve diğeri Mustafa Arnavud’dır. Bölükbaşılardan aldıkları günlük yevmiyeler 4,5-7,5 akçe arasında değişmektedir. Ser-kâmî İbrahim b. Mehmed 1000 (1592) Reşen, Lezez’de 4,5 akçe günlük yevmiye almıştır. Ser-kâmî Mustafa Arnavud’a da 1002 (1593-

⁹⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133.

⁹⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 185.

⁹⁴⁸ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48

⁹⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46.

⁹⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 185.

⁹⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 342.

⁹⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 510.

⁹⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a.

⁹⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 106b.

⁹⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 187a.

⁹⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 267a.

⁹⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b.

⁹⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b.

⁹⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52.

⁹⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 206.

⁹⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 370.

⁹⁶² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 530.

94) Recec; 1003 (1594) Masar'da 4,5, 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen'de 5,5, 1006 (1598) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de 6,5 ve 1006 (1598) Reşen'de 7,5 akçe günlük yevmiye ödenmiştir. Bölükte görev yapan diğer usta personelin aldıkları günlük yevmiye de 1-10,5 akçe arasında değişmektedir.⁹⁶³

2.4.11. Çilingirân-ı Hassa

Kilit, anahtar, zincir ve sâir ince demircilik işleri ve tamirleri yapan sanatkârlara çilingir denilmektedir.⁹⁶⁴ Müteferriğân-ı ehl-i hiref birimlerinden biri olan çilingirân-ı hassa, Büyük Âhûr'a bağlı ahırlardaki hayvanlar için gerekli bu tür ince demircilik işleri yapar ve tamir ederdi. Dönemin mevâcib defterlerinde birimin adı bölük olarak zikredilmektedir. Bu kayıtlarda birimin her bir kısta birer adet usta bölüğü vardır, şakird bölüğü bulunmamaktadır.⁹⁶⁵

Aşağıdaki Tablo 35'te çilingirân-ı hassa bölümünde dönem içerisinde hizmet veren usta personel sayıları ve bunlara ödenen toplam yevmiye miktarları verilmiştir. Bölükteki usta personel sayısı 2-6 kişi arasında değişmektedir. Personel ez az 1004 (1596) Lezez'de ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594) Masar'da görev yapmıştı. Bunların aldıkları yevmiye toplamı ise 11-27,5 akçe arasında idi. Usta personele en az 1004 (1596) Lezez'de ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594) Masar'da ödenmişti.

Tablo 35. Çilingirân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁹⁶⁶	6	27,5
1000 (1592) Lezez ⁹⁶⁷	6	27,5
1002 (1593-94) Recec ⁹⁶⁸	6	27,5
1003 (1594) Masar ⁹⁶⁹	6	19,5
1003 (1594-95) Recec ⁹⁷⁰	5	19,5

⁹⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46, 185, 342, 510; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106b, 187a, 267a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52, 206, 370, 530.

⁹⁶⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 235.

⁹⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46, 185, 342, 510; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106b, 187a, 267a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52, 206, 370, 530.

⁹⁶⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133.

⁹⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 185.

⁹⁶⁸ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48

⁹⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46.

⁹⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 185.

1003 (1595) Reşen ⁹⁷¹	5	23
1003 (1595) Lezez ⁹⁷²	5	23
1004 (1595) Masar ⁹⁷³	5	23
1004 (1595-96) Recec ⁹⁷⁴	5	23
1004 (1596) Reşen ⁹⁷⁵	5	23
1004 (1596) Lezez ⁹⁷⁶	2	11
1006 (1598) Reşen ⁹⁷⁷	5	23
1006 (1598) Lezez ⁹⁷⁸	5	24
1008 (1599) Masar ⁹⁷⁹	5	23
1008 (1599-1600) Recec ⁹⁸⁰	5	23
1008 (1600) Reşen ⁹⁸¹	5	23
1008 (1600) Lezez ⁹⁸²	5	23

Diğer taraftan, mevâcib defterlerinde çilingirân-ı hassa bölüğünün yöneticisinin adı hususunda sarîh bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte diğer birimlerin mevâcib kayıtlarında adı ilk zikredilen genellikle yönetici konumunda olmaktadır. Çilingirân-ı hassa bölümünde adları ilk zikredilen görevliler incelendiğinde aldıkları günlük yevmiyelerin 4,5-8 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Adı ilk zikredilen personelden en fazla günlük yevmiyeyi 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Mehmed ve en az 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Süleyman almıştır. Bölükteki diğer usta personelin günlük yevmiyeleri ise 2-7,5 akçe arasındadır.⁹⁸³

2.4.12. Sağrıçıyân-ı Hassa

Sağrı kelimesi sözlükte, hayvanın ve özellikle de atın belye kuyruğu arasındaki dolgun yuvarlak kısmı anlamına gelmektedir. Hayvanların bu kısımlarından çıkan kalın deriye de sağrı denmektedir.⁹⁸⁴ Müteferriğân-ı ehl-i hiref birimlerinden sağrıçıyan-ı

⁹⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 342.

⁹⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 510.

⁹⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a.

⁹⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 106b.

⁹⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 187a.

⁹⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 267a.

⁹⁷⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b.

⁹⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b.

⁹⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52.

⁹⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 206.

⁹⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 370.

⁹⁸² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 530.

⁹⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46, 185, 342, 510; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106b, 187a, 267a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52, 206, 370, 530.

⁹⁸⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 1046.

hassa, at binit takımları imâl edilirken kullanılan bu derinin hazırlanmasından sorumluymdu. Dönemin mevâcib defterlerinde birimin adı bölük olarak zikredilmiştir. Mevâcib kıstlarının tamamında birim birer usta bölüğüne sahiptir, buna karşılık şakird bölüğü bulunmamaktadır.⁹⁸⁵

Aşağıdaki Tablo 36’da sağrıciyân-ı hassa bölüğündeki usta personelin dönem içerisindeki sayıları ve aldıkları toplam yevmiyeler verilmiştir. Buna göre personel sayısının 7-8 arasında değiştiği görülmektedir. En az personel 1006 (1598) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez ve en fazla 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen kıstlarında görev yapmıştı. Bunlara verilen yevmiye toplamı da 33,5-56,5 akçe arasındır. Personele yevmiye en az 1004 (1595-96) Recec’de ve en fazla 1004 (1595) Masar’da ödenmişti.

Tablo 36. Sağrıciyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ⁹⁸⁶	8	46,5
1000 (1592) Lezez ⁹⁸⁷	8	46,5
1002 (1593-94) Recec ⁹⁸⁸	8	47,5
1003 (1594) Masar ⁹⁸⁹	8	47,5
1003 (1594-95) Recec ⁹⁹⁰	8	47,5
1003 (1595) Reşen ⁹⁹¹	8	56
1003 (1595) Lezez ⁹⁹²	8	56
1004 (1595) Masar ⁹⁹³	8	56,5
1004 (1595-96) Recec ⁹⁹⁴	8	33,5
1004 (1596) Reşen ⁹⁹⁵	8	36
1006 (1598) Reşen ⁹⁹⁶	8	38
1006 (1598) Lezez ⁹⁹⁷	7	34,5
1008 (1599) Masar ⁹⁹⁸	7	34,5
1008 (1599-1600) Recec ⁹⁹⁹	7	34,5

⁹⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46, 185, 342, 510; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106b, 187a-187b, 267a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52, 206, 370, 530.

⁹⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133.

⁹⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 185.

⁹⁸⁸ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48.

⁹⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46.

⁹⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 185.

⁹⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 342.

⁹⁹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 510.

⁹⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a.

⁹⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 106b.

⁹⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 187a-187b.

⁹⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b.

⁹⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b.

⁹⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52.

⁹⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 206.

1008 (1600) Reşen ¹⁰⁰⁰	7	34,5
1008 (1600) Lezez ¹⁰⁰¹	7	34,5

Sağrıçıyan-ı hassa bölüğü ser-sağrı denilen bir görevlinin yönetimi altındaydı. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde iki farklı kişinin bu görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Bunların adı Rıdvan b. Abdullah ile Mustafa b. Abdi'dir. Ser-sağrıler dönem içerisinde 4,5-7,5 akçe arasında günlük yevmiye almışlardır. Günlük yevmiye en az 1004 (1596) Reşen'de Mustafa b. Abdi'ye ve en fazla 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec'de Rıdvan b. Abdullah'a ödenmiştir. Bölükte hizmet veren diğer usta personelin günlük yevmiyesi de 2-22,5 akçe arasında değişmektedir.¹⁰⁰²

2.4.13. Müteferriğân-ı Hassa

Müteferrika kelimesi sözlükte, ufak tefek masraflar için ayrılan para anlamına gelmektedir.¹⁰⁰³ Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde padişah ile vezirlerin maiyetinde bulunan ve çeşitli işleri yapan bir tür hizmetli sınıfına da müteferrika denilmektedir.¹⁰⁰⁴ Ancak gerek saraydaki ehl-i hiref teşkilâtı içerisindeki müteferrika zümresi ve gerekse Büyük Âhûr'daki müteferriğân-ı ehl-i hiref birimlerden müteferriğân-ı hassanın yaptıkları görevler bakımından söz konusu hizmetli sınıfıyla bir bağlantısının olmadığı belirtilmelidir. Ehl-i hiref teşkilâtına bağlı müteferrika zümresi ile müteferriğân-ı hassanın hangi görevi yerine getirdiklerine dair kesin bir malûmât bulunmamaktadır. Bununla birlikte ehl-i hiref teşkilâtı müteferrika zümresinin yaptığı işlerle ilgili iki görüş öne çıkmıştır. Birincisine göre müteferrika zümresi, pençik ve devşirmelerden sanata yeteneği olanlar ile ehl-i hiref teşkilâtının diğer birimlerindeki tecrübesiz şakirdlerin kaydedildiği bir birimdir. Bunlar yetiştirilmelerinin ardından alanlarına istinaden tekrar birimlerine dağıtılırlardı. İkincisine göre ise müteferrika zümresi, ehl-i hiref teşkilâtı içerisinde ayrı bir birim olacak kadar sayılara ulaşmayan branşlardaki sanatkârların kaydedildiği bir yerdi. Ancak ehl-i hiref defterlerinde her iki görüşü de nakzeden örneklerle rastlandığı ve konu hakkında kesin bir ifade kullanılamayacağı belirtilmelidir. Bununla birlikte XVI. yüzyıl ehl-i hiref defterlerindeki örneklerden hareketle en azından

¹⁰⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 370.

¹⁰⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 530.

¹⁰⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 133, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 48; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46, 185, 342, 510; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 26a, 106b, 187a-187b, 267a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 27b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 52, 206, 370, 530.

¹⁰⁰³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi yay., Ankara 2005, s. 765.

¹⁰⁰⁴ Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *DİA*, XXXII, 183.

bu yüzyıl özelinde ikinci görüşün kabulünün makul olabileceği anlaşılmaktadır.¹⁰⁰⁵ Bu görüşün kabulü hâlinde ise müteferriğân-ı hassanın, müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altında ayrı birim kurulacak kadar sayıları bulunmayan çeşitli branşlardaki sanatkârların görev yaptıkları bir yer olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dönemin mevâcib defterlerinde müteferriğân-ı ehl-i hirefin bir bölük olarak kaydedildiği görülmektedir. Mevâcib kıstlarının tamamında birimin birer adet usta bölüğü vardır, şakird bölüğü ise bulunmamaktadır.¹⁰⁰⁶

Müteferriğân-ı ehl-i hiref biriminin bir şakird bölüğü bulunmadığından ihtiyaç hâlinde nefer temini mîrâhûr-ı evvelin arzıyla dışarıdan gerçekleştirirdi. Dönem içerisinde nefer temin edilen birimler arasında serracîn-i hassa, serracîn-i sâni, seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa, seyisân-ı bargirân-ı tavîle, şütürân-ı mâde ve ner, hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ, nakkaşîn-i hassa, çilingirân-ı hassa, tohum-ı himarân ve meremmetciyân-ı hassa bulunuyordu. Birime geçiş yapan personel tespit edilebildiği kadarıyla ibtidadan değil, daha önce aldıkları yevmiyeleriyle birlikte görevlerine başlamıştı. Bu çerçevede birime geçiş yapan personel daha önce serracîn-i hassada 6, serracîn-i sâni 13,5, seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassada 4-4,5, seyisân-ı bargirân-ı tavîlede 6, şütürân-ı mâde ve nerde 5, hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâda 6, nakkaşîn-i hassada 10, çilingirân-ı hassada 4-10, tohum-ı himarânda 3,5 ve meremmetciyân-ı hassada 3,5 akçe yevmiye almaktaydı.¹⁰⁰⁷ Bunun yanında müteferriğân-ı hassadan yine ihtiyaç hâlinde teşkilât içi ve dışında farklı birimler ile görevlere geçiş yapan personel de vardı. Personel teşkilât içinden sağrıciyân-ı hassaya 3,5, serracîn-i hassaya 5-6, serracîn-i sâniye 3, seyisân-ı bargirân-ı tavîleye 6; teşkilât dışından Topçu Ocağı'na 2,5, dergâh-ı alî çavuşluğuna 7, Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi bölüğüne 17 akçe yevmiyesiyle geçmişti.¹⁰⁰⁸

Aşağıdaki Tablo 37'de müteferriğân-ı hassa bölümünde dönem içerisinde hizmet veren usta personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiye miktarları görülmektedir. Buna göre usta personelin sayısı 47-82 kişi arasında değişmektedir. En az personel 1000 (1592) Reşen ve en fazla 1008 (1599-1600) Recec, Reşen kıstlarında kayıtlıdır. Bunlara devlet

¹⁰⁰⁵ Yaman, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁰⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 134, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 49; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 47, 186, 343-344, 511-512; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 27a-27b, 107a-107b, 187b-188a, 267b-268a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28a-28b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28a-28b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 53-54, 207-208, 371-372, 531-532.

¹⁰⁰⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 27b, 188a, 268a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 47, 186, 343, 344, 512; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 208; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 186

¹⁰⁰⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 253, s. 90; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 187b, 267b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28b; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 343, 344, 511.

tarafından ödenen toplam yevmiye ise 267-656,5 arasındadır. Yevmiye ödemesi en az 1002 (1593-94) Recec’de ve en fazla 1008 (1600) Reşen’de gerçekleşmiştir.

Tablo 37. Müteferriğân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ¹⁰⁰⁹	47	275,5
1000 (1592) Lezez ¹⁰¹⁰	48	281
1002 (1593-94) Recec ¹⁰¹¹	49	267
1003 (1594) Masar ¹⁰¹²	51	310,5
1003 (1594-95) Recec ¹⁰¹³	55	308,5
1003 (1595) Reşen ¹⁰¹⁴	65	407
1003 (1595) Lezez ¹⁰¹⁵	67	415,5
1004 (1595) Masar ¹⁰¹⁶	66	416
1004 (1595-96) Recec ¹⁰¹⁷	73	482,5
1004 (1596) Reşen ¹⁰¹⁸	76	527
1004 (1596) Lezez ¹⁰¹⁹	45	288
1006 (1598) Reşen ¹⁰²⁰	78	582
1006 (1598) Lezez ¹⁰²¹	80	583,5
1008 (1599) Masar ¹⁰²²	79	580,5
1008 (1599-1600) Recec ¹⁰²³	82	645,5
1008 (1600) Reşen ¹⁰²⁴	82	656,5
1008 (1600) Lezez ¹⁰²⁵	81	642

Müteferriğân-ı hassa bölüğünün idarî âmirliğini hangi görevlinin yürüttüğüne dair mevâcib defterlerinde sarîh bir malûmat yer almamaktadır. Bununla birlikte mevâcib defterlerinde diğer birimlerin yöneticilerinin adları genellikle ilk sırada zikredilmektedir. Müteferriğân-ı hassa bölümünde de bu şekilde olduğu düşünüldüğünde dönem içerisinde adı ilk sırada kaydedilen iki farklı görevli bulunmaktadır. Bunların adı Süleyman ve Mehmed b. Mustafa’dır. Bu görevlilere dönem içerisinde 2,5-33 akçe arasında günlük

¹⁰⁰⁹ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 134.

¹⁰¹⁰ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 185.

¹⁰¹¹ BOA, D. BŞM. d., nr. 110, s. 49.

¹⁰¹² BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 47.

¹⁰¹³ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 186.

¹⁰¹⁴ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 343-344.

¹⁰¹⁵ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 511-512.

¹⁰¹⁶ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 27a-27b.

¹⁰¹⁷ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 107a-107b.

¹⁰¹⁸ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 187b-188a.

¹⁰¹⁹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 267b-268a.

¹⁰²⁰ BOA, MAD. d., nr. 190, vr. 28a-28b.

¹⁰²¹ BOA, MAD. d., nr. 188, vr. 28a-28b.

¹⁰²² BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 53-54.

¹⁰²³ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 207-208.

¹⁰²⁴ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 371-372.

¹⁰²⁵ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 531-532.

yevmiye verilmiştir. Günlük yevmiye en az 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Süleyman’a ve en fazla 1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez’de Mehmed b. Mustafa’ya ödenmiştir. Bölükte görevli diğer usta personelin günlük yevmiyesi de 1,5-36,5 akçe arasında değişmektedir.¹⁰²⁶

2.5. Hafızân-ı Ahurân ve Anbarân-ı Hassa

Büyük Âhûr’a bağlı birimlerden bir diğeri de hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa idi. Bu birim Büyük Âhûr’a bağlı ahırlar ile arpa, ot, saman ve sâir hayvanların beslenmesi için gerekli olan yem maddelerinin konulduğu ambarların muhafazasından sorumluydu. Dönemin mevâcib defterlerinde birimin adının bölük olarak zikredilmektedir. Birim mevâcib kıstlarının tamamında birer adet usta bölüğüne sahipken, şakird bölüğü bulunmamaktadır.¹⁰²⁷

Hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa bölüğünün şakird bölüğünün bulunmamasından dolayı ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine farklı birimlerden personel temin edilebilirdi. Böyle nefer teminlerinde personel daha önce aldığı yevmiyesiyle birlikte geçiş yapardı. Dönem içerisinde seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassada 3-7, seyisân-ı bargirân-ı tavîlede 4-5, arabaciyân-ı hassa ve neccâranda 6,5, hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâda 5, esterân-ı palânîde 4, tayyân-ı Bursa ocağında 6-7, korucuyân-ı çayırhâ-i hassada 5-8,5 ve müteferriğân-ı ehl-i hirefte 6 akçe yevmiye alan personel birime kabul edilmişti.¹⁰²⁸ Bunun yanında hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa bölüğündeki personelden yine ihtiyaç hâlinde farklı birimlere geçişler olabilmekteydi. Tespit edilebildiği kadarıyla dönem içerisinde serracîn-i hassaya 5,5, mâdiyân-ı Sultanönü ocağına 3, korucuyân-ı çayırhâ-i hassaya 3,5 ile 5 akçe yevmiye alan personel geçiş yapmıştı.¹⁰²⁹

Aşağıdaki Tablo 38’de hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa bölüğünde dönem içerisinde görev yapan usta personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiyeler görülmektedir. Buradaki verilerden anlaşılacağı üzere bölükteki usta personelin sayısı 12-65 kişi arasında değişmiştir. En az 1004 (1596) Lezez’de ve en fazla 1006 (1598) Reşen; 1008 (1599-1600) Recec, Reşen’de personel bulunmaktadır. Personelin aldığı toplam

¹⁰²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 134, 185; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 49; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 47, 186, 343-344, 511-512; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 27a-27b, 107a-107b, 187b-188a, 267b-268a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28a-28b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28a-28b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 53-54, 207-208, 371-372, 531-532.

¹⁰²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 135-136, 187-188; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 50-51; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 48-49, 187-188, 344-345, 512-513; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 27b-28a, 107b-108a, 188a-188b, 268a-268b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28b-29a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28b-29a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 54-55, 208-209, 372-373, 532-533.

¹⁰²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49, 84, 187-188, 345; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 55, 209; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 50; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29a; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 28a.

¹⁰²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 188a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 187; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29a.

yevmiye ise 75,5-352,5 akçe arasındadır. En az 1004 (1596) Lezez ve en fazla 1006 (1598) Lezez’de yevmiye ödenmiştir.

Tablo 38. Hafızân-ı Ahurân ve Anbarân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ¹⁰³⁰	60	266
1000 (1592) Lezez ¹⁰³¹	60	266,5
1002 (1593-94) Recec ¹⁰³²	60	268
1003 (1594) Masar ¹⁰³³	60	265,5
1003 (1594-95) Recec ¹⁰³⁴	63	280
1003 (1595) Reşen ¹⁰³⁵	63	309
1003 (1595) Lezez ¹⁰³⁶	63	313,5
1004 (1595) Masar ¹⁰³⁷	64	326
1004 (1595-96) Recec ¹⁰³⁸	65	324,5
1004 (1596) Reşen ¹⁰³⁹	64	328,5
1004 (1596) Lezez ¹⁰⁴⁰	12	75,5
1006 (1598) Reşen ¹⁰⁴¹	65	347
1006 (1598) Lezez ¹⁰⁴²	55	352,5
1008 (1599) Masar ¹⁰⁴³	64	344,5
1008 (1599-1600) Recec ¹⁰⁴⁴	65	341
1008 (1600) Reşen ¹⁰⁴⁵	65	345,5
1008 (1600) Lezez ¹⁰⁴⁶	64	336,5

Hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa biriminin idarî âmiri bölükbaşı idi. Dönem içerisinde birimde iki farklı bölükbaşının görev yaptığı görülmektedir. Bunlardan bir Mehmed ve diğeri de Rıdvan’dır. Bölükbaşı Mehmed’e 1000 (1592) Reşen, Lezez; 1002 (1593-94) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec’de 4 ve 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599) Masar’da 4,5

¹⁰³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 135-136.

¹⁰³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 187-188.

¹⁰³² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 50-51.

¹⁰³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 48-49.

¹⁰³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 187-188.

¹⁰³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 344-345.

¹⁰³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 512-513.

¹⁰³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 27b-28a.

¹⁰³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 107b-108a.

¹⁰³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 188a-188b.

¹⁰⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 268a-268b.

¹⁰⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28b-29a.

¹⁰⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28b-29a.

¹⁰⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 54-55.

¹⁰⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 208-209.

¹⁰⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 372-373.

¹⁰⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 532-533.

akçe günlük yevmiye verilmiştir. Bölükbaşı Rıdvan'a da 1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez kıstlarında 4 akçe günlük yevmiye ödenmiştir. Birimdeki diğer usta personelin günlük yevmiyeleri ise 2-12,5 akçe arasında değişmektedir.¹⁰⁴⁷

2.6. Meremmetciyân-ı Hassa

Arapça kökenli bir kelime olan *meremmet*, sözlükte üstünkörü tamir, onarma anlamına gelmektedir.¹⁰⁴⁸ Büyük Âhûr çatısı altındaki birimlerden biri olan meremmetciyân-ı hassa, ihtiyaç hâlinde her nevi metal yahut ahşap edevâtın tamirini yapmakla vazifeli idi. Dönemin mevâcib defterleri incelendiğinde meremmetciyân-ı hassanın bir bölük olarak hizmet verdiği görülmektedir. Birimin her bir mevâcib kıstında birer adet usta bölüğü vardır. Şakird bölüğü ise bulunmamaktadır.¹⁰⁴⁹

Aşağıdaki Tablo 39'da meremmetciyân-ı hassa bölümünde dönem içerisinde görev yapan usta personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiyeler verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere usta personel sayısı 1-9 arasında değişmiştir. En az 1004 (1596) Lezez ve en fazla 1006 (1598) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de personel bulunmuştur. Personele toplam 24-60,5 akçe arasında değişen yevmiye ödenmiştir. Yevmiye en az 1004 (1596) Lezez ve en fazla 1006 (1598) Reşen'de verilmiştir.

Tablo 39. Meremmetciyân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ¹⁰⁵⁰	8	44
1000 (1592) Lezez ¹⁰⁵¹	7	43
1002 (1593-94) Recec ¹⁰⁵²	7	45
1003 (1594) Masar ¹⁰⁵³	7	45
1003 (1594-95) Recec ¹⁰⁵⁴	7	46
1003 (1595) Reşen ¹⁰⁵⁵	7	53

¹⁰⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 135-136, 187-188; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 50-51; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 48-49, 187-188, 344-345, 512-513; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 27b-28a, 107b-108a, 188a-188b, 268a-268b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28b-29a; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28b-29a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 54-55, 208-209, 372-373, 532-533.

¹⁰⁴⁸ Devellioğlu, a.g.e., s. 620.

¹⁰⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 136, 188; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 51; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49, 188, 345, 513; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 28a, 108a, 188b, 268b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 56, 210, 374, 534.

¹⁰⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 136.

¹⁰⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 188.

¹⁰⁵² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 51.

¹⁰⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49.

¹⁰⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 188.

¹⁰⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 345.

1003 (1595) Lezez ¹⁰⁵⁶	7	53,5
1004 (1595) Masar ¹⁰⁵⁷	7	54
1004 (1595-96) Recec ¹⁰⁵⁸	7	58
1004 (1596) Reşen ¹⁰⁵⁹	7	58
1004 (1596) Lezez ¹⁰⁶⁰	1	24
1006 (1598) Reşen ¹⁰⁶¹	7	60,5
1006 (1598) Lezez ¹⁰⁶²	9	57,5
1008 (1599) Masar ¹⁰⁶³	9	58
1008 (1599-1600) Recec ¹⁰⁶⁴	9	58
1008 (1600) Reşen ¹⁰⁶⁵	9	58
1008 (1600) Lezez ¹⁰⁶⁶	9	58

Meremmetciyân-ı hassa biriminin yöneticisi ser-meremmî adlı bir görevli idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde birimde dönem içerisinde iki farklı ser-meremmîn görev yaptığı görülmektedir. Bunların adı Kasım b. Abdullah ile Rıdvan b. İdris'dir. Ser-meremmîlerin günlük yevmiyeleri 16-25,5 akçe arasında değişmektedir. En az günlük yevmiyeyi 1000 (1592) Reşen'de Kasım b. Abdullah ve 1000 (1592) Lezez; 1002 (1593-94) Recec'de Rıdvan b. İdris almıştır. En fazla yevmiye 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de yine Rıdvan b. İdris'e ödenmiştir. Dönem içerisinde bölükteki diğer usta personelin günlük yevmiyesi de 2-16 akçe arasında değişmektedir.¹⁰⁶⁷

2.7. Korucuyân-ı Çayırhâ-i Hassa

Büyük Âhûr'a bağlı merkez ve taşradaki koru, mera, çayır, otlak gibi yerlerin muhafazasından korucular sorumlulardı. Korucular iki sınıftan müteşekkildiler. Bunlardan ilki, hizmetleri mukabilinde avâriz-ı divaniye, bedel-i nüzûl, imdadiye-i seferiye, celeb-keşân ve sâir devlet tarafından alınan vergilerden muaf taşradaki yevmiyesiz; diğerleri ise, merkezdeki yevmiye ödenen korucular idi. Taşradaki korucular birer ocak hâlinde teşkilâtlandırılmışlardı. Rumeli'de Karinabad, Filibe; Anadolu'da,

¹⁰⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 513.

¹⁰⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 28a.

¹⁰⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 108a.

¹⁰⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 188b.

¹⁰⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 268b.

¹⁰⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29b.

¹⁰⁶² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29b.

¹⁰⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 56.

¹⁰⁶⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 210.

¹⁰⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 374.

¹⁰⁶⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 534.

¹⁰⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 136, 188; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 51; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49, 188, 345, 513; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 28a, 108a, 188b, 268b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 56, 210, 374, 534.

Bursa, İnönü, Eskişehir ve Akköprü’de koru ocakları vardı. Bu ocaklar mîrâhûr-ı evvelin tayin ettiği koru ağası tarafından yönetilirdi. Koru ağaları genellikle Istabl-ı Âmire hamlacıları, hassa saraçları veya mahallinde uygun olanlar arasından seçilirlerdi. Ocaklarda ağanın yanı sıra bölükbaşı, seyis, şakird, muhafız, nalbant ve korucular görev yaparlardı. Korucular kısmının başında her ocağa tâbi bir hatabcı bölüğü de vardı. İstanbul çevresindeki ve Ada-i Edirne’deki çayırların idaresi koru ocaklarından farklı idi; bunları çayır korucuları muhafaza ederlerdi.¹⁰⁶⁸ Korucuyân-ı çayırhâ-i hassa Büyük Âhûr’a bağlı yevmiyeli hizmet veren birimlerden idi. Dönemin mevâcib defterlerinde birimin adı bölük olarak zikredilmektedir. Mevâcib kıstlarının tamamında birer usta bölüğüne sahiptir. Birimin şakird bölüğü bulunmamaktadır.¹⁰⁶⁹

Korucuyân-ı çayırhâ-i hassa birimine hangi kaynaklardan personel temin edildiğine dair 1566 senesi Büyük Âhûr yoklama defterinde bazı bilgiler mevcuttur. Deftere göre birimde mezkûr senede 10 adet usta personel mevcuttur. Bunlardan 6’sı kökeni hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Ustalığa terfi eden 4 ustadan 2’si teşkilât içinden ve diğer 2’si teşkilât dışındandır. Teşkilât içinden olanlar seyislikten ve teşkilât dışından gelenlerin 1’i sipahizâde, diğeri korucuzâdedir.¹⁰⁷⁰

Korucuyân-ı çayırhâ-i hassa bölüğündeki personelin ihtiyaç hâlinde farklı birimlere geçmesi mümkündü. Dönem içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla müteferriğân-ı hassa, serracîn-i hassa, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa ve seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa geçilen birimlerden idi. Personel bu birimlere korucuyân-ı çayırhâ-i hassada aldığı yevmiyesiyle birlikte geçmişti. Personel müteferriğân-ı hassada 6, serracîn-i hassa 4,5, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassada 8,5 ile 9 ve seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassada 7 akçe almaya devam edecekti.¹⁰⁷¹

Aşağıdaki Tablo 40’te korucuyân-ı çayırhâ-i hassa bölüğünde görevli usta personelin dönem içerisindeki sayıları ve aldıkları toplam yevmiyeler görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere bölükteki personel sayısı 19-97 kişi arasında değişmiştir. Personel en az 1004 (1596) Lezez ve en fazla 1004 (1596) Reşen; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Recec, Reşen kıstlarındadır. Bunlara toplam 104,5-499 akçe

¹⁰⁶⁸ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 498-500.

¹⁰⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 136-138, 188-190; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 51-53; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49-51, 188-190, 346-347, 514-515; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 28b-29a, 108b-109a, 188b-189a, 269a-269b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29b-30b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29b-30b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 56-58, 210-212, 374-376, 534-536.

¹⁰⁷⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 26b.

¹⁰⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 190; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 374; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 30a; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 30a-30b.

arasında değişen yevmiye ödemesi yapılmıştır. Yevmiye en az 1004 (1596) Lezez’de ve en fazla 1004 (1596) Reşen’de verilmiştir.

Tablo 40. Korucuyân-ı Çayırhâ-i Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1592) Reşen ¹⁰⁷²	88	381,5
1000 (1592) Lezez ¹⁰⁷³	88	388
1002 (1593-94) Recec ¹⁰⁷⁴	87	388,5
1003 (1594) Masar ¹⁰⁷⁵	87	383
1003 (1594-95) Recec ¹⁰⁷⁶	90	405,5
1003 (1595) Reşen ¹⁰⁷⁷	91	454,5
1003 (1595) Lezez ¹⁰⁷⁸	91	450
1004 (1595) Masar ¹⁰⁷⁹	92	454,5
1004 (1595-96) Recec ¹⁰⁸⁰	93	467,5
1004 (1596) Reşen ¹⁰⁸¹	97	499
1004 (1596) Lezez ¹⁰⁸²	19	104,5
1006 (1598) Reşen ¹⁰⁸³	97	493,5
1006 (1598) Lezez ¹⁰⁸⁴	97	491,5
1008 (1599) Masar ¹⁰⁸⁵	95	475
1008 (1599-1600) Recec ¹⁰⁸⁶	97	492,5
1008 (1600) Reşen ¹⁰⁸⁷	97	495,5
1008 (1600) Lezez ¹⁰⁸⁸	96	489,5

Korucuyân-ı çayırhâ-i hassa biriminin idarî olarak yöneticisi bölükbaşı idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde üç farklı bölükbaşının görev başında kaldığı görölmektedir. Bunlar Veli b. Karagöz, Yusuf b. Mehmed ve Hüseyin b. Mehmed’dir. Bölükbaşılardan aldıkları günlük yevmiyeler 8-17,5 akçe arasındadır. Günlük yevmiyeyi en az 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Yusuf b. Mehmed ve en fazla 1008 (1599-1600)

¹⁰⁷² BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 136-138.

¹⁰⁷³ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 188-190.

¹⁰⁷⁴ BOA, D. BŞM. d., nr. 110, s. 51-53.

¹⁰⁷⁵ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 49-51.

¹⁰⁷⁶ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 188-190.

¹⁰⁷⁷ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 346-347.

¹⁰⁷⁸ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 514-515.

¹⁰⁷⁹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 28b-29a.

¹⁰⁸⁰ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 108b-109a.

¹⁰⁸¹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 188b-189a.

¹⁰⁸² BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 269a-269b.

¹⁰⁸³ BOA, MAD. d., nr. 190, vr. 29b-30b.

¹⁰⁸⁴ BOA, MAD. d., nr. 188, vr. 29b-30b.

¹⁰⁸⁵ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 56-58.

¹⁰⁸⁶ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 210-212.

¹⁰⁸⁷ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 374-376.

¹⁰⁸⁸ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 534-536.

Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Hüseyin b. Mehmed almıştır. Bölükte görev yapan diğer usta personelin de günlük yevmiyeleri 2-17,5 akçe arasındadır.¹⁰⁸⁹

2.8. Esterân-ı Palânî

Farsça kökenli bir kelime olan *ester*, sözlükte “katır” anlamına gelmektedir.¹⁰⁹⁰ Fizikî yapılarının dayanıklılıkları ve özellikle elverişsiz arazi koşullarına uyumlarından dolayı yük taşımacılığında katırlar tercih edilirdi. Büyük Âhûr’da yük taşımacılığı yapmak üzere bakılan katırların her türlü bakımıyla esterân-ı palânî birimindeki görevliler ilgilenirdi. Bu görevlilere aynı zamanda katır bakıcısı manasındaki harbende¹⁰⁹¹ de denilirdi. Mevâcib defterlerinde birimin adının bölük, cemâat ve hademe olarak farklı şekillerde zikredildiği görülmektedir. Birimin erken dönem mevâcib kayıtlarında 1 adet usta bölüğü vardı. İstabl-ı Âmire’nin işlev ve personelinin daha sonraki safhada artışıyla birlikte usta bölüğü sayısı 11’e ulaşmıştır. Usta bölüklerinde gözlemlenen bu eğilim şakird bölüklerinde de geçerlidir. Nitekim erken dönem mevâcib kayıtlarında birimin şakird bölüğü bulunmamaktadır. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren teşkil edilen şakird bölüğünün, yüzyılın sonlarına gelindiğinde sayısı 10’a kadar çıkmıştır.¹⁰⁹²

Esterân-ı Palânî birimine kabul edilen personel çeşitli yollardan temin edilmekteydi. Bu konuda 1566 senesine ait Büyük Âhûr personel yoklama defterinde bazı veriler mevcuttur. Deftere göre esterân-ı palânî biriminde 1566 senesinde 247’si usta ve 119’u şakird olmak üzere toplam 366 personel bulunmaktadır. Ancak ustalardan 189’unun ve şakirdlerden 90’inin kökeni hakkında bir açıklama yapılmamış olması genel bir değerlendirmede bulunulmasını güçleştirmektedir. Ustalardan kökeni hakkında açıklama olan 58 kişiden 7’sinin teşkilât içinden ve 51’nin teşkilât dışından birime kaydedildikleri anlaşılmaktadır. Teşkilât içinden gelenlerin mevcut görevlerine tayin edilmeden bir önceki vazifeleri 4’ünün birimde harbendelik yahut harbendebaşıktır ve 3’ünün de madiyân-ı hassa Ada-i Edirne ocağı harbendeliğidir. Teşkilât dışından gelenlerin ise köken itibarıyla 38’inin acemi oğlanı ve 13’ünün kul, kul oğlu, kul kardeşi olduğu görülmektedir. Yine 1 kişi de akrabalık ilişkisi nedeniyle birimde ustalığa geçiş

¹⁰⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 136-138, 188-190; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 51-53; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49-51, 188-190, 346-347, 514-515; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 28b-29a, 108b-109a, 188b-189a, 269a-269b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29b-30b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29b-30b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 56-58, 210-212, 374-376, 534-536.

¹⁰⁹⁰ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 354.

¹⁰⁹¹ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁰⁹² Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 21-22; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 52, 68, 84; *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a; *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 35-36; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b-30a; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 32; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 1-9; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 3-9, 45-53; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 33-41; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 90-99, 240-249, 392-401, 560-570; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 33b-38b, 112b-117b, 196b-200a, 271b-276b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 62-70, 226-236, 384-392, 544-556.

yapmıştır. Birimdeki kökeni hakkında açıklama olan usta personelden %88'nin teşkilât dışından ve %12'sinin teşkilât içinden geldiği anlaşılmaktadır. Teşkilât içi ve dışı farketmeksizin bir değerlendirme yapıldığında acemi oğlanı ve kul kökenlilerin oranı %88'e ulaşmaktadır. Şakirdlerden ise kökenleri hakkında açıklama bulunan 29 kişinin tamamı acemi oğlanlığından birime girmişlerdir.¹⁰⁹³

Esterân-ı palânî birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine usta ve şakird kaydedildiğinde ilgili kişiye gedik tahsis olunurdu. Ustalar bölükte ibtidadan göreve başladıklarında 5 akçe yevmiye alırlardı. Birimin kayıtlı olanların haricinde de şakirdleri vardı. Bu şakirdler gediksiz ve yevmiyesiz yetiştirilene de ustaların yanında hizmet verirlerdi. Yetiştiklerine kanaat getirildiğinde gedik verilerek şakird bölüklerine kaydedilirler ve böylelikle yevmiye almaya başlarlardı.¹⁰⁹⁴ Dönem içerisinde bölüklerde kayıtlı şakirdlerin yevmiyeleri 1-2 akçe arasında değişmişti.¹⁰⁹⁵ Diğer taraftan, esterân-ı palânîde görev yapan personel ihtiyaç hâlinde farklı birimlere geçebilmekteydi. Tespit edilebildiği kadarıyla dönem içerisinde personelin geçiş yaptığı birimler arasında kadarıyla hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, seyisân-ı bargirân-ı tavîle, na'lin-i esterân palânî ve tohum-ı hımarân bulunuyordu.¹⁰⁹⁶

Aşağıdaki Tablo 41'de esterân-ı palânî birimindeki usta ve şakirdlerin dönem içerisindeki sayıları ve aldıkları yevmiye toplamaları görülmektedir. Buna göre birimdeki usta sayısı 12-251 ve şakird sayısı da 6-124 arasında değişmiştir. Usta personel en az 974 (1567) Reşen'de ve en fazla 974 (1566-67)'de görev yapmıştı. Şakirdler ise en az 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 974 (1566-67)'te yer almışlardı. Usta ve şakirdlere ödenen yevmiye toplamaları sırasıyla 46,5-1.506,5 ile 6-125,5 akçe arasında idi. Usta personel en az 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M.'de ve en fazla 974 (1566-67)'te yevmiye almıştı. Şakirdlere de en az 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 974 (1566-67)'ye yevmiye ödemesi yapılmıştı.

Tablo 41. Esterân-ı Palânî Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
----------------	-------------	---------------	------------------------	-----------------------------	-------------------------------

¹⁰⁹³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 30b-32a.

¹⁰⁹⁴ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 30b; Uzun, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁰⁹⁵ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 35-36; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b-30a; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 1-9; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 3-9, 45-53; *MAD. d.*, nr.16298, s. 33-41; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 90-99, 240-249, 392-401, 560-570; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 33b-38b, 112b-117b, 196b-200a, 271b-276b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 62-70, 226-236, 384-392, 544-556.

¹⁰⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 66, 228; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 5 (M); *MAD. d.*, nr. 6130, s. 394, 400, 562.

883 (1478) S, Ra, R ¹⁰⁹⁷	16	-	16	51,5	-
883 (1478- 79) Ş, N, L ¹⁰⁹⁸	16	-	16	51,5	-
884 (1479) Ca, C, B ¹⁰⁹⁹	15	-	15	48,5	-
884 (1479- 80) Ş, N, L ¹¹⁰⁰	15	-	15	48,5	-
884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ¹¹⁰¹	15	-	15	46,5	-
918 (1512- 1513) ¹¹⁰²	16	-	16	51	-
972 (1565) Reşen ¹¹⁰³	30	6	36	154	6
974 (1567) Reşen ¹¹⁰⁴	12	-	12	63	-
974 (1566-67) ¹¹⁰⁵	251	124	375	1.506,5	125,5
1000 (1591) Masar ¹¹⁰⁶	193	95	288	1.118	95
1000 (1591-1592) Recec ¹¹⁰⁷	138	65	203	744	65
1000 (1592) Reşen ¹¹⁰⁸	206	95	301	1.126,5	95
1001 (1593) Lezez ¹¹⁰⁹	152	69	221	852	69
1003 (1594) Masar ¹¹¹⁰	159	75	234	912	75
1003 (1594-95) Recec ¹¹¹¹	167	77	244	879	77

¹⁰⁹⁷ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 21-22.

¹⁰⁹⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32.

¹⁰⁹⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 52.

¹¹⁰⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 68.

¹¹⁰¹ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 84.

¹¹⁰² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a.

¹¹⁰³ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 35-36

¹¹⁰⁴ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 32.

¹¹⁰⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b-30a.

¹¹⁰⁶ BOA, *MAD. d.* nr. 16311, s. 1-9.

¹¹⁰⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 3-9. Defterin bu kısta dair verilen kaydedildiği kısmında eksiklik mevcuttur.

¹¹⁰⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 45-53.

¹¹⁰⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 33-41.

¹¹¹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 90-99.

¹¹¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 240-249.

1003 (1595) Reşen ¹¹¹²	166	75	241	976	75
1003 (1595) Lezez ¹¹¹³	168	78	246	971,5	78
1004 (1595) Masar ¹¹¹⁴	223	96	319	1.222,5	96
1004 (1595-96) Recec ¹¹¹⁵	231	97	328	1.168,5	97
1004 (1596) Reşen ¹¹¹⁶	225	99	324	1.220,5	99
1004 (1596) Lezez ¹¹¹⁷	220	99	319	1.109,5	99
1008 (1599) Masar ¹¹¹⁸	184	99	283	1.033	99
1008 (1599-1600) Recec ¹¹¹⁹	185	88	273	1.034,5	88
1008 (1600) Reşen ¹¹²⁰	183	99	282	1.029	99
1008 (1600) Lezez ¹¹²¹	182	99	281	1.014	99

Esterân-ı palânî biriminin idarî âmiri ser-harbende/kethüda idi. Mevâcib defterlerinde 972 (1565) Reşen ve 974 (1567) Reşen’de birimin yöneticisinin ser-harbende olduğu belirtilmiştir. 883 (1478) S- 885 (1480) Muharrem tarihleri arasında beş kıstı muhtevî mevâcib defterinde birimin yöneticisinin sıfatına dair bir malûmat bulunmamaktadır. 1004 (1596) Lezez kıstında bir defaya mahsus olmak üzere kethüda kâtibinin birim yöneticisi olarak kaydedildiği görülmektedir. Diğer mevâcib kıstlarının tamamında ise birim yöneticisi kethüda olarak verilmiştir. Aşağıdaki Tablo 42’de dönem içerisinde birimde yönetici olarak görev yapan kişilerin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler bulunmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere dönem içerisinde birimde sekiz farklı kişi yönetici olarak görev yapmıştır. Bunların adı Sungur, Kara Ahmed, Mustafa Serharbende, Durmuş Serharbende, Evrenos Kethüda, Seydi Ali Kethüda, Mehmed Edirne, Hasan b. Abdullah Kethüda’dır. Birim yöneticilerinin günlük

¹¹¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 392-401.

¹¹¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 560-570.

¹¹¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 33b-38b.

¹¹¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 112b-117b.

¹¹¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 196b-200a.

¹¹¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 271b-276b.

¹¹¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 62-70.

¹¹¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 226-236.

¹¹²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 384-392.

¹¹²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 544-556.

yevmiyeleri 6-33 akçe arasında değişmektedir. günlük yevmiye en az 918 (1512-1513)'de Kara Ahmed'e ve en fazla 1003 (1595) Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen'de Seydi Ali Kethüda'ya verilmiştir.

Tablo 42. Esterân-ı Palânî Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
883 (1478) S, Ra, R/883 (1478-79) Ş, N, L/884 (1479) Ca, C, B/884 (1479-80) Ş, N, L/ 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ¹¹²²	Sungur	8	Bölük
918 (1512-1513) ¹¹²³	Kara Ahmed	6	Bölük
972 (1565) Reşen ¹¹²⁴	Mustafa Serharbende	8	Cemâat
974 (1567) Reşen ¹¹²⁵	Durmuş Serharbende	7	Cemâat
974 (1566-67) ¹¹²⁶	Evrenos Kethüda	26	Cemâat
1000 (1591-92) Masar, Reşen/1001 (1593) Lezez ¹¹²⁷	Seydi Ali Kethüda	29	Hademe-i Esterân-ı Palânî
1003 (1594-95) Masar, Recec ¹¹²⁸	Seydi Ali Kethüda	30	Hademe-i Esterân-ı Palânî
1003 (1595) Reşen ¹¹²⁹	Seydi Ali Kethüda	32,5	Hademe-i Esterân-ı Palânî
1003 (1595) Lezez/1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen ¹¹³⁰	Seydi Ali Kethüda	33	Hademe-i Esterân-ı Palânî
1004 (1596) Lezez ¹¹³¹	Mehmed Edirne Kâtib-i Kethüda	9	Hademe-i Esterân-ı Palânî
1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez ¹¹³²	Hasan b. Abdullah Kethüda	17,5	Hademe-i Esterân-ı Palânî

¹¹²² Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 21; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 52, 68, 84.

¹¹²³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a.

¹¹²⁴ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 38.

¹¹²⁵ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 32.

¹¹²⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b.

¹¹²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 1; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 45; *MAD. d.*, nr.16298, s. 33.

¹¹²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 90, 240

¹¹²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 392.

¹¹³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 560; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 33b, 112b, 196b

¹¹³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 271b.

¹¹³² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 62, 228, 384, 544.

2.8.1. Tohum-ı Himârân

Arapça kökenli bir kelime olan *himâr*, sözlükte “erkek eşek” anlamına gelmektedir.¹¹³³ Yukarıda da ifade edildiği üzere, dayanıklılığı ve zor arazi koşullarındaki verimliliklerinden dolayı yük taşımacılığında katırlar kullanılırlardı. Katır, erkek eşek ile dişi atın çiftleşmesinden doğan melez bir hayvan idi. Erkek at ile dişi eşeğin birleşmesinden ise *bardo* adı verilen küçük katır doğardı. Bu hayvanlar melez olmaları nedeniyle hem üretilmeleri hem de daha sonraki safhada yetiştirilmeleri özel bakım gerektirirdi.¹¹³⁴ Esterân-ı palânî çatısı altında hizmet veren hademe-i tohum-ı himârân, kaliteli katır üretebilmek için damızlık eşeklerin bakımıyla ilgilenen birimdi.¹¹³⁵ Istabl-ı Âmire teşkilâtının 883 (1478) S.- 885 (1480) M. tarihleri arasındaki beş kıstı kapsayan ilk mevâcib defterinde bu birimin adı *Bölük-i Eşekciyân* olarak zikredilmiştir. Bu beş kıstta bölüğün herhangi bir idarî yöneticisi bulunmamaktadır ve mevcudu 2 kişiden ibarettir. Personelin ikisinin de yevmiyeleri kıstaların tamamında 4'er akçedir.¹¹³⁶ Daha sonraki mevâcib defterlerinde ise birimin adı hademe-i tohum-ı himârân olarak değişmiştir. Birimin her bir mevâcib kıstında birer adet usta bölüğü vardır, şakird bölüğü bulunmamaktadır.¹¹³⁷

Aşağıdaki Tablo 43'te hademe-i tohum-ı himârân biriminde dönem içerisinde görev yapan usta personelin sayıları ve aldıkları yevmiye toplamaları verilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere birimdeki usta personel sayısı 7-8 kişi arasında değişmiştir. Personel sayısı en az 1004 (1596) Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez ve en fazla 1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen; 1001 (1593) Lezez; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen kıstlarında idi. Bu personele ödenen toplam yevmiye miktarı 28-33 akçe arasındaydı. Yevmiye en az 1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen; 1001 (1593) Lezez; 1003 (1594-95) Masar, Recec'de ve en fazla 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen'de ödenmişti.

Tablo 43. Hademe-i Tohum-ı Himârân Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1591) Masar ¹¹³⁸	8	28

¹¹³³ Devellioğlu, a.g.e., s. 371.

¹¹³⁴ Ahmet Yüksel, “Anadolu’nun Eşegi, Katırı, Atı”, *Kebikeç*, 17, (2004), s. 308.

¹¹³⁵ Dingç, a.g.e., s. 97.

¹¹³⁶ Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 22; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 33, 52, 68, 84.

¹¹³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 9; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 3-9, 53; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 41-42; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 99, 250, 402, 570; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 38b, 117b, 200a, 276b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 70, 236, 392, 556.

¹¹³⁸ BOA, *MAD. d.* nr. 16311, s. 9.

1000 (1591-1592) Recec ¹¹³⁹	8	28
1000 (1592) Reşen ¹¹⁴⁰	8	28
1001 (1593) Lezez ¹¹⁴¹	8	28
1003 (1594) Masar ¹¹⁴²	8	28
1003 (1594-95) Recec ¹¹⁴³	8	28
1003 (1595) Reşen ¹¹⁴⁴	8	32
1003 (1595) Lezez ¹¹⁴⁵	8	32
1004 (1595) Masar ¹¹⁴⁶	8	33
1004 (1595-96) Recec ¹¹⁴⁷	8	33
1004 (1596) Reşen ¹¹⁴⁸	8	33
1004 (1596) Lezez ¹¹⁴⁹	7	29,5
1008 (1599) Masar ¹¹⁵⁰	7	28,5
1008 (1599-1600) Recec ¹¹⁵¹	7	28,5
1008 (1600) Reşen ¹¹⁵²	7	28,5
1008 (1600) Lezez ¹¹⁵³	7	28,5

Mevâcib defterlerinde tohum-ı himârân bölüğünün hangi görevliye tâbi olduğuna dair bir malûmat yer almamaktadır. Bununla birlikte İstabl-ı Âmire'deki diğer birimlerde yöneticilerin adlarının mevâcib defterlerinde genellikle ilk kaydedilenler olduğu bilinmektedir. Bu veriden hareket edilecek olursa tohum-ı himârân bölümünde mevâcib defterlerinde dönem içerisinde adı ilk zikredilen iki farklı kişi vardır. Söz konusu kişiler Hüseyin ve Turak'tır. Bölükte adı ilk zikredilen kişilerin günlük yevmiyeleri dönem içerisinde değişmeden 4 akçe olarak kalmıştır. Bölükte hizmet veren diğer usta personelin günlük yevmiyeleri de 2-7 akçe arasında değişmektedir.¹¹⁵⁴

2.8.2. Na'lin-i Esterân-ı Palânî

Esterân-ı palânî çatısı altında hizmet veren birimlerden bir diğeri de na'lin-i esterân-ı palânî idi. Bu birim adından anlaşılacağı üzere Büyük Âhûr'a bağlı ahırlarda bakılan katırların ayaklarına nal çakılmasından sorumluydu. Na'lin-i esterân-ı palânî

¹¹³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 3-9.

¹¹⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 53.

¹¹⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 41-42.

¹¹⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 99.

¹¹⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 250.

¹¹⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 402.

¹¹⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 570.

¹¹⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 38b.

¹¹⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 117b.

¹¹⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 200a.

¹¹⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 276b.

¹¹⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 70.

¹¹⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 236.

¹¹⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 392.

¹¹⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 556.

¹¹⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 9; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 3-9, 53; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 41-42; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 99, 250, 402, 570; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 38b, 117b, 200a, 276b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 70, 236, 392, 556.

biriminin adı dönemin mevâcib defterlerinde 972 (1565) Reşen kıstı dışında bölük olarak zikredilmiştir. Yine bu kıst haricindeki maaş dönemlerinde birimin birer adet usta ve şakird bölüğünün olduğu görülmektedir.¹¹⁵⁵

Na‘lîn-i esterân-ı palânî birimine nefer temininde farklı kaynaklardan istifade edildiği anlaşılmaktadır. Büyük Âhûr’daki mevcut personelin durumuna dair 1566 senesine ait yoklama defterinde bu konu hakkında bazı malûmat bulunmaktadır. Deftere göre na‘lîn-i esterân-ı palânînin 1566 senesinde personel mevcudu 21’i usta ve 16’sı şakird olmak üzere toplam 37 kişidir. Şakirdlerden 2’sinin müteveffa olduğu belirtilmiştir. Ustalardan 20’si teşkilât içi ve 1’i teşkilât dışından gelmiştir. Teşkilât içinden ustalığa geçiş yapanların 1’i üstat nalband ve 19’u şakird kökenlidir. Teşkilât dışından gelen 1 kişi kuldur. Birimdeki şakirdlerin tamamının kökenleri hakkında ise bir izahat bulunmamaktadır.¹¹⁵⁶

Na‘lîn-i esterân-ı palânî birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin arzı üzerine usta ve şakird kaydı yapıldığında ilgili kişiye gedik verilmek durumundaydı. Gedik tahsis olunarak ibtidadan birimde göreve başlayan ustalar 4 akçe yevmiye alırlardı. Buna mukabil bölükte kayıtlı şakirdlerin ibtidadan yevmiyeleri ise 1 akçe idi. Bölükte kayıtlı olanların dışında da birimin şakirdleri bulunmaktaydı. Bu şakirdler gediksiz ve yevmiyesiz olarak 3-4 sene ustaların yanlarında yetiştirilene dek hizmet verirler ve akabinde bölüğe geçiş yaparlardı.¹¹⁵⁷ Na‘lîn-i esterân-ı palânîde görev yapan personelin ihtiyaç hâlinde farklı birimlere geçtiği de olurdu. Tespit edilebildiği kadarıyla personelin geçtiği birimler arasında Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi bölüğü bulunuyordu.¹¹⁵⁸

Aşağıdaki Tablo 44’de na‘lîn-i esterân-ı palânî birimindeki usta ve şakirdlerin dönem içerisindeki sayıları ve bunlara verilen toplam yevmiyeler bulunmaktadır. Birimdeki usta ve şakirdlerin sayısı sırasıyla 4-42 ile 18-23 kişi arasında değişkenlik göstermiştir. Ustalar en az 972 (1565) Reşen’de ve en fazla 1004 (1595) Masar’da; şakirdler de en az 974 (1566-67)’te ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Lezez’de görev yapmıştı. Usta ve şakirdlere ödenen toplam yevmiye miktarları ise yine sırasıyla 13-252 ile 18-33 akçe arasında idi. Yevmiyeyi ustalar en az 972 (1565) Reşen’de ve en

¹¹⁵⁵ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 35-36; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 30b-31a; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 9-10; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 9-10, 53-54; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 42-43; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 100-101, 250-251, 402-403, 570-571; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 39a-39b, 118a-118b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 70-71, 236-237, 392-393, 556-557.

¹¹⁵⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 41b-42b.

¹¹⁵⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 41b-42a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 392-393; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 100; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 277a; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 43; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 10; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 10; Uzun, *a.g.e.*, s. 24.

¹¹⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 393.

fazla 1004 (1595-96) Recec’de; şakirdler de en az 1001 (1593) Lezez’de ve en fazla 1003 (1594-95) Recec’de almışlardı.

Tablo 44. Na‘lîn-i Esterân-ı Palânî Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ¹¹⁵⁹	4	-	4	13	-
974 (1566-67) ¹¹⁶⁰	21	18	39	164	28
1000 (1591) Masar ¹¹⁶¹	35	21	56	171,5	21
1000 (1591-1592) Recec ¹¹⁶²	28	21	49	143,5	21
1000 (1592) Reşen ¹¹⁶³	35	22	57	176,5	22
1001 (1593) Lezez ¹¹⁶⁴	28	20	48	144,5	18
1003 (1594) Masar ¹¹⁶⁵	27	22	49	150,5	22
1003 (1594-95) Recec ¹¹⁶⁶	29	20	49	182	33
1003 (1595) Reşen ¹¹⁶⁷	32	21	53	197	31,5
1003 (1595) Lezez ¹¹⁶⁸	38	22	60	182,5	31,5
1004 (1595) Masar ¹¹⁶⁹	42	22	64	239	30,5
1004 (1595-96) Recec ¹¹⁷⁰	39	22	61	252	29
1008 (1599) Masar ¹¹⁷¹	39	23	62	245,5	24,5

¹¹⁵⁹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 35-36

¹¹⁶⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 30b-31a.

¹¹⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 9-10.

¹¹⁶² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 9-10.

¹¹⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 53-54.

¹¹⁶⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 42-43.

¹¹⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 100-101.

¹¹⁶⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 250-251.

¹¹⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 402-403.

¹¹⁶⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 570-571.

¹¹⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 39a-39b.

¹¹⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 118a-118b.

¹¹⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 70-71.

1008 (1599-1600) Recec ¹¹⁷²	39	23	62	249	24,5
1008 (1600) Reşen ¹¹⁷³	40	22	62	244	24,5
1008 (1600) Lezez ¹¹⁷⁴	40	23	63	248	24,5

Na‘lîn-i esterân-ı palânî biriminin idarî âmiri kethüda adı verilen bir görevli idi. Mevâcib defterleri incelendiğinde dönem içerisinde üç farklı kişi kethüdalık yapmıştır. Bunlardan Mehmed 972 (1565) Reşen’de, Hamza Arnavud 974 (1566-67)’te ve Ali b. Bali de geriye kalan kıstların tamamında görev başında kalmıştır. Kethüdalara dönem içerisinde verilen günlük yevmiyeler 4-25 akçe arasında değişmiştir. Günlük yevmiye en az 972 (1565) Reşen’de Mehmed’e ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Ali b. Bali’ye ödenmiştir.¹¹⁷⁵

2.9. Şütürbânân-ı Mâde, Ner ve Lök

Farsça kökenli bir kelime olan *şütür*, sözlükte “deve” anlamına gelir. Bu kelimeden üretilen *şütürbân* kelimesinin sözlükteki karşılığı ise deve sürücüsüdür. Yine sözlükte *mâde*, *ner*, *lök* kelimelerinin karşılığı sırasıyla dişi, erkek ve bir çeşit iri erkek deve şeklinde verilir. Deve sürücülerine şütürbân kelimesi ile aynı anlama gelen *sarbân* da denilmektedir.¹¹⁷⁶ Şütürbânân-ı mâde, ner ve lök, Büyük Âhûr’a bağlı birimlerden biri idi. Bu birim Aydın başta olmak üzere Batı Anadolu, Kastamonu, Adana çevresinden¹¹⁷⁷ temin edilen ve yük taşımacılığında kullanılan develerin her türlü bakımı ve gerektiğinde sürülmelerinden sorumluydu. Dönemin mevâcib defterleri incelendiğinde dişi, erkek ve diğer iri erkek deve sürücüsü görevlilerinden her birinin ayrı birimler hâlinde teşkilâtlandırıldıkları görülmektedir. Bunlardan şütürbânân-ı mâde ve nerin adları, İstabl-ı Âmire’nin teşekkülü safhasında bölük ve XVI. yüzyılın ortalarından sonra da cemâat olarak zikredilmektedir. İstabl-ı Âmire teşkilâtının 883 (1478) S. -885 (1480) Muharrem tarihleri arasındaki beş kıstı kapsayan ilk mevâcib defterinde şütürbânân-ı mâde ve nerin, birer usta bölüğü vardır ve şakirdleri bulunmamaktadır. Daha sonraki süreçte şütürbânân-

¹¹⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 236-237.

¹¹⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 392-393.

¹¹⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 556-557.

¹¹⁷⁵ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 35-36; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 30b-31a; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 9-10; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 9-10, 53-54; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 42-43; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 100-101, 250-251, 402-403, 570-571; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 39a-39b, 118a-118b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 70-71, 236-237, 392-393, 556-557.

¹¹⁷⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 747, 1062, 1179.

¹¹⁷⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 495.

1 mâde, 29 usta ve 20 şakird; şütürbânân-ı ner de, 12 usta ve 11 şakird bölüğüne ulaşmıştır. Şütürbânân-ı lök hakkında ise yalnızca İstabl-ı Âmire'nin mevzûbahis ilk mevâcib defterinde veri bulunmaktadır. Bu defterde şütürbânân-ı lökün bir bölük olarak hizmet verdiği görülmektedir. Birim mevâcib kıstlarında birer adet usta bölüğüne sahiptir, şakird bölüğü bulunmamaktadır.¹¹⁷⁸

Şütürbânân-ı mâde ve ner birimlerine neferlerin çeşitli kaynaklardan tedarik edildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta 1566 senesi Büyük Âhûr personel yoklama defterinde bazı bilgiler mevcuttur. Deftere göre mezkûr senede şütürbânân-ı mâdede 400'ü usta ve 114'ü şakird olmak üzere toplam 514 personelin olduğu görülmektedir. Ustalardan 1 kişi hakkında müteveffa notu düşülmüştür. Usta personelin 324'nün birime nasıl girdiklerine dair bir malûmat bulunmamaktadır. Kökenleri hakkında veri girilen 76 kişinin 15'i teşkilât içinden ve 61'i teşkilât dışından birime kabul edilmişlerdir. Teşkilât içinden gelenlerden 1'i saraç, 5'i birimde ser-nefer ve 9'u sarbandır. Teşkilât dışından gelenlerin de 1'i devşirme, 1'i pençik oğlu, 2'si deveci oğlu, 25'i bir devlet görevlisinin kulu, kul oğlu ve kul kardeşi, 31'u acemi oğlanıdır. Bunun yanı sıra usta personelden 1'i emr-i şerifle hariçten ser-nefer olarak ve 1'i akrabalık ikişkisi nedeniyle birime kaydedilmiştir. Teşkilât içinden ve dışından ustalığa terfi edenlerden haklarında açıklama bulunanlar toplu olarak değerlendirildiğinde acemi oğlanları ve kul kökenlilerin oranının birlikte %73,7'ye ulaştığı görülmektedir. Şütürbânân-ı mâdede mevcut şakirdlerin 11'i acemi oğlanları arasından kaydedilmişlerdir. Buna mukabil 103 şakirdin kökeni hakkında bir izahat yer almamaktadır. Deftere göre 1566 senesinde şütürbânân-ı ner biriminde 1566 senesi itibarıyla 260'ı usta ve 61'i şakird olmak üzere toplam 321 personel yer almaktadır. Ustalardan 1'inin de müteveffa olduğu kaydı düşülmüştür. Bunun yanı sıra ustalardan 209'unun birime hangi yollardan temin edildiklerine dair bir açıklama yapılmamıştır. Haklarında açıklama yapılan 51 usta personelden ise 19'u teşkilât içinden ve 32'si teşkilât dışından gelmiştir. Teşkilât içinden gelenlerin 7'si deveci, 2'si sarban, 9'u ser-nefer ve 1'i şakirttir. Başka bir ifadeyle, teşkilât içinden gelenler bir önceki görevlerinde birime kayıtlıdır. Teşkilât dışından gelenlerin de 22'si acemi oğlu, 7'si kul oğlu ve 1'i hariçten birime kabul edilen sarbandır. Teşkilât içinden ve dışından gelenler toplu değerlendirildiğinde birime %43,2'lik oranla en fazla acemi oğlanlarından nefer tedarik

¹¹⁷⁸ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 22-23; BOA, KK. d., nr. 7154, s. 33, 52-53, 68-69, 84-85; TS.MA. d., nr. 2921-1, vr. 25a; D. PYM. d., nr. 35115, s. 37-41; TS.MA. d., nr. 9999, vr. 31a-52a; MAD. d., nr. 16311, s. 11-34; MAD. d., nr. 16300, s. 11-39, 55-83; MAD. d., nr. 16298, s. 33-77; MAD. d., nr. 6130, s. 102-134, 252-284, 402-436, 572-605; MAD. d., nr. 186, vr. 40a-50b, 119a-139a, 201a-213a, 278a-294a; MAD. d., nr. 7163, s. 72-110, 238-271, 394-427, 558-585.

edildiği görülmektedir. Birimde mevcut 61 şakirdin 50'sinin kökeni hakkında bir not düşülmemiştir. Geriye kalan 10 kişi ise acemi oğlanları arasından kaydedilmiştir. Diğer taraftan defterde Şeyh Ahmed Sarban'a bağlı olarak Bölük-i Ervâneciyân adıyla bir birim daha zikredilmiştir. Bu birimdeki toplam 21 adet görevlinin Sultanönü'ndeki ervânelere, yani dışı develere hizmet ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, personelin tamamının külliye hâricinden olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁷⁹

Şütürbânân-ı mâde ve ner birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine usta ve şakird kaydedildiğinde ilgili kişiye gedik verilirdi. Her iki birimde de gediğini alarak görevine ibtidadan başlayan ustaların 5 akçe yevmiyesi olurdu. Birimlerin kayıtlı olanların haricinde gediksiz ve yevmiyesiz şakirdleri de bulunmaktaydı. Bunlar yetiştirilene dek ustaların yanında hizmet verirler ve daha sonra birimlere geçiş yaparlardı.¹¹⁸⁰ Dönem içerisinde şakirdlerin günlük yevmiyeleri ise şütürbânân-ı mâdede 1-5 ve şütürbânân-ı nerde 1-2 akçe arasında değişmekteydi.¹¹⁸¹ Personeler terfi, özellikle seferlerde yararlı hizmette bulunma ve sair nedenlerle yevmiyesine terakkî de verilirdi.¹¹⁸² Mîrâhûr-ı evvelin tezkiresi üzerine ibtidadan ustalara timar tevcih edildiğinde 3.000 akçelik geliri olurdu.¹¹⁸³ Diğer taraftan, şütürbânân-ı mâde ve nerden ihtiyaç hâlinde farklı birimlere personel geçebilirdi. Tespit edilebildiği kadarıyla personelin geçiş yaptığı birimler arasında korucuyân-ı çayırhâ-i hassa, nakkaşîn-i hassa, tohum-ı himâran, hâfız-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, müteferriğân-ı hassa ve Top Arabacı Ocağı yer alıyordu.¹¹⁸⁴

Aşağıdaki Tablo 45, 46 ve 47'de şütürbânân-ı mâde, ner ve lökte dönem içerisinde görev yapan personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiyeler görülmektedir. Buna göre usta sayısı şütürbânân-ı mâdede 10-718; şütürbânân-ı nerde 17-286 ve şütürbânân-ı lökte 4-11 kişi arasında değişmiştir. Şütürbânân-ı mâde ile nerdeki şakird sayıları da sırasıyla 10-168 ve 3-69 kişi arasındadır. En az usta personel şütürbânân-ı mâdede 918 (1512-1513)'de; şütürbânân-ı nerde 884 (1479) Ca, C, B'de; şütürbânân-ı lökte 884 (1479) Ca, C, B; 884 (1479-80) Ş, N, L; 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M.'de hizmet vermiştir. En

¹¹⁷⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 42b-69b; Uzun, *a.g.e.*, s. 26.

¹¹⁸⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 42b, 45a, 46b, 47b, 49a, 50b, 52a, 54a, 55b, 58a, 59b, 61a-61b, 62b, 63b, 64b, 65b, 66b-67a, 68a-69a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 275; *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 39.

¹¹⁸¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a; *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 37-41; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 31a-52a; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 11-34; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 11-39, 55-83; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 33-77; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 102-134, 252-284, 402-436, 572-605; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 40a-50b, 119a-139a, 201a-213a, 278a-294a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 72-110, 238-271, 394-427, 558-585.

¹¹⁸² BOA, *KK. d.*, nr. 232, s. 232, 291, 369.

¹¹⁸³ BOA, *KK. d.*, nr. 231, s. 170.

¹¹⁸⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 232, s. 117, 219; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 206b, 210b, 280b, 285b; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 121, 134, 436, 576, 579; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 547; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 43

fazla usta personel de şütürbânân-ı mâdede 1008 (1599-1600) Recec'de; şütürbânân-ı nerde 974 (1566-67)'te; şütürbânân-ı lökte 883 (1478) S, Ra, R'de görev yapmıştır. Diğer taraftan en az şakird ise şütürbânân-ı mâde ve nerde 972 (1565) Reşen; en fazla sırasıyla 1008 (1600) Reşen ve 1004 (1595-96) Recec, Reşen, Lezez kıstlarında bulunmaktadır. Usta personele verilen yevmiye toplamı şütürbânân-ı mâdede 48-3.434,5, şütürbânân-ı nerde 50-1.667 ve şütürbânân-ı lökte 10-28 akçe arasında değişmektedir. Şakirdler de şütürbânân-ı mâdede 10-168 ve şütürbânân-ı nerde 3-69 akçe arasında toplam yevmiye almışlardır.

Tablo 45. Şütürbânân-ı Mâde Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
883 (1478) S, Ra, R ¹¹⁸⁵	22	-	22	68	-
883 (1478-79) Ş, N, L ¹¹⁸⁶	21	-	21	68	-
884 (1479) Ca, C, B ¹¹⁸⁷	21	-	21	68	-
884 (1479-80) Ş, N, L ¹¹⁸⁸	21	-	21	68	-
884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ¹¹⁸⁹	21	-	21	48	-
918 (1512-1513) ¹¹⁹⁰	10	-	10	62	-
972 (1565) Reşen ¹¹⁹¹	99	10	109	546	10
974 (1566-67) ¹¹⁹²	440	124	564	2.600	125,5
1000 (1591) Masar ¹¹⁹³	591	163	754	3.084,5	163
1000	591	163	754	3.173	163

¹¹⁸⁵ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 22.

¹¹⁸⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 33.

¹¹⁸⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 52.

¹¹⁸⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 68.

¹¹⁸⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 84.

¹¹⁹⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a.

¹¹⁹¹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 37-39.

¹¹⁹² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 31a-41b. Usta bölümünde bir görevlinin yevmiyesi kaydedilmemiştir.

¹¹⁹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 11-26.

(1591-1592) Recec ¹¹⁹⁴					
1000 (1592) Reşen ¹¹⁹⁵	588	153	741	3.315,5	153
1001 (1593) Lezez ¹¹⁹⁶	219	51	270	1.222,5	51
1003 (1594) Masar ¹¹⁹⁷	209	50	259	1.174	50
1003 (1594- 95) Recec ¹¹⁹⁸	243	54	297	1.316,5	54
1003 (1595) Reşen ¹¹⁹⁹	261	57	318	1.365	57
1003 (1595) Lezez ¹²⁰⁰	236	58	294	1.334	58
1004 (1595) Masar ¹²⁰¹	617	163	780	3.434,5	153
1004 (1595-96) Recec ¹²⁰²	620	163	783	3.408,5	163
1004 (1596) Reşen ¹²⁰³	618	163	781	3.301	163
1004 (1596) Lezez ¹²⁰⁴	606	163	763	3.184	163
1008 (1599) Masar ¹²⁰⁵	387	86	473	1.982	86
1008 (1599-1600) Recec ¹²⁰⁶	718	137	855	3.235,5	137
1008 (1600) Reşen ¹²⁰⁷	564	168	732	2.974	168
1008 (1600) Lezez ¹²⁰⁸	186	67	253	1.062	67

¹¹⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 11-31.

¹¹⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 55-76.

¹¹⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 33-68.

¹¹⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 102-125.

¹¹⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 252-275.

¹¹⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 402-427.

¹²⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 572-595.

¹²⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 40a-45a.

¹²⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 119a-134a.

¹²⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 201a-210a.

¹²⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 278a-289b.

¹²⁰⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 72-98.

¹²⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 238-260.

¹²⁰⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 394-417.

¹²⁰⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 558-570. Bu kıstta ilk üç bölüm deftere kaydedilmemiştir.

Tablo 46. Şütürbânân-ı Ner Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
883 (1478) S, Ra, R ¹²⁰⁹	18	-	18	56	-
883 (1478- 79) Ş, N, L ¹²¹⁰	19	-	19	60	-
884 (1479) Ca, C, B ¹²¹¹	17	-	17	56	-
884 (1479- 80) Ş, N, L ¹²¹²	18	-	18	56	-
884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ¹²¹³	18	-	18	50	-
972 (1565) Reşen ¹²¹⁴	59	3	62	296	3
974 (1566-67) ¹²¹⁵	286	61	347	1.667	60,5
1000 (1591) Masar ¹²¹⁶	173	62	235	903	62
1000 (1591-1592) Recec ¹²¹⁷	164	62	226	888	62
1000 (1592) Reşen ¹²¹⁸	160	62	222	868	62
1001 (1593) Lezez ¹²¹⁹	79	31	110	532	31
1003 (1594) Masar ¹²²⁰	88	31	119	461	31
1003 (1594-95) Recec ¹²²¹	88	30	118	482,5	30
1003 (1595) Reşen ¹²²²	81	33	114	461	33

¹²⁰⁹ Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 22-23.

¹²¹⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 33.

¹²¹¹ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 52.

¹²¹² BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 69.

¹²¹³ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 85.

¹²¹⁴ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 40-41.

¹²¹⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 42a-52a.

¹²¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 27-34.

¹²¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 32-39.

¹²¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 77-83.

¹²¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 68-77.

¹²²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 126-134.

¹²²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 276-284.

¹²²² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 428-436.

1003 (1595) Lezez ¹²²³	103	38	141	577	38
1004 (1595) Masar ¹²²⁴	152	68	220	860	68
1004 (1595-96) Recec ¹²²⁵	138	69	207	879	69
1004 (1596) Reşen ¹²²⁶	129	69	198	763,5	69
1004 (1596) Lezez ¹²²⁷	138	69	207	705,5	69
1008 (1599) Masar ¹²²⁸	177	20	197	807,5	20
1008 (1599-1600) Recec ¹²²⁹	259	64	323	1.362,5	64
1008 (1600) Reşen ¹²³⁰	178	64	242	960,5	64
1008 (1600) Lezez ¹²³¹	97	37	134	544	37

Tablo 47. Şütürbânân-ı Lök Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
883 (1478) S, Ra, R ¹²³²	11	28
883 (1478-79) Ş, N, L ¹²³³	6	16
884 (1479) Ca, C, B ¹²³⁴	4	10
884 (1479-80) Ş, N, L ¹²³⁵	4	10
884 (1480) Za, Z/ 885 (1480) M ¹²³⁶	4	11

Şütürbânân-ı mâde ve ner birimlerinin idarî âmirleri önce sarban ve daha sonra kethüda denilen görevliler idi. Hakkında yalnızca 883 (1478) S.- 885 (1480) M. tarihleri arasındaki beş kıstı kapsayan ilk mevâcib defterinde veri bulunan şütürbânân-ı lökün yöneticisinin adı da sarbandı ve şütürbânân-ı nerin başındaki kişi aynı zamanda bu

¹²²³ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 596-605.

¹²²⁴ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 45b-50b.

¹²²⁵ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 134b-139a.

¹²²⁶ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 210a-213a.

¹²²⁷ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 290a-294a.

¹²²⁸ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 99-110.

¹²²⁹ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 261-271.

¹²³⁰ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 418-427.

¹²³¹ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 571-585.

¹²³² Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 23.

¹²³³ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 33.

¹²³⁴ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 53.

¹²³⁵ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 69.

¹²³⁶ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 85.

birimin idareciliğini yürütmüştü. Şütürbânân-ı lökün idarî yöneticiliğini bu beş kıstlık süreçte Mustafa Sarban ile Doğan Sarban yapmıştır. Bunlara günlük yevmiye olarak 5 akçe verilmiştir.¹²³⁷ Aşağıdaki Tablo 48 ve 49’da şütürbânân-ı mâde ve ner birimlerinde dönem içerisinde görev yapan sarban ve kethüdaların adları ile aldıkları günlük yevmiyeler görülmektedir. Buna göre şütürbânân-ı mâde biriminde altı farklı sarban ve kethüdanın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların adı Karagöz Sarban, Hoca Sarban, Memi Sarban, Cafer b. Bali Sarban, Temurtaş Kethüda ve Murad b. Hasan Kethüda’dır. Şütürbânân-ı mâde sarban ve kethüdalarının dönem içerisindeki günlük yevmiyeleri 5-34 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az 883 (1478) S., Ra., R.; 883 (1478-79) Ş., N., L.; 884 (1479) Ca., C., B.; 884 (1479-80) Ş., N., L.; 884 (1480) Za., Z./885 (1480) Muharrem’de Karagöz Sarban ve en fazla 1003 (1595) Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Temurtaş Kethüda almıştır. Şütürbânân-ı ner biriminde ise dönem içerisinde beş farklı kişinin sarban ve kethüda olduğu görülmektedir. Bunların adı Mustafa Sarban, Doğan Sarban, Memi Sarban, Mustafa Çelebi Kethüda, İbrahim b. Halil Kethüda’dır. Şütürbânân-ı sarban ve kethüdalarının dönem içerisinde aldıkları günlük yevmiyeler 5-29,5 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiye en az 883 (1478) S., Ra., R.; 883 (1478-79) Ş., N., L.; 884 (1479) Ca., C., B.; 884 (1479-80) Ş., N., L.; 884 (1480) Za., Z./885 (1480) M.’de Mustafa Sarban ile Doğan Sarban’a ve en fazla 1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez’de İbrahim b. Halil Kethüda’ya ödenmiştir.

Tablo 48. Şütürbânân-ı Mâde Sarban ve Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
883 (1478) S, Ra, R/883 (1478-79) Ş, N, L/884 (1479) Ca, C, B/884 (1479-80) Ş, N, L/ 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ¹²³⁸	Karagöz Sarban	5	Bölük
918 (1512-1513) ¹²³⁹	Hoca Sarban	7	Bölük
972 (1565) Reşen ¹²⁴⁰	Memi Sarban	7,5	Cemâat

¹²³⁷ Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 22; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 17, 33, 52, 69, 85.

¹²³⁸ Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 22; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 33, 52, 68, 84.

¹²³⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 25a.

¹²⁴⁰ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 38.

974 (1566-67) ¹²⁴¹	Cafer Bali Sarban	25	Cemâat
1000 (1591-1592) Masar, Recec ¹²⁴²	Temurtaş Kethüda	30	Cemâat
1001 (1593) Lezez ¹²⁴³	Temurtaş Kethüda	31	Cemâat
1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen ¹²⁴⁴	Temurtaş Kethüda	32	Cemâat
1003 (1595) Lezez/1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez ¹²⁴⁵	Temurtaş Kethüda	34	Cemâat
1008 (1599) Masar ¹²⁴⁶	Murad b. Hasan Kethüda	11,5	Cemâat
1008 (1599-1600) Recec ¹²⁴⁷	Murad b. Hasan Kethüda	13,5	Cemâat

Tablo 49. Şütürbânân-ı Ner Sarban ve Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
883 (1478) S, Ra, R ¹²⁴⁸	Mustafa Sarban/Doğan Sarban	5/5	Bölük
883 (1478-79) Ş, N, L/ 884 (1479) Ca, C, B/ 884 (1479-80) Ş, N, L/ 884 (1480) Za, Z/ 885 (1480) M ¹²⁴⁹	Doğan Sarban	5	Bölük
972 (1565) Reşen ¹²⁵⁰	Memi Sarban	7,5	Bölük
974 (1566-67) ¹²⁵¹	Mustafa Çelebi Kethüda	25	Cemâat
1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen, Lezez/1001 (1593) Lezez ¹²⁵²	İbrahim b. Halil Kethüda	20	Cemâat

¹²⁴¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 31a.

¹²⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 11, 55.

¹²⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 43.

¹²⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 102, 252, 404.

¹²⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 572; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 40a, 119a, 201a, 278a.

¹²⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 72.

¹²⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 238, 394.

¹²⁴⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 17; Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 22.

¹²⁴⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 33, 52, 69, 85.

¹²⁵⁰ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 40.

¹²⁵¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 42a.

¹²⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 28, 33, 77; *MAD. d.*, nr.16298, s. 68.

1003 (1594-95) Masar, Recec ¹²⁵³	İbrahim b. Halil Kethüda	21	Cemâat
1003 (1595) Reşen, Lezez/1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez ¹²⁵⁴	İbrahim b. Halil Kethüda	23	Cemâat
1008 (1599) Masar ¹²⁵⁵	İbrahim b. Halil Kethüda	29	Cemâat
1008 (1599-1600) Recec, Reşen, Lezez ¹²⁵⁶	İbrahim b. Halil Kethüda	29,5	Cemâat

2.10. Pilbânân-ı Hassa

Farsça kökenli *pil* kelimesi sözlükte fil ve ondan türetilen *pilbân* da fil bakıcısı demektir.¹²⁵⁷ Osmanlı Devleti'nde fillerin, resmî törenlerde, şenliklerde ve zaman zaman yük taşımacılığında kullanıldıkları olurdu. Nitekim 1520'de Kanunî Sultan Süleyman'ın cülûs töreninde, atlılar ve bir askerî bandoyla dolu olan Topkapı Sarayı'ndaki birinci avluda, ön sıralarda filler ve zürafalar bulunuyordu.¹²⁵⁸ İran Şahı Abbas'ın elçisi olarak I. Ahmed'in cülûsunu tebrik için 1596'da İstanbul'a gelen Erdebil Hanı Zülfikar'ın saraya kabulü esnasında düzenlenen merasimde aslan, zürafa ve filler Bâb-ı Hümayûn önünde bağlanarak sergilenmiş ve elçi filbâna bahşiş vermişti.¹²⁵⁹ II. Osman'ın Hotin üzerine düzenlediği sefer esnasında İran'dan hediye gelen dört adet file kösler yüklenmişti. Bu fillerden sel meydana gelen yerlerde develer zorlandıklarında otağ çekmekte yararlanılmıştı.¹²⁶⁰ 1675'te Vezir Mustafa Paşa'nın Edirne'deki düğün şenliğinde yapılan oyunda filler kullanılmıştı. Bu oyunda kale karşısında iki filin üzerine kurulan tahtirevanın içerisindeki askerler savaşmışlar ve kaleyi ele geçirmişlerdi.¹²⁶¹ Yine vahşi hayvanlara karşı atların ürkekliklerinin giderilmesinde de fillerden yararlanılırdı. Atların arasına filler salıverilerek bu tür az gördükleri hayvanlara alıştırlırlardı. Filler, saray çevresinde bulunan farklı mekânlarda barınırlardı. Ayasofya yakınlarında Bizans döneminden kalan eski kilise yıkıntıları içerisinde iken daha sonra nakkaşhane tarafına nakledilen Arslanhane bunlardan biriydi. Bunun yanı sıra Marmara Denizi kıyısında,

¹²⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 126, 276.

¹²⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 428, 596; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 45b, 134b, 210a, 290a

¹²⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 99.

¹²⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 261, 418, 577.

¹²⁵⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, s. 995.

¹²⁵⁸ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

¹²⁵⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 1999, s. 638-640.

¹²⁶⁰ Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 2007, s. 461.

¹²⁶¹ Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, TTK yay., Ankara 1987, s. 138.

Gülhane yakınında etrafı duvarlarla çevrili bir Arslanhane daha mevcuttu. Ayrıca, fillerin bir kısmının bakımı İstanbul dışında gerçekleşmekteydi. Çırpıcı çayırı bu yerlendendi.¹²⁶² Osmanlı Devleti'nde bakılan filler ile ilgili yabancı gözlemciler de çeşitli bilgiler aktarmaktadırlar. Avusturya'nın 1530'da gönderdiği elçilik heyetinde bulunan Benedict Curipeschitz, Topkapı Sarayı ziyareti esnasında birinci avlunun sol tarafında iki adet fil gördüğünü ve üzerlerindeki kişilerin bunları yönettiklerini belirtir.¹²⁶³ Fransa'nın elçisi olarak 1547'de İstanbul'a gelen D'Aramon, sarayda olağanüstü büyüklükte iki filin bulunduğunu, bunlardan yaşlı olanının yüz yahut yüz yirmi beş ve diğerinin otuz beş yaşlarında olduğunu aktarır. Fillerin Mağripli bakıcılar tarafından eğitildiklerini, hoş gösteriler yaptıklarını ve bir trompeti andıran ağız kısımlarını elleri gibi kullanabildiklerini söyler.¹²⁶⁴ 1532-1540 seneleri arasında İstanbul'da yaşayan Luigi Bassano da, diğer gözlemcilere benzer şekilde Osmanlı'da fillere bakıldığını ifade eder. Savaşan veya başka bir yerden İstanbul'a döneceği vakit sultanı karşılamak üzere fillerin götürüldüklerini belirten Bassano, şehre ilk olarak bu hayvanların girdiğini anlatır.¹²⁶⁵ 1578'de İstanbul'a gelen Schweigger da, Ayasofya yakınlarındaki Arslanhane'de aslan, gergedan, leopar, misk kedisi, yabani eşek, papağan, maymun gibi egzotik ve yırtıcı hayvanların yanı sıra fillerin bulunduğu bahseder.¹²⁶⁶

Büyük Âhûr'a bağlı birimlerden biri olan pilbânân-ı hassa, sultanın fillerinin bakımı ve eğitiminden sorumluydu. Dönem içerisindeki mevâcib defterleri incelendiğinde birimin bir bölük hâlinde teşkilâtlandırıldıkları görülmektedir. Birimin mevâcib kıstlarının tamamında birer adet usta bölüğü vardır, buna mukabil şakird bölüğü bulunmamaktadır.¹²⁶⁷

Pilbânân-ı hassa bölüğündeki personelin hangi kanallardan tedarik edildiğine dair 1566 senesi Büyük Âhûr yoklama defterinde bilgi bulunmaktadır. Deftere göre 1566 senesinde birimde 7 adet usta görev yapmaktadır. Ustalardan bölükbaşının I. Selim tarafından Tebriz'den getirildiği, 2'sinin Hindî ve 1'nin Arap olduğu ifade edilmiştir. Geriye kalan 3 kişinin kökeni hakkında ise bir açıklama yapılmamıştır. Ayrıca defterde,

¹²⁶² Dingeeç, *a.g.e.*, s. 103.

¹²⁶³ Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530*, TTK yay., çev. Özdemir Nutku, Ankara 1989, s. 45.

¹²⁶⁴ Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanunî Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya*, çev. Işıl Erverdi, Dergâh yay., İstanbul 2012, s. 29.

¹²⁶⁵ Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Selma Cangı, Yeditepe yay., İstanbul 2011, s. 150.

¹²⁶⁶ Schweigger, *a.g.e.*, s. 157.

¹²⁶⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 34; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 39, 83; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 77; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 134, 284, 436, 604; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 50b, 139a, 212b, 294a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 111, 271, 427, 585.

bölüğe kaydedilmemiş hariçte de filcilerin bulunduğu, bunların Arap, Acem ve Hint kökenli oldukları ve hizmetleri mukabilinde ulûfe aldıkları belirtilmiştir.¹²⁶⁸

Aşağıdaki Tablo 50’de pilbânân-ı hassa bölümündeki usta personelin dönem içerisindeki sayıları ve aldıkları yevmiye toplamaları verilmiştir. Tablodan anlaşılabacağı üzere bölükteki usta personelin sayısı 4-8 kişi arasındadır. Usta personel en az 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de ve en fazla 974 (1566-67)’te görev yapmıştır. Bunlara ödenen toplam yevmiye miktarı ise 17-48,5 akçe arasında değişmiştir. En az ödenen yevmiye toplamı 1003 (1594-95) Recec ve en fazla 974 (1566-67)’tedir.

Tablo 50. Pilbânân-ı Hassa Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
974 (1566-67) ¹²⁶⁹	8	48,5
1000 (1591) Masar ¹²⁷⁰	5	21
1000 (1591-1592) Recec ¹²⁷¹	5	21
1000 (1592) Reşen ¹²⁷²	5	21
1001 (1593) Lezez ¹²⁷³	5	21
1003 (1594) Masar ¹²⁷⁴	4	16,5
1003 (1594-95) Recec ¹²⁷⁵	4	17
1003 (1595) Reşen ¹²⁷⁶	4	19,5
1003 (1595) Lezez ¹²⁷⁷	4	19,5
1004 (1595) Masar ¹²⁷⁸	4	19,5
1004 (1595-96) Recec ¹²⁷⁹	4	19,5
1004 (1596) Reşen ¹²⁸⁰	4	19,5
1004 (1596) Lezez ¹²⁸¹	4	19
1008 (1599) Masar ¹²⁸²	5	23,5
1008 (1599-1600) Recec ¹²⁸³	5	23,5
1008 (1600) Reşen ¹²⁸⁴	5	23,5
1008 (1600) Lezez ¹²⁸⁵	5	23,5

¹²⁶⁸ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 30a.

¹²⁶⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b.

¹²⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16311, s. 34.

¹²⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 39.

¹²⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 83.

¹²⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 77.

¹²⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 134.

¹²⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 284.

¹²⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 436.

¹²⁷⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 604.

¹²⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 50b.

¹²⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 139a.

¹²⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 294a.

¹²⁸¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 212b.

¹²⁸² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 111.

¹²⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 271.

¹²⁸⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 427.

¹²⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 585.

Pilbânân-ı hassa bölüğünün idarî olarak yöneticisi ser-pilbânân denilen görevli idi. Mevâcib defterlerindeki verilere göre dönem içerisinde bölükte üç farklı ser-pilbânân görev yapmıştır. Bunlar İmad, Hacı Ali ve Nurullah b. Mehmed'dir. Ser-pilbânânlara ödenen günlük yevmiyeler 4,5-13 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az 1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen; 1001 (1593) Lezez; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen'de Hacı Ali'ye ve en fazla 974 (1566-67)'te İmad'a ödenmiştir. Bölükte hizmet veren diğer usta personelin günlük yevmiyesi de 2-7 akçe arasında değişmektedir.¹²⁸⁶

2.11. Sefere Katılan Büyük Âhûr Personeli

Istabl-ı Âmire'de görev yapan personel birimlerinde yerine getirdikleri hizmetlerin yanında orduyla birlikte seferlere de giderdi. Seferlere katıldıklarında da genellikle birimlerindeki hizmetlerine uygun işleri yaparlardı. Ancak Istabl-ı Âmire'nin gerek Büyük Âhûr ve gerekse Küçük Âhûr'daki personelinin tamamı seferlere götürülmezdi. Seferlere hangi birimlerden ve ne kadar kişinin katıldığı yahut katılmadığına dair dönemin mevâcib defterlerinden toplu verilere ulaşılabilmektedir. Nitekim bir örnek üzerinden gitmek gerekirse Büyük Âhûr birimlerinden serrâcîn-i hassanın mevâcib dönemlerinden 1002 (1593-1594) Recec'de 539; 1003 (1594) Masar'da 556; 1003 (1594-95) Recec'de 543; 1003 (1595) Reşen'de 689; 1003 (1595) Lezez'de 698; 1004 (1595) Masar'da 695; 1004 (1595-96) Recec'de 720; 1004 (1596) Reşen'de 717; 1006 (1598) Reşen'de 720; 1006 (1598) Lezez'de 724; 1008 (1599) Masar'da 701; 1008 (1599-1600) Recec'de 720; 1008 (1600) Reşen'de 701 ve 1008 (1600) Lezez'de 658 adet personeli mevcuttu.¹²⁸⁷ Buna mukabil Tablo 47'de de görüleceği üzere serrâcîn-i hassadan mevâcib dönemlerinden 1002 (1593-1594) Recec, 1003 (1594-95) Masar, Recec'de 17; 1003 (1595) Reşen'de 21; 1003 (1595) Lezez'de 22; 1004 (1595) Masar'da 1; 1004 (1595-96) Recec'de 2; 1004 (1596) Reşen'de 4; 1006 (1598) Reşen, Lezez'de 6; 1008 (1599) Masar'da 27; 1008 (1599-1600) Recec'de 20; 1008 (1600) Reşen'de 13 ve 1008 (1600) Lezez'de 18 kişi sefere katılmıştı.¹²⁸⁸

Aşağıdaki Tablo 51'de Büyük Âhûr birimlerinde görevli personelden sefere katılanların sayısı görülmektedir. Tablodaki mevâcib dönemlerinin tarihleri incelendiğinde personelin muhtemelen 1593'te başlayıp 1606 senesinde sona eren

¹²⁸⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 23b; *MAD. d.*, nr. 16311, s. 34; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 39, 83; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 77; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 134, 284, 436, 604; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 50b, 139a, 212b, 294a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 111, 271, 427, 585.

¹²⁸⁷ Bkz. Tablo 10.

¹²⁸⁸ Bkz. Tablo 51.

Osmanlı-Avusturya savaşına katıldığı belirtilebilir. Buradaki verilerden anlaşılacağı üzere 1001 (1593) Lezez; 1002 (1593-1594) Recec; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1006 (1598) Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez kıstlarında toplam serrâcîn-i hassadan 191; seyyisân-ı esbân-ı Bîrûnî'den 33; mâdiyân-ı hassadan 4; na'lin-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî'den 36; müteferriğân-ı ehl-i hireften 6; müteferriğân-ı hassadan 6; koruciyân-ı çayırha-i hassadan 8; hademe-i esterân-ı pâlânîden 38; na'lin-i esterân palânîden 12; şütürbânân-ı mâde ve nerden 1.707 personel sefere gitmişti. Buna mukabil seyyisân-ı esbân-ı Enderûnî; tayyân-ı hassa; hafızân-ı ahûrân ve anbarân-ı hassa; meremmetciyân-ı hassa; hademe-i tohum-ı himârân ve pilbânân-ı hassa birimlerinden söz konusu mevâcib dönemlerinde herhangi bir personel sefere götürülmemişti.

Tablo 51. Sefere Katılan Büyük Âhûr Personeli

Birim	Serrâcîn-i Hassa	Seyisân-ı Esbân-ı Enderûnî	Seyisân-ı Esbân-ı Bîrûnî	Mâdiyân-ı Hassa	Tayyân-ı Hassa	Na'îlîn-i Esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî	Müteferriğân-ı Ehl-i Hiref	Müteferriğân-ı Hassa	Hafızân-ı Ahûrân ve Anbarân-ı Hassa	Meremmetciyân-ı Hassa	Koruciyân-ı Çayırha-i Hassa	Hademe-i Esterân-ı Pâlânî	Hademe-i Tohum-ı Himârân	Na'îlîn-i Esterân Pâlânî	Şütürbânân-ı Mâde ve Ner	Pilbânân-ı Hassa
Yevmiye Dönemi																
1001 (1593) Lezez	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22 ¹²⁸⁹	-	9 ¹²⁹⁰	3 ¹²⁹¹	-
1002 (1593- 1594) Recec	17 ¹²⁹²	-	3 ¹²⁹³	-	-	4 ¹²⁹⁴	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹²⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 33, 35-36, 38-41.

¹²⁹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 42-43.

¹²⁹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 75-76.

¹²⁹² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 5-9, 11-17.

¹²⁹³ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 19, 34.

¹²⁹⁴ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 40, 42.

1003 (1594) Masar	17 ¹²⁹⁵	-	2 ¹²⁹⁶	-	-	4 ¹²⁹⁷	1 ¹²⁹⁸	-	-	-	1 ¹²⁹⁹	-	-	-	7 ¹³⁰⁰	-
1003 (1594- 95) Recec	17 ¹³⁰¹	-	3 ¹³⁰²	-	-	4 ¹³⁰³	1 ¹³⁰⁴	-	-	-	1 ¹³⁰⁵	1 ¹³⁰⁶	-	2 ¹³⁰⁷	30 ¹³⁰⁸	
1003 (1595) Reşen	21 ¹³⁰⁹	-	3 ¹³¹⁰	-	-	3 ¹³¹¹	2 ¹³¹²	-	-	-	1 ¹³¹³	2 ¹³¹⁴	-	-	3 ¹³¹⁵	-

¹²⁹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 3-7, 9-10, 12-15.

¹²⁹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 17.

¹²⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 38, 40.

¹²⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 46.

¹²⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 49.

¹³⁰⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 102.

¹³⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 143-146, 146M-147M, 148, 150-153.

¹³⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 156, 171.

¹³⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 177, 179.

¹³⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 185.

¹³⁰⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 189.

¹³⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 240.

¹³⁰⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 250-251.

¹³⁰⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 270, 276-284.

¹³⁰⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 293-296, 300-301, 303-306, 309.

¹³¹⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 312, 323.

¹³¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 334, 336.

¹³¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 338, 342.

¹³¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 347.

¹³¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 392-393.

¹³¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 404, 406, 422.

1003 (1595) Lezez	22 ¹³¹⁶	-	4 ¹³¹⁷	-	-	4 ¹³¹⁸	2 ¹³¹⁹	-	-	-	1 ¹³²⁰	7 ¹³²¹	-	-	1 ¹³²²	-
1004 (1595) Masar	1 ¹³²³	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 ¹³²⁴	-	-	-	-
1004 (1595- 96) Recec	2 ¹³²⁵	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1004 (1596) Reşen	4 ¹³²⁶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1004 (1596) Lezez	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹³¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 461-465, 467-469, 473-474, 477.

¹³¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 480, 491, 495.

¹³¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 502, 504.

¹³¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 506, 510.

¹³²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 514.

¹³²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 560-562, 565-566.

¹³²² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 591.

¹³²³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 2a.

¹³²⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 33b.

¹³²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 82a-b.

¹³²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 167a-168a, 174a.

1006 (1598) Reşen	6 ¹³²⁷	-	3 ¹³²⁸	1 ¹³²⁹	-	-	-	3 ¹³³⁰	-	-	2 ¹³³¹	-	-	-	-	-
1006 (1598) Lezez	6 ¹³³²	-	3 ¹³³³	1 ¹³³⁴	-	-	-	3 ¹³³⁵	-	-	2 ¹³³⁶	-	-	-	-	-
1008 (1599) Masar	27 ¹³³⁷	-	2 ¹³³⁸	1 ¹³³⁹	-	5 ¹³⁴⁰	-	-	-	-	-	3 ¹³⁴¹	-	-	677 ¹³⁴²	-

¹³²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 3a, 8a-8b, 9b-10a.

¹³²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 13b-14a, 17b.

¹³²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 20b.

¹³³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 28a.

¹³³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 29b-30b.

¹³³² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 3a-3b, 8a, 9b-10a.

¹³³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 13b-14a, 17b.

¹³³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 20a.

¹³³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 28a.

¹³³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 29b-30a.

¹³³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4M-8, 10-11, 13, 15-18.

¹³³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 25, 32.

¹³³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 38.

¹³⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 44-46

¹³⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 66-67, 71.

¹³⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 72-95, 98-110.

1008 (1599- 1600) Recec	20 ¹³⁴³	-	6 ¹³⁴⁴	1 ¹³⁴⁵	-	5 ¹³⁴⁶	-	-	-	-	-	2 ¹³⁴⁷	-	1 ¹³⁴⁸	517 ¹³⁴⁹	-
1008 (1600) Reşen	13 ¹³⁵⁰	-	2 ¹³⁵¹	-	-	3 ¹³⁵²	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1008 (1600) Lezez	18 ¹³⁵³	-	2 ¹³⁵⁴	-	-	4 ¹³⁵⁵	-	-	-	-	-	-	-	-	496 ¹³⁵⁶	-
	191	-	33	4	-	36	6	6	-	-	8	38	-	12	1.707	

¹³⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 158-160, 162, 164-165, 167, 169-172.

¹³⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 179-180, 184, 186, 190.

¹³⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 192.

¹³⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 198-200.

¹³⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 232-233.

¹³⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 237.

¹³⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 239-271.

¹³⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 322-323, 326, 329, 331, 334-336.

¹³⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 342-343.

¹³⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 362, 364.

¹³⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 482-483, 485, 488-491, 493-496.

¹³⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 502-503.

¹³⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 522-524.

¹³⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 593-610, 617-634.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTABL-I ÂMİRE-İ KÜÇÜK (KÜÇÜK ÂHÛR)

Istabl-ı Âmire, Büyük ve Küçük Âhûr olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Büyük Âhûr, mîrâhûr-ı evvel; Küçük Âhûr, mîrâhûr-ı sâni tarafından idare edilmekteydi. Bu iki kısım kendi sorumluluk alanlarına giren görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirebilmek için uzmanlık alanları çerçevesinde cemâat ve bölük denilen alt birimlere de ayrılmıştı. Her bir cemâat ve bölüğün başında kendi idarecileri bulunmaktaydı. Küçük Âhûr kısmındaki cemâat ve bölük sayıları muhtemelen teşkilâtta görev yapan personelin artışının da etkisiyle süreç içerisinde giderek çoğaldı. Ancak incelenen dönemde cemâat sayıları inişli çıkışlı bir grafik seyrederken, bölük sayılarındaki gelişim yukarı yönlü oldu. Nitekim Küçük Âhûr'da 972 (1565) Reşen'de dört cemâat ve çeşitli cemâatlere bağlı üç şakird grubu;¹³⁵⁷ 1003 (1594) Masar'da bir cemâat, kırk altı bölük, on iki şakird bölüğü;¹³⁵⁸ 1004 (1596) Reşen'de bir cemâat, kırk dokuz bölük, on yedi şakird bölüğü;¹³⁵⁹ 1008 (1599-1600) Recec'de ise bir cemâat, kırk dokuz bölük ve on yedi adet şakird bölüğü bulunmaktaydı.¹³⁶⁰

Cemâat ve bölük sayılarındaki bu değişkenliklere rağmen dönem içerisinde Küçük Âhûr'da, yerine getirdikleri görevler çerçevesinde serrâcîn-i sâni, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, seyyisân-ı bargirân-ı tavîle, na'lin-i bargirân-ı tavîle ile hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ birimleri bulunmaktaydı. Hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ dışındakilerin aynı zamanda şakirdleri vardı ve bunlar da ayrı birimler hâlinde teşkilâtlanmışlardı. Küçük Âhûr'daki görevli grupları genel olarak bu şekildedir. Şimdi sırasıyla bunlar hakkındaki detaylı değerlendirmelere geçebiliriz.

3.1. Mîrâhûr-ı Sâni

Istabl-ı Âmire'nin teşkilât yapısı ve personeli hakkında ilk bilgilere ulaşılabilen ve S. 883-M. 885 (05.1478-04.1480) tarihleri arasında beş kısta dair veriler bulunan mevâcib defterinde bir mîrâhûrun adı zikredilir. Buna mukabil II. Mehmed'in saltanatının sonlarında hazırlandığı düşünülen Fatih Kanunnâmesi'nde teşkilâtta hizmet veren mîrâhûr sayısı iki adet olarak ifade edilir.¹³⁶¹ Böylelikle teşkilâtın üst düzey idarecilerin

¹³⁵⁷ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 42-46.

¹³⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58-85.

¹³⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 221b-233a.

¹³⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 282-314.

¹³⁶¹ *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 6.

sayısı bakımından son hâlini II. Mehmed döneminde aldığı söylenebilir. Mîrâhûr sayısının ikiye çıkmasıyla birlikte ilkinde mîrâhûr-ı evvel, ikincisine mîrâhûr-ı sâni denilmiştir. Teşkilâtta mîrâhûr-ı evvelin yardımcısı konumundaki mîrâhûr-ı sâni, arşiv evrâkı ve kaynaklarda aynı zamanda *küçük mîrâhûr*,¹³⁶² *küçük emîr-i âhûr*,¹³⁶³ *mîrâhûr-ı küçek*,¹³⁶⁴ *emîr-i âhûr-ı sagîr*¹³⁶⁵ şeklinde de zikredilmiştir.

Mîrâhûr-ı sâni tıpkı mîrâhûr-ı evvel gibi Topkapı Sarayı'nın Bîrûn kısmında hizmet veren rikâb ağaları sınıfına mensuptu. Mîrâhûr-ı sâniğe kapıcıbaşılık,¹³⁶⁶ silahşorluk, kapıcılar kethüdalığı,¹³⁶⁷ sekbanbaşılık,¹³⁶⁸ teberdarlık, mîralemlik, salâhurluk, müteferrikalık, çukadarlık,¹³⁶⁹ sipahi ağalığı¹³⁷⁰ gibi memuriyetlerden atamalar yapıldı.¹³⁷¹ Bunun yanı sıra şehzâdelerin sancakta bulundukları sırada maiyetlerinde mîrâhûrluk yapan kişiler arasından da göreve getirilenler olurdu.¹³⁷² Mîrâhûr-ı sâniikten, mîrâhûr-ı evvelliğe,¹³⁷³ başbakıkulluğa,¹³⁷⁴ çaşnigirbaşılığa,¹³⁷⁵ kapıcıbaşılığa,¹³⁷⁶ kapıcılar kethüdalığına,¹³⁷⁷ sancakbeyliğe,¹³⁷⁸ beylerbeyliğe¹³⁷⁹, yeniçeri ağalığına¹³⁸⁰ tayin olunabilirdi. XVI. yüzyılda saraydan sancakbeyi olarak çıktığında 300.000-350.000 akçe arasında has gelire sahip sancaklara atanırdı.¹³⁸¹ Mîrâhûr-ı sâni yerine getirdiği hizmet karşılığında Hazine-i Âmire'den maaş alırdı. Fatih Kanunnâmesi'ne göre maaşı günlük 150 akçe idi.¹³⁸² 1505 ile 1514 seneleri arasında

¹³⁶² BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 10, 16, 93, 123, 397, 407; *D. EVM. d.*, nr. 26278, s. 47, 58; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 93, 99, 142, 190, 195, 233, 952; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 50, 53, 336, 440, 525, 706, 1093; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 180, 452, 777, s. 19, 46, 71; Musa Günay, *55 Numaralı Mühimme Defteri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996, s. 84.

¹³⁶³ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 450, 778, s. 46, 71; *3 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 180, 252; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 94, s. 12; *KK. d.*, nr. 262, s. 58; Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, I, s. 511.

¹³⁶⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 217, s. 5.

¹³⁶⁵ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 113, s. 13.

¹³⁶⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 258, s. 78.

¹³⁶⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 217, s. 54; *KK. d.*, nr. 234, s. 36, *KK. d.*, nr. 236, s. 374; *KK. d.*, nr. 239, s. 279; *KK. d.*, nr. 258, s. 53; Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140, 220; Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 412; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, II, s. 286; Havva Merve Çitak, *a.g.t.*, s. 312.

¹³⁶⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 220; a. mlf., *a.g.e.*, II, s. 477.

¹³⁶⁹ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 95, s. 12.

¹³⁷⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 234, s. 36; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 971, 3138 s. 87, 345.

¹³⁷¹ Afyoncu, "Mîrâhûr", 142.

¹³⁷² BOA, *A. NŞT.*, d. 1141, s. 65.

¹³⁷³ BOA, *KK. d.*, nr. 239, s. 279; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 94, s. 12; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, II, s. 286.

¹³⁷⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 217, s. 53.

¹³⁷⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 234, s. 36; *KK. d.*, nr. 236, s. 374; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 977, s. 87.

¹³⁷⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 290; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfîkayn)*, III, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 2007, s. 1218.

¹³⁷⁷ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 133.

¹³⁷⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 441.

¹³⁷⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 477; Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 412; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, TTK yay., Ankara 2023, s. 421.

¹³⁸⁰ BOA, *A.NŞT.d.*, nr. 1141, s. 72.

¹³⁸¹ *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III-IV, VII-VIII, s. 135, 542, 249, 138; Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 115.

¹³⁸² *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 21.

Osmanlı sarayında kalan Menavino, maaşının günlük 100 akçe olduğunu belirtir.¹³⁸³ Tommaso Contarini'nin Ekim 1522'de Venedik Senatosu'nda okunan raporunda ise mîrâhûr-ı sâninin günlük maaşının 80 akçe olduğu zikredilir.¹³⁸⁴ Bunun yanı sıra kendisine arpalık adı verilen dirlik de tevcih edilirdi.¹³⁸⁵ XVI. yüzyılda tevcih edilen arpalık dirlikleri 17.000 akçe gelire sahip olurdu.¹³⁸⁶ Emekli olduğunda da günlük 120 akçe maaş alırdı.¹³⁸⁷ Fatih Kanunnâmesi'ne göre mîrâhûr-ı sâni teşrifatta kapıcıbaşından sonra ve çakırcıbaşından önce gelirdi. Yine aynı kanunnâmeye göre resmî yazışmalardaki elkabı "*İftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassu bi-mezîdi inayeti Meliki'd-dâim ... dâme mecduhu*"¹³⁸⁸ şeklinde idi.¹³⁸⁹ Divân-ı hümayûn toplantılarında mücevveze takar, üzerine seraser üst ve diba iç kaftanı giyer, orta ağır raht ve orta ağır abayılı ata binerdi. Diğer resmî törenlerde ise başına selimî takar ve üzerine erkan ferace giyerdi.¹³⁹⁰ Mîrâhûr-ı sâni, teşrifat kaidelerinden biri olarak valide sultan dışarı çıktığında maiyetindeki saraçlarla birlikte arabasının önünde yürürdü. Ayrıca, sadrazamın Ramazan ayında devlet erkânına verdiği iftara da katılırdı. İftara mîrâhûr-ı evvelde olduğu üzere Ramazan ayının 24 veya 25. gecesi icâbet ederdi.¹³⁹¹

Mîrâhûr-ı sâni, İstabl-ı Âmire'nin Küçük Âhûr kısmının idarî âmiri idi. Dönem içerisinde Küçük Âhûr'a serrâcîn-i sâni, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, seyisân-ı bargirân-ı tavîle, na'îl-i bargirân-ı tavîle ile hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ birimleri bağlıydı. Bu birimlere usta veya şakird olarak personel kabulleri, bunların birim içi ve dışındaki terfileri, becayişleri, maaşlarına terakkî verilmesi, timar tevcihleri, emekliliğe sevkleri, herhangi bir nedenle izinleri ve görevlerini layıkıyla yerine getirip getirmediüklerinin takibi mîrâhûr-ı sâninin sorumluluğundaydı.¹³⁹² Ayrıca, Küçük Âhûr'a bağlı Ahırkapı'da Arabacılar Kârhanesi'ndeki, Şeyh Vefa'daki ve Topkapı Sarayı'nda Şehremini Ambarı yakınındaki ahırların her türlü işlerinin yerine getirilmesi de onun görevlerindendi.

Mîrâhûr-ı sâni İstabl-ı Âmire'nin tasarrufuna bırakılan mîri çayır ve koruların idaresinde de mîrâhûr-ı evvele yardım ederdi. Mîri çayır ve koruların biçtirilmesi,

¹³⁸³ Menavino, *a.g.e.*, s. 94.

¹³⁸⁴ Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî, s. 31.

¹³⁸⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d., nr. 4, hk. 113, s. 13.

¹³⁸⁶ Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, VIII, s. 138.

¹³⁸⁷ Afyoncu, "Mîrâhur", 142.

¹³⁸⁸ Mîrâhûr-ı sâniye resmî yazışmalarda kullanılan elkab örnekleri için ayrıca bkz. 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 180, 291; Uslu, *a.g.t.*, s. 149.

¹³⁸⁹ Kânunnâme-i Âl-i Osman, s. 6, 9.

¹³⁹⁰ Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi, s. 42, 47.

¹³⁹¹ Afyoncu, "Mîrâhur", 143.

¹³⁹² Küçük Âhûr'a bağlı birimlerde görev yapan personel hakkındaki mîrâhûr-ı sâninin yetki ve sorumlulukları hakkında aşağıda detaylı bilgi verilecektir.

kurutulması, toplanması, ambarlara taşınması işlerine mîrâhûr-ı evvelle birlikte nezaret ederdi. Bu işleri yapan görevlilerin işlerini layıkıyla yerine getirip getirmediği veya bunlarla ilgili meydana gelen meselelerin takibinde söz sahibiydi.¹³⁹³ Her sene çayır ve koru mahsulatı mîrâhûr-ı evvel tarafından Enderûn Hazinesi'ne teslim edildiğinde kendisine de belirli bir pay verilirdi. Menavino, çayır ve koru mahsulatından mîrâhûr-ı sâniye verilen payın 20.000 akçe olduğunu ifade eder.¹³⁹⁴ Yine çayır ve koru mahsulatı her sene Enderûn Hazinesi'ne arz edildiğinde diğer Istabl-ı Âmire halkı ile mîrâhûr-ı sâniye inâmat ihsan olunurdu. Mesela 12 Haziran 1683'te koru mahsulü teslim edildiğinde âdet üzere Istabl-ı Âmire halkına toplam 45.200 akçe dağıtılmıştı. Bu meblağın 10.000'i mîrâhûr-ı evvelle, 6.000'i mîrâhûr-ı sâniye, 4.000'i emin-i ceve, 3.000'i kethüda-i hasa, 2.000'i kâtib-i ceve, 1.600'ü kethüda-i sâniye, 1.500'ü rahtvân-ı evvelle, 1.000'i rahtvân-ı sâniye, 1.500'ü kürsidara, 2.000'i mehter-i Enderûn'a, 1.000'i mehter-i Bîrûnî'ye, 400'ü hazinedara, 400'ü halifeye ve 10.800'ü şakirdlere dağıtılmıştı.¹³⁹⁵

Yukarıda zikredilenlerin dışında mîrâhûr-ı sâni gerek Istabl-ı Âmire'nin ve gerekse devletin tevdi ettiği birçok farklı işi yapmakla görevlendirilebilirdi. Istabl-ı Âmire'den sefer ve sulh zamanlarında çeşitli birimler veya devlet görevlilerinin talep ettikleri at, deve, katır gibi hayvanların tahsisinde yetkisi vardı.¹³⁹⁶ Çakırcılık¹³⁹⁷ atmacacılık,¹³⁹⁸ şahincilik,¹³⁹⁹ İstanbul ağalığı,¹⁴⁰⁰ yeniçeri¹⁴⁰¹ görevinde bulunanlara ve saraydan silahdar,¹⁴⁰² kapıcı,¹⁴⁰³ sipahi¹⁴⁰⁴ gibi cemâatlere çıkanlara âdet üzere onun izniyle beygir verilebilirdi. Savaş sırasında asker sevkine ve sefer ikmâline memur edilebilirdi.¹⁴⁰⁵ Devletin suçlu bulduğu devlet adamlarının idamı ve mallarını müsadere etmekle görevlendirilebilirdi.¹⁴⁰⁶ Vefat eden şehzadelerin defin işlemlerinin

¹³⁹³ Günay, *a.g.t.*, s. 84.

¹³⁹⁴ Menavino, *a.g.e.*, s. 94.

¹³⁹⁵ Özdemir, *a.g.t.*, s. 43.

¹³⁹⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 160, 196, 1116; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 50; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 952; Ahmed Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, s. 10.

¹³⁹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1156.

¹³⁹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1177; *KK. d.*, nr. 67, s. 16.

¹³⁹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 336; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1159, 1159m.

¹⁴⁰⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 202.

¹⁴⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 988.

¹⁴⁰² BOA, *D. EVM. d.*, nr. 26278, s. 47, 58; *KK. d.*, nr. 67, s. 10, 123, 128, 235, 375, 393, 532, 705, 712, 903, 949, 955, 1276; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 99, 142, 195, 310, 406, 420, 574, 1112, 1201; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 53, 64, 440, 549, 1251, 1277.

¹⁴⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1043; *KK. d.*, nr. 67, s. 359.

¹⁴⁰⁴ BOA, *D. EVM. d.*, nr. 26278, s. 58; *KK. d.*, nr. 67, s. 93, 159, 335, 361, 365, 387, 389, 397, 404, 407, 470, 524, 528, 586m, 620, 636, 755, 782, 817, 851, 881, 891, 945, 1037, 1058-1059, 1124, 1267; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 93, 190, 233, 264, 291, 401-402, 410, 443, 448, 460, 685, 689, 724, 730, 791, 888, 952; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 108, 525, 579, 706, 730, 885, 952, 1093, 1178, 1284, 1289, 1321.

¹⁴⁰⁵ *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir*, I, s. 105.

¹⁴⁰⁶ Naimâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, III, s. 1115, 1128, 1552; Hammer, *a.g.e.*, VIII, s. 96.

gerçekleştirilmesinde görev yapabiliirdi.¹⁴⁰⁷ Hanım sultanların düğün merasimlerinde kullandıkları arabaların yapılmasını üstlenebiliirdi.¹⁴⁰⁸ Sadrazamlığa tayin olunanlara haber götürülmesini, mühr-i hümayûnun teslimini veya alınmasını yerine getirebiliirdi.¹⁴⁰⁹ Taşraya zahire mübaşirliği, köprü inşası ve sâir çeşitli meselelerin hâll edilmesi için gönderilebiliirdi.¹⁴¹⁰ Yine taşradaki idarecilere herhangi bir nedenle merkezden yazılan ferman, mektup, teşrifât götürebiliirdi.¹⁴¹¹ Eflak ve Boğdan gibi özerk memleketlerin voyvodalığına atanan kişilere durumun haber verilmesine yollanabilir,¹⁴¹² bunları makamına oturtmak üzere götürebilir¹⁴¹³ ve buralardan merkezî hazineye ödenen vergileri İstanbul’a getirebiliirdi.¹⁴¹⁴

Aşağıda Tablo 52’de XV ve XVI. yüzyıllarda görev yaptığı tespit edilen yirmi dört mîrâhûr-ı sânînin daha önceki görevlerine bakıldığında kapucular kethüdası, çukadar, sipahi oğlanları ağası, bostancıbaşı, sekbanbaşı, şahincibaşı, şehzade maiyyetinde kapucu kethüdası veya bölükte nefer oldukları görülmektedir. Mîrâhûr-ı sânîlerin sonraki görevlerine bakıldığında ise kapıcıbaşılık, mîrâhûr-ı evvelik, sancakbeyliği, çaşnigirbaşılık, beylerbeyliği, şahincibaşılık, ulufeciyan-ı yemîn ağalığına tayin edildikleri tespit edilmiştir.

Tablo 52. XV-XVI. Yüzyıllarda Görev Yapan Mîrâhûr-ı Sânîler

Küçük Mîrâhûr	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu
Ahmed Beğ	-	11 B 920 (01.09.1514) ¹⁴¹⁵	-	Kapıcıbaşılık
İskender Ağa	-	18 L 923 (03.11.1517) ¹⁴¹⁶	-	Mîrâhûr-ı Evvel
Hızır Ağa	-	19 Ra 950 (22.06.1543) ¹⁴¹⁷	-	Köstendil Sancakbeyliği

¹⁴⁰⁷ Afyoncu, “Mîrâhûr”, 142.

¹⁴⁰⁸ Özdemir, *a.g.t.*, s. 190.

¹⁴⁰⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, TTK yay., Ankara 2023, s. 125.

¹⁴¹⁰ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 70, hk. 324, s. 173; 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 217, 252, 291; Özdoğan, *a.g.t.*, s. 123-124, 158-159; Feridun Ahmed Bey, *a.g.e.*, I, s. 593.

¹⁴¹¹ Yıldız, *a.g.t.*, s. 167-168; Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VII, çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 69; a. mlf., *a.g.e.*, VIII, s. 127; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, TTK yay., Ankara 2023, s. 43.

¹⁴¹² 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 180.

¹⁴¹³ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140; Naîmâ Mustafa Efendi, *a.g.e.*, II, s. 922.

¹⁴¹⁴ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 69, hk. 150, 151, s. 74; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 70, hk. 3, s. 1.

¹⁴¹⁵ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 79.

¹⁴¹⁶ Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 114. Feridun Ahmed Bey, İskender Ağa’nın mîrâhûr-ı evvelliğe tayin tarihini 17 L. 920 (05.12.1514) olarak vermektedir (*a.g.e.*, I, s. 456).

¹⁴¹⁷ Mustafa Özbal, *Peçevî Tarihi (80b-114a Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 52.

Ali Ağa	20 N 963 (28.07.1556) ¹⁴¹⁸	15 R 967 (14.01.1560) ¹⁴¹⁹	Kapıcılar kethüdası ¹⁴²⁰	Mîrâhûr-ı Evvel
Osman Ağa	15 R 967 (14.01.1560) ¹⁴²¹	-	Çukadâr	-
Ahmed Ağa	-	-	-	Çaşnigirbaşılık ¹⁴²²
Mustafa Ağa	29 Za 981 (22.03.1574) ¹⁴²³	-	Sipahi Oğlanları Ağası	-
Veli Ağa	4 N 982 (18.12.1574) ¹⁴²⁴	-	Sipahi Oğlanları Ağası	-
Hasan Ağa	-	23 M 987 (22.02.1579) ¹⁴²⁵	-	Çaşnigirbaşılık ¹⁴²⁶
Hidayet Ağa	-	16 R 988 (31.05.1580) ¹⁴²⁷	-	Çaşnigirbaşılık
Murad Ağa	16 R 988 (31.05.1580) ¹⁴²⁸	-	Kapıcılar Kethüdası	-
Hasan Ağa	2 S 990 (26.02.1582) ¹⁴²⁹	22 N 991 (9.10.1583) ¹⁴³⁰	Kapıcılar Kethüdası	-
Diğer Hasan Ağa	22 N 991 (9.10.1583) ¹⁴³¹	Evâsıt-ı Z 994 (11/12.1584) ¹⁴³²	Kapıcılar Kethüdası	Haleb Beylerbeyi
Sefer Ağa	Evâsıt-ı Z 994 (11/12.1584) ¹⁴³³	14 Za 997 (14.09.1590) ¹⁴³⁴	Bostancıbaşı	Kapıcıbaşılık ¹⁴³⁵
Sinan Ağa	14 Za 997 (14.09.1590) ¹⁴³⁶	Evâhir-i R 998 (02/03.1590) ¹⁴³⁷	Sekbanbaşı ¹⁴³⁸	-
Ahmed Ağa	Evâhir-i R 998 (02/03.1590) ¹⁴³⁹	-	Kapıcılar Kethüdası	-
Nuh Ağa	-	29 R 999 (24.02.1591) ¹⁴⁴⁰	Kapıcıbaşılık ¹⁴⁴¹	-

¹⁴¹⁸ Çıtak, *a.g.t.*, s. 312.

¹⁴¹⁹ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, h. 94, s. 12.

¹⁴²⁰ Çıtak, *a.g.t.*, s. 312.

¹⁴²¹ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, h. 95, s. 12.

¹⁴²² *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 977, s. 87.

¹⁴²³ *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 971, s. 87.

¹⁴²⁴ *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 3138, s. 345.

¹⁴²⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 234, s. 36.

¹⁴²⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 234, s. 36.

¹⁴²⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 236, s. 374.

¹⁴²⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 236, s. 374.

¹⁴²⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 239, s. 279.

¹⁴³⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140.

¹⁴³¹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 140.

¹⁴³² Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 176.

¹⁴³³ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 176.

¹⁴³⁴ BOA, *KK.d.*, nr. 252, s. 113.

¹⁴³⁵ BOA, *KK.d.*, nr. 252, s. 113.

¹⁴³⁶ BOA, *KK.d.*, nr. 252, s. 113.

¹⁴³⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 220.

¹⁴³⁸ BOA, *KK.d.*, nr. 252, s. 113.

¹⁴³⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *a.g.e.*, I, s. 220.

¹⁴⁴⁰ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1472, s. 79.

¹⁴⁴¹ BOA, *A.RSK. d.*, nr. 1472, s. 79.

Ahmed Ağa ¹⁴⁴²	5 Ra 1005 (27.10.1596)	R 1005 (11.1596/12.1596)	Kapıcılar Kethüdası	Mîahur-ı Evvel ¹⁴⁴³
Diger Ahmed Ağa ¹⁴⁴⁴	R 1005 (11/12. 1596)	-	-	-
Derviş Ağa ¹⁴⁴⁵	5 Ra 1005 (17.10.1596) ¹⁴⁴⁶	6 Ca 1005 (26.12.1596) ¹⁴⁴⁷	Şahincibaşılık ¹⁴⁴⁸	Şahincibaşılık ¹⁴⁴⁹
Ali Çavuş	16 Ca 1005 (05.01.1597) ¹⁴⁵⁰	-	Lala Mehmed Paşa'nın kapı kethüdası	-
Mehmed Ağa	-	12 N 1006 (18.04.1598) ¹⁴⁵¹	-	Ulufeciyân-ı yemîn Ağası ¹⁴⁵²
Nasuh	1007 (08.1598/09.1599) ¹⁴⁵³	-	Kapıcılar Kethüdası	Haleb Beylerbeyi
Lala Mustafa	-	-	Bölükte nefer ¹⁴⁵⁴	Çaşnigirbaşılık ¹⁴⁵⁵

3.2. Serrâcîn-i Sâni

Yukarıda serrâcîn-i hassa kısmında da ifade edildiği üzere saraçlar, İstabl-ı Âmire'ye bağlı ahırlarda bulunan atlar için eyer ve koşum takımları imâl ederlerdi. Sefere çıkıldığında da padişahın yanında yer alırlardı. Saraçlar, iki sınıfa ayrılıyorlardı. Bunlardan ilki olan serrâcîn-i hassa Büyük Âhûr, serrâcîn-i sâni Küçük Âhûr çatısı altında hizmet veriyordu. İstabl-ı Âmire'nin teşekkülü safhasında iki ayrı sınıf hâlinde saraç birimi bulunmamaktaydı. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren mîrâhûr-ı sâniye bağlı olarak Küçük Âhûr'da da ikinci saraç birimi hizmet vermeye başladı. Dönemin mevâcib defterlerinde serrâcîn-i sâni biriminin adı 972 (1565) Reşen kıstı haricinde bölüm olarak

¹⁴⁴² *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 169.*

¹⁴⁴³ *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 169, 177.*

¹⁴⁴⁴ *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 169, 177.*

¹⁴⁴⁵ BOA, *A.RSK. d., nr. 1474, s. 188.*

¹⁴⁴⁶ BOA, *A.RSK. d., nr. 1474, s. 178.*

¹⁴⁴⁷ *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 169, 177.*

¹⁴⁴⁸ *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 169, 177; BOA, A.RSK. d., nr. 1474, s. 178.*

¹⁴⁴⁹ *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 169, 177; BOA, A.RSK. d., nr. 1474, s. 178, 188.*

¹⁴⁵⁰ BOA, *A.RSK. d., nr. 1474, s. 188.*

¹⁴⁵¹ *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 207-208.*

¹⁴⁵² *Topçular Kâtibi, a.g.e., I, s. 207-208.* Ziya Yılmaz metinde, Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin aksine *A. RSK. d., nr. 1475, s. 8-9'daki veriye istinaden Mehmed Ağa'nın ulûfeciyân-ı yesâr yerine ulûfeciyân-ı yemîn ağalığına tayin edildiğini aktarmaktadır (a.g.e., s. 207-208).*

¹⁴⁵³ Nasuh Ağa, 1007 (08.1598/09.1599) senesinde kapıcılar kethüdalığı yaptıktan sonra mîrâhûr-ı sâniğe atanmıştır {Naimâ Mustafa Efendi, *a.g.e., II, s. 412; Kâtip Çelebi, Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)], I, haz. Zeynep Aybican, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 476-477}. Ancak 1007 (08.1598/09.1599) senesi içerisinde mi yahut daha sonraki sene mi mîrâhûr-ı sâniğe atandığına dair kesin bir kayıt tespit edilememiştir.*

¹⁴⁵⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e., II, s. 94-95.*

¹⁴⁵⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *a.g.e., II, s. 94-95.*

kaydedilmiştir. Birimin mevâcib defterlerinin tamamında hem usta hem de şakird bölüğü vardır. Usta bölüklerinin sayısı 972 (1565) Reşen ve 974 (1566-67)'de 1 adet iken, diğer kıstlarda 6 olarak değişmeden kalmıştır. Şakird bölüklerinin sayısı da 1-8 arasında değişmiştir.¹⁴⁵⁶

Serrâcîn-i sâni zümresine ihtiyaç hâlinde çeşitli kaynaklardan nefer tedarik edilmekteydi. Bu konuda Küçük Âhûr'da mevcut personel hakkında muhtemelen 1565 senesinde tertip edilen bir yoklama defterinde önemli veriler yer almaktadır. Deftere göre mezkûr senede serrâcîn-i sâni biriminde 80'i usta ve 69'u şakird olmak üzere toplam 149 adet personel bulunmaktaydı. Ustalardan 72'si teşkilât içi ve 8'i teşkilât dışı kökenlidir. Teşkilât içi kökenli olanların 44'ü saraç şakirdliği, 17'si has arabacılık, 5'i seyislik, 4'ü iç mehter şakirdliği, 1'i devecilik ve 1'i nalbandlıktan birime kaydedilmiştir. Teşkilât dışından gelenlerin de 4'ü hariçten, 2'si bir devlet görevlisinin kulluğundan, 1'i top arabacılığından ve 1'i vefat eden babasının yerine birime ilhâk edilmiştir. Oransal bakımdan değerlendirildiğinde usta personelin %90'ının teşkilât içi kökenli olduğu görülmektedir. Usta personel temininde müracâat edilen kanallardan saraç şakirdliğinin ise %55'lik oranla ilk sırada yer aldığı belirtilmelidir. Birimde görev yapan 69 adet şakirdin de 22'si teşkilât içi ve 46'sı teşkilât dışı kökenlidir. 1 şakirdin kökeni hakkında açıklama yapılmamıştır. Teşkilât içinden saraç şakirdliğine geçiş yapanlardan 18'i ustalara şakird olanlar arasından, 3'ü seyis şakirdliğinden, 1'i rahtvân şakirdliğinden gelmiştir. Teşkilât dışından gelenlerin de 13'ü kul oğlu veya kardeşi, 7'si acemi oğlu, 2'si saraç şakirdliği, 1'i devlet görevlisinin kulu, 1'i top arabacılığı kökenlidir. Teşkilât dışı kökenlilerden 22'si de akrabalık ilişkisi münasebetiyle serrâcîn-i sâni şakirdi olmuştur. Serrâcîn-i sâni şakirdlerinin köken itibarıyla %66,7'sinin teşkilât dışından geldikleri anlaşılmaktadır. Birime şakird olarak girişlerde akrabalık ilişkisinin %22'lik oranla ilk sırada yer aldığı ve ustalara şakirdlik yapanlar arasından birime kaydedilenlerin de %26,1'lik oranla ikinci sırada bulunduğu görülmektedir.¹⁴⁵⁷

Serrâcîn-i sâni birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı sâninin tezkireyle teklifi üzerine usta ve şakird kaydedilirdi. Birime gelen personele kadro tahsis edildiğini gösteren gedik verilirdi. İbtidadan göreve başladıklarında ustalar 5 ve şakirdler 1 akçe yevmiye alırlardı.¹⁴⁵⁸ Buna mukabil serrâcîn-i sâni içinde yapılan becayişlerde veya farklı

¹⁴⁵⁶ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 42-43; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 14a-16a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197-202, 229-234; 261-266, 293-298; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4-6; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58-64, 202-206, 356-362, 524-531; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 63b-67a, 149b-153a, 221b-224a, 311b-315a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 116-123, 281-289, 436-443, 640-647.

¹⁴⁵⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 1b-6a.

¹⁴⁵⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 10, 47; *KK. d.*, nr. 218, s. 6-7, 41, 71, 87, 97; *KK. d.*, nr. 220, s. 123; *KK. d.*, nr. 225, s. 69, 93, 231, 240; *KK. d.*, nr. 238, s. 75; *KK. d.*, nr. 239, s. 142, 143, 266, 401, 428; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197, 199, 200,

birimlerden geçişlerde ilgili kişi ulûfesiyle birlikte gelmiş ise mevcut yevmiyesini almaya devam ederdi.¹⁴⁵⁹ Personelin vazifesini layıkıyla yapıp yapmadığı da mîrâhûr-ı sâni tarafından takip edilirdi. Eğer vazifesini düzgün yapmayan biri tespit edilirse mîrâhûr-ı sâni durumu tezkireyle arz eder ve yerine bir başkası tayin olunurdu.¹⁴⁶⁰ Birimdeki usta ve şakirdler terfi, yararlı hizmette bulunma ve sâir nedenlerle yevmiyelerine terakkî alabilirlerdi.¹⁴⁶¹ Mesela Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi bölüğüne terfi olunduğunda personele ikişer akçe terakkî verilirdi.¹⁴⁶² Personele timar tevcihleri kanun üzere yine mîrâhûr-ı sâninin bir tezkireyle teklifi üzerine gerçekleşirdi.¹⁴⁶³ Yevmiyeye terakkî alınması durumunda tevcih edilen timarın gelirinde de artışa gidilirdi.¹⁴⁶⁴ Şakirdlere ibtidadan tevcihat yapıldığında timarın geliri 2.000 akçe olurdu.¹⁴⁶⁵ Diğer taraftan, ihtiyaç hâlinde serrâcîn-i sâni den usta veya şakird olarak farklı birim ve görevlere geçilebilmekteydi. Bu çerçevede dönem içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla serrâcîn-i hassa, dergâh-ı alî çavuşluğu, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, voynuk çeribaşılığı, Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi ile silahdar bölüğü ve Top Arabacıları Ocağı geçilen birim ve görevler arasındaydı.¹⁴⁶⁶

Aşağıdaki Tablo 53'te serrâcîn-i sâni biriminde dönem içerisinde hizmet veren usta ve şakirdlerin sayıları ile aldıkları toplam yevmiye miktarları bulunmaktadır. Buna göre birimde personel sayısı usta 31-137 ve şakird de 8-165 kişi arasındadır. En az usta personel 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1008 (1600) Reşen, Lezez'de görev yapmıştır. Yine en az şakird sayısı 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen'de bulunmaktadır. Diğer taraftan, ödenen toplam yevmiye miktarları ustalarda 149-1760 ve şakirdlerde ise 8-272 akçe arasındadır. Ustalara en az yevmiye 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1008 (1600) Reşen'de ödenmiştir. Şakirdlere de en az yevmiye yine 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de verilmiştir.

201, 232, 264, 294, 295, 296, 298; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 205, 206; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 61, 63, 207, 209, 359; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 436; , *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4, 4 (M), 5 (M), 6; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 180, 450, 452, 2244, 2271, s. 19, 46, 243, 246.

¹⁴⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 151a, 223a; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4, 6 (M); *MAD. d.*, nr. 6130, s. 356.

¹⁴⁶⁰ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 1654, s. 166. Mesela şakirdlerden Mehmed b. Abdullah'ın hizmetine düzgün şekilde gelmediği tespit edildiğinden yerine mîrâhûr-ı sâninin tezkiresi üzerine 6 N. 988 (15.10.1580)'de Mehmed b. Hasan getirilmişti (*KK. d.*, nr. 239, s. 124).

¹⁴⁶¹ BOA, *KK. d.*, nr. 223, s. 83; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 653, s. 61.

¹⁴⁶² BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 32.

¹⁴⁶³ BOA, *KK. d.*, nr. 225, s. 33, 89, 135; BOA, *KK. d.*, nr. 236, s. 281; BOA, *KK. d.*, nr. 238, s. 25; *KK. d.*, nr. 242, s. 253; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 2864, s. 312.

¹⁴⁶⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 239, s. 236; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 778, s. 71.

¹⁴⁶⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 225, s. 229.

¹⁴⁶⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 212, s. 77; *KK. d.*, nr. 214, s. 32; BOA, *KK. d.*, nr. 223, s. 102; *KK. d.*, nr. 239, s. 123; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 202, 234, 264, 294; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 61, 63, 205, 360, 525; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 223a; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 149b, 150b; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 980, s. 96; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 8, hk. 370, s. 32.

Tablo 53. Serrâcîn-i Sâni Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ¹⁴⁶⁷	31	8	39	149	8
974 (1566-67) ¹⁴⁶⁸	81	69	150	785,5	170,5
1000 (1591) Masar ¹⁴⁶⁹	120	120	240	1.336	129
1000 (1591- 1592) Recec ¹⁴⁷⁰	121	121	242	1.338,5	131
1000 (1592) Reşen ¹⁴⁷¹	122	122	244	1.363	129
1000 (1592) Lezez ¹⁴⁷²	123	128	251	1.353,5	131
1001 (1593) Lezez ¹⁴⁷³	123	131	254	1.398,5	137
1003 (1594) Masar ¹⁴⁷⁴	124	133	257	1.454,5	132
1003 (1594-95) Recec ¹⁴⁷⁵	126	132	258	1.452,5	138
1003 (1595) Reşen ¹⁴⁷⁶	127	130	257	1.542	201
1003 (1595) Lezez ¹⁴⁷⁷	129	162	291	1.573,5	266,5
1004 (1595) Masar ¹⁴⁷⁸	131	165	296	1.590,5	269,5
1004 (1595-96) Recec ¹⁴⁷⁹	132	165	297	1.634,5	272
1004 (1596) Reşen ¹⁴⁸⁰	134	165	299	1.635	263

¹⁴⁶⁷ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 42-43.¹⁴⁶⁸ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 14a-16a.¹⁴⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197-202.¹⁴⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 229-234.¹⁴⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 261-266.¹⁴⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 293-298.¹⁴⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4-6.¹⁴⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58-64.¹⁴⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 202-206.¹⁴⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 356-362.¹⁴⁷⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 524-531.¹⁴⁷⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 63b-67a.¹⁴⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 149b-153a.¹⁴⁸⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 221b-224a.

1004 (1596) Lezez ¹⁴⁸¹	85	115	200	962	180
1008 (1599) Masar ¹⁴⁸²	133	164	299	1.713,5	216,5
1008 (1599-1600) Recec ¹⁴⁸³	136	164	300	1.724	202,5
1008 (1600) Reşen ¹⁴⁸⁴	137	164	301	1.760	210
1008 (1600) Lezez ¹⁴⁸⁵	137	164	301	1.744,5	209,5

Serrâcîn-i sâni zümresinin idarî yöneticisi kethüda-i sâni veya kethüda-i kûçek denilen bir görevli idi. Kethüda-i sâni görevine teşkilât içerisinde silsile-i merâtip üzere terfi olunurdu. Bu göreve Büyük Âhûr'daki rahtvân-ı haslıktan geçiş yapıldı.¹⁴⁸⁶ Mesela 6 Ca. 1004 (7.01.1596)'te Kethüda Ali Top Arabacı Ocağı'na geçtiğinde yerine 57 akçe yevmiye alan Rahtvân-ı has Yusuf Avlonya tayin edilmişti.¹⁴⁸⁷ Aşağıdaki Tablo 54'de dönem içerisinde serrâcîn-i sâni biriminde kethüdalık görevini üstlenen kişilerin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere dönem içerisinde yedi farklı kişinin bu görevi yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların adı Mehmed, Mustafa b. İshak, Mustafa, Mustafa b. Ali, Ali, Yusuf Avlonya ve Mehmed b. Hüseyin'dir. Kethüdaların dönem içerisinde aldıkları günlük yevmiyeler 20-66,5 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az 972 (1565) Reşen'de Mehmed'e ve en fazla 1008 (1600) Lezez'de Mehmed b. Hüseyin'e ödenmiştir.

Tablo 54. Serrâcîn-i Sâni Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
972 (1565) Reşen ¹⁴⁸⁸	Mehmed	20	Cemâat
974 (1566-67) ¹⁴⁸⁹	Mehmed	28	Bölük
1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen, Lezez ¹⁴⁹⁰	Mustafa b. İshak		Bölük
1001 (1593) Lezez ¹⁴⁹¹	Mustafa	47	Bölük

¹⁴⁸¹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 311b-315a.

¹⁴⁸² BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 116-123.

¹⁴⁸³ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 281-289.

¹⁴⁸⁴ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 436-443.

¹⁴⁸⁵ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 640-647.

¹⁴⁸⁶ BOA, KK. d., nr. 218, s. 159-160; KK. d., nr. 234, s. 110.

¹⁴⁸⁷ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 149b.

¹⁴⁸⁸ BOA, D. PYM. d., nr. 35115, s. 42.

¹⁴⁸⁹ BOA, TS.MA. d., nr. 9999, vr. 14a.

¹⁴⁹⁰ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 197, 229, 261, 293.

¹⁴⁹¹ BOA, MAD. d., nr. 16298, s. 4.

1003 (1594) Masar ¹⁴⁹²	Mustafa b. Ali	45,5	Bölük
1003 (1594-95) Recec ¹⁴⁹³	Mustafa b. Ali	46	Bölük
1003 (1595) Reşen ¹⁴⁹⁴	Mustafa b. Ali	50	Bölük
1003 (1595) Lezez/ 1004 (1595) Masar, Recec ¹⁴⁹⁵	Ali	21	Bölük
1004 (1596) Reşen, Lezez ¹⁴⁹⁶	Yusuf Avlonya	57	Bölük
1008 (1599-1600) Masar, Recec ¹⁴⁹⁷	Mehmed b. Hüseyin	64,5	Bölük
1008 (1600) Reşen ¹⁴⁹⁸	Mehmed b. Hüseyin	66	Bölük
1008 (1600) Lezez ¹⁴⁹⁹	Mehmed b. Hüseyin	66,5	Bölük

3.3. Arabaciyân-ı Hassa ve Neccârân

Küçük Âhûr'a bağlı birimlerden bir diğeri de arabaciyân-ı hassa ve neccârân¹⁵⁰⁰ idi. Bu birim İstabl-ı Âmire'de hayvanlar tarafından çekilen ve genellikle yük taşımada kullanılan arabaları imâl ederdi. Mevâcib defterlerinde orijinal adı "*Cemâat/Bölük-i Arabaciyân-ı Hassa ma'a Neccârân*" şeklinde zikredilen birim 972 (1565) Reşen ile 974 (1567) Reşen kıstlarında cemâat ve geriye kalan kıstlarda bölük olarak kaydedilmiştir. Birimdeki usta cemâat/bölük sayısı 972 (1565) Reşen, 974 (1566-67), 974 (1567) Reşen'de 1 ve bunların dışındaki kıstlarda 5 adettir. Şakird bölük sayısı da yine 972 (1565) Reşen, 974 (1566-67), 974 (1567) Reşen'de 1 ve diğer kıstlarda 5-7 adet arasında değişmektedir.¹⁵⁰¹ Bundan başka, arabaciyân-ı hassa ve neccârân ile direkt bir bağlantısı bulunmamakla birlikte burada üzerinde durulması uygun görülen *cemâat-i arabaciyân-ı kiyâh* adında farklı bir birim daha vardır. Bu birim hayvanları beslemek için kullanılan kiyâhı (ot) biçilip hazır hâle getirildiği yerlerden İstabl-ı Âmire ambarlarına nakletmekle vazifeliydi. Mevâcib defterlerinde yalnızca 974 (1567) Reşen'de kaydedilen birimde usta

¹⁴⁹² BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 58.

¹⁴⁹³ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 202.

¹⁴⁹⁴ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 356.

¹⁴⁹⁵ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 524; MAD. d., nr. 186, vr. 63b, 149b.

¹⁴⁹⁶ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 221b, 311b.

¹⁴⁹⁷ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 116, 281.

¹⁴⁹⁸ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 436.

¹⁴⁹⁹ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 640.

¹⁵⁰⁰ Arapça kökenli bir kelime olan *neccârân* sözlükteki karşılığı marangozdur (Ayverdi, a.g.e., s. 921).

¹⁵⁰¹ BOA, D. PYM. d., nr. 35115, s. 45-46; TS.MA. d., nr. 9999, vr. 19b-21b; MAD. d., nr. 17870, s. 2; MAD. d., nr. 16300, s. 203-207, 235-237; 267-271, 299-303; MAD. d., nr. 16298, s. 7-11; MAD. d., nr. 6130, s. 64-68, 211-216, 363-368, 532-537; MAD. d., nr. 186, vr. 67b-70a, 153b-156a, 224b-227a, 315b-318b; MAD. d., nr. 7163, s. 124-130, 290-296, 444-450, 648-654.

personel sayısı 12 kişidir ve zikrolunan kıstta bunlara toplam 4 akçe yevmiye ödenmiştir. Birimin şakirdleri bulunmamaktadır.¹⁵⁰²

Arabaciyân-ı hassa ve neccârân birimine çeşitli kanallardan nefer tedarik edilmekteydi. Bu hususta Küçük Âhûr'da mevcut personel hakkında muhtemelen 1565 senesinde tertip edilen bir yoklama defterinde önemli verilere ulaşılabilmektedir. Deftere göre 1565 senesinde arabaciyân-ı hassa ve neccârân biriminde 124'ü usta ve 54'ü şakird olmak üzere toplam 178 adet personel görev yapmaktaydı. Ustalardan 102'si teşkilât içinden ve 22'si teşkilât dışından birime kaydedilmişlerdir. Teşkilât içinden gelenlerin 49'u seyis, 40'ı arabacı şakirdi, 3'ü deveci, 2'si arabacı, 2'si mehter, 2'si harbende, 2'si demirci, 1'i seyis şakirdi, 1'i nalband kökenlidir. Teşkilât dışından gelenlerin de 11'u top arabacılığından, 10'u padişahın emri üzerine, 1'i devlet görevlisinin kulluğundan ve 1'i sanatı nedeniyle birime geçiş yapmıştır. Usta personel hakkında bu veriler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında teşkilât içinden gelenlerin oranının %82,2 olduğu anlaşılmaktadır. Teşkilât dışından gelenlerin oranı da %17,8'dir. Birime nefer tedarikinde en fazla mürâcaat edilen kanallar arasında seyislik ve arabacı şakirdliği öne çıkmaktadır. Bu iki kanaldan birime kabul edilen neferlerin oranı %71,8'e ulaşmaktadır. Birimde mevcut şakirdlerin ise 9'unun teşkilât içi ve 45'nin teşkilât dışından geldikleri görülmektedir. Teşkilât içinden gelenler hakkında üstad şakird olduklarına dair bir açıklama yapılmıştır. Teşkilât dışından gelenlerin de 17'si akrabalık ilişkisi nedeniyle, 15'i bir devlet görevlisinin kulu, kul oğlu veya kardeşi olması münasebetiyle, 7'si top arabacılığından, 4'ü acemi oğlanlığından, 2'si hariçten şakird kaydedilmiştir.¹⁵⁰³

Arabaciyân-ı hassa ve neccârân birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı sâninin teklifi üzerine usta ve şakird kaydedildiğinde göreve başlayan kişiye gedik tahsis olunurdu. Birimin arabacılar kısmında ibtidadan göreve başlayan ustalara 5 ve şakirdlere 1 akçe yevmiye verilirdi.¹⁵⁰⁴ Neccâr kısmında ise ibtidadan göreve başlayan ustalar 4 akçe alırlardı.¹⁵⁰⁵ Birimdeki personelin yevmiyesine gerektiğinde terakkî yapılabilirdi. Bu terakkîler genellikle 1 akçe olurdu.¹⁵⁰⁶ Personelerle timar tevcihâtı mîrâhûr-ı sâninin tezkireyle arzı üzerine gerçekleştirdi ve ustalara tevcih edilen timar 1 akçe yevmiyeye

¹⁵⁰² BOA, *MAD. d.*, nr., 17870, s. 2.

¹⁵⁰³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, s. 6a-11a.

¹⁵⁰⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 78, 138; *KK. d.*, nr. 225, s. 180, 184, 192; *KK. d.*, nr. 234, s. 76; *KK. d.*, nr. 239, s. 135; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 204, 206, 265, 300, 301; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 65, 66, 211, 212, 213, 215, 216, 534; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 9; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 1532, 2329, 2758, 2813, 2818, 2881, 2944, 3083, s. 147, 252, 299, 302, 304, 313, 320, 338.

¹⁵⁰⁵ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 46.

¹⁵⁰⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 182, 207; *KK. d.*, nr. 242, s. 12.

karşılık 1.000 akçe gelire sahip olacak şekilde verilirdi.¹⁵⁰⁷ Arabacıyân-ı hassa ve neccârân birimindeki personel ihtiyaç hâlinde başka birimlere de geçebilmekteydi. Tespit edilebildiği kadarıyla geçiş yapılan birimler arasında serrâcîn-i sâni, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, müteferriğân-ı ehl-i hiref, müteferriğân-ı hassa, gönüllü askerliği ve Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi bölümü ile ulufeciyân-ı yemin bulunmaktaydı.¹⁵⁰⁸

Aşağıdaki Tablo 55'te arabacıyân-ı hassa ve neccârân biriminde dönem içerisinde görev yapan personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiye miktarları görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere birimdeki usta ile şakird sayıları sırasıyla 14-126 ve 2-153 kişi arasındadır. Ustalar en az 974 (1567) Reşen'de ve en fazla 974 (1566-67)'te; şakirdler de en az 974 (1567) Reşen'de ve en fazla 1004 (1596) Reşen'de görev yapmışlardı. Ustalar ve şakirdlere ödenen toplam yevmiye miktarları ise sırasıyla 43-1.122 ve 2-298 akçe arasında idi. Bunlardan ustalara en az yevmiye 974 (1567) Reşen'de ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de; şakirdlere de en az yevmiye 974 (1567) Reşen'de ve en fazla 1004 (1596) Reşen'de verilmişti.

Tablo 55. Arabacıyân-ı Hassa ve Neccârân Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ¹⁵⁰⁹	59	10	69	241,5	10
974 (1566-67) ¹⁵¹⁰	126	54	180	1.002,5	123
974 (1567) Reşen ¹⁵¹¹	14	2	16	43	2
1000 (1591) Masar ¹⁵¹²	93	93	186	877	128
1000 (1592) Recec ¹⁵¹³	93	93	186	884,5	127

¹⁵⁰⁷ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 13, hk. 1270, 1350, s. 176, 187; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 96, 369, s. 11, 37.

¹⁵⁰⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 71; *KK. d.*, nr. 236, s. 326; *KK. d.*, nr. 238, s. 34; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 213, 534, 537; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 154a, 225b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 124; *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 45; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 11; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 1715, 2059, 2331, s. 171, 219, 252.

¹⁵⁰⁹ BOA, *D.PYM. d.*, nr. 35115, s. 45-46.

¹⁵¹⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 19b-21b.

¹⁵¹¹ BOA, *MAD. d.*, nr., 17870, s. 2.

¹⁵¹² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 203-207.

¹⁵¹³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 235-237.

1000 (1592) Reşen ¹⁵¹⁴	94	94	188	888	128
1000 (1592) Lezez ¹⁵¹⁵	95	95	190	893,5	129
1001 (1593) Lezez ¹⁵¹⁶	91	93	184	864,5	121,5
1003 (1594) Masar ¹⁵¹⁷	93	94	187	686,5	118,5
1003 (1594- 95) Recec ¹⁵¹⁸	96	94	188	764,5	118,5
1003 (1595) Reşen ¹⁵¹⁹	101	146	247	1.032,5	159,5
1003 (1595) Lezez ¹⁵²⁰	105	148	248	1.070	291
1004 (1595) Masar ¹⁵²¹	107	150	257	1.100,5	293,5
1004 (1595- 96) Recec ¹⁵²²	99	150	249	1.122	288,5
1004 (1596) Reşen ¹⁵²³	108	153	261	1.102	298
1004 (1596) Lezez ¹⁵²⁴	19	66	85	380	111
1008 (1599) Masar ¹⁵²⁵	108	150	258	963	240,5
1008 (1599- 1600) Recec ¹⁵²⁶	113	151	264	1.016,5	239
1008 (1600) Reşen ¹⁵²⁷	113	151	264	1.029	241,5
1008 (1600) Lezez ¹⁵²⁸	113	150	263	1.035,5	230,5

Arabacıyân-ı hassa ve neccârân biriminin yöneticisi bölükbaşı idi. Dönemin mevâcib defterleri incelendiğinde bölükbaşılardan günlük yevmiyelerinin 6-36 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Bölükbaşılardan günlük yevmiye en az 974 (1567)

¹⁵¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 267-271.

¹⁵¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 299-303.

¹⁵¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 7-11.

¹⁵¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 64-68.

¹⁵¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 211-216.

¹⁵¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 363-368.

¹⁵²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 532-537.

¹⁵²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 67b-70a.

¹⁵²² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 153b-156a.

¹⁵²³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 224b-227a.

¹⁵²⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 315b-318b.

¹⁵²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 124-130.

¹⁵²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 290-296.

¹⁵²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 444-450.

¹⁵²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 648-654.

Reşen’de Bayezid ve en fazla 1004 (1595) Masar’da Ali almıştır. Birimde görev yapan diğer usta personelin günlük yevmiyeleri ise 1-58,5 akçe arasında değişmektedir. Birime bağlı şakirdlerin ise günlük yevmiyelerinin 1-5 akçe arasında olduğu görülmektedir.¹⁵²⁹

3.4. Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle

Küçük Âhûr’a bağlı birimlerden biri de seyisân-ı bargirân-ı tavîle idi. Bu birimin yaptığı işler arasında Küçük Âhûr’a bağlı ahırların bakımı, Edirne’de dolap atları yetiştiriciliği, yine Edirne’de Karaca ve Kemal köyleri ile Despina ve Uluşahin’deki çayırıların koruculuğu ve Emirgazili yundlarının seyisliği bulunmaktaydı.¹⁵³⁰ Dönemin mevâcib defterlerindeki bütün kıstlarda birimin adı cemâat şeklinde kaydedilmiştir. Birimin hem usta ve hem de şakird bölükleri vardır. Dönem içerisinde usta bölükleri 1-36 arasında değişirken, şakird bölükleri kıstların tamamında 1 adet olarak kalmıştır.¹⁵³¹

Seyisân-ı bargirân-ı tavîle cemâatine çeşitli yollardan nefer temin edilmekteydi. Bu konuda Küçük Âhûr’daki personele dair muhtemelen 1565 senesinde tertip edilen bir yoklama defterinde toplu değerlendirme yapmaya imkân veren bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu deftere göre 1565 senesinde seyisân-ı bargirân-ı tavîle cemâatinde 184’ü usta ve 51’i şakird olmak üzere 235 personel görev yapmaktaydı. Ustalardan 59’unun birime nerelerden geldiklerine dair bir açıklama yapılmamıştır. Geriye kalan ustalardan 55’i teşkilât içi ve 70’i teşkilât dışından birime kabul edilmişlerdir. Teşkilât içinden gelenler tasnifine eklenmesi uygun görülen 38 usta personel hakkında Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, I. Selim dönemlerinden bu yana cemâatte hizmet ettikleri notu düşülmüştür. 3 kişinin yaşını almış, kıdemli personelleri tarif için kullanılan oturak olduğu belirtilmiştir. Diğer usta personelden 5’i şakird, 3’ü mehter, 3’ü seyis, 2’si saraç, 1’i arabacı kökenlidir. Teşkilât dışından birime gelenlerin de 33’ü acemi oğlanı, 28’i bir devlet görevlisinin kulu, kul, kul oğlu veya kardeşi, 2’si pişkeş Arap’tır. Kökenleri hakkında açık izahat bulunan personelden acemi oğlanları ile kulların cemâate nefer tedarik edilen diğer yöntemler arasında öne çıktıkları görülmektedir. Bu iki kanaldan tedarik edilen neferlerin oranı %48,8’tir. Cemâatte mevcut şakirdlerin 43’ü hakkında bir

¹⁵²⁹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 45-46; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 19b-21b; *MAD. d.*, nr. 17870, s. 2; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 203-207, 235-237; 267-271, 299-303; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 7-11; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 64-68, 211-216, 363-368, 532-537; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 67b-70a, 153b-156a, 224b-227a, 315b-318b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 124-130, 290-296, 444-450, 648-654.

¹⁵³⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 12a-18b.

¹⁵³¹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 43-44; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 16a-19a; *MAD. d.*, nr. 17870, s. 3; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 208-220, 240-252; 272-284, 304-316; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 12-24; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 69-81, 217-230, 369-382, 538-551; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 70b-77a, 156b-163a, 227a-232b, 319a-325b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 131-144, 297-310, 451-464, 655-668.

açıklama yapılmamıştır. Diğer şakirdlerden 3'ü kul oğlu, 2'si bekçi, 1'i acemi oğlanıdır. 2 şakirde de akrabalık ilişkisi nedeniyle cemâate kaydedilmiştir.¹⁵³²

Seyisân-ı bargirân-ı tavîle cemâatine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı sânînin teklifi üzerine usta ve şakird kabul edildiğinde ilgili kişiye gedik tahsis olunurdu. İbtidadan göreve başladıklarında ustalar 4 ve şakirdler 1 akçe yevmiye alırlardı. Kayıtlı olanların dışında hariçte gediksiz ve yevmiyesiz hizmet veren şakirdleri de vardı. Bunlar 3-4 sene ustaların yanında hizmet verirler ve daha sonra cemâate kaydedilirlerdi.¹⁵³³ Dönem içerisinde verilen yevmiyeler ise ustalarda 3-22 ve şakirdlerde 1-3,5 akçe arasında değişmişti.¹⁵³⁴ Personel terfi, yararlı bir hizmette bulunma ve diğer gerekli hâllerde yevmiyesine terakkî alabilirdi.¹⁵³⁵ Diğer taraftan, mîrâhûr-ı sânînin teklifi üzerine personele timar da tevcih edilebilmekteydi. Birimdeki 1 akçelik yevmiyeye karşılık kanun üzere 1.000 akçe geliri olacak şekilde timar tevcihi yapılmaktaydı.¹⁵³⁶ Seyisân-ı bargirân-ı tavîledeki personel ihtiyaç durumunda farklı birimlere ve görevlere de geçebilmekteydi. Bu birim ve görevler arasında serrâcîn-i hassa, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, hafızân-ı ahurân ve anbarân-ı hassa, hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ, seyisân-ı esbân-ı Bîrûnî-i hassa, koruciyân-ı çayırhâ-i hassa, müteferriğân-ı hassa, Cebeci Ocağı, Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi ile silahdar bölüğü ve voynuk seraskerliği bulunmaktaydı.¹⁵³⁷

Aşağıdaki Tablo 56'da seyisân-ı bargirân-ı tavîle biriminde dönem içerisinde hizmet veren personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiye miktarları görülmektedir. Tablodaki verilere göre birimdeki usta sayısı 22-342 ve şakird sayısı da 10-63 kişi arasındadır. En az usta 974 (1567) Reşen ve en fazla 1000 (1591) Masar; yine en az şakird 972 (M. 1565) Reşen ve en fazla 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen kıstlarında görev yapmıştı. Usta ve şakirdlere verilen toplam yevmiye miktarları ise sırasıyla 87,5-1.849 ve 10-63 akçe arasında değişmektedir. Usta personel en az yevmiyeyi 974 (1567) Reşen'de

¹⁵³² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 12b-18b.

¹⁵³³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 12b, 17a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 246, 247, 248, 250, 251; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 227.

¹⁵³⁴ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 43-44; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 16a-19a; *MAD. d.*, nr. 17870, s. 3; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 208-220, 240-252; 272-284, 304-316; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 12-24; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 69-81, 217-230, 369-382, 538-551; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 70b-77a, 156b-163a, 227a-232b, 319a-325b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 131-144, 297-310, 451-464, 655-668.

¹⁵³⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 182, 246.

¹⁵³⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 215; *KK. d.*, nr. 236, s. 308; *KK. d.*, nr. 238, s. 32; *KK. d.*, nr. 239, s. 45, 63, 124, 278, 361, 346, 384; *KK. d.*, nr. 242, s. 77; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 777, s. 71.

¹⁵³⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 62, 177; *KK. d.*, nr. 239, s. 84, 125, 193, 216; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 211, 278, 304, 31; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 73, 217, 222, 223, 225, 227, 228; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 156b; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 981, s. 96.

ve en fazla 1004 (1595-96) Recec’de almıştır. Şakirdlere de en az yevmiye 972 (1565) Reşen’de ve en fazla 974 (1566-67); 1004 (1595-96) Masar, Recec’de ödenmiştir.

Tablo 56. Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ¹⁵³⁸	59	10	69	241,5	10
974 (1566-67) ¹⁵³⁹	183	42	225	1.023,5	63
974 (1567) Reşen ¹⁵⁴⁰	22	-	22	87,5	-
1000 (1591) Masar ¹⁵⁴¹	342	61	403	1.755	61
1000 (1591-1592) Recec ¹⁵⁴²	329	61	390	1.711	61
1000 (1592) Reşen ¹⁵⁴³	325	61	386	1.721	61
1000 (1592) Lezez ¹⁵⁴⁴	314	61	375	1.667	61
1001 (1593) Lezez ¹⁵⁴⁵	311	60	371	1.640,5	60
1003 (1594) Masar ¹⁵⁴⁶	312	58	370	1.626,5	58
1003 (1594-95) Recec ¹⁵⁴⁷	306	58	364	1.571	58
1003	327	60	387	1.828,5	60

¹⁵³⁸ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 43-44.

¹⁵³⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 16a-19a.

¹⁵⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 17870, s. 3.

¹⁵⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 208-220.

¹⁵⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 240-252.

¹⁵⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 272-284.

¹⁵⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 304-316.

¹⁵⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 12-24.

¹⁵⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 69-81.

¹⁵⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 217-230.

(1595) Reşen ¹⁵⁴⁸					
1003 (1595) Lezez ¹⁵⁴⁹	329	61	390	1.749	61
1004 (1595) Masar ¹⁵⁵⁰	336	63	399	1.772,5	63
1004 (1595-96) Recec ¹⁵⁵¹	339	63	402	1.849	63
1004 (1596) Reşen ¹⁵⁵²	326	63	389	1.799	62
1004 (1596) Lezez ¹⁵⁵³	308	62	370	1.668	62
1008 (1599) Masar ¹⁵⁵⁴	312	60	372	1.641,5	60
1008 (1599-1600) Recec ¹⁵⁵⁵	312	60	372	1.646,5	60
1008 (1600) Reşen ¹⁵⁵⁶	314	60	374	1.635,5	60
1008 (1600) Lezez ¹⁵⁵⁷	311	60	371	1.626	60

Seyisân-ı bargirân-ı tavîle cemâatinin yöneticileri olarak mevâcib defterlerinde bölükbaşı ve mehter-i büzürg adlı iki görevlinin adı zikredilmektedir. Cemâatin yöneticisi olarak 972 (1565) Reşen, 974 (1566-67), 974 (1567) Reşen’de bölükbaşı ve diğer kıstlarda mehter-i büzürg gösterilmektedir. Aşağıdaki Tablo 57’de dönem içerisinde birimin yöneticiliğini yapan görevlilerin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler görülmektedir. Buna göre dönem içerisinde birimde yedi farklı kişinin yöneticilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların adı Hüseyin Görice, İlyas Görice, Oruç, Hasan b. Mahmud,

¹⁵⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 369-382.

¹⁵⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 538-551.

¹⁵⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 70b-77a.

¹⁵⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 156b-163a.

¹⁵⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 227a-232b.

¹⁵⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 319a-325b.

¹⁵⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 131-144.

¹⁵⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 297-310.

¹⁵⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 451-464.

¹⁵⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 655-668.

Murad Selanik, Ali b. İbrahim ve Ali Mora'dır. Bölükbaşı/mehter-i büzürglerin aldıkları günlük yevmiyelerin 5-38,5 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Günlük yevmiye en az 972 (1565) Reşen'de Hüseyin Görice'ye ve en fazla 1000 (1591-1592) Recec'de Hasan b. Mahmud'a ödenmiştir.

Tablo 57. Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle Yöneticilerinin Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
972 (1565) Reşen ¹⁵⁵⁸	Hüseyin Görice	7	Cemâat
974 (1566-67) ¹⁵⁵⁹	İlyas Görice	11,5	Cemâat
974 (1567) Reşen ¹⁵⁶⁰	Oruç	5	Cemâat
1000 (1591) Masar ¹⁵⁶¹	Hüseyin Görice	12	Cemâat
1000 (1591-1592) Recec ¹⁵⁶²	Hasan Mahmud	38,5	Cemâat
1000 (1592) Reşen, Lezez ¹⁵⁶³	Hüseyin Görice	16	Cemâat
1001 (593) Lezez ¹⁵⁶⁴	Murad Selanik	34	Cemâat
1003 (1594-95) Masar, Recec ¹⁵⁶⁵	Murad Selanik	34,5	Cemâat
1003 (1595) Reşen ¹⁵⁶⁶	Ali b. İbrahim	12,5	Cemâat
1003 (1595) Lezez ¹⁵⁶⁷	Ali b. İbrahim	16	Cemâat
1004 (1595) Masar ¹⁵⁶⁸	Ali b. İbrahim	18	Cemâat
1004 (1595-96) Recec ¹⁵⁶⁹	Hüseyin Görice	19	Cemâat
1004 (1596) Reşen ¹⁵⁷⁰	Hüseyin Görice	20	Cemâat
1004 (1596) Lezez ¹⁵⁷¹	Hüseyin Görice	22	Cemâat
1008 (1599-1600) Masar, Recec ¹⁵⁷²	Ali b. İbrahim	36	Cemâat
1008 (1600) Reşen ¹⁵⁷³	Ali b. İbrahim	36,5	Cemâat
1008 (1600) Lezez ¹⁵⁷⁴	Ali Mora	19	Cemâat

¹⁵⁵⁸ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 43.

¹⁵⁵⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 16a.

¹⁵⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 17870, s. 3.

¹⁵⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 208.

¹⁵⁶² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 240.

¹⁵⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 272, 304.

¹⁵⁶⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 12.

¹⁵⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 69, 217.

¹⁵⁶⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 369.

¹⁵⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 538.

¹⁵⁶⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 70b.

¹⁵⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 156b.

¹⁵⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 227a.

¹⁵⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 319a.

¹⁵⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 131, 297.

¹⁵⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 451.

¹⁵⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 655-668.

3.5. Na‘lîn-i Bargirân-ı Tavîle

Na‘lîn-i bargirân-ı tavîle, Küçük Âhûr’a bağlı ahırlarda bulunan beygir ve katır gibi yük taşımada kullanılan hayvanlara nal çakmakla ilgilenirdi. Dönemin mevâcib defterlerinde birimin adı 972 (1565) Reşen kıstında cemâat ve diğer kıstların tamamında bölük olarak zikredilmiştir. Birim hakkında veri bulunan bütün mevâcib kıstlarında birer usta bölüğüne sahiptir. 972 (1565) Reşen dışında yine diğer kıstlarda birer şakird bölüğü de bulunmaktadır.¹⁵⁷⁵

Na‘lîn-i bargirân-ı tavîle birimine ihtiyaç halinde çeşitli yollardan nefer temin edilmekteydi. Bu konuda muhtemelen 1565 senesine ait bir Küçük Âhûr personel yoklama defterinde önemli veriler bulunmaktadır. Söz konusu deftere göre 1565 senesinde na‘lîn-i bargirân-ı tavîlede 25 usta ve 16’sı şakird olmak üzere toplam 41 adet personel mevcuttu. Ustaların kariyer kökenleri incelendiğinde 22’sinin teşkilât içinden ve 3’nün teşkilât dışından birime geldikleri anlaşılmaktadır. Teşkilât içinden gelenlerden tamamının bir önceki şakirdliktir. Teşkilât dışından geçiş yapanların da 2’si acemi oğlanı ve 1’i kul kökenlidir. Bu verileri göz önünde bulundurulduğunda usta personelin en fazla %88 oranla şakirdler arasından tedarik edildiği belirtilmelidir. Birimde kayıtlı şakirdlerin ise hiçbirinin kökeni hakkında bir açıklama yapılmamıştır.¹⁵⁷⁶

Na‘lîn bargirân-ı tavîle birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı sâninin tezkireyle teklifi üzerine usta ve şakird kaydedildiğinde ilgili görevliye gedik verilirdi. Birime ibtidadan kaydedildiklerinde ustalar 4 ve şakirdler 1 akçe yevmiye alırlardı. Birimin hariçte gediksiz ve yevmiyesiz hizmet veren şakirdleri de vardı. Bunlar 3-4 sene ustaların yanında mesleği öğrenirler ve akabinde birime kaydedilirlerdi.¹⁵⁷⁷ Dönem içerisinde diğer usta ve şakirdlerin günlük yevmiyeleri ise sırasıyla 1,5-17 ile 1-2 akçe arasında değişmişti.¹⁵⁷⁸ Bunun yanı sıra usta ve şakirdler yine gerektiğinde farklı birim ve görevlere geçiş yapabiliyorlardı. Na‘lîn bargirân-ı tavîleden geçilen birimler arasında tespit edilebildiği Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi bölüğü kadarıyla bulunmaktaydı.¹⁵⁷⁹

Aşağıdaki Tablo 58’de dönem içerisinde na‘lîn bargirân-ı tavîle birimindeki görevliler ve bunların aldıkları toplam yevmiyeler yer almaktadır. Buna göre birimdeki

¹⁵⁷⁵ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 44; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 22a-22b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 221-222, 253-254; 285-286, 317-318; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 25-26; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 82-83, 230-232, 383-384, 552-553; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 77b-78a, 163b-164a, 232b-233a, 326a-327b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 145-146, 311-312, 465-466, 669-670.

¹⁵⁷⁶ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 11a-12a.

¹⁵⁷⁷ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 12a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 222; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 163b, 164a, 232a, 326a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 383, 384.

¹⁵⁷⁸ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 44; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 22a-22b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 221-222, 253-254; 285-286, 317-318; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 25-26; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 82-83, 230-232, 383-384, 552-553; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 77b-78a, 163b-164a, 232b-233a, 326a-327b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 145-146, 311-312, 465-466, 669-670.

¹⁵⁷⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 232a, 326a; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 383.

usta personel sayısı 7-54 ve şakird sayısı 16-30 kişi arasında değişmektedir. Usta personel en az 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1004 (1596) Reşen'de hizmet vermiştir. Şakirdler en az 974 (1566-67)'de ve en fazla 1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen'de görev yapmışlardır. Usta ve şakirdlere ödenen toplam yevmiye miktarı sırasıyla 17,5-375 ve 18-45 akçe arasındadır. Usta personel yevmiye en az 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1000 (1592) Reşen'de almıştır. Şakirdlere de yevmiye en az 974 (1566-67)'te ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de verilmiştir.

Tablo 58. Na'îl-i Bargirân-ı Tavîle Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ¹⁵⁸⁰	7	-	7	17,5	-
974 (1566-67) ¹⁵⁸¹	25	16	41	193	18
1000 (1591) Masar ¹⁵⁸²	48	30	78	248,5	30,5
1000 (1591-1592) Recec ¹⁵⁸³	48	30	78	250	30,5
1000 (1592) Reşen ¹⁵⁸⁴	50	30	80	375	30,5
1000 (1592) Lezez ¹⁵⁸⁵	50	30	80	268,5	30,5
1001(1593) Lezez ¹⁵⁸⁶	42	27	69	267	27,5
1003 (1594) Masar ¹⁵⁸⁷	39	26	65	214	28,5
1003 (1594-95) Recec ¹⁵⁸⁸	39	26	65	214,5	26,5
1003 (1595) Reşen ¹⁵⁸⁹	47	28	74	324	43,5

¹⁵⁸⁰ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 44.

¹⁵⁸¹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 22a-22b.

¹⁵⁸² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 221-222.

¹⁵⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 253-254.

¹⁵⁸⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 285-286.

¹⁵⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 317-318.

¹⁵⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 25-26.

¹⁵⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 82-83.

¹⁵⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 230-232.

¹⁵⁸⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 383-384.

1003 (1595) Lezez ¹⁵⁹⁰	47	27	74	296	40
1004 (1595) Masar ¹⁵⁹¹	53	30	83	320	43,5
1004 (1595-96) Recec ¹⁵⁹²	53	30	83	334	45
1004 (1596) Reşen ¹⁵⁹³	54	30	84	331,5	40
1004 (1596) Lezez ¹⁵⁹⁴	52	29	81	275	36
1008 (1599) Masar ¹⁵⁹⁵	46	29	75	260,5	36,5
1008 (1599-1600) Recec ¹⁵⁹⁶	46	29	75	265,5	36,5
1008 (1600) Reşen ¹⁵⁹⁷	46	29	75	266	36,5
1008 (1600) Lezez ¹⁵⁹⁸	42	29	71	308	36,5

Na‘lîn-i bargirân-ı tavîle biriminin idarî yöneticisi kethüda idi. Aşağıdaki Tablo 59’de dönem içerisinde birimde görev yapan kethüdaların adları ve aldıkları günlük yevmiyeleri verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere birimde dönem içerisinde beş farklı kethüda hizmet etmiştir. Bunlar Nasuh, Rüstem, Mehmed Evrenos, Hüseyin Evrenos ve Veli İlbasan’dır. Kethüdalara ödenen günlük yevmiye 3,5-17 akçe arasında değişmektedir. Günlük yevmiye en az 974 (1566-67)’te Rüstem ve en fazla 1003 (1595) Reşen, Lezez/1004 (1595-96) Masar, Recec’de Mehmed Evrenos almıştır.

Tablo 59. Na‘lîn-i Bargirân-ı Tavîle Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
972 (1565) Reşen ¹⁵⁹⁹	Nasuh	4,5	Cemâat

¹⁵⁹⁰ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 552-553.

¹⁵⁹¹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 77b-78a.

¹⁵⁹² BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 163b-164a.

¹⁵⁹³ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 232b-233a.

¹⁵⁹⁴ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 326a-327b.

¹⁵⁹⁵ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 145-146.

¹⁵⁹⁶ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 311-312.

¹⁵⁹⁷ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 465-466.

¹⁵⁹⁸ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 669-670.

¹⁵⁹⁹ BOA, D. PYM. d., nr. 35115, s. 44.

974 (1566-67) ¹⁶⁰⁰	Rüstem	3,5	Bölük
1000 (1591-92) Masar, Recec, Reşen, Lezez/1001(1593) Lezez/1003 (1594-95) Masar, Recec ¹⁶⁰¹	Mehmed Evrenos	16	
1003 (1595) Reşen, Lezez/H1004 (1595-96) Masar, Recec ¹⁶⁰²	Mehmed Evrenos	17	Bölük
1004 (1596) Reşen ¹⁶⁰³	Hüseyin Evrenos	10	Bölük
1004 (1596) Lezez ¹⁶⁰⁴	Hüseyin Evrenos	12	Bölük
1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez ¹⁶⁰⁵	Veli İlbasan	9,5	Bölük

3.6. Hafızân ve Korucuyân ve Anbarân-ı Çayırhâ

Küçük Âhûr'a bağlı birimlerden biri de hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ idi. Bu birim Küçük Âhûr'a bağlı ahır, ambar ve çayırların muhafazasından sorumluydu. Dönemin mevâcib defterlerinin tamamında birimin bölük olarak teşkilâtlandırıldığı görülmektedir. Birimin her bir mevâcib kıştında birer adet bölüğü vardır, şakird bölüğü bulunmamaktadır.¹⁶⁰⁶

Aşağıdaki Tablo 60'da hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ bölümünde dönem içerisinde görev yapan usta personelin sayıları ve aldıkları toplam yevmiyeler verilmiştir. Buna göre bölükteki usta personelin sayısı 9-57 kişi arasındadır. Usta personel en az 1004 (1596) Lezez'de ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec'de hizmet vermiştir. Bunlara ödenen toplam yevmiye miktarı da 50-320,5 akçe arasında değişmektedir. Yevmiye en az 1004 (1596) Lezez'de ve en fazla 1008 (1599-1600) Masar, Recec'de ödenmiştir.

¹⁶⁰⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 22a-22b.

¹⁶⁰¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 221-222, 253-254, 285-286, 317-318; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 25-26; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 82-83, 230-232.

¹⁶⁰² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 383, 552; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 77b, 163b.

¹⁶⁰³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 232b.

¹⁶⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 326a.

¹⁶⁰⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 145, 311, 465, 669.

¹⁶⁰⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 222-223, 254-255; 286, 318-319; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 26-27; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 83-84, 232-233, 384-385, 553-554; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 78a-78b, 164a-165b, 233b, 326b-327a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 146-147, 312-313, 466-467, 670-671.

Tablo 60. Hafızân ve Korucuyân ve Anbarân-ı Çayırhâ Ustalarının Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)
1000 (1591) Masar ¹⁶⁰⁷	52	266
1000 (1591-1592) Recec ¹⁶⁰⁸	52	270,5
1000 (1592) Reşen ¹⁶⁰⁹	52	- ¹⁶¹⁰
1000 (1592) Lezez ¹⁶¹¹	53	270
1001(1593) Lezez ¹⁶¹²	52	269
1003 (1594) Masar ¹⁶¹³	53	265,5
1003 (1594-95) Recec ¹⁶¹⁴	52	257
1003 (1595) Reşen ¹⁶¹⁵	52	287
1003 (1595) Lezez ¹⁶¹⁶	52	292,5
1004 (1595) Masar ¹⁶¹⁷	52	292
1004 (1595-96) Recec ¹⁶¹⁸	52	293,5
1004 (1596) Reşen ¹⁶¹⁹	53	299
1004 (1596) Lezez ¹⁶²⁰	9	50
1008 (1599) Masar ¹⁶²¹	57	320,5
1008 (1599-1600) Recec ¹⁶²²	57	320,5
1008 (1600) Reşen ¹⁶²³	56	309,5
1008 (1600) Lezez ¹⁶²⁴	56	305,5

Hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ biriminin âmiri bölükbaşı idi. Dönem içerisinde Mustafa Muharrem adlı kişi herhangi bir değişiklik olmadan bölükbaşılık görevini yürütmüştür. Bölükbaşı Mustafa b. Muharrem'in aldığı günlük yevmiye 5-5,5 akçe arasındadır. Yevmiyeyi en az 1000 (1591) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1001(1593) Lezez; 1003 (1594-95) Masar, Recec'de ve en fazla 1003 (1595) Reşen, Lezez; 1004

¹⁶⁰⁷ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 222-223.

¹⁶⁰⁸ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 254-255.

¹⁶⁰⁹ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 286.

¹⁶¹⁰ Defterin bu kısıtında yevmiyelerle ilgili eksiklik mevcuttur.

¹⁶¹¹ BOA, MAD. d., nr. 16300, s. 318-319.

¹⁶¹² BOA, MAD. d., nr. 16298, s. 26-27.

¹⁶¹³ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 83-84.

¹⁶¹⁴ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 232-233.

¹⁶¹⁵ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 384-385.

¹⁶¹⁶ BOA, MAD. d., nr. 6130, s. 553-554.

¹⁶¹⁷ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 78a-78b.

¹⁶¹⁸ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 164a-165b.

¹⁶¹⁹ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 233b.

¹⁶²⁰ BOA, MAD. d., nr. 186, vr. 326b-327a.

¹⁶²¹ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 146-147.

¹⁶²² BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 312-313.

¹⁶²³ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 466-467.

¹⁶²⁴ BOA, MAD. d., nr. 7163, s. 670-671.

(1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de almıştır. Birimdeki diğer usta personelin günlük yevmiyeleri ise 4-4,5 akçe arasında değişmektedir.¹⁶²⁵

3.7. Sefere Katılan Küçük Âhûr Personeli

Istabl-ı Âmire’de görevli hizmetliler birimlerindeki vazifelerinin yanı sıra orduyla birlikte seferlere de katılırlardı. Seferlere katıldıklarında da genellikle birimlerinde yerine getirdikleri görevleriyle mütenasip işler yaparlardı. Bununla birlikte Istabl-ı Âmire’nin gerek Büyük Âhûr gerekse Küçük Âhûr birimlerindeki mevcut hizmetlilerin tamamı seferlere katılmazlardı. Bu hususta dönemin mevâcib defterlerinden toplu verilere ulaşılabilmektedir. Nitekim bir örnek üzerinden gitmek gerekirse Küçük Âhûr birimlerinden olan serrâcîn-i sâninin mevâcib dönemlerinden 1001 (1593) Lezez’de 254; 1003 (1594) Masar’da 257; 1003 (1594-95) Recec’de 258; 1003 (1595) Reşen’de 257; 1003 (1595) Lezez’de 291; 1008 (1599) Masar’da 299; 1008 (1599-1600) Recec’de 300; 1008 (1600) Reşen’de 301 ve 1008 (1600) Lezez’de 301 adet personeli bulunmaktaydı.¹⁶²⁶ Buna mukabil serrâcîn-i sâni biriminden 1001 (1593) Lezez’de 3; 1003 (1594) Masar’da 3; 1003 (1594-95) Recec’de 3; 1003 (1595) Reşen’de 7; 1003 (1595) Lezez’de 7; 1008 (1599) Masar’da 2; 1008 (1599-1600) Recec’de 2; 1008 (1600) Reşen’de 2 ve 1008 (1600) Lezez’de 3 kişi sefere katılmıştı.¹⁶²⁷ Dolayısıyla bu örnekten de anlaşılacağı üzere Istabl-ı Âmire’deki birimlerde mevcut personelin tamamının değil, bir kısmının sefere katıldığını belirtmek gerekir. Hatta bazen birimlerdeki görevli personelden hiçbirinin sefere katılmadığı da olabilirdi. Nitekim aşağıdaki Tablo 57’de de görüleceği üzere Küçük Âhûr’a bağlı birimlerden hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâdan 1001 (1593) Lezez; 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen, Lezez; 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez mevâcib dönemlerinde hiçbir personel sefere götürülmemişti.

Aşağıdaki Tablo 61’de Küçük Âhûr birimlerinde hizmet veren personelden sefere katılanların sayısı görülmektedir. Buradaki kıstların tarihlerine bakıldığında personel kuvvetle muhtemel 1593’te başlayıp 1606 senesinde nihayete eren Osmanlı-Avusturya savaşına katılmıştır. Tablodaki verilerden anlaşılacağı üzere Küçük Âhûr’a bağlı birimlerden serrâcîn-i sâni den 1001 (1593) Lezez’de 3, 1003 (1594) Masar’da 3, 1003

¹⁶²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 222-223, 254-255; 286, 318-319; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 26-27; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 83-84, 232-233, 384-385, 553-554; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 78a-78b, 164a-165b, 233b, 326b-327a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 146-147, 312-313, 466-467, 670-671.

¹⁶²⁶ Bkz. Tablo 53.

¹⁶²⁷ Bkz. Tablo 61.

(1594-95) Recec'de 3, 1003 (1595) Reşen'de 7, 1003 (1595) Lezez'de 7, 1008 (1599) Masar'da 2, 1008 (1599-1600) Recec'de 2, 1008 (1600) Reşen'de 2, 1008 (1600) Lezez'de 3; arabaciyân-ı hassa ve neccârândan 1001 (1593) Lezez'de 3, 1003 (1594) Masar'da 2, 1003 (1594-95) Recec'de 4, 1003 (1595) Reşen'de 5, 1003 (1595) Lezez'de 5, 1008 (1599) Masar'da 1, 1008 (1599-1600) Recec'de 1, 1008 (1600) Reşen'de 1, 1008 (1600) Lezez'de 1; seyisân-ı bargirân-ı tavîleden 1001 (1593) Lezez'de 11; 1003 (1594) Masar'da 9; 1003 (1594-95) Recec'de 9; 1003 (1595) Reşen'de 17; 1003 (1595) Lezez'de 17; 1008 (1599) Masar'da 8; 1008 (1599-1600) Recec'de 6; 1008 (1600) Reşen'de 8, 1008 (1600) Lezez'de 8; na'lin-i bargirân-ı tavîleden de 1001 (1593) Lezez'de 10, 1003 (1594) Masar'da 15, 1003 (1594-95) Recec'de 15, 1003 (1595) Reşen'de 19, 1003 (1595) Lezez'de 9, 1008 (1599) Masar'da 17, 1008 (1599-1600) Recec'de 7, 1008 (1600) Reşen'de 9, 1008 (1600) Lezez'de 12 kişi sefere gitmiştir. Buna mukabil hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ biriminde hiçbir mevâcib döneminde sefere katılan olmamıştır. Sefere giden sayısı toplamda serrâcîn-i sâni'de 32; arabaciyân-ı hassa ve neccârânda 23; seyisân-ı bargirân-ı tavîlede 93; na'lin-i bargirân-ı tavîlede 113 kişidir.

Tablo 61. Sefere Katılan Küçük Âhûr Personeli Sayısı

Birim Yevmiye Dönemi	Serrâcîn-i Sânî	Arabaciyân- ı Hassa ve Neccârân	Seyisân-ı Bargirân-ı Tavîle	Na'lin-i Bargirân-ı Tavîle	Hafızân ve Korucuyân ve Anbarân-ı Çayırhâ
1001 (1593) Lezez	3 ¹⁶²⁸	3 ¹⁶²⁹	11 ¹⁶³⁰	10 ¹⁶³¹	-
1003 (1594) Masar	3 ¹⁶³²	2 ¹⁶³³	9 ¹⁶³⁴	15 ¹⁶³⁵	-
1003 (1594-95) Recec	3 ¹⁶³⁶	4 ¹⁶³⁷	9 ¹⁶³⁸	15 ¹⁶³⁹	-

¹⁶²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4M-5M.

¹⁶²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 7-8.

¹⁶³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 13, 15, 17-19, 21-22, 24.

¹⁶³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 25-26.

¹⁶³² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 61-62.

¹⁶³³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 64-65.

¹⁶³⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 70, 72, 74, 76, 78-79, 81.

¹⁶³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 82-83.

¹⁶³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 207-208.

¹⁶³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 211-212.

¹⁶³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 218, 220, 222, 224, 226-227, 229.

¹⁶³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 230-231.

1003 (1595) Reşen	7 ¹⁶⁴⁰	5 ¹⁶⁴¹	17 ¹⁶⁴²	19 ¹⁶⁴³	-
1003 (1595) Lezez	7 ¹⁶⁴⁴	5 ¹⁶⁴⁵	17 ¹⁶⁴⁶	9 ¹⁶⁴⁷	-
1008 (1599) Masar	2 ¹⁶⁴⁸	1 ¹⁶⁴⁹	8 ¹⁶⁵⁰	17 ¹⁶⁵¹	-
1008 (1599- 1600) Recec	2 ¹⁶⁵²	1 ¹⁶⁵³	6 ¹⁶⁵⁴	7 ¹⁶⁵⁵	-
1008 (1600) Reşen	2 ¹⁶⁵⁶	1 ¹⁶⁵⁷	8 ¹⁶⁵⁸	9 ¹⁶⁵⁹	-
1008 (1600) Lezez	3 ¹⁶⁶⁰	1 ¹⁶⁶¹	8 ¹⁶⁶²	12 ¹⁶⁶³	-

¹⁶⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 358-361.

¹⁶⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 363-365, 367.

¹⁶⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 369-370, 372, 374-376, 378-379, 381-382.

¹⁶⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 383-384.

¹⁶⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 526-529.

¹⁶⁴⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 532-534, 536.

¹⁶⁴⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 541-545, 547-548, 550-551.

¹⁶⁴⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 552-553.

¹⁶⁴⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 118.

¹⁶⁴⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 128.

¹⁶⁵⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 135-139, 144.

¹⁶⁵¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 145-146.

¹⁶⁵² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 284.

¹⁶⁵³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 295.

¹⁶⁵⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 301-304, 310.

¹⁶⁵⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 311-312.

¹⁶⁵⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 337-338.

¹⁶⁵⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 449.

¹⁶⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 455-459, 464.

¹⁶⁵⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 465-466.

¹⁶⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 641.

¹⁶⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 652.

¹⁶⁶² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 659-662, 667-668.

¹⁶⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 669-670.

SONUÇ

Osmanlı saray teşkilâtı birimlerinden olan Istabl-ı Âmire, Topkapı Sarayı'nın 883 (1478) senesinde inşasının ardından teşekkül etmişti. Birim teşekkülü safhasında gayet mütevazi bir yapıya sahipti. Bu dönemde tertip edilen ve hakkında ilk verilere ulaşılabilen bir mevâcib defterine göre birimin 883 (1478) S./Ra./R.'de personel mevcudu 129 kişi idi ve bunlara 39.825 akçe maaş ödenmişti. Söz konusu mevâcib döneminde birimin en üst yöneticisi olarak bir mîrâhûrun adı zikredilmişti. Bu dönemde teşkilâtta yerine getirdiği hizmetler çerçevesinde bölük-i serrâcîn, bölük-i sâyisân (iki bölük), bölük-i na'1 ve sakayân ve arabacıyân, bölük-i harbendegân, bölük-i eşekciyân, bölük-i şütürbânân-ı mâde, bölük-i şütürbânân-ı ner ve bölük-i şütürbânân-ı lök adlarını taşıyan toplam 9 adet bölük bulunmaktaydı. Daha sonraki süreçte teşkilâtın işlevinin yoğunlaşması personel mevcudunun artmasını beraberinde getirdi. Örnek vermek gerekirse teşkilâtta 889 (1484) Recec'de 1.329, 917 (1511-12) Lezez'de 1.697, 936 (1530) Lezez'de 2.838, 1018 (1609) Reşen'de 4.322 kişi mevcuttu ve bu personele sırasıyla 516.574,5, 610.296, 1.311.835,5, 2.101.299 akçe maaş ödemesi yapılmıştı.

Teşkilâtta birim sayıları da personel mevcuduyla paralel bir şekilde giderek arttı. Bu durum muhtemelen teşkilâtın idarî bakımdan Büyük ve Küçük Âhûr şeklinde iki kısma bölünmesindeki en önemli etkeni. Büyük Âhûr, aynı zamanda teşkilâtın da en üst düzeydeki âmiri mîrâhûr-ı evvel ve Küçük Âhûr, mîrâhûr-ı sâninin sorumluluğu altındaydı. İncelenen dönem içerisinde Büyük Âhûr'da, yerine getirdikleri hizmetler çerçevesinde 9 farklı birim bulunmaktaydı. Bu birimler serrâcîn-i hassa, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, müteferriğân-ı ehl-i hiref, hafızân-ı âhûrân ve anbarân-ı hassa, meremmetciyân-ı hassa, korucuyân-ı çayırha-i hassa, esterân-ı palânî, şütürbânân-ı mâde ve ner ile pilbânân-ı hassa idi. Bunun yanı sıra müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altında muallimân-ı esb, yapukciyân-ı hassa, nakkaşîn-i hassa, şirakciyân-ı hassa, tilbafân-ı hassa, efsârdûzân-ı hassa, müytâbân-ı hassa, palandûzân-ı hassa, hatabciyân-ı hassa, kâmcıyân-ı hassa, çilingirân-ı hassa, sağrıciyân-ı hassa ve müteferriğân-ı hassa; seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa çatısı altında madiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocakları, tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocakları, na'lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa; esterân-ı palânî çatısı altında da tohum-ı himârân ile na'lîn-i esterân palânî birimleri yer almaktaydı. Küçük Âhûr'da ise serrâcîn-i sâni, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, seyisân-ı bargirân-ı tavîle, na'lîn-i bargirân-ı tavîle ile hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ olmak üzere 5 adet birim

mevcuttu. Büyük ve Küçük Âhûr'daki bimlerin birçoğunun aynı zamanda şakirdleri de vardı ve bunlar da ayrı birer birimler hâlinde teşkilâtlandırılmışlardı. Büyük Âhûr'a, Has Âhûr, Şadırvan Ahır, Kadırga Limanı'ndaki ahır ve İstanbul dışındaki bütün ahırlar bağlıydı. Bunlardan Has Âhûr'da padişaha ait sınırlı sayıdaki seçkin atlar bulunurdu. Enderûn-ı Hümayûn, Dârüssaâde ve Bâbüssaâde ağalarının atlarına Ahırkapı'daki Şadırvan Ahır'nda bakılırdı. Kadırga Limanı'ndaki ahırda da daha çok yük hayvanları barınırdı. Küçük Âhûr'a da, Ahırkapı'da Arabacılar Kârhanesi'ndeki ahır, Şeyh Vefa'daki ahır ve Topkapı Sarayı'nda Şehremini Ambarı yakınındaki ahır bağlıydı. Bu ahırlarda ise arabaya ve tahtirevana koşulan atlara bakılırdı.

Istabl-ı Âmire'nin en önemli vazifesi sefer ve barış dönemlerinde devletin çeşit birimleri veya devlet adamlarından gelen hayvan taleplerini karşılamaktı. Teşkilât bu hayvanları genel olarak yetiştirme, satın alma, devlet adamlarının muhallefatlarından işe yararları müsadere ve hediye edilenleri kullanma şeklinde temin etmekteydi. Hayvan yetiştiriciliğinde Rumeli ve Anadolu'daki ocaklar önemli bir yer tutarlardı. Teşkilâtın Rumeli'de Hayrabolu, Edirne, Yanbolu, Karinabad, Zağra-i Cedid, Zağra-i Atik, Filibe, Siroz, Selanik, Yenice-i Karasu, Gümilcine, Ferecik, İnöz, Ergene, İpsala, Dimetoka, Emirgazili, Kırkkilise'de; Anadolu'da Bursa, İnönü, Sultanönü ve Akköprü'de ocakları bulunmaktaydı. XVI. yüzyılın ilk yarısı itibariyle teşkilâtta hayvan miktarı 15.219 baş idi. Diğer taraftan, teşkilâtın tasarrufuna bırakılan kuru ve çayırlar hem hayvan yetiştiriciliği hem de buralardan sağlanan gelirler itibariyle önemli mekânlardı. Teşkilâta bağlı kuru ve çayırlardaki işlerin yerine getirilmesinde mîrâhûr-ı evvel sorumluydu ve mîrâhûr-ı sâni de ona yardımcı olurdu. Kuru ve çayırların gelirlerinden bir kısmı her sene mîrâhûr-ı evvel tarafından Enderûn Hazinesine arz edilirdi ve geriye kalan meblağ teşkilâtın giderlerine kullanılırdı. XVII. yüzyılın başlarında teşkilâtın tasarrufundaki kuru ve çayırlardan 748.500 akçe gelir elde edilmişti. Bunun 741.500'ü Rumeli ve 7.000'i Anadolu'daki kuru ve çayırların gelirleri idi.

Istabl-ı Âmire'nin en üst düzeydeki idarecileri mîrâhûr-ı evvel ile sâni idi. Her iki mîrâhûr da sarayda rikâb-ı hümayun ağaları denilen sınıfa mensuptu. Mîrâhûr-ı evvellik makamına teşkilât içerisinde silsile-i merâtip üzere terfi olunabilir veya teşkilât dışındaki çeşitli görevliler arasından atama yapılabilirdi. Teşkilât içerisinde mîrâhûr-ı sâni terfi aldığı anda mîrâhûr-ı evvelliğe getirilirdi. Teşkilât dışından da kapıcılar kethüdası, kapıcıbaşı, çukadar, doğancıbaşı, çakırcıbaşı, silahdar ve çavuşbaşı, mîrâhûr-ı evvelliğe tayin olunan görevliler arasında idi. Mîrâhûr-ı evvelin devlet teşkilâtı

içerisindeki rütbesi sancakbeyi derecesindeydi ve bundan dolayı bir tuğa sahipti. XVI. yüzyılda sancakbeyliğine tayin olunduğunda 400.000 akçelik has tevcih olunurdu. Bunun yanı sıra aralarında kapıcılar kethüdalığına, yeniçeri ağalığına, atananlar ve mîrimiranlığa, beylerbeyliğe, kaptan-ı deryalığa vezirliğe, hatta sadrazamlığa dek yükselenler vardı. Mîrâhûr-ı evvel yerine getirdiği hizmet karşılığında Hâzine-i Âmire'den maaş alırdı. Fatih Kanunnâmesi'ne göre bu maaş günlük 150 akçe idi. Istabl-ı Âmire'nin diğer üst düzey yöneticilerinden olan mîrâhûr-ı sânilığe kapıcıbaşılık, silahşorluk, kapıcılar kethüdalığı, sekbanbaşılık, teberdarlık, mîralemlik, salâhurluk, müteferrikalık, çukadarlık, sipahi ağalığı gibi memuriyetlerden atamalar yapılırdı. Mîrâhûr-ı sânilikten, mîrâhûr-ı evvelliğe, başbakıkulluğa, çaşnigirbaşılığa, kapıcıbaşılığa, kapıcılar kethüdalığına, sancakbeyliğe, beylerbeyliğe tayin olunabilirdi. XVI. yüzyılda saraydan sancakbeyi olarak çıktığında 300.000-350.000 akçe arasında has gelire sahip sancaklara atanırdı. Mîrâhûr-ı sâni yerine getirdiği hizmet karşılığında Hazine-i Âmire'den maaş alırdı. Fatih Kanunnâmesi'ne göre maaşı günlük mîrâhûr-ı evvelde olduğu üzere 150 akçe idi.

Netice itibarıyla, XV. yüzyılın sonlarında teşekkül eden ve XVI. yüzyılda teşkilât yapısı tedricî surette gelişen Istabl-ı Âmire, bunu XVII-XVIII. yüzyıllarda da devam ettirdi. XIX. yüzyılda ise II. Mahmud (1808-1839) döneminde teşkilâtın yapısında birtakım düzenlemeler yapıldı. Bu çerçevede 1835'te mîrâhûr-ı sânilik makamı ve 1837'de de mîrâhûr ünvanı tamamen lağvedilerek Istabl-ı Âmire müdürîyyeti ihdâs edildi. Bu müessese de varlığını devlet resmî olarak nihâyete erene dek sürdürdü.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri, Selim II (AE. SSLM.I I), nr. 1/9.

Ali Emiri, Bayezid II (AE. SBZT. II), nr. 1/25.

Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri (*A. DVNS. MHM. d.*): nr. 1; 2; 4; 8; 25; 37.

Bâb-ı Defterî Evâmîr-i Maliye Kalemi Defterleri (*D. EVM. d.*): nr. 26278.

Bâb-ı Âsafî, Nişan Tahvil Defterleri (*A. NŞT. d.*): nr. 1141.

Bâb-ı Âsafî, Ruus Kalemi Defterleri (*A. RSK. d.*): nr. 1472; 1474.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi Defterleri (*D. BŞM. d.*): nr. 65; 32; 83; 110; 40824.

Bâb-ı Defterî Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri (*D. PYM. d.*): nr. 35115.

Bâb-ı Defterî Süvari Mukabelesi Kalemi Defterleri (*D. SVM. d.*): nr. 36070.

İbnülemin, Askeriye (*İE. AS.*): nr. 1/3; 1/4; 1/8; 1/10.

Kâmil Kepeci Defterleri (*KK. d.*): nr. 67; 212; 213; 214; 215; 216; 218; 220; 221; 222; 223; 224; 225; 231; 232; 233; 234; 235; 236; 237; 238; 239; 242; 253; 1778; 7178; 7154.

Maliyeden Müdevver Defterler (*MAD. d.*): nr. 23; 50; 186; 188; 190; 233; 2775; 5811; 6130; 7163; 7534; 16298; 16300; 16311; 17870.

Topkapı Sarayı Müzesi Defterler (*TS.MA. d.*): nr. 156; 2921-1; 9999; 10005-1; 10040; 10042; 10044; 10045; 10056; 10084.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakları (*TS.MA. E.*), nr: 983/1.

Kaynak Eserler ve Yayımlanmış Arşiv Vesikaları

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), yay. haz. Nezihi Aykut vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1993.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan

Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1998.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), II, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1999.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım.

Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi, haz. H. Ahmet Aslantürk, Okur Kitaplığı yay., İstanbul 2013.

AKÇELİK, Erhan, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-118)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 2006.

, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1991.

, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IV, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1992.

, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1994.

, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VIII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1994.

, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman, F. Giese Neşri, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yay.

Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2013.

ÇITAK, Havva Merve, 1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümâyûn Ruûs Defteri (s.1-125) Metin-Değerlendirme-Dizin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015.

DEMİR, Selçuk, 75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

DÖŞEMETAŞ, Ömer, 27 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-140), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

ENDERUNLU ABDÜLLATİF, Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümâyûn], haz. Ahmed Köç, Çamlıca yay., İstanbul 2013.

EVLİYA ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, I. Kitap, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi yay., İstanbul 1998.

Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi, haz. Abdülkadir Özcan, Eren yay., İstanbul 1994.

FERİDUN AHMED BEY, Mecmû'a-i Münşe'âtü's-selâtin, I, İstanbul 1274.

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri, II, haz. Faris Çerçi, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 2000.

GEYİKOĞLU, Nilay, Hâcî' Alî bin Hâcî Muhammed Aksarayî'nin Kitâbu Baytar-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

GÖK, Abbas, 62 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 135-271), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2021.

GÜNAY, Musa, 55 Numaralı Mühimme Defteri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.

Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri Osmanlı Sadrazamları, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2013.

HASAN BEY-ZÂDE AHMED PAŞA, *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, II, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK yay., Ankara 2004.

Haydar Çelebi Ruznâmesi, haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman yay., İstanbul Tarihsiz.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1998.

Kânûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin), haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi yay., İstanbul 2003.

KARABULUT, Fatih, *1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümayûn Ruûs Defteri (s.126-243) Metin-Değerlendirme-Dizin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015.

KARAMANLI NİŞANCI MEHMED PAŞA, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, *Osmanlı Tarihleri*, I, çev. Konyalı İbrahim Hakkı, Türkiye yay., İstanbul 1949.

KÂTİB ÇELEBİ, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, II, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca yay., İstanbul 2016.

KAYA, Kenan, *11 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H. 978-986/1570-1578) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Kitâb-ı Müstetâb, (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içerisinde), TTK yay., Ankara 1988.

MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi*, I, haz. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, TTK, Ankara 1995.

MERCİMEK, Yunus, *96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-99)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013.

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 2007.

ÖZBAL, Mustafa, *Peçevî Tarihi (80b-114a Metin, Edisyon Kritik, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

ÖZDOĞAN, Tuğba, *57 Numaralı Mühimme Defterinin 81. ve 146. Sayfa Aralıklarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDÎ, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara 1999.

SESLİKAYA, Ali, *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzilnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzilnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tokat 2014.

Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metîn ve Tahlîl), I, haz. Ziya Yılmaz, TTK yay., Ankara 2003.

TURSUN BEY, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti yay., İstanbul 1977.

USLU, Hayriye, *57 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2019.

ÜSKÜDARÎ ABDULLAH EFENDÎ, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, II, haz. Recep Ahışalı, Türkiye Bilimler Akademisi yay., Ankara 2017.

YAZICI, Murat, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

YEŞİLBAŞ, Tayfun, *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (1-102)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

YILDIZ, Hasan, *XLIX Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

YILDIZ, Murat, *92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.

Kitaplar

17. Yüzyılda İsveç Büyükelçisi Claes Ralamb'ın yaptırdığı tablolarla Avcı Mehmed'in *Alay-ı Hümayunu*, yay. haz. Barış Kıbrıs, Pera Müzesi yay., İstanbul 2006.

AHMED REFİK, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987.

Albertus Bobvius ya da Santuri Ali Ufki Beyin Anıları, Topkapı Sarayı'nda Yaşam, çev. Ali Berktaş, Kitap yay., İstanbul 2009.

ANGIOLELLO, Giovanni Maria, *Fatih'in İçoğlanı Anlatıyor Fatih Sultan Mehmed*, çev. Pınar Gökpar, Profil yay., İstanbul 2011.

AYALON, David, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, çev. Abdullah Mesut Ağır, TTK yay., Ankara 2015.

AYKAÇ, Mehmet, *Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847)*, TTK yay., Ankara 1997.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fâtih Devri*, III, İstanbul Fetih Cemiyeti yay., İstanbul 1953.

Baron Vratisslav'ın Anıları XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler, çev. M. Süreyya Dilmen, Milliyet yay., İstanbul 1998.

BASSANO, Luigi, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Selma Cangı, Yeditepe yay., İstanbul 2011.

Bertrandon De La Broquiere'in Deniz Aşırı Seyahati (1432-1433), çev. İlhan Arda, Eren Yay., İstanbul 2000.

BİLGİN, Arif, *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu Bursa Hassa Harç Eminliği*, Kitabevi yay., İstanbul 2006.

BURRY, J. B., *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, Oxford University Press, London 1911.

Bursa Vakfiyeleri-I, haz. Hasan Basri Öcalan, Sezai Sevim, Doğan Yavaş, Bursa Büyükşehir Belediyesi yay., Bursa 2013.

BUSBECQ, Ogier Ghislain, *Türk Mektupları Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri*, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür yay.

- CEZAR, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, I, TTK yay., Ankara 2010.
- CURIPESCHITZ, Benedict, *Yolculuk Günlüğü 1530*, TTK yay., çev. Özdemir Nutku, Ankara 1989.
- DAVIS, Fanny, *The Palace of Topkapı in Istanbul*, Charles Scribner's Sons, New York 1970.
- DİNGEÇ, Emine, *Osmanlı Sarayında At*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara 2020.
- DUKAS, *Bizans Tarihi*, trc. Vladimir Mirmiroğlu, İstanbul Fethi Derneği yay., İstanbul 1956.
- ELDEM, Sedat Hakkı Eldem-AKOZAN, Feridun, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, Ankara 1982.
- DOĞRU, Halime, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, Eren yay., İstanbul 1990.
- EMİROĞLU, Kudret-YÜKSEL, Ahmet, *Yoldaşımız At*, Yapı Kredi yay., İstanbul 2009.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK yay., Ankara 1989.
- GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*, yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, TTK: Ankara 1998.
- GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, II, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan, Kitap yay., İstanbul 2007.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1952.
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK yay., Ankara 2018.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK yay., Ankara 1991.
- CHESNEAU, Jean, *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya*, çev. Işıl Erverdi, Dergâh yay., İstanbul 2012.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe yay., İstanbul 2009.

- İNALCIK, Halil İncık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi yay., İstanbul 2010.
- KANTEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1979.
- KEPECİOĞLU, Kamil, *Bursa Kütüğü*, I, haz. Hüseyin Algöl, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, M. Asım Yediyıldız, Bursa Büyükşehir Belediyesi yay., Bursa 2009.
- KOÇU, REŞAD EKREM, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi yay., İstanbul 1960.
- Kritovulos Tarihi 1451-1467*, çev. Ari Çokona, Heyamola yay., İstanbul 2013.
- MAYDAER, Saadet, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa'da Bir Semt Hisar*, Emin yay., Bursa 2009.
- MENAVINO, Giovan Antonio, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, Dergâh yay., İstanbul 2011.
- NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi yay., İstanbul 2014.
- NUTKU, Özdemir, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, TTK yay., Ankara 1987.
- Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, ed. Halil İncık & Donald Quataert, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2006.
- Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 2*, haz. Mehmet GENÇ-Erol ÖZVAR, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.
- PURGSTALL, Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V, çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.
- RIFAT, OSMAN, *Edirne Sarayı*, yay. Süheyl Ünver, TTK yay., Ankara 1989.
- ÖZER, Mustafa, *Edirne Sarayı (Sarayı Cedîd-i Âmire) Kısa Bir Değerlendirme*, Bahçeşehir Üniversitesi yay., İstanbul 2014.
- Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, I, çev. Türkis Noyan, Kitap yay., İstanbul 2012.
- SCHWEIGGER, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkis Noyan, Kitap yay., İstanbul 2014.

ŞEKER, Mehmet, *Osmanlı Belgelerinde İhtidâ Kavramı ve Mühtedîler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

TAVERNIER, Jean-Baptiste, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı (1668)*, ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2012.

TERZİ, ARZU T., *Hazine-i Hassa Nezareti*, TTK yay., Ankara 2000.

Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK yay., Ankara 1988.

, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 1988.

, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, II, TTK yay., Ankara 1988.

, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK yay., Ankara 1984.

, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, IV/1-2, TTK yay., Ankara 2023.

ÜÇEL-AYBET, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim yay., İstanbul 2010,

WITHERS, Robert, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, çev. Cahit Kayra, Yeditepe yay., İstanbul 2010.

Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa, çev. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino, Yeditepe yay., İstanbul 2012.

YAMAN, Bahattin, *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Makaleler

ABDURRAHMAN ŞEREF, “Topkapı Sarây-ı Hümâyunu”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuâsı (TOEM)*, 6, (1326), s. 329-364.

AFYONCU, Erhan, “Mevâcib”, *TDVİA*, XXIX, s. 418-420.

, “Mîrâhur”, *TDVİA*, XXX, s.141-143.

, “Müteferrika”, *DİA*, XXXII, s. 183-185.

AHISHALI, Recep, “Terakkî”, *TDVİA*, XL, 479-481.

AHMED REFİK, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, *TOEM*, 49/62, (1335-1337), s. 1-58.

, “Devşirme Usûlü, Acemi Oğlanlar”, *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası*, V/1-2, (1926), s. 1-14.

ARSLANBOĞA, Kadir, “1589-90 Malî Yılına Ait Osmanlı Bütçesinin Oluşturulması ve İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, (Nisan 2013), s. 113-126.

AYDIN, Bilgin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Mukayeseli İstatistik Faaliyetleri ve Kanunî Dönemine Ait Bir Mevâcib Defteri”, *Yücel Dağlı Anısına*, Turkuaz yay., İstanbul 2011.

BARKAN, Ömer Lûtfi, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, (1953-1954), s. 251-329.

, “954-955 (M. 1547-1548) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX/1-4, (1957-1958), s. 219-276.

, “974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX/1-4, (1957-1958), s. 277-392.

BİLGİCİOĞLU, Banu, “Sarây-ı Atîk-i Âmire”, *TDVİA*, XXXVI, 122-125.

BOZKURT, Nebi, “Nakkaş”, *TDVİA*, XXXII, s. 326-328.

ÇOLAK, Kamil, “İstanbul’da İhtidâ Hareketleri (XVI. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 495-505.

DİNGEÇ, Emine, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/20, (2011), s. 1-20.

DİNGEÇ, Emine, “Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi”, *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1 (Elazığ, 24-25 Haziran 2010)*, ed. Mustafa Öztürk-Ahmet Aksın, Elazığ 2013, s. 215.

ERKAL, Mehmet, “Beytûlmâl”, VI, *TDVİA*, s. 90-94.

ERSOY, Akın, “Nalbantlık Zanaatı ve İzmir”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 3, (2003), s. 11-22.

FAROQHI, Suraiya, "Camels, Wagon, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, November 1982, XIV/4, s. 523-539.

İLGÜREL, Mücteba, "Acemi Oğlanı", *TDVİA*, I, s. 324-325.

İNALCIK, Halil, "Gönüllü", *EP*, II, s. 1120-1121.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Arpa Emini", *TDVİA*, III, s. 392.

, "Ferhad Paşa", *TDVİA*, XII, s. 383-384.

KALA, Ahmet, "Esnaf", *TDVİA*, XI, s. 423-430.

KAYAPINAR, Ayşe, "Voynuk", *TDVİA*, XLIII, s. 126-127.

KAZHDAN, Alexander, "Protostrator", *Oxford Dictionary of Byzantium*, I-III, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York 1991, s. 1748-1749.

, "Strator", *Oxford Dictionary of Byzantium*, I-III, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford University Press, New York 1991, s. 1967.

KÖSE, Ali, "İhtidâ", *TDVİA*, XXI, s. 554-558.

KOÇU, Reşad Ekrem, "Arpa Emini, Arpa Eminliği", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, s. 1053-1054.

KUBAN, Doğan, "Topkapı Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yay., s. 280-291.

ORHONLU, Cengiz, "Hazine", XVII, *TDVİA*, s. 130-133.

ÖNKAL, Ahmet-BOZKURT, Nebi, "Deve", *TDVİA*, IX, s. 226-227.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Bedergâh", *TDVİA*, V, s. 302.

, "Bîrun", *TDVİA*, VI, s. 205.

, "Gönüllü", *TDVİA*, XIV, s. 152-154.

, "İstabl", *TDVİA*, XIX, s. 203-206.

, "Devşirme", *TDVİA*, IX, s. 254-257.

ÖZER, MUSTAFA, "Edirne Sarayı (Saray-ı Cedîd-i Âmire)'ndan Günümüze Ulaşabilen Yapılar Hakkında", *Turkish Studies*, IX/10, (2014), s. 809-836.

TARIM ERTUĞ, Zeynep, "Topkapı Sarayı", *TDVİA*, XLI, s. 256-261.

TOPÇU, Niyazi, “Murat Hüdavendigârın Bursa Vakfiyesi ve Vakıf Köyleri”, *Bursa Araştırmaları*, 10, (2005), s. 46-52.

SABBAĞ, Abbas, “Mîrâhur”, *TDVİA*, XXX, s. 141.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLI/1-4, (1985), s. 415-449.

, “Ceyb-i Hümâyûn”, VII, *TDVİA*, 465-467.

ŞEN, Mesut, “Baytarnameler”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Türkiye Jokey Kulübü yay., İstanbul 1995, s. 177-263.

ŞERİFGİL, Enver M., “İstabl-ı Âmire Voynukları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 14, (1981), s. 137-147.

UZUN, Ahmet, *İktisadi ve mali yönleriyle İstabl-ı Âmire (1500-1900)*, TTK, Ankara 2020.

UZUNÇARŞILI, İsmail, “Osmanlı Devleti Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti İç Hazinesi”, *Belleten*, XLII/65, s. 67-93.

, “Devşirme”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, III, s. 563-565.

VIRÉ, F., “İstabl”, *The Encyclopaedia of Islam (EI)*², IV, s. 213-216.

YILMAZ, Hakan, “Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı’nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri”, *Taş Mimarlık Arkeoloji Kültür ve Sanat Dergisi*, 7, (2015-2016), s. 54-65.

Doğan Yörük, “1795’de Rumeli’deki İstabl-ı Âmire’ye Bağlı Koru ve Çayırırlarla İlgili Düzenlemeler”, *Osmanlı İdaresinde Balkanlar*, II, ed. Alaattin Aköz vd., Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi yay., Konya 2020, s. 485-501.

YÜKSEL, Ahmet, “Anadolu’nun Eşegi, Katırı, Atı”, *Kebikeç*, 17, (2004), s. 295-325.

Tezler

AKCAN EKİCİ, Sakine, *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

ARSLANBOĞA, Kadir, *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

BİLGİN, Arif, *Osmanlı Sarayının İâşesi (1489-1650)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

ÇETİN, Ömer Hakan, “*Osmanlı İmparatorluk Dönemi Resim Sanatında Türk Giyim-Kuşamı (1600-1700)*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008

KIYIMTARIF, Süleyman, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

SÖNMEZ, Ebru, *1129/1717 Tarihli Deftere Göre Raht Hazinesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

ÖZDEMİR, Fatih, *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire (Has Âhur) Teşkilâtı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

YALÇIN, Asnu Bilban, *Bizans Büyük Sarayı Yapıları ve Kurumları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

Sözlükler

AYVERDİ, İlhan, *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi yay., Ankara 2005.

KANAR, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, I, Say yay., İstanbul 2009.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuş yay., İstanbul 2010.

EKLER

Ek-1: Topkapı Sarayı Has Âhûr (Abdülkadir Özcan, “İstabl”, IX, TDVİA, s.204)

Ek-2: XVII. Yüzyıl Mîrâhûr (17. Yüzyılda İsveç Büyükelçisi Claes Ralamb'ın yaptırdığı tablolarla Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu, yay. haz. Barış Kıbrıs, Pera Müzesi yay., İstanbul 2006, s. 34.)

Ek-3: Seyis, Ralamb Albümü, Stockholm Kraliyet Kitaplığı (Ö. Hakan Çetin, “*Osmanlı İmparatorluk Dönemi Resim Sanatında Türk Giyim-Kuşamı (1600-1700)*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 971.)

Ek-4: Saraçbaşı, Ralamb Albümü, Stockholm Kraliyet Kitaplığı (Ö. Hakan Çetin, “Osmanlı İmparatorluk Dönemi Resim Sanatında Türk Giyim-Kuşamı (1600-1700)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 972).

Ek-4 İstâbl-ı Âmire Hademesi Mevâciblerinin Bütçe Giderleri ve Tüm Mevâcib Ödemelerine Oranı					
Sene	Bütçe Gideri	Toplam Mevâcib	İstâbl-ı Âmire Mevâcibi	İstabl-ı Âmire Mevâcibinin Bütçe Giderine Oranı (%)	İstabl-ı Âmire Mevâcibinin Mevâcib Ödemelerindeki Oranı (%)
1523-1524 ¹⁶⁶⁴	118.783.849	67.272.819	5.055.736	4.25	7.51
1524-1525 ¹⁶⁶⁵	126.581.347	68.797.803	5.310.183	4.19	7.71
1527-1528 ¹⁶⁶⁶	150.228.227	65.882.940	5.133.000	3.41	7.79
1546-1547 ¹⁶⁶⁷	171.872.357	82.079.039	6.409.906	3.72	7.80
1547-1548 ¹⁶⁶⁸	111.997.449	76.650.017	6.674.977	5,95	8.70
1567-1568 ¹⁶⁶⁹	221.532.423	127.316.983	7.457.540	3.36	5.85
1582-1583 ¹⁶⁷⁰	277.578.755	136.696.564	7.479.761	2.61	5.47
1589-1590 ¹⁶⁷¹	396.105.716	188.569.990	7.490.569	1.89	3.97

¹⁶⁶⁴ Halil Sahillioğlu, “1524-1525 Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 41, s. 1-4, 1985, s. 423

¹⁶⁶⁵ Sahillioğlu, *a.g.e.*, s. 423

¹⁶⁶⁶ Ömer Lütfi Barkan, “H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî yılına ait bir bütçe örneği”, s. 270, 281, 288, 300.

¹⁶⁶⁷ Barkan, “954-955 (1547-1548) Malî Yılına âit bir Osmanlı Bütçesi”, s. 251, 252.

¹⁶⁶⁸ Barkan, “954-955 (1547-1548) Malî Yılına âit bir Osmanlı Bütçesi”, s. 251, 252.

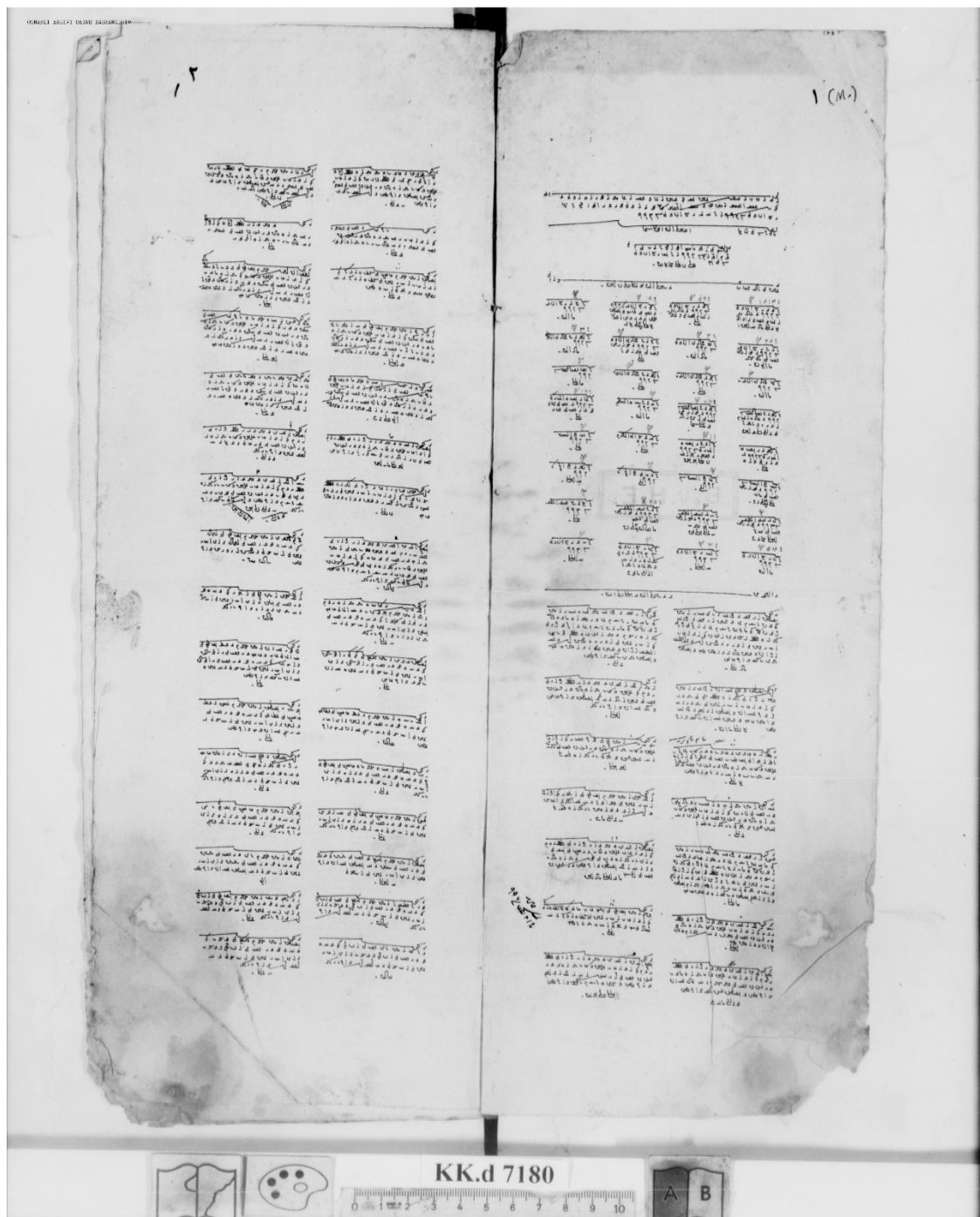
¹⁶⁶⁹ Barkan, “974-975 (1567-1568) Malî Yılına âit bir Osmanlı Bütçesi”, s. 304, 311.

¹⁶⁷⁰ Arif Bilgin, *Osmanlı Sarayının İâşesi (1489-1650)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 42; Sahillioğlu, *a.g.e.*, s. 423; *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 2*, s. 43-45.

¹⁶⁷¹ Kadir Arslanboğa, “1589-90 Malî Yılına Ait Osmanlı Bütçesinin Oluşturulması ve İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, Nisan 2013, s. 118.

Ek-6: Has Âhur Defteri (BOA, KK. d., nr. 7180)

۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

KK.d 0214

